د کتاب معرفي

د کتاب نوم: پیغام(درېیم ټوک)

لیکوال: زبیر افغان

د نشر کال: ۲۰۲۲م

د کتاب ټول حقوق له **پېروز د دیني مطالعاتو او څېړنو بنسټ** سره خوندي دي.

پېروز د دیني مطالعاتو او څېړنو بنسټ

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

سريزه ۷

ميرمن په نرواکه ټولنه کې ۹

د ښاغلي جهاني تاريخي څېړني کتاب ته يوه کتنه ۱۳

پوهنتوني نصاب او د ټولنې و بازار عيني شرايط ۲۶

د تاريخ ارزښت ۳۰

د تعليم، مطالعې او عمل تجريد ۳۹

د ژباړې سختيا او پېچلتيا ٤۳

ستاينه او نقد ٤۹

د افکارو غلا ۵۷

په نصاب کې لا تر وخت تېر موضوعات ولې توجيه کېږي او د څه لپاره دي؟ ٦۹

په نورو هيوادونو کې د ديني زدکړو زيانونه ۷٤

د ځگړې انگېزه څنگه پيدا او پياوړې کېږي؟.. ۸۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

ديني مدارسو ته مصارف بايد له كومه شي؟ ۹۳
دروغجن او درواغ په ټولنه کې ۱۰۲
كاذب شهرت؛ گټه که تاوان؟ ۱۰۶
له علماؤ سره د ټولنې چلند ۱۰۹
ولې ۱۱۵
ادبستان چې ما ولوست ۱۱۸
پر کتاب باور ۱۲۵
په داستاني نړۍ کې د افراطیت خام مواد ۱۳۱
د چاپېریال اغېز ۱۳۷
د دین په وړاندې دسیسې د چا له لورې؟ ۱٤۱
د طلوع افغان د ۹۷ کلیزې په پلمه ۱٤۷
نقد څه دی او منتقد څوک دی؟ ۱۵۱
هوښیار انسانان څېرې دي؟ ۱۶۳
په دولتي کې ادارو له پښتو سره د پښتنو چلند ۱۶۸
د نشیانو په اړه د حکومت مسوولیت ۱۷۳
د اجماع په اړه زما نظر ۱۷۷
د صدقاتو گټور میتود ۱۸۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زیاتو ملایانو د تولید ستونزه او د مدرسو نیمگړی نصاب ۱۸۷

پر عبادت او عبادت ځایونو د کورونا اغېز ۱۹٤

د ونو گټې ۱۹۹

د دین او شریعت تر منځ توپیر ۲۰۳

ولاء او براء ۲۱۱

دښمن او مقاتل ۲۱۸

د ځو عربي اصطلاحاتو پېژندنه ۲۲۱

دعوت؛ څنگه، چاته او د چا دنده؟ ۲۲٦

د جنگ اسباب او شرایط ۲۳۱

عمومیت او خصوصیت ۲۳٤

له شرعي متنه د اجتهاد حق څوک لري؟ ۲۳۷

په عباداتو کې شته پیغامونو ته نه پاملرنه ۲۵۲

د قران کریم د ترجمې او تفسیر وړ کسان ۲۵۸

د مسیار نکاح او شرعي حکم یې ۲٦۱

مشوره(جرگه) په اسلام کې ۲٦۵

سوله د اسلام له نظره او په هیواد کې یې د تحقق لارې چارې ۲٦۹

د علماؤ له وژلو ترهگر څه تر لاسه کوي؟ ۲۷۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنگې ډلې ولې خپلې څېرې بدلوي؟............................... ۲۷۸

د جهاد د اعلان په اړه د فقهاؤ نظرونه ۲۸۳

د قاضي او قضا ځينې اړين شرطونه ۲۸۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

سريزه

د دې کتاب مقالې مې د څو کلونو په اوږدو کې کړې دي، د پيغام په نوم د کتابونو لړۍ چې مې پيل کړه، په دې کې مې خپلې ټولې پخوانۍ او اوسنۍ ليکنې سره يو ځای او د نشر لپاره واوډلې.

په دې ليکنو کې ځينې ما داسې کړې دي چې له څو سرچينو مې ګټه اخيسته ده، په اخير کې مې سرچينې يوځای يادې کړې دي، يا مې هم په نيت کې له ځينو مقالو ګټه اخيستې ده بيا مې په ريفرينس کې د مقالې نوم او ويبسايټ ياد کړي دي، که څه هم زموږ خلك دغه ډول ريفرينس نه خوښوي، خو ما يو وخت دغه ډول حوالې بدې نه ګڼلې، پر دغو مقالو مې وخت لګولی و، په تکليف مې تياري کړې وې، اوس مې زړه نه کېدی چې همداسې يې پرېږدم، له دې امله مې په کتاب کې ځای ور کړ، که څه هم ښايي دغه ډول مقالې د اوسني معيار له مخې په ټول پوره هم نه وي، اما راوړل يې ما ګټور ګڼلي دي، نوره پرېکړه يې پر لوستونکو چې فايده من يې بولي که بې فايدې.

په کتاب کې ګڼ موضوعات دي، ځينې يې له تاريخ سره اړه لري، يو څه يې له ادب سره تعلق لري، نور يې بيا ټولنيز دي او يوه برخه يې د دين په اړه کښل شوي دي. د موضوعاتو ګڼوالي ته په کتو مې کتاب دوې برخې کړ، لومړۍ برخه يې ټول هغه موضوعات دي چې له دين سره سروکار نه لري، په دويمه برخه کې يې يوازې له دين سره تړلي موضوعات راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب اوډنې مهال مې یوځل اراده شوه چې لـه دیـن سره نـاتړلي موضوعات ټول وباسم او یوازې دیني مطالب خپاره کړم، بیا مې له څو ملګرو سره هم خبره شریکه کړه، دوی ویل که دا لړۍ یـوازې د دینـي تعبیر لپاره ځانګړې وي، بیا سمه خبره ده او که ځانګړې نه وي، خپـل مضامین پکې خپروې، نـو کتـاب څـو برخـې کـړه، هـره برخـه د یـوې ځانګړې موضوع لپاره تعین کړه، ټول مطالب پکې خپاره کړه.

د هغوی نظر ته په کتو مې وپتېیله چې دوې برخې به یې کـړم، اولـه یې غیر دیني موضوعات او دویمه یې له دین سره تړلي، په دې سره به د دواړو پولې سره بېلې شي، کـه چـا یـوازې دینـي برخـه غوښـته هغـه کولای شي د لوست پر وخت د خپل ذوق برخه را واړوي، لـه سره تـر پایه به مسلسل ټول د هغـه د خوښـې مطالـب وي، کـه چـا د ټـولنیزو، تاریخي، ادبي او دیني ګردو موضوعاتو پـه اړه زمـوږ د ذوق معلومـول غوښتل، هغه به له سره کتاب تر پایه وګوري.

د کتاب ځینې موضوعات په مجلو، اخبارونو او ویبسایټونو کې نشر شوي دي او نور یې تر اوسه نه دي خپاره شوي، که چا هلتـه یـو ونـیم لوستي وي، دلته یې بیا د نورو په څنګ کې کاملن لوستای شي، زه بـه په لنډ وخت کې څلورم ټوک چمتو کـړم او نـورو ستاسـو و د کتـاب د مطالبو ترمنځ نه خنډ کېږم، په اړه یې ښه او بده پرېکړه ستاسو خپل کار دی، پر خدای مو سپارم.

۱۸/۱۱/۲۰۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړۍ برخه:

میرمن په نرواکه ټولنه کې

د انساني ناپوهي له امله تر اوسه انسان په دې ونه توانېد چې د بشر حقیقي دښمن کوم دی؟ خپله وړتیا چېرې مصرف کړي او د بشر سوکالي او خوشالي په څه کې ده؟ انسان د خپل اصل دښمن (طبیعت) پر ځای خیالي دښمن ځان ته پیدا کړی دی او خپل ټول توان د هغه خلاف لګوي.

د انسان طبقاتي ژوند دا معما را منځته کړې ده او له انسان څخه اصل هدف ورک شوی دی. په انسانانو کې ګڼې طبقې د دې سبب شوې دي چې ځینې انسانانو د نورو خلاف ودرېږي، یوه طبقه د بلې د له منځه وړلو لپاره کار وکړي، یوه طبقه بله غلامان کړي، یوه طبقه بله د خپل ځان خادمان کړي او هر کار یې د دوی په خوښه شي.

د نر او ښځینه طبقې کشمکش هم ښه ډېره مخینه لري، د اسلام په پیل کې پر جاهلي عربو د اسلامي متونو دا نیوکه وه چې هغوی ښځو ته د ژوند حق نه ور کاوه، لوڼې یې وژلې، په دویمه درجه مخلوق یې ورته کتل، میراث یې نه ور کاوه، ښځې د نر په واک کې وې، هغوی خپل مکلیت بللې، نو چې څنګه یې خوښه وه، هغه ډول یې کار ځنې اخیستی.

په نړۍ کې د فیمینیزم را منځته کېدل هم د دې لپاره دي چې د دې دوو طبقو ترمنځ په روان کشمکش کې ښځې کوټلې شوې دي، دوی د

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغوی لپاره خپل حقوق غواړي، البته لږ ووایم که ډېر ویل به ورسره مناسب وي، چې په افراطي توګه یې غوښتنه کوي.

زموږ ټولنه هم له دې حالت څخه بېله نه ده، موږ تر اوسه هم نرسالاره ټولنه لرو، د نر واک پکې چلېږي او په دې ویاړ کوو، دا راته اسلام معلومېږي، له ځان سره په افتخار دا خبره کوو چې تر افغانانو ښه مسلمانان نه شته، وګورئ ښځو ته یې څنګه حقونه ور کړي دي؟ په داسې حال کې چې زموږ په ټولنه کې ښځې حق نه لري، دویمه درجه مخلوق دی او یوازې د نر د خوښې کار کوي.

نرانو له ښځې د تعلیم حق اخیستی دی، ولې؟ ځکه نر فکر کوي چې که ښځه تعلیم وکړي، بد اخلاقه کېږي، نو باید وې نه کړي. دا فکر نه کوي، چې له ښځې سره په بد اخلاقۍ کې بل لوری څوک دی؟ ځواب واضح دی چې بل طرف نر دی، نو نر ولې تعلیم کوي؟

ښځه په تعلیم هوښیارېږي، باید هوښیاره نه شي، ځکه بیا له نره خپل حق غواړي، ځواب ورسره وایي او د هغه د خوښې لپاره ژوند نه کوي، بلکې د خپلې خوښې سره ژوند کوي؛ نو دا کار یې د نر طبقې په زیان دی، له دې امله یې پابندي پر لګولې ده.

د ښځې تعلیم کې شرعي پرده او حجاب نه مرعات کېږي، له دې امله هم باید ښځه تعلیم ونه کړي. له دې پردې داسې یو شی جوړ شوی دی لکه زموږ د ټولنې بلا، بلا څه شی ده؟ هیڅ نه ده لیدلې، پرده هم عیني بلا ده. هر څوک په وېروي. ښځه که ډاکټر ته ځي، پرده کوي که نه؟ هو کوي یې، نو همدغه پرده دې دتعلیم په وخت کې هم وکړي؟ ښځه که زیارت ته ځي، د پیر د دم و تاویز لپاره ځي، پرده لري که نه؟ هو لري یې، نو همدا پرده دې د تعلیم لپاره هم کافي وبلله شي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

جالبه ده چې د نر خوښه وي، بیا یې راباسي او د خپلې خوښې پرده په کوي، خو که یې خوښه نه وه، بیا د شرعي پردې د نه رعایت له امله یې په کور کې له یوه انساني حق څخه محرومه ساتي او څوك د نیوکې حق هم نه لري.

ښځه د کار حق نه لري، زموږ په دیني تعبیر کې راغلي دي چې نر د ښځې سرپرست دی، نو ښځه څه حق لري چې کار وکړي؟ ښځه د نر ناموس ده، نو که دې ناموس ته په بده وکتل شول، بیا د نر غیرت پارېږي او وطنونه تبا کېږي، خو دی خپل د بل په ناموس پسې سترګې وړي؟! ښځه د نر ملکیت ده، دی پکې د خپلې خوښې تصرف کوي، که ښځه مال ولري، بیا د هغه ملکیت له ګواښ سره مخېږي، له دې امله باید کار ونه کړي، په کار کې ښځه له بل سړي سره ویني، خبرې ورسره کوي، جنس پر پلوري یا یې ځنې را نیسي، په دفتر کې به سره یوځای وي، دا شرعن حرام دي، نو له ښځې د کار حق ولاړ، دا ټولې بانې او پلمې له شرعي متن څخه دي که د کلتور له اړخه دي، یوازې د نرواکې ټولنې د ذهنیت زېږنده دي، په هغه ټولنه کې چې دواړه خپل- خپل حقوق لري، څوك دا پلمې نه مطرح کوي.

ښځه مسجد ته نه ځي چې د خدای عبادت وکړي، د جمعې خطبه نه اوري، د اختر لمانځه ته نه راوزي، په سفر کې پر لار له موټره نه کښته کېږي چې د نر په شان لمونځ وکړي؛ دا هر څه ولې؟ ځکه ښځه بیا نر ویني!!! یعنې نر ځان ته دا حق ور کړی دی، چې خدای ور کړی حق له ښځې اخلي، د خدای د فرض لمانځه حق په مسجد کې نر ځنې اخیستی دی، د خدای د دین زدکړه د ده خوښه ده، خطبې ته کینې، جومات ته ځي، له ملا پوښتنې کوي، خو ښځه د فرض لمانځه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادايني لپاره جومات ته د تلو حق نه لـري. د نـر خوښـېږي چـې د يـوه لمانځه ثواب يې په پنځه ويشت چنده ثواب بدل شي، خو له ښځې يې د ثـواب دا وسـيله اخيسـتې ده، دا هـر څـه يـوازې د نرواکـې ټـولنې ځانګړتياوې دي، يوه نرسالاره ټولنه ځان ته حق ور کوي چې د ښـځو بشري، اخلاقي، قانوني او شرعي حقوق په ګڼو پلمو ځنې واخلي، که د قانون خبره شي، هم نر ځان د قانون وکيل کړي، د خپلې ګټې لپاره يې تفسير کړي، که د اخلاقياتو او بشري حقوقو شي، هم نر د بشر حقونـو مدافع وي او اخلاقيات په هغه ډول معرفي کوي چې د نـر ګټـې پکـې وي، که د الهي شريعت شي هم يې د تعبير سر داسې ګـوډ کـړي چـې يوازې د نر ګټې خوندي کړي، ښځې په هغه درجه کې وساتي چـې د دوی د ټولنې غوښتنه وي.

موږ له خپلو غټو ادعاوو سره په جومات کې د ښځو د لمانځه ځای نه لرو، پر لار د ښځو تشناب نه لري، د اودس يې ځای يې نه شته، پـه هوټل کې د خوراک لپاره يې ځای ځان کړی دی، خو په جومات کې نه شته، پر لار نه شته، په بازار کې يې تشناب نه شته، د ټولنې هر څه د نر لپاره دي، ښځه پکې هغه وخـت واک يـا حصـه لـري چـې نـر يـې وغواړي، که د نر خوښه نه وه، د ښځې تقدير محروميت دی.

۱۸/۴/۲۰۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښاغلي جهاني تاریخي څېړني کتاب ته یوه کتنه

د جهاني صاحب تاریخي څېړني کتاب د تاریخ په موضوع کې پـر خپل ځای ډېر ښه کتاب دی، د ځینو موضـوعاتو هغـه اړخونـه یـې لـه لاسوند سره په داسې ډول برسیره کړي دي چې نه پکې مبالغه شـوې ده او نه یې تر ډېره حـده د خپلـو خلکـو مینـې د حقیقـت پـر مخـه پـرده غوړولې ده.

جهاني صاحب د اول ټوک تر څرنگه تاریخ لیکو؟ سرلیک لانـدې د تاریخ په اړه ښې لارښوونې کړې دي، د ناسمو ارقامو په لړ کې یې د میوند د جنگ په اړه د مورخ غبار خبره را خیستې ده چـې د انگریزانـو ۱۲ زره تلفات وو، ښاغلي جهاني پر دې خبره داسې نیوکه کـړې چـې په دې جنگ کې ټول ټال ۲۴۷۶ عسکرو برخه در لوده چـې ۹۷۱ یـې مړه او ۱۶۸ زخمیان شـول. جهـاني دا خـبره د انگلـیس افغـان د دویـم جنگ د رپوټونو له کتابه کړې ده. (یاد کتاب: ۸)

د پښتنو د تاریخ په اړه گڼې لیکنې شوې دي، له ماسره په خپل کور کې هم په دې اړه څو کتابونه شته، په دې اړه ښاغلي جهاني د (د پښتنو فولکوري تاریخ او تاریخي فولکور) تر سرلیک لاندې یوه لویـه مقالـه کښلې ده چې شخصا ما ته ډېره په زړه پورې ده. لیکوال د دې مقالې په شروع کې وایي:

د پښتون قام، پښتو ژبې، قبـایلو او د پښـتنو د ټـاټوبي او د هغـوی د منشأ په باب په بهر او داخل کي پوهانو ډیري زیاتي لیکني کـړې دي. چا بني اسراییل، چا قبطیان، چا الباني اصله او چا هم د اریایانو اصـیل زامن بللـي دي. دلتـه زمـوږ هـدف د دې نظریـاتو او عقایـدو ردول او

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاییدول نه دي، بلکه دا خبره کوو چې دغو اکثرو مورخینو په پای کې د خپلو تحقیقاتو نتیجه بیرته پر هغو فولکوري افسانو بنا کړې ده چې له لویه سره هیڅ اساس نه لري او زیاتره خو یوازې د یوه لیکوال پر هغو اطلاعاتو تکیه کوي چې یوازې په هغه لیکوال پورې اړه لري او په هیڅ کتاب کې راغلي نه دي. ددې فولکوري تاریخ تر ټولو لوی نکلچي خواجه نعمت الله هروي پخپله د پښتنو او اسلام له تاریخ څخه بې خبره دی او چې هر څه یې زړه غوښتي دي هغه یې لیکلي دي.(یاد کتاب: ۴۱)

د کتاب په لومړي ټوک کې له ۸۴ څخه تر ۱۰۲ پورې د اوغان په اړه یوه تحقیقاتي څېړنه شوې ده چې د افغان او اوغان پر توپیر رڼا غورځول شوې ده. د مقالې په اخیر کې یې دا نتیجه اخیستې ده چې اوغان او افغان دواړه د تاریخ په کتابونو کې د پښتون لپاره کار شوي دي خو په دومره توپیر چې د کرمان په شاوخوا کې پراته اوغان یا اوغانیان مغول دي او د آل مظفر د کورنۍ د قدرت مهال راڅرګند شوي او بیا په شاوخوا پرتو قومونو کې منحل شوي دي.

وروسته د افغان شال مقاله ده چې د افغانستان په تاریخ کې ما په دې اړه خاص څه نه دي لوستي، جهاني صاحب په دې اړه ښه څېړنه کړې ده او د افغان شال کلمه یې په ښه ډول روښانه کړې ده.

خوشحال خان خټک او دهغه عصر، د بلې مقالې عنوان دی چې د خوشحال په اړه یې نوې خبرې پکې کړې دي. اصلا د پښتنو هغه کسان چې د تاریخ نه هیریدونکې څیرې یې بللای شو، باید زیات تحقیق وشي او که لږ هم کیږي خو چې نویو اړخونو ته یې اشاره وشي او لوستونکي د هغه کس په اړه نوې معلومات تر لاسه کړي. لیکوال د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ختېك په اړه مقاله کې همداسې تګلاره خپله کړې ده. دغه مقاله له ۱۷۴ تر ۲۰۹ مخه غزېږي چې په منځ کې يې ډېرى څنګه عنوانه هم شته، لکه دا: د پښتنو ترمنځ قومي اختلافات او خپل منځي تلفات، يې د دې مقالې هغه برخه ده چې د پښتنو د ضعف په اړه ډېر څه ورڅخه زده کیدلای شي. په دې برخه کې يې د پښتنو په اړه دا يادونه هم کړې ده چې په هند کې د پښتنو د دولت سقوط ولې او د کومو عواملو له امله رامنځته شو؟

د جهاني صاحب د کتاب اهميت په دې کې دى چې له افغان تاريخ سره اړوند يې هغه موضوعات د څېړنې لپاره غوره کړي دي چې يا يې په اړه ناسمې ليکنې شوې دي يا هم ډېر کم څه يې په اړه ليکل شوي دي. يوه بله ځانګړنه يې داده چې حتا د ښو مورخينو او هغو کتابونو په اړه چې د افغانانو په ستاينه کې ليکل شوي دي او د بل قوم په اړه يې بې انصافي کړې وي جهاني دواړې نکتې په ګوته کړې دي، هم يې د مبالغې تر حده د خپلو ستاينو يادونه کړې ده او هم يې د بل قوم په اړه د بې انصافۍ يادونه کړې ده، مثال يې د ده په کتاب کې د قاضي نور محمد جنګ نامه ده چې د کتاب له ۲۱۱ مخ څخه تر ۲۵۲ مخ پورې يې په اړه ليکنه کړې ده او همدغه ذکر شوې يادونې يې د نورو ګڼو خبرو ترڅنګ پکې کړې دي.

دروند جهاني صاحب د کتاب له ۲۵۴ مخ څخه د هندوستاني مجاهدينو په اړه مقاله کښلې ده چې د سيد احمد بريلوي په مشرۍ د پښتنو سيمو ته راغلي وو او د انګريزانو او سيکانو خلاف يې جګړه کوله. دا مقاله تقريبا د يوه واړه کتاب حجم لري چې له ۲۵۴ څخه تر ۳۴۵ مخونو پورې اوږده شوې ده. په دې مقاله کې جهاني صاحب د

(c) ketabton.com: The Digital Library

بریلوي د متشددانه کارونو پر ځای پښتانه غندلي دي چې ولې یې له سید احمد بریلوي سره سمه همکاري نه کوله او د هغوی هڅې یې ناکامه کړې؟ زما په اند له انګریزانو سره دښمني د دې سبب شوې ده چې جهاني صاحب د سید احمد بریلوي هغه کړنې چې د پښتنو د مذهب او فرهنګ خلاف یې دلته کولې او هم یې د یوه پردي سړي په توګه دلته د پښتنو پر قومونو مشري کول غوښتل او د جهاد له نوم څخه د هغه د ملګرو د ناسمې استفادې په اړه جهاني دومره نیوکه نه ده کړې لکه پښتانه چې یې ورته راچپه کړي دي او کلک یې ملامت کړي دي. زما په اند په دې برخه کې جهاني صاحب د مورخینو لپاره هغه توصیې چې د کتاب په سر کې یې کړې وې، لږ له پامه ایستلې دي او د انګریز هر دښمن ته یې په ښه سترګه کتلي دي او حتا خپل پښتانه یې د هغه چا په مقابل کې ټکولي دي چې له انګریزانو سره یې جګړې کولې که څه هم هغوی د انګریز خلاف دومره جګړې ونه کړې لکه د سیکانو خلاف چې وجنګیدل او سیک یې انکریز ته له پښو واچاوه.

جوسیاهرلان، لومړنی امریکایي په افغانستان کې؛ د هغې مقالې عنوان دی چې له ۳۴۸ مخ څخه پیل شوې او ۳۸۸ کې پای ته رسیدلې ده. په دې مقاله کې یې د یاد امریکایي په اړه په زړه پورې معلومات ور کړي دي. دغه امریکایی له شاه شجاع سره ویني او په افغانستان کې د تللې پاچاهي د تر لاسه کولو په اړه مشورې ور کوي، له هغه وزارت غواړي او دلته خپلو فعالیتونو ته ادامه ور کوي.

د کتاب د لومړي ټوک له ۳۸۹ مخ څخه تر ۴۴۹ پورې یې د امیر عبد الرحمن خان او امیر حبیب الله خان په اړه د یوه امریکایي او بل انګریز د لیکنو ځینې یاد داښتونه په دوو جلا مقالو کې را خیستې دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې زما لپاره دومره په زړه پوري وو چې کله به مې ورته خندل او کله به مې ورته له حسرته افسوس کاوه. دغه مقالې د هغو امیرانو د شخصیت په اړه ډېرې جالبې دي چې لوستل يې موږ ته د خپل تاريخ او اميرانو په اړه ډېر څه راښيي.

د سقاو زوی ښايي زموږ په هیواد کې هر زوړ او ووړ وپېژني، د کتاب په لومړي ټوک کې د سقاوزوی که د خراسان عيار تر سرليک لاندې ۲۲ مقاله ليکل شوې ده چې په دې برخه کې يې نه يوازې د سقاو د زوی د جنايتونو يادونه کړې ده بلکې په سر کې يې د مجاهدينو د جنايتونو لنډه يادونه هم راغلې ده. نوموړي د دې مقالې زيات مواد د فيض محمد کاتب چې د سراج التواريخ ليکوال دی د هغه له ياد داښتونه اخيستي دي، دغه ياد داښتونه د تذکر انقلاب په نوم د يوه کتاب په بڼه د کابل په ملي ارشيف کې پراته دي چې له دې ځايه يوه روسي لومړی روسي ژبې ته ترجمه کړی دی او بیا يې یوه انگريز د (کابل په محاصره کې) په نوم انگريزي ته ترجمه کړی دی چې ليکوال له همدې کتابه زياتره مواد چمتو کړي او په دغه مقاله کې يې ځای پر ځای کړي دي.

پايلوچان او عياران د يوې بلې مقالې سرليک دی چې د کندهار د پايلوچانو په اړه يې کښلې ده. دغه مقاله پر ځپل ځای ډېره مهمه ده؛ ځکه د پايلوچانو په اړه ډېرې ناسمې او سمې کيسې موجودې وې چې موږ يې سمې له ناسمو نه شوای بيلولای، جهاني د مقالې په پيل کې وايي چې د اسد الله زړه سواند په نوم يوه کس د پايلوچانو په اړه يوه سمينار ته يوه د کندهار پايلوچانو په نوم يوه نسبي مفصله څېړنه کړې وه چې زياتره مواد يې نه تاريخي لاسوند لري او نه يې په سمه بڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقایق پکې بیان کړي دي بلکې تر ډېره حده پر احساساتو ولاړه ده. نو په داسې حال کې چې زموږ د تاریخ په اړه داسې له حقایقو لرې لیکنې کېږي، د جهاني صاحب غونډې د یوه متخصص کس مسوولیت جوړېږي چې دغه خلا ډکه کړي، له نیکه مرغه په دغه مقاله کې یې تر یوه بریده دغه هڅه کړې ده او ښایي په راتلونکي کې د نورو کسانو لپاره د لارې مشال شي.

د جعلي خاطرات، په نوم مقاله یې د یوه فارسي کتاب چې نوم یې(خاطرات مستر هیمفر جاسوس انگلیسی در ممالک اسلامی) دی، د ایرانیانو له لوري چاپ شوی، نوموړي د دې کتاب د اصلیت په اړه دغه نسبتن وړه مقاله کښلې ده چې د دې کتاب ځینو مبهمو اړخونو ته یې گوته نیولې.

د کتاب د پای مقاله د امیر امان الله خان په اړه ده، د دې مقابلې سرلیك دی: د اعلیحضرت امان الله خان اصلاحات او سقوط؛ دا مقاله د کتاب ۵۱۰ مخ څخه پیل شوې او د کتاب تر ۵۸۱ مخه پوري اوږده شوې ده. ما د امیر امان الله په اړه دا ډول مستند معلومات نه وه لوستي، ښاغلي جهاني د امان الله خان په د خپل کتاب په دواړو ټوکونو کې مقابلې لیکلې دي چې ډېرې مستندې او په زړه پوري دي. که څوك د هغه په اړه تر دې وروسته څېړنه کوي او د جهاني صاحب دغه کتاب یې په ماخذونو کې نه وي، نو ښايي څېړنه یې نیمگړې وي.

د امیر د اصلاحاتو په اړه دومره جالب معلومات پکې شته چې د انسان ویښته ورته شخ شي. حتا په بازار کې د غیر ښاري ښځو څخه د چادري ایسته کول هم ددې اصلاحاتو برخه وه ان دې کار ته یې خارجیان هم حیران شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امیر د سقوط په اړه یې هم څېړنه ګټوره ده چې کوم عوامل ددې سبب شول چې ولس پر هغه پاڅون وکړي او د هغه پاچاهي نه یوازې له لاسه ووزي بلکې د یوه نااهل کس لاس ته ور شي؟ دا اوس وخت چې د امیر امان الله په اړه ځوانان زیات د معلوماتو مینه وال دي لازمه ده چې د جهاني صاحب دغه څېړنه ولولي او خپل نیمګړي معلومات بشپړ کړي.

د کتاب دویم ټوک د فردوسي له شاهنامې پیلېږي چې سرلیک یې دی: شاهنامه او تاریخي افساني؛ تر دغه سرلیک لاندې جهاني صاحب ۲۲ مخه مقاله لیکلې ده. ښاغلي جهاني د فردوسي د شاهنامې په اړه ښه څېړنه کړې ده که څه هم لنډه ده. د هغې د ګڼو روایاتو پر ځای یې یو روایت غوره کړی دی، که د دې پر ځای هغه لیږ په تفصیل ږغیدلی وای، ښایي تر دې هم خوندوره او ښه تحقیقي مقاله راغلې وای.

د ټیپو سلطان او شاه زمان، تر سرلیک لاندې یې د دې دوو پاچاهانو په اړه هم یوه ۳۶ مخه مقاله کښلې ده چې د دواړو د شخصیتونو او کارنامو په اړه یې نوي اړخونه رابرسیره کړي دي. د هغه د ښې مسلمانۍ لپاره یې همدا بس بللې ده چې له انګریزانو سره یې سخته ورانه وه، ما وړاندې هم یادونه وکړه چې له انګریزانو سره په دښمني کې جهاني صاحب د ځینو کسانو داسې ستاینه کړې ده چې باید نه یې وای کړې او ځینې یې بیا په هغه شي غندلي دي چې باید نه یې وای غندلي، لکه د پښتنو او سید احمد بریلوي په اړه شوې څرګندونې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ٦۹ مخ څخه تر ۸۹ پورې جهاني صاحب د ايپي فقير د آزادۍ د لاري مبارزه، تر عنوان لاندې مقاله کښلې ده چې ما خپله د دغه مجاهد پښتون په اړه ډېر څه پکې ولوستل. که څه هم د دې ستر شخصيت په اړه بايد تر دې هم ډېر څه وليکل شي او حتا کتابونه ورته کم دي، خو جهاني صاحب په دې لنډه ګنډه ليکنه کې داسې ګوښې را برسيره کړې دي چې ممکن د کتاب ليکلو مهال نور کسان هم له دې څخه استفاده وکړي.

له ۹۱ تر ۱۱۳ مخ پورې يې د راجا مهيندرا پرتاپ سينګهـ په اړه ليکل کړي دي چې زما په اند د هغه شخصيت او کارنامې هم تر دې د ډېر څه حقداره دي. له هغه سره ملګري اسلامي علماء يې هم نه دي هير کړي او د افغانستان د پاچاهانو يادونه يې هم کړې ده چې دوی د هغوی په دور کې له کابله خپل فعاليتونه کول. دغه مقاله که څه هم د حجم له مخې موضوع ته په کتو ډېره وړه ده، خو بيا يې هم تر يوه حده ښه تګلاره غوره کړې ده. جهاني صاحب د راجا ځينې ويناوې هم راخيستې دي، لکه دا: هغه خلك چې د مذهبونو پر سر جګړې کوي، هغوی چنداني مذهب ته عقيده نه لري.(ياد کتاب: ۹۲)

شامي پير څوك وو؟ تر دې سرليك لاندې ليکوال کوښښ کړی دی چې د دغه پير اصليت او د کار و فعاليتونو په باب يې له تاريخ څخه په مستند ډول حقايق را برسيره کړي. د شامي پير په اړه دی او غبار بيل دريځونه لري چې په دې مقاله کې يې جهاني صاحب يادونه هم کړې ده. د شامي پير حرکت غبار د مرحوم ظاهر شاه د واکمنۍ په وړاندې غوره اقدام بولي، خو جهاني وايي چې له شواهدو پرته د غبار خبره چې ظاهر شاه د انګريز لاس پوڅی او پير ښه ګڼي، د تاييد وړ نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده. لیکوال په دې اند دی چې ظاهرن پیر د امان الله خان د بیا واکمنولو لپاره مبارزه کوله او په دې کار کې یې جرمنیانو ملاتړ کاوه او د امان الله خان په راتلو جرمنیانو ته گټه رسیده ځکه چې امان الله خان د انگریز سخت دښمن و.

په افغان واکمنانو کې تر لوی احمد شاه بابا را وروسته شاه زمان او امیر شیر علي خان دوه هغه شخصیتونه دي چې په خپلو کړنو یې ثابته کړې وه د هیواد او ولس لپاره یې کار کاوه، لیکوال د امیر شیر علي خان په اړه تر دې سرلیک لاندې مقاله کښلې ده: د انگریزي استعمار او روسي امپراطورۍ په مقابل کې؛ ده په دې مقاله کې د انگریز او روس دوه مخې پالیسي او له امیر شیر علي خان سره ناځوانیو ته اشاره کړې ده. په دې برخه کې د امیر د اصلاحاتو په اړه هم یادونه کړې ده اما له خپلو ورونو سره د قدرت پر سر په جگړه کې یې خاصه دلچسپي نه ده ښودلې چې حتا شیر علي خان خپله پاچاهي هم بایللې ده او بیا دویم ځل قدرت ته رسیدلی دی. د جهاني صاحب ډېر زور د انگریزانو او روسانو د دریځونو په اړه دی چې څنگه یې زموږ هیواد او خلك د خپلو گټو لپاره استعمالول غوښتل او دا لوبه هر وخت لوی قدرتونه د کمزورو هیوادونو په اړه کوي.

په دې کتاب کې گڼې مقالې چاپ شوې دي، خو یوه له هغو مهمو مقالو چې ما ته ډېره په زړه پورې وه د (خلجیان او غلجیان) تر سرلیك لاندې مقاله وه چې جهاني صاحب یې په اړه غوره تحقیق کړی دی، دا چې هغوی له بهره راغلي دي او دلته میشت شوي دي، دی یې په اړه لیکي: خلج د ترکانو قوم وو او په ډېره پخوانۍ زمانه کي دغو سیمو ته راغلي دي. (یاد کتاب: ۲۱۴) دا خبره یې د یوه عربي مورخ په حواله

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړې ده که څه هم وروسته د هغوی په ترک بللو کې یې ډېر شکونه را پیدا کړي دي.

له غزني تر بسته په دې پراخه سیمه کې د دې قبایلو وجود دې ته اشاره کوي چې پښتانه وروسته دغې سیمې ته راغلي دي او اصلا یې خپله سیمه د هند لورته نژدې وه. لیکوال وایي چې دې قبایلو د غزنوي په پوځ کې هم خدمات کړي دي، د حجاج خلاف ممکن عبد الرحمن بن اشعث هم له دوی استفاده کړې وي او له دې سیمې چې نورو هر چا د مقاومت لپاره اقدام کړی وي دوی به یې حتمن په پوځ کې ورسره شامل وو چې وروسته دغه قبایل دغلجي افغانانو په نوم یادېږي.

اخوند درویزه او ارشاد الطالبین، د بلې مقالې نوم دی چې د اخوند په اړه یې لیکلې ده. د اخوند په اړه پښتانه چندانې سم نظر نه لري او هر وخت یې د روښانیانو په مقابل کې د دریدلو له امله غندلی دی، خو جهاني صاحب د نورو برخلاف دومره تیز نه پر ورځي. البته د هغه څو بعدي شخصیت یې له پامه نه دی اچولی، دی دا مني چې هغه پراخه مطالعه در لوده کتابونه یې لیکلي دي او په کتابونو کې یې خورا زیاتې حوالې موندلې کېږي، اما دا هم وایي:

د مثال په ډول اخوند درویزه په دې نه دی خبر چې معاویه د حضرت رسول صلعم له وفات څخه تقریبا پنځوس کاله وروسته نور هم ژوندی وو او څه کم شل کاله یې خلافت وکړ.(یاد کتاب: ۲۳۷)

د اخوند یوې بلې خطا ته یې هم گوته نیولې ده چې د حسین بن منصور حلاج په اړه یې کړې ده، اخوند لیکي چې هغه د هارون رشید

(c) ketabton.com: The Digital Library

په زمانه کې ووژل شو، جهاني زیاتوي چې په دې وخت کې د هارون له وفات څخه څه باندې ۱۱۰ کاله تیر شوي وو.(یاد کتاب: ۲۳۸)

ښاغلي جهاني په کتاب کې وړاندې وايي چې د اخوند درویزه د ارشاد الطالبین په اړه مې فکر کاوه چې د پښتنو په اړه به تاریخي او اجتماعي معلومات لري، خو زما د اټکل برخلاف هغه له خرفاتو ډک وختی.(یاد کتاب: ۲۴۰)

د نالوستي لیکونه، د امیر حبیب الله خان په اړه ده، د هغه د شخصیت په اړه یې د ځینو یاد داښتونه یادونه کړې ده، البته تر څنګ یې د هغه د پلار یادونه هم کړې ده چې دواړه پاچاهان یو د بل ضد صفات لري. امیر عبد الرحمن خان خپل زوی ته هم اجازه نه ور کوله چې پټه میلمستیا وکړي او دا یې د خپل واک لپاره خطر باله، خو حبیب الله خان بیا خپل ورور نصر الله خان له ځان سره تر اخیره وزغمی په داسې حال کې چې تل په نظریاتي لحاظ د هغه مخالف پاته شو. په همدې ډول یې پر ګڼو نورو ځانګړتیاوو او توپیرونو رڼغیدلی دی.

تر دې وروسته یې د امیر عبد الرحمن خان په اړه یوه ځانګړې مقاله بله هم کښلې ده چې د هغه د شخصیت په اړه یې ډېر څه پکې ذکر کړي دي. زه د جهاني د لیکنو په استناد وایم چې عبد الرحمن خان به دومره پښتانه وژلي وي چې هزاره ګان یې نیمایي ته هم نه رسیږي، خو خلك پښتانه نه یادوي او د هزاره د وژلو تور یې نړۍ ته ورسید. دا سمه ده چې له هزاره ګانو یې کرکه کوله اما د هغه طبیعت ته په کتو هغه له هر مخالف څخه کرکه کوله او پښتانه یې هم د خپل مخالفت له امله وژلي دي ځکه هغه د یوه ماشوم په شان ځان خوښی و چې دې کار هغه په ځان کې ډوب کړی و او هر څه یې د ځان بلل د بل شراکت یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه شواى زغملاى. د دواړو اميرانو په اړه ليكل شويو مقالو كې به دومره حيرانونكې كيسې ولولئ چې هكك حيران به ورته پاته شئ.

تر دې وروسته يې بله مقاله د محمد نادر شاه پـه اړه ليكلې ده. پـه دې مقاله كې جهاني صاحب هغه تورونه هـم رد كـړي دي چـې نـادر خان له امير امان الله خان څخه قدرت غصب كـړ، دى استدلال كـوي چې نادرخان په خپل زور له حبيب الله كلكاني څخه قدرت ونيوى نـو سياسي منطق او تاريخي سوابق دا نه مني چې يوه جنرال دې پـه خپـل زور قدرت نيولى وي او بيا دې خپل حريف ته تسليم كړي. دى د هغو كسانو سره مخالف نظر لري چې نادر خان د انگريزانو لاس پوڅى بولي يا يې حد اقل په اړه منفي نظر لري.

ملا، پير او خان د پښتنو په ټولنه كې، د يـوې بلـې مقـابلې سرليـك دى چې د ملا، پير او خان پر اهميت رڼغيدلى دى چـې پـه ټولنـه كـې څومره اهميت لري. دى ليكي چې ملا په ټولنه كې يو ضروري عنصر او له بلې خوا بې بنسټه او كمزورى موجود دى. د ده په اند په ټولنه كې د جهالت له امله چې يې كوم اهميت در لود هغه يې د ښونځي له راتلو سره له منځه ولاړ. دى وايي چې ملا مذهبي ناراضه قشر دى، په ټولنـه كې منزوي دى، خو بر خلاف يې پيران او مرشدان ټـولنيز كسـان بللـي دي، دى دا دواړې بيلې طبقې بولي، هره يوه يې بيله دنده مخته وړي، ملا د بې وسۍ له امله سخت ژوند لري خو پير د خپلو گڼو مريدانو پـه بركت د ښه ژوند خاوند دى.

د خان په اړه خپله مقاله كې ليكي:

په پښتني ټولنه كې د خاني مقام له قبيلويت، ټـبر او قبيلـوي اړيكـو سره ملگرى دى، چې په قبيله كې دننه د تقريبن ټولو اجتماعـي اړيكـو

(c) ketabton.com: The Digital Library

بنسټ د تربور بدمرغه کليمه جوړوي... خان، د تربورګلويو او قومي دښمنيو په مرکز کي قرار لري؛ او علت يې دادی چي هم له ميراثي امتيازاتو څخه برخمن وي او هم يې مادي او مالي امتيازات تر عادي خلکو او قوميانو زيات وي.(ياد کتاب: ۴۹۱)

ملي وحدت زموږ د تاريخ په رڼا کې، مقاله يې زموږ د اصليت ښه ښکارندويه ده. ده هم ليکلي دي چې د ملي وحدت کليمه د هر چا پر خوله وي خو عمل يې د خپلې وينا خلاف وي. ان نادر افشار د غلجيو او درانيو د اختلاف له امله ابداليان وځپل او په خپل هدف کې برياﻟی شو. په دې مقاله کې يې پر همدې موضوع ډېر ښه تمرکز کړی دی چې لوستل يې په اوسنيو حالاتو کې ډېره ګټه لري.

ملا نجم الدين، د هډې ملاصاحب او روحانيت په افغانستان کي، د ده هغه مقاله ده چي د دې پښتون جهادي و روحاني شخصيت په اړه پکې ږغيدلی دی. دا ښه خبره ده چې زموږ د تاريخ د مهمو څيرو په اړه د جهاني غوندې څېرک مورخ ليکنې وکړي چې په اينده کې مو تاريخي څېرې يا بيخي ګمنامه نه شي يا يې هم د قوميت د مينې له امله يې خلک له اصلي حقايقو څخه لرې په اړه داسې څه وليکي چې د سم پر ځای مو ناسم لوري ته بوزي او د ګټې پر ځای يې تاوان زموږ تاريخ ته ورسېږي.

د تاريخي څېړني په دويم ټوک کې ځينې مقالې تکراري راغلې دي چې نوې زياتونې يې ور باندې کړې دې لکه د پښتنو د تاريخ په اړه مقاله چې لومړي ټوک کې هم خپره شوې ده، له ځينو مقالو سره يې بيا ضميمې ملګرې کړې دي چې په اړه يې نور ګټور معلومات او اضافې هم ور باندې کړې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جهاني صاحب د تاريخي څېړنې ارزښت په دې کې دی چې خاص موضوعات يې انتخاب کړي دي او بيا يې په اړه تر ډېره حده منصفانه ليکنه کړې ده، منابع يې هم مستند دي او په هسې اوازو پسې نه دی تللی.

۳۰/۱۱/۲۰۲۰

پوهنتوني نصاب او د ټولنې و بازار عيني شرايط

زموږ د عام ژوند په اړه يو چا ويل چې يو پر مختللې نړۍ ده، يوه وروسته پاتې نړۍ ده، يوه مخ پر وده او يو زموږ دنياګۍ ده. خبره يې زموږ تر انتيکو کارونو کوله، رښتيا هم زموږ له عامونو کيسو ور واخله تر خاصو، نسبت نړۍ ته ډېر جالب دي.

په نوره نړۍ کې ډېر پخوا پر دې بحثونه کېدل چې څنګه وکولای شي د پوهنتون نصاب د وخت او بازار له غوښتنو سره سم کړي، په دې اړه ګڼ پلانونه طرحه او د عمل ميدان ته راغلل، کله به له يوه پوهنتون څخه ځانګړې کمپنۍ د کارمندانو غوښتنه کړې وه چې پر دغو شرايطو پوره وي، زموږ ورته اړتيا ده او په دې ډول به د پوهنتون له دورې پر همدغو شرايطو د پوره کيدلو لپاره محصلين چمتو کيدل، دوی که به فارغ شول تيار به کار ورته موجود و، نه به دوی بې کاره کېدل، نه به پر ټولنه بوجېدل او نه به يې وخت ضايع کېده.

فعلن د يوه بل پلان له مخې په غربي هيوادونو کې د پوهنتون دوره راکمېږي، ان په هند کې لا د ليسانس دوره درې کلنه ده، د ماسترۍ دوره په ځينو امريکايي پوهنتونو کې يوه کال ته را کښته شوې او همداسې به دا کار نورو هيوادونو ته هم غزېږي. د دې کار ګټه داده

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې په پوهنتون کې په نظري ډول ویل شوې تیوریانې باید په بازار کې تر وخت تیرې نه شي که محصل په پوهنتون کې زیات وخت تیر کړي، تر فراغت وروسته ممکن د نن په ژر بدلیدونکې نړۍ کې هغه څه چې ده ویلي او زده کړي وي هغه په بازار کې نور د عمل له میدانه وتلي وي او پر ځای یې نور داسې څه را منځته شوي وي چې ده په خپله تعلیمي دوره کې اوریدلي هم نه وي، نو په دې ډول د پوهنتون او بازار ترمنځ واټن را پیدا کیده چې د همدې د مخنیوي لپاره تعلیمي دوره کمیږي او په لنډ وخت کې هم هغه څه ورته وایي چې بازار اړتیا ورته لري.

زموږ په هیواد کې دغه فورمول کار نه ور کوي، دلته نه د دیني زدکړو په برخه کې دا اصل په پام کې نیول کیږي او نه د دنیوي. په اقتصاد کې یو اصل دا دی چې که هر شی تر تقاضا زیات بازار ته وړاندې شي اهمیت او ارزښت یې کمیږي، که هر شی له تقاضا پرته وړاندې شي، نو هیڅ ارزښت به ونه لري.

زموږ په ټولنه کې دا دواړه کارونه ښه په پیخر کیږي؛ هم تر تقاضا زیات عرضه لرو او هم داسې عرضه شته چې ټولنه یې هیڅ تقاضا نه لري. له دې امله نو لوستي کسان بې کاره دي، په ټولنه کې نه جذبیږي، کاري وړتیاوې یې کمې دي، ټولنه چې کوم شي ته اړتیا لري موږ هغه نه وړاندې کوو، بلکې تر وخت تېره عرضه موږ لرو او ټولنه چې د یوه شي په اړه کمه تقاضا لري موږ یې څو فیصده زیاته وړاندې کوو.

په دې توګه مو د پوهنتونو او بازار ترمنځ انډول خراب کړی دی چې اوس د خلکو پر پوهنتونو باور په کمېدو دی. له ما سره په دفتر کې ای ټي یو نوی ځوان و چې له کمپیوټر ساینس څخه فارغ شوی و، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

کمپیوټر ډېر کوچنی مشکل یې نه شوای حل کولای، خو بل لور ته یو پخوانی تجربه کاره مامور وو چې په ای ټي کې مدیر و، هغه به په دوې دقیقې حل کاوه. عیني همدغه ډول مشکل د بازار او پوهنتوني نصاب او محصلینو ترمنځ هم دی، د بازار تجار یو کار کولای شي خو د پوهنتون څخه ور فارغ په هغه کار نه پوهېږي او نه یې شي کولای، چې دا کار د عامو خلکو ذهنیت د پوهنتونو په وړاندې خرابوي او پر لوستو کسانو یې باور کمېږي.

هر نصاب باید د وخت غوښتنې په پام کې ونیسي، په لنډ وخت کې اپډیټ شي، د پوهنتون خلک باید پر ټولنه او بازار سترگې ښخې کړي چې هلته هر بدلون راتلی دوی یې په نصاب کې ځای تعین کړي، هلته چې هره تقاضا پیدا کېده دوی یې له پوهنتونو څخه عرضه وړاندې کړي، په دې ډول انډول سم ساتل کېږي او که دوی هسې خلک فارغوي دې ته نه کتل کېږي چې د کومې برخې دی او اوس ورته اړتیا شته که نه، نو به لکونه کسان لکه زموږ د ټولنې له پوهنتونه ډگري اخیستې د دولتي او شخصي دفترونو دروازه په دروازه به گرځي، خو د کار ساحه به یې ورته نه موندله کېږي، دا مشکل ټول د محصل نه هم دی د نصاب دی چې له لویه سره ناسم او د وخت له غوښتنو سره ناموافق جوړ شوی دی.

یو لنډ مثال یې زموږ د علماؤ او نورې نړۍ د علماؤ راواخلئ! ولې یې ترمنځ د ځمکې او اسمان توپیر شته؟ همدغه خبره ده، نصاب تر وخت تیر دی، ټولنه چې د څه شي اړتیا لري، هغه مدرسه نه وړاندې کوي، څومره چې ورته اړتیا ده هغه کمیت ته پام نه کېږي، نتیجه یې په ټولنه کې د بې کارۍ اوج، پر علماؤ د خلکو د باور کمی، د دیني

(c) ketabton.com: The Digital Library

مدارسو څخه د خلکو خپګان او له ټولنې سره د علماؤ فاصله پیدا کیدل دي چې ملامتیا یې خپله مدرسو او د هغوی منتظمینو ته ور ګرځي.

ژوند ډېر جالب دی، واګې یې ستا په لاس کې دي، پر مختګ پکې کوي او که وروسته پاتېوالی دې خوښ دی؟ په تعلیمي او علمي مرکزونو کې د معیارونو ټیټوالی د ټولنې په وروسته پاتېوالي کې لوی لاس لري، هیله ده اړوندې ادارې دې لورته پام وکړي او وضعیت تر بیخي ډېرې خرابېدا مخته درک او حللار را وړاندې کړي.

۲۰۲۰/اګست/۲۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تاریخ ارزښت

ژباړه او زیاتونه

د تاریخ اصطلاح څه وخت رامنځته شوې او د لغت ریښه یې کوم ځای ته رسي؟ په دې اړه د نظر اختلاف شته. لغوي معنا یې د پېښو زمانه ټاکل ده او دا لغت په ګڼو ژبو کې د متعددو مفاهیمو لپاره کار شوی دی. په قران یا حدیث کې د دې استعمال نه‌شته اما لومړۍ وار د دویمې پېړۍ له منابعو د دې د استعمال څرک لګیږي چې په درېیمه پیړۍ کې ښه پوره رواج شوی دی. لغتپوهان یې د اشتقاق په اړه مخالف نظرونه لري. ځینې له دې منکر دي چې دا لفظ دې عربي یا فارسي ریښه ولري او له اهل کتابو اخیست شوی یې ګڼي. نورو بیا ویلي چې دا اصلن فارسي دی او د (ماه روز) معربه بڼه مورخ ده. دا احتمال هم نه شي ردېدای چې تاریخ له اَرَخ یا وَرَخ سامي توري څخه جوړ شوی دی؛ ځکه د ورخ جمع اورخم تر اسلام مخکې د سعودي په جنوبي سیمو کې پر ډېرو د قمري میاشتو لپاره کارول شوې ده.

همدارنګه د تاریخ تعریف هم اسانه کار نه دی، په دې اړه هم ګڼ تعریفونه شوي دي چې تر اوسه هم د یوه تعریف په اړه د نظر یووالی نه شته. دلته د موضوع پر تعین او د دې علم د سرحدونو پر ټاکنه خورا جدي اختلاف راغلی دی. په هر حال نن د دې فن د پوهانو او پکې د نظروالو ترمنځ دوه تعریفونه مشهوردي چې یو په پل پسې یې راوړم:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱/ پر تېرو پېښو او د تېرو کسانو پر احوالو، ژوند لیکونو، بریاو او سیرتونو علم در لودل تاریخ دی، دا هر څه که د ملتونو ترمنځ تالیف شوي وي یا هم تالیف کېږي، د تاریخ نوم ورته کارولای شو.

تاریخ په دې معنا جزي دی، یعنې د یوه شخص یا فرد د چارو سلسلې ته پام شوی دی نه کلیاتو، قواعدو، ضوابطو او روابطو ته. بل ټکی دادی چې یو نقلي علم دی نه عقلي. همداشان پر تېرو پېښو علم دی نه د اینده تحلیل او له ماضي سره تړاو لري نه له حاضر سره. زه د تاریخ دې ډول ته د (نقلي تاریخ) اصطلاح کاروم.

۲/ د تېرو کسانو پر ژوند د حاکمو اصولو او قواعدو علم دی چې د تېرو پېښو او حوادثو له تحلیل څخه تر لاسه کېږي. دلته مورخ د تاریخي پېښو تر شا پراته طبیعي عوامل او له پېښو سره د علیت و معلولیت پر اړیکه یې بحث کوي چې له دې څخه د عمومي او عامه فهمه قواعدو یوه لړۍ را پیدا کوي چې تېر او اوس یې سره مشابه وي. زه د تاریخ دې ډول ته د علمي تاریخ اصطلاح استعمالوم. د تاریخ دا ډول خورا ګټور دی، د انسان پېژندنې لپاره دا یوه ښه سرچینه کېدای شي او ده ته پر خپله اینده د تسلط واک ور کوي. علمي تاریخ د نقلي تاریخ په شان له تېر سره اړه لري نه له حال سره، پر شویو پېښو علم دی نه پر کېدونکو، د نقلي تاریخ برخلاف کلي دی نه جزي او عقلي دی نه محض نقلي. علمي تاریخ په حقیقت کې د ټولنپوهنې یوه برخه ده، یعنې د تېرو سویو ټولنو پېژندنه وړاندې کوي. نو د که علم تاریخ نوم استعمال شي هدف یې همدا دویمه معنا ده او که حوادث تاریخ وکارېږي موخه به یې لومړۍ معنا وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳/ د تاریخ فلسفه؛ دا درېیم شی بیا د تاریخ تعریف نه دی خو د تاریخ فلسفه له پورته هر یوه تعریف سره ځانګړی ارتباط لري. د لومړي تعریف له مخې د تاریخ نظري، مادي یا محتوایي فلسفې ته د تاریخ فلسفه ویل کېږي. د تاریخ نظري فیلسوف له تاریخي پېښو څخه هدف الګو یا د کلي معنا کشف وي. د دویم تعریف له مخې د تاریخ نقدي، صوري یا تحلیلي فلسفې ته د تاریخ فلسفه یا د علم تاریخ فلسفه ویل کېږي. د تاریخ نقدي فلسفه د تاریخي څېړنو په اړه کېږي چې علمي نیوکې پر کوي. د دې فیلسوف موخه دا وي چې د تاریخي څېړنو ماهیت روښانه کړي، اساسي فرضیې، مهم مفاهیم او د څېړنو ډول یې واضح کړي.

عربي او فارسي ادبیاتو کې د تاریخ لفظ هم د علم لپاره کارېږي او هم د دې علمي موضوع لپاره، دارنګه په انګلیسي او الماني ژبو کې هم د دې لفظ معادل د دوو مفاهیمو لپاره کارېږي. مونږ پوهېږو چې یو علم دی او بل د علم موضوع ده. مثلا: ځمکه، اسمان، عناصر او روان، علمي موضوعات دي، ځمکپوهنه، هیأت، ټولنپوهنه، روانپوهنه بیا په خپله علوم دي. یا هم د طب کلیمه چې د یوه علم نوم دی، موضوع یې د انسان بدن او ورپېښې ناروغۍ دي، نو ګواکې د دې علم موضوع د بدن ناروغۍ دي، اما خپله علم ته بل لفظ کارېږي چې طب یې بولو؛ خو په تاریخ کې دواړه مفاهیم یعنې د تاریخ موضوع او علمي تاریخ ته یو مشترک لفظ (تاریخ) کارېږي.

د تاریخ دا برخه هم له اختلافه خلاصه نه ده چې ایا هره تېره پېښه په تاریخ کې حسابېږي که له انسان سره مربوط پېښې په علم تاریخ کې ځای لري او که د تاریخ علم ټول موجودات په غیږه کې نیسي-؟ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدې اختلاف له امله ځینو د تعریف مهال دې ته پام کړی او داسې تعریف یې کړی دی: د مورخانو د تفسیر، څېړنې او انتخاب له مخې د تیرو انسانانو د حالاتو تفسیر او تحلیل علم تاریخ دی.

ځینو نورو بیا درې شاخصونه په تعریف کې اړین بللي چې (د تېر انسان مهمې پېښې) دي. یعنې تېر یو شاخص دی، انسان بل او مهموالی هم پکې شته. همدې درو شاخصونو ته مرحوم شریعتي هم پام کړی دی، هغه ویلي: پدیدې، پېښې او اړیکې، همداشان فعل او انفعالات، د مرګ او زیادت حوادث، د ټولنو جوړښت، پرمختګ، رشد او د تمدنو، ټولنو او پرګنو زوال، دا ټولې بشري پېښې او پدیدې د انسان له طبیعت سره یا هم د دوی تر خپل منځ له هغه پیله بیا تر اوسه د علم تاریخ موضوع ده.

د مایکل استنفورډ له نظره د تاریخ په تعریف کې تېري پېښې، د پاته اثارو تفسیر او زمانه مهم دي. له دې لید لوري د علم تاریخ موضوع د انسان پر ټکي رامحدوده نه ده. مګر هیګل بیا خورا زیاته را محدوده کړې ده، ځکه ده ویلي چې یوازې هغه قومونه د تاریخي اقوامو په لیست کې یادولای شو چې خپله یې ځانونه په تاریخ کې د یادولو وړ ثابت کړي وي. کالینګوود هم د تېرو انسانانو کړنې د علم تاریخ موضوع ګڼلې ده.

په هر حال په تاریخ کې انسان مهم دی او زیاتره بحثونه په تاریخي کتابونو کې هم د انسان له کړنو او اعمالو سره تړلي او ډېرې نورې طبیعي پیښې چې یادېږي هم د انسان له امله یادېږي چې هغوی ته یې یا زیان اوښتی وي یا هم د انسانانو ژوند یې اغېزمن کړی وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاریخ څومره مهم دی؟

ما څو پلا له ځینو کسانو اورېدلي دي چې تاریخي کتابونه لوستل د انسان وخت ضایع کوي. ما ته ځینو ملګرو ویلي چې د انسان په تاریخ کې له وژنو پرته نور شی نه‌شته نو تاریخ چې ګورې بس همدا د مړو تعداد به در سره لیکې نور به څه کې زدکړې؟

دا سمه ده چې په انساني تاریخ کې د وژنو خورا لویې کیسې ثبت دي مګر له دې اړخه پرته تاریخ نور اړخونه هم لري. دا هم یو حقیقت دی چې د پېښو تر شا یې عوامل وي، موږ کولای شو چې د تاریخ په پاڼو کې د ثبت جنګونو تر شا هغه عوامل درک کړو چې له کبله یې انسانان د یوه بل مرګ ته درېدلي وو، په تاریخ کې بریالي و نابریالي انسانان، نظامونه، ټولنې او تمدونه تیر شوي دي چې د بریالي د بریا لاملونه که موږ پیدا کړو ممکن ځینې یې زموږ په زمانه کې هم د دې وړ وي چې عملي یې کړو او د نابریالي تر شا هم عوامل شته چې که درک کړل شي اوس هم انسان ته په ګټه ورځي او له هغو ناکامه تجربو د ځان ساتنې کوښښ باید وکړي.

په هر حال زه دلته غواړم د تاریخ پر اهیمت نور هم بحث وکړم چې زموږ اړیکه له تاریخ سره ثابته کړو او پر لا زیات اهمیت یې هم رڼا واچوم. ځینې کسان فکر کوي چې تاریخ یوازې په تاریخي پاڼو کې د نورو کسانو ثبت شوي احوال دي چې لوستل یې موږ ته څه نه لري، مګر تاریخ یوازې دا ډول نه لري، بلکې د تاریخ موږ دوه تعریفونه لوړ بیان کړل چې تر ټولو مهم یې دویم ډول وو او دې تاریخ ته انسان په هره زمانه کې اړتیا لري. د تاریخ دا ډول زموږ اړیکه له ماضي سره پیدا

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي او په دې ډول موږ دا فکر نه کوو چې هغه د تېرو کسانو حالات وو او زموږ په ژوند کې اغېز نه لري، بلکې دا یوه روانه لړۍ ده چې شکېده نه لري او موږ هم د دې اوږدې لړۍ یوه کړۍ یو چې په هیڅ صورت ترې بېلېدای نه شو.

تاریخ د انساني ژوند یوه روانه ویاله ده چې تر موږ مخکې یې هم سیلان درلود او تر موږ وروسته به یې هم ولري. په بشري تاریخ کې د ګڼو شیانو په اړه انساني تجربې لیکل شوې دي او موږ هم له دې سلسلې جلاکېدای نه شو، په همدې تعبیر نو تاریخ ماضي، حال او اینده ټولو ته شامل دی.

موږ چې کله د ماضي په اړه فکر کوو، کتابونه یې درسوو او لوست کوو نو عینن په همدې وخت کې د حال او اینده په اړه هم دا ټول کارونه کوو؛ ځکه که دقیق نظر وکړو نو زمانه د هیڅ موجود شي ارزښت یو مخیز له منځه نه وړي، طبیعت پوهان وایي چې ماده په مطلق ډول له منځه نه ځي او د تاریخ پوهانو دا خبره هم سمه ده چې یو شی په بشپړه توګه له زوال سره نه مخېږي؛ بلکې هر شی د زماني په اوږدو کې مختلفې بڼې اخلي. که انسان د خپل ځان په اړه فکر وکړي چې یو مهال تی خوره ماشوم وو او بیا هغه صورت له اوسني شکل سره پرتله کړي نو توپیر یې دومره واضح دی چې په هیڅ ډول د پټېدو وړ نه دی. دا وخت ممکن فکر وکړي چې دا دوه بېل انسانان دي، اما حقیقت دادی چې هغه ماشوم همدا لوی سړی دی خو زماني یې بڼه ور بدله کړې ده.

یو عرب شاعر د تاریخ د اهمیت په اړه وایي:

لَیسَ بِإنسَانٍ وَلاَ عَاقِلٍ مَن لاَ یَعِي التَّارِیخَ فِي صَدرِهِ

(c) ketabton.com: The Digital Library

وَمَن وَعِيَ أَحوَالَ مَن قَد مَضَى   أَضَافَ أَعمَاراً إِلَى عُمرِهِ

ژباړه: هغه هوښيار انسان نه دی چې په سينه کې يې تاريخ نه وي او که چا د تېرو احوال ياد کړل، نو ګواکې خپل عمر يې زيات کړ.

علم تاريخ په خپل ذات کې دومره ارزښت لري چې په اړه يې خاصې او عامې څېړنې وشي او له هر ډول ګټې پرته د تېرو انسانانو پر احوالو علم درلودل په خپل ذات کې هم ډېر ارزښت لري.که د انسان هدف ژوند وي نو په هره وسيله چې وي بايد د تېر وخت په اړه پوهه تر لاسه کړي، که موږ هغه علم صرف نظر کړو چې د تېرو انسانانو د ژوند په اړه يې معلومات خوندي کړي نو کله به هم خپل هدف ته ونه رسېږو او موږ د تاريخ په ذريعه له خپلو تجربو سره د تېرو انسانانو تجربې ملګرې کوو، په ژوند کې پرمختګونه کوو او په دې ډول ګواکې خپل عمر هم زياتوو.

تاريخ موږ ته له ماضي سره د اړيکې ډول هم راښيي او له نورو ټولنو و کلتورونو سره د اړيکو په څرنګوالي او اهميت مو هم خبروي. علم ولې زدکوو، ځکه د شيانو معرفت ته اړ يو، نو اړتيا د علم په زدکړه کې اساسي شی دی همداشان د پرمختګ په برخه کې هم اړتيا اساسي ځای لري، عربي کې متل دی چې (الحاجة ام الاختراع) يعنې اړتيا ابتکار راوړي او پښتانه وايي چې مجبور ته غښتلی مه وايه، دا پښتو متل عينن د لوړ عربي متل مفهوم بيانوي، کله چې انسان اړ شي نو فکر کوي او له هرې وسيلې په کار اخيستو خپله اړتيا پوره کوي. د ماضي له علم څخه موږ کولای شو چې ډېرې اړتياوې او حللارې يې درک کړو. همداشان د تاريخ په اړه د معلومات را غونډول، د پېښو ذکر او ياد يې له موږ سره د حاضرو پېښو په تحليل او شننه کې هم مرسته کوي، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستونزو په وړاندې حللار وړاندې کوي چې پرمختګ ته لار هـواروي. زموږ ژوند به هغه مهال ډېر بريالی وي چې له خپلې ماضي سره ژورې اړيکې وپالو، له تجربو يې ګټه واخلو او د يوه ښه استاد په صـفت يـې هر مهال لارښونو ته غوږ شو.

د تاريخ مطالعه د شخصيت په جوړولو کـې هـم مهمـه ده. د نـورو نيمګړتياوې چې تاريخ خوندي کړې دي که يې هر څوک ولولي نـو د خپل ځان په کمي هم بيا پوهېږي او د حللارې لټه به يې حتمن کوي. تاريخ د هر انسان لپاره ډېره غوره حافظه ده، خورا ډېر شيان يې موږ ته خوندي کړي دي چې په لوستو يې کولای شو ډېر څه زدکړو. تـاريخ زموږ هويت او ډېر نور څـه هـم خونـدي کـړي دي، کـه د يـوه انسـان حافظه خرابه شي نو حتمن يې ټول مريض بولي، نو که د يـوه ملـت او قوم تاريخ ضايع شي هغه ملت و قوم به هـم د خپـل تـاريخ پـه ضـياع ناروغ وبلل شي.

د تاريخ ګټه دا هم ده چې موږ ته د بشر ماضي تر يوه حده تشريح کـوي، څـومره چـې مـوږ مخکـې ځـو او د ډېـرو جـزي شـيانو پـه اړه معلومات تر لاسه کوو نو په استناد يې هم نن او هم د پرون خورا زيات شيان تشريح کېږي. د بشري ټولنو په اړه بيخي ډېرې پوښتنې همداسـې ناحل پاته دي او د تاريخ علم يې له موږ سره په ښه سپړونه او حل کې مرسته کولای شي. له دې امله نو د تاريخ په اړه ويلي شوي چې دا يـو اجتماعي ضرورت او صانع (جوړونکی) دی. اجتماعي ضرورت ځکـه دی چې د ټولنې په اړه ډېر څه را زدکوي او صانع له دې امله دی چې د فرد او ټولنو په بدلولو کې اغېزناک دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاريخ د يوه رهبر پر شخصيت هم خپل اثر کوي، هغه رهبر چې تاريخ ګوري، د تېرو انسانانو له تجربو ګټه اخلي، د مشکلاتو په وړاندې د هغوی له حللارو سره خپلې نوې حللارې هم ملګرې کوي، د بريا رازونه يې کشف کړي او د خپل ژوند په اوږدو کې استفاده هم ځنې وکړي که يې امکان وو، نو دا کس به په خپله رهبري کې ډېر بريالی وي او خپلې ټولنې ته به ډېر څه په ميراث پرېږدي او هم به د خپل ژوند مهال انساني ټولنې ته خدمت وکړي. د تاريخ همدې اهميت ته په کتو نو دا وينا سمه ده چې وايي: تاريخ د ماضي او حال ترمنځ خبرې اترې دي.

۱۶/ ۱۱/ ۲۰۱۸

سرچينې:

۱/ التاريخ والمؤرخون، د حسين مؤنس.

۲/ التاريخ ومشاکل اليوم والغد، د محمد الطالبي

۳/ تفرج صنع، د عبد الکريم سروش لومړی چاپ

۴/ انسان، د علي شريعتي

۵/ درآمدی بر تاريخ پژوهی، د مايکل استنفورد

۶/ جامعه و تاريخ، د مرتضی مطهري

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تعلیم، مطالعې او عمل تجرید

تجرید عربي لفظ دی، موږ یې په عمومي ډول خپله محاوره کې کاروو؛ البته د مطالعې یا عمل تجرید زموږ په ټولنه کې یا نه شته یا د نشت تر کچې کم دی. تجریدي مطالعه او عمل دادي چې پر یوه خاص کار او ځانګړي فن تمرکز وشي. انسانان د خپل ژوند په لومړیو کی عمومیات یا کلیات زدکوي، کله چې یې عمر زیاتیږي، د زدکړو سویه یې لوړیږي او د تخصص درجې ته ځي نو له کلي او عمومي جزئي او خاص ته سیر کوي چې اخیر یې پر یوه خاصه نکته ټول تمرکز راټول شي. همدغه کار که په عملي بڼه وي؛ نو د عمل تجرید ورته وایي، که په مطالعه کې وشي د مطالعې تجرید او که تعلیم کې وشي د تعلیم تجرید یې بولي او دا د هر انسان لپاره اړین څه؛ بلکې له دې پرته پرمختګ او اختراع ناشونې ده.

پخوا چې به خلکو زیاتره عمومیات زدکول، نو هغوی چندانې اختراعات هم نه لرل. تر یوه کلي لاندې حتمي جزئیات وي، که یوڅوک د کلي د پېژندلو هڅه کوي باید جزئیات یې لومړی وپېژني او بیا د هغوی له خواصو معلومولو وروسته د کلي پر پېژندلو د توانیدلو شونتیا زیاتیږي، اما که جزئیات معلوم نه شي او د هر یوه ځانګړې پلټنه ونه شي له دې په صرف نظر کولو د کلي پېژندنه که څوک وړاندې کړي هم به مبهمه وي او هم به خاصه ګټه پر مرتبه نه وي؛ د دې په نسبت به د هغه چا معلومات او نظر ډېر د اعتبار وړ او حقیقت ته نژدې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي چې د کلي تر جزئياتو وروسته يې هم د جزي په اړه او هم د کلي په اړه نظر ور کړی وي.

هر څومره چې تمرکز زياتېږي په هماغه کچه د اختراع او ټولنې ته د نوي شي د وړاندې کولو شونيا ډېرېږي، تر اوسه مې د چا په اړه نه دې لوستي او نه مې اوريدلي دي چې د شلو علومو او فنونو ماهر و او په پلاني پلاني علم و فن کې يې دغه نوي کارونه کړي دي؛ اصلن د شلو علومو ماهر نه شته څوک چې ځان د ګڼو فنونو ماهر ګڼي حقيقت کې تشې خبرې وي. په ننني نړۍ کې دا کار سخت ځکه دی چې د هر فن ساحه پراخه شوې ده او په ټوله معنا پر دې يوه ساحه غېږ راګرځول او ځان د مهارت تر کچې په پوه کول که ناشونی نه دی نو سخت کار خو له شک پرته دی.

د طب په برخه کې موږ د يوه انسان د بدن لپاره په لسګونو متخصص ډاکټران لرو، په ټولنه کې د دغه ډول حقيقت وجود خپله د عملي و تعليمي تجريد اهميت داسې په ګوته کوي چې انکار يې ناشونی دی.

دغه مهم ټکي ته نوره نړۍ په ډېره ښه توګه متوجې شوې ده، هغوی که د يوې موضوع په اړه څوک رغوي هم هر کاره نه راغواړي او نه يې نظر ته اهميت ور کوي، بلکې د متخصص په لټه وي که يې د نړۍ په هر کونج کې پيدا کړ چې په هره ژبه يې پر دې موضوع خبرې کولای شوای هغه ورته مشکله نه ده، دوی ترجمه کوي اما يو غير متخصص کس رغول ورته ستونزه ده.

که دوه کسان عملن په سياست کې ښکيل وي؛ يوه يې سياست هم ويلی او عملي سياست هم کوي، نو د ده رغول نسبت هغه کس ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګټور دي او دی يې د هغه په پرتله ور هم دی چې يوازې عملي سياست کوي، ډېر امکان لري چې په دې برخه کې د عملي سياست والا له تيوريکي پلوه له افلاس سره مخ وي، په عملي سياست کې ممکن هغه يوازې په محلي کچه سياستوال وي؛ خو هغه بل کس د سياستپوه په توګه له نړۍ وال سياست څخه خبر دی او په تيوريک لحاظ د نړۍ د سياستونو په اړه معلومات لري چې تر څنګ يې د عملي سياست محلي يا سيمه ييزه تجربه هم لري، نو طبعن به تر هغه بل د ده رغول هم ګټور وي او هم به يې مناسب شخص انتخاب کړی وي، دا قاعده که کلي نه وي نو پر اکثريت د تطبيق وړ ده.

که موږ په دې نظر يو چې ټولنې ته خدمت وکړو يا حد اقل ځانونه جوګه کړو؛ بايد له کلياتو او عمومياتو ور شوه او له خپل ذوق او اړتيا سره سم د تخصص يو مسند د ځان لپاره غوره کړو چې په دغه وخت کې هم ځان د خدمت جوګه بللای شي او هم يې خدمت په ټولنه کې موثر واقع کيږي. هره خبره نوې نه وي او نه هره خبره پر اوريدونکو تاثير کوي، ځوک چې له خپل زمان و مکان سره مناسب د خدمت ابزار ونه لري هغه به څه نوې خبره يا نوی کار وکړي؟ د نن عصر نوي ابزار د فنونو او علوم تخصصي کول دی چې له عموميت او هر کاره ګۍ څخه بايد ووزي. يوه بل مثال ته چې نن ښه سره لګيږي او مهم هم دی به راشم:

زموږ د ديني او شرعي متن علماء ولې د دين په اړه د يوه داسې تعبير له افلاس سره مخ دي چې د مکان، زمان او ټولنې پر شرايطو برابر وي؟ ځکه دوی د دې برخې له حالاتو سره مناسب او لازمي ابزار نه لري؛ له پښې سره که د اهنګرۍ وسايل نه وي هغه به څه وکړای شي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګیله هم نه ځني کېږي. زموږ دیني علماء که څانونه د دین او شریعت متخصصین بولي بیا یې باید له حالاتو، زمان او مکان سره د تطبیق مناسب فورمولونه هم زدکړه کړي، د هغه تعبیر وړتیا هم په څان کې پیدا کړي چې وخت یې څني غواړي که یې وړاندې نه کړي نو دیني ارزښتونه به په ټولنه کې د ملنډو شي او په دې برخه کې به ټوله پړه د هغه معبر پر غاړه وي چې لازم و مناسب ابزار یې نه در لودل خو بیا یې هم د یوه داسې ټولنیز کار د انجامولو اقدام وکړ چې نه یې وړتیا لرله او حتا نه یې دا فکر کړی وو چې دغه هر څه ورته لازم او ضروري دي. نن چې د نړۍ په هره برخه کې د دیني مفکرین شته خو موږ یې نه لرو، ستره وجه یې همدغه ده چې موږ یې ابزار نه دي تیار کړي، زموږ علماء تر اوسه د تجریدي عمل او تعلیم په اهمیت نه پوه دي او نه ارزښت ورته لري. تر هغو به له افلاس سره مخ یو چې دغه عیني شرایطو زېږولي ټولنیز جبري شرایط مو نه وي پوره کړي او دا قاعده ده چې شرط نفي شي مشروط بیخي وجود ته نه شي راتلای.

ټولنې ته خدمت هغو کسانو کړی دی چې د تجرید په اهمیت پوه شوي او عملي کار یې هم له دې ځایه پیل کړی دی، په انساني ټولنه کې باید د تخصص ساحې وټاکلې شي او هر متخصص د خپل فن په ساحه کې کار وکړي چې که نوی کار ونه کړي نو هغه زوړ له اسلافو راپاته چوکاټ خو حد اقل ونه شرموي، اما که څوک تجرید ونه کړي پر هغه پرمختګ او اختراع د طې ټکی دی بلکې د نورو ثابت شوي اصول او چوکاټونه به هم په شرمونو وشرموي. دا اوس یو بهترین اصل دی چې که څوک د خدمت چیغې وهي خو تجرید نه کوي، نو اصلن خدمت نه غواړي بلکې یوازې یې کار تر شعاره دی. راځئ تجرید تجربه کړو او بیا یې له ګټو څخه برخمن شو!

۲۰۲۰/اګست/۱۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژباړې سختیا او پېچلتیا

له ډېره وخته ژباړې سره سر وکار لرم، څو کلونه مخکې به مې له اردو زیاتې ژباړې کولې، وطن ته په راتلو مې عربي ژباړې هم پیل کړې، خو په دې برخه کې چې مې څومره زیات کار کاوه همدومره متوجې کېدمه چې ژباړه حتا په ځینو ځایونو کې تر لیکنې هم سخت کار دی. ما د کرنتین په ورځو کې له عربي د یوه سخت متن سیرت ترجمه کاوه چې کله ناکله به یې د پښتو جملو جوړښت او سلاسیت دومره وخت راځخه اخیست چې که عادي ژباړه وای، نو څو مخونه به شوې وای، خو په دې وخت کې ما به یوازې یو مخ ژباړه په تکلف کړې وه.

د ژباړې ځینې سختۍ داسې دي چې لومړي سر کې ښایي ځینې کسان ورته متوجې نه شي، ورو- ورو چې له دې فن سره روږدېږي په پیچلتیا یې هم پوهېږي او اخیر په وازه خوله اعتراف کوي چې ځینې ستونزې یې لاینحل دي او د موري زوی نه شي کولای چې ژباړه دې په ټوله معنا د هغه اصلي متن گرده مفهوم په داسې ډول را ولېږدوي چې یو څوک یې ژباړه ولولي نو د ژباړې او هغه اصلي متن ترمنځ درځ ونه ویني او لکه یو متن چې یې دوه ځله لوستی وي.

دا کار زما په اند د بشر له وسه وتلی دی، په څو دلایلو دا کار نه شي کېدای:

اول ژباړه لکه د کلتور ترجمه چې کوي، د انسانانو کلتورونه سره یو ډول نه دي، له دې امله که ژباړه کېږي نو کلتوري توپیر حتمي دی او

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې توپیر راپیدا کېږي نو حتمي خبره ده چې په ټوله معنا توپیر په اتحاد بدلول امکان نه لري.

دویم یوه ژبه له بلې سره فرق کوي، په یوه کې د موادو زیاتوب، د اصطلاحاتو خاصه او پر ځایه کاریدنه، ترکیبي جوړښت، د علمي او تخصصي ځانګو لپاره ځانګړي نومونه او اصطلاحات چې په خپل چوکاټ کې له ځینو ځانګړتیاو سره خاصه معنا افاده کړي، په بله ژبه کې دا ټول خصوصیات هیڅ امکان نه لري، له دې امله نو د ځینو ژبو ویونکي مجبورېږي چې د اصلي متن مفهوم د خپلې ژبې په لغاتو کې نه شي ادا کولای هماغه لفظ یې اخیستی وي او که ډېر ناانشنا وي تعریف یې ورسره لیکلی وي چې دا کار د ژباړې په خوند کې لخته ور وهي او خوند یې اوبه وړي او د اصلي متن سره یې فاصله کرار کرار زیاته شي او یو ډول بې ذوقي ورته لار پیدا کړي.

درېیم مهم ټکی دادی چې د لیکنې مهال چې لیکوالو په کومو احساساتو او عواطفو لیکنه کړې ده، دغه احساس او عاطفه یې مترجم نه شي درک کولای، دی چې په کوم محیط کې اوسي د هغه په ټوله معنا درک له ژباړن سر نه شي پیدا کیدلای، لیکوال چې په خپله لیکنه کې مطالب څنګه او په کوم ترتیب اوډي ممکن ژباړن یې په ټول هدف پوه نه شي، د هغه ځینې خاص اصطلاحات کیدای شي هغه د خاص وخت او خاص مکان لپاره کارولي وي چې ژباړن یې شوني ده درک نه شي کړای، دا ټول احتمالات چې په یوه ژباړه کې ځای کړې، نو بیا لوی واټن سره پیدا کوي چې په هیڅ ډول یې سره رانژدې کول ممکن نه دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځلورم دلیل دادی چې د ژباړونکو ترمنځ جالب فرقونه شته، تکړه مترجمین دي خو د اصطلاحاتو په ژباړه کې د ځمکې او اسمان فرق کوي. ځینې د بلې ژبې اصطلاحات داسې ترجمه کوي چې لوستونکی د هغه صلي متن چاپېریال ته نه بیایي بلکې د ژباړونکي محیط درباندې ګوري؛ نور بیا همدې اصل ته پام کوي چې د لیکوال لیکنه باید داسې ترجمه شي چې د هغه د چاپېریال خیال پکې وساتل شي څو لوستونکی د لوست مهال د هغه چاپېریال له ځان سره انځور کړي او هلته د هغه په سیمه کې په ګښت ورسره وتلی وي.

پنځمه خبره داده چې په یوه متن کې د الفاظو د ځای بدلون معنا ته حتمي تغییر ور کوي چې ښایي کله بیخي لوی توپیر وي، دغه ټکی هم د ژباړوونکو ترمنځ باوري نه دی چې دوی به د ځای او مکان په بدلون سره د یوه لفظ کومه ترجمه انتخابوي؟ په دغه کار کې ممکن ځینې ژباړونکي له هغه اصلي مفهوم څخه لرې ولاړ شي او هغه څه چې لیکوال یې غواړي ووایي دی یې بیخي سرچپه خبره وکړي چې د اصلي مطلب پر ګیډه تر ناستې وروسته به نو لوستونکی د هغه اصلي متن خوند ډېره ځنې ووینې.

نتیجتن زه دې پایلې ته رسېدلی یم چې ژباړه څکه تر لیکنې سخت کار دی چې په لیکنه کې دې فکر خپل وي که تحقیقي لیکنه وي که طنزیه او که هره یوه، خپل قلم دې په خپل لاس کې دی چې په یوه عبارت دې خبره پر طبعه برابره نه شوه په پل یې ولیکه او لس واره یې رنګه کړه بیا یې په مختلفو الفاظو ولیکه؛ مګر په ژباړه کې ته یوه لار لرې چې پر همدې نرۍ لار دې تلل حتمي دي دا چې په ځغاسته پر ځې، پیاده مزل کوې، په ګونډو پر تېرېږې او که پر څخېږې دا نو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړن تر مسلکيتوب، پر دواړو ژبو مهارت، د متن دقيق فهم او احتياط ته په کتو له يوه تر بله ډېر زيات توپير کوي.

بناءٔن ژباړه د هر کس و ناکس کار نه دی، که د علمي متونو ترجمه کيږي، نو له مسلکي کسانو ماسيوا که يې نور بازاري کسان کوي، تر دې دا ښه ده چې هغه کتاب او متن اصلن ترجمه نه شي. د خلکو خو به په ذهن کې وي چې دغه علمي کتاب نه دی ترجمه شوی يو تکړه ژباړن به پر پېښ شي او تر يوه حده به يې حق ور ادا کړي؛ دا کار هغه څوك کولای شي چې هم مسلکي وي، هم يې متن لوستی وي په جگېدل نه بلکې په ننوزي، پر دواړو ژبو د کمال تر اندازې مهارت ولري او د ليکوال له کلتور سره اشنا وي که اشنا نه وي نو هغه سخت ځايونه چې دی يې د مفهوم په اخيستلو کې شك لري، په دغو ځايونو کې د ليکوال له کلتور سره اشنا شي چې له هغه ځايه دقيقه معنا ورته پيدا کړي او اشتبا ونه کړي.

يوه خبره چې زه له ډېره ورته وخته ورته متوجې شوی يم هغه له ژباړې ژباړه ده؛ زما په اند دغه کار که ونه شي ډېر به ښه وي، ځکه د دويمې يا درېيمې ژباړې فاصله له اصلي متن سره زياتيږي چې فرقونه يې له اصلي مطالبو سره حتمي دي او يو ډول له ليکوال سره خيانت دی، له دې امله چې هغه اصلي متن نه شته ممکن ژباړن په ځينو ځايونو کې تيروتی وي، د خپل چاپېريال تر دومره اغېز لاندې راغلی وي چې د ليکوال سبك يې نه وي رعايت کړی او هر څه يې د خپل کلتور په قالب کې اچولي وي چې له دې متنه ژباړه بيا له اصلي متن سره فاصلې ته لار جوړوي او هغه اصلي مفاهيم امکان لري چې په سم ډول يې حق ادا نه شي؛ يا د اصلي متن اصطلاحاتو ته په خپله ژبه کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

مناسب اصطلاحات نه شي پيدا کولای چې د اصلي مفهوم په رسولو کې خنډونه ايجادوي. ما خو دغه ډول ژباړې ليدلې دي چې زياتې تيروتنې پکې تر سترګو کېږي.

د قران کريم ژباړې همداسې ناخبره، بې مسلکه، پر ژبو مهارت نه لرونکو او د عربو له کلتوره پرديو کسانو کړې دي چې د خلکو يې د الله له کتابه خوا ور توره کړه. له قران کريمه د اختلاف يو لوی لامل دادی چې د قران له کلتور سره خلك اشنا نه دي، د هغه کارولې ژبه چې عرب څنګه او په کوم ځای کې کاروي دوی نه دي په خبر، پر خپل کلتور او ژبه يې قياسوي چې ګڼې ستونزې ځنې پيدا شوې او دغه ابهام بيا له جهالت او ځايي عنعناتو او محلي کلتور سره لاس يو کړی دی او انسانانو ته يې دومره مشکلات ايجاد کړي دي چې تر دوو سپوږمو يې راوستلي دي.

يوه ډېره جالبه ژباړه چې اوس رواج شوې ده او بيخي زياته هم ده هغه د سياسيونو د کتابونو ژباړه ده چې هم لوستونکی خندوي او هم يې ژړوي. د ژړا ځای دادی چې مال پر مصرفېږي، د خلکو وخت نيسي او خلك فکر کوي چې اصل شی راته رسېدلی دی خو هغه له مصارفو سره ناسم شی له بده مرغه ورته رسيدلی وي. خندا بيا د ژباړونکي پر ژباړه سړي ته ور شي چې وه ملا وروره! روښانه متن دې سره پيچلی دی او يو داسې کروت دې تر جوړ کړی چې نه ولاکه اوس ستا خوښ شي او نه زما، که دې دومره د کتاب په متن سره نه خلاصېدای، له موضوع يې ناخبره وې، له کلتور او محيط سره دې هيڅ بلدتيا نه درلوده نو دې څه کاوه خو يو بل اسانه کتاب به دې انتخاب کړی وای؟ دغه بازاري ژباړې موږ ته په سرخوږي اوښتې دي او که

(c) ketabton.com: The Digital Library

سمې نقد نه شي او دغه لوی نومي ژباړونکي په سم ډول ونه ټکول شي نو بازار به دغه ناسمې ژباړې پر سر واخلي او له خلکو به د سمو و ناسمو ژباړو او کتابونو د انتخاب لار ورکه کړي هسې هم زموږ کهول نوی پر مطالعه راغلی دی او که دغسې بې لارۍ په دې میدان کې روانې وې نو ژر به خلک له کتابه او ژباړې تور زړي شي چې بیا راماتول به يې هم زیات زیار وغواړي او هم زیات وخت. د فن ماهرين بايد لاس تر زنې نه کېني، په دې میدان کې د نقد دغه تشه بايد ژر ډکه کړي او د بازار د خرابېدلو مخه ونيسي. موږ به خپل کار ته د دين په ساحه کې دوام ور کړو او د ژبې ماهرين و پر ژباړه نظروال دې دغه میدان ته ور شي چې ډېره اړتيا يې محسوسېږي.

۲۰۲۰/سپتمبر/۱۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستاینه او نقد

څوك په ښو يادول، دا كه تش الفاظ وي يا هم مادي يا معنوي څه ورسره وي، ستاينه ده، نقد د ناسم عمل/وينا غندل دي. كه څه هم نقد مثبت او منفي دواړه اړخونه لري، خو دلته يې يو اړخ مطرح دی.

په انساني ټولنه کې كه له ستاينې او نقد څخه هر يو كم شي، ټولنه زيان ويني؛ بشري ټولنه په هر حال كې دواړو ته اړتيا لري، كه ستاينه ونه شي، پر يو كار تشويق به نه وي، هڅونه به نه وي، كارونو او ابتكاراتو ته به خلك زړه ښه نه كړي، بل لور ته كه نقد نه وي، ټولنه به اصلاح نه شي. نقد د يوه شخص او ټولنې دواړو لپاره د اصلاح ښه لار ده، يو كس د خپلو كارونو مكمل جاج نه شي اخيستلای، هغه خپلو كارونو ته له يوې زاويې ګوري او نور كسان له بلې، له دې امله يې نقد د كار/موضوع نوور ابعادو ته پام كوي، په همدې بڼه ټولنه هم ده، په يوه ټولنه كې ناسم رواجونه او كارونه كيږي، كه د ټولنې هوښيار خلك د هغې ټولنې دا كارونه او رواجونه نقد نه كړي، په هغه ټولنه كې به اصلاح را نه شي.

البته د بل پر كار ستاينه، يا هغه كار چې بيخي شوی نه وي اما خلكو ته دورغ وويل شي چې هغه كار ما كړی دی، او له خلكو د ستاينې هيله لري، دا شرعن او اخلاقن ناسم عمل دی، قران كريم وايي:

{وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ}.[آل عمران: ۱۸۸]

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه: او دوی خوښوي چې پر هغو کارونو يې ستاينه وشي چې دوی نه دي کړي، نو له عذابه د دوی د ځان خلاصونې په اړه ته بې فکره اوسه.

انساني وجدان دا نه مني چې د بل په خولو شوی کار دې زه ځان ته منسوب کړم، يا دې خلکو ته دوکه ور کړم، هغه کار چې نه وي شوی، زه دا په فکر کې ور کړم چې کړی مې دی، په يوه کې د بل انسان حق تلفي وشوه او په بل کې دوروغ وويل شول، چې دواړه د اخلاقياتو له مخې ناسم کارونه دي.

په دواړو کې تر حده زياتوب د بشري ټولنې او شخص په زيان دی، نه به په ستاينه کې مبالغه کېږي او نه به نقد تر اندازې زيات وي؛ تر اندازې زياتوب يې په دې معنا چې که نقدېږي هم بايد د کړي کار د ناسموالي په تناسب وشي او که ستاينه وي، بيا هم عمل په نظر کې نيول کېږي، دومره شاباش يو چا ته په کار دی چې څومره يې عمل کړی وي، کله يو څوک يوازې د خولې په کليمو کفايت وکړي، کله يوازې کليمې او جملې کفايت نه کوي، بايد ډالۍ ور کړل شي، ځينې وختونه يې ستاينې ته غونډه ونيول شي، دا هر کار د هغه کس د کړو خدمتونو په تناسب بايد وشي، نه تر زيات وي او نه تر کم.

د کليمو په برخه کې به تر خپله وسه هڅه کېږي چې مبالغه اميزه الفاظ کار نه شي، لکه: بې مثاله شخص، د ده په شان نه بل شته نه پيدا کېږي، دا ملت به بل داسې کس پيدا نه کړي، بې شمېره کتابونه يې ليکلي دي، بې حسابه خدمتونه يې دې قوم ته کړي دي او داسې نور.
د صفاتو په برخه کې به يې يوازې هغه صفات يادېږي چې په هغه شخص /ټولنه کې وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ په ټولنه کې له بده مرغه له ډېره وخته د ستاینې ډېر افراطي شکل رواج شوی دی، تاسو به د یوه دیني عالم په اړه زيات ځایونه اورېدلي وي يا به واورئ چې کله يې د وينا لپاره انانسرـ ور غواړي، شيخ الحديث والتفسير، جامع المعقول والمنقول، فريد العصرـ، وحيد الزمان، ترجمان المذهب، مجاهد، مرشد، استاذ العلماء والمجاهدين حضرت مولانا پلانی صاحب.

ښه دې پېړو ته څه اړتيا ده؟ که يوازې اول دوه صفات يې را واخلو، چې هم محدث دی او هم مفسر، نو زموږ د وخت او سيمې پر علماؤ خو بيخي درانه دي؛ بلکې تر موږ وړاندې او د نورو سيمو پر عالمانو هم دواړه درانه دي. په قران کريم کې د تاريخ بحثونه شته، ټولنيز موضوعات دي، ديني او شرعي احکام دي، له کاروبار سره تړلي مسايل يې بيان کړي، د کائيناتو د پيدايښت په اړه رڼېدلی، ميتافزيک مسايل يې را خيستي، د عبادت او عقايدو موضوعات پکې شته، د قران د فصاحت او بلاغت چيلنج پکې راغلی او ګڼ نور بحثونه، يو څوك که مفسر کېږي، که په دې هره برخه کې متحصص نه وي، نو داسې خو به هم نه کوي چې د هرې موضوع په اړه يوازې د بل پر شوې خبره د ده اتکا وي او دغه کس ته بيا موږ مفسر هم وايو؟!

تر دې که تېر شو، د حديثو برخه را واخلو، نو لومړی خو د حديثو کتابونه خورا ډېر دي، د حديثو شمېر لکونو ته رسېږي، موضوعات يې ډېر دي، نژدې د ژوند د هرې برخې په اړه روايات پکې شته، د اصولو بحث يې يوه لور ته ګران دی او د حديثو ترمنځ تطبيق، پر صحت او سقامت يې اختلاف، د زرګونو راويانو شتون، په دې برخه کې د باورونو بحث بېل دی چې د چا روايت ومنل شي او د چا دا رد شي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور ډېر بېخي ډېر بحثونه، موضوعات او ابعاد شته چې دلته یې یادول اړین نه دي؛ که د انسان ژوند را واخلو او بیا زموږ ستونزو ته نظر وکړو، نو زما په اند هغه څوک چې هم مفسر وي او محدث، د دې دواړو برخو به یې یوه هم په سر نه وي رسولې.

له دې ور هاخوا، نو جامع المعقول والمنقول، بیا تـه سره لګـوه! دا نور القاب یې پر همدې قیاس کړئ.

له دې قشره هاخوا که د ټولنې د نورو اقشارو ته پام وکړو، دلته هم په ستاینه کې افراط کېږي، مثلن: د یوه لیکوال په اړه که وویل شي چې ډېر زیات کتابونه یې ترجمه کړي او لیکلي دي، له دې امله نو د نړۍ د تکړه لیکوالانو او ژباړونکو لقبونه و نومونه ورته کارېږي؛ اما کـه د کـار کیفیت او ټولنې ته پر ګټه یې فکر وشي، نو د ستاینې پر ځای باید یـو څه ټکول شوی وای. نوم اخیستل به یې مناسب کار نه وي!

یوه خپرندویه اداره چې ډېر کتابونه نشروي، که له دې امله د ستاینې وړ وي چې زیات کتابونه یې چاپ کړي وي، بیا خو سمه ده، اما که د ټولنې ګټې، د کار کیفیت، په کتابونو کې شته پیغام او نورو ابعادو ته یې فکر وشي، نو بیا د ډېرو پر ځای به یې بېخي کم په ستایلو ارزي. د کتاب د ژر چاپ لپاره، یو کتاب په څو کسانو ژباړي، بیا په ډېر لنډ وخت کې هغه کتاب چاپ ته چمتو او بله ورځ په بازار کې وي، یعنې که یو کتاب په امریکا کې چاپ شي، یوه اونۍ وروسته همدلته زموږ په هیواد کې د هغه پښتو بڼه زموږ په لاس کې وي، د دې د کیفیت به څه حال وي؟ داسې یو کتاب چې پر سیاسي، اقتصادي، کلتوري، نظامي او نورو مسلو یې بحثونه کړي وي، د لیکوال ټولنه یې له موږ لرې هم وي، زموږ په ټولنه کې داسې تکړه ژباړونکي چې هم پر دې یادو

(c) ketabton.com: The Digital Library

موضوعاتو د ژباړن په توګه برلاسي وي او هم دې د ليکوال له کلتور او ژبې سره اشنا وي، ډېر کم دي، نو په يوه وخت کې دومره ژباړونکي، چې پر دې معيار پوره وي، له کومه شوو چې يو کتاب ترجمه کړي؟ بيا يې داسې تکړه ايډيټر پيدا کړی وي چې هم د دې ژباړونکو سبک يو ډول کړي او هم ترجمه له اصل کتاب سره وګوري، دا کارونه په دومره لنډه موده کې وکړي چې يوه اونۍ کې د کتاب ترجمه، ايډيټ، ډيزاين او چاپ چارې ټولې پای ته ورسېږي؛ دا که ماشينان نه وي، فکر نه کوم چې د انسانانو په وس دې پوره وي، اما زموږ خلک، ليکوال او ژباړونکي دغه بې معياره کتابونه هم ستايي، خپرندويه اداره/ادارې خو بيخي د ستاينې وړ دي.

که د شاعرانو په اړه فکر وکړو، پر ټولنيزو رسنيو يو شاعر خپل شعر خپور کړي، بس زموږ زياتره کسان که په شعر له فني اړخه پوهېږي که نه، ورته ليکي: ډېر ښه، بيخي اعلا، جالب دی، افرين دې وي، خوند دې په کړی. په داسې حال کې چې نه به دا ستايونکي په شعر پوهېږي، نه به د هغه شعر له فني اړخه ډېر جالب وي او ټولنې ته د پيغام کيسې به يې نه نو کوو. ښه څه اړتيا ده چې ناحقه د يو شي/شخص ستاينه کوو؟ که له هر يوه پوښتنه وشي، چې ولې جالب دی؟ حيران به شي چې ځنګه ځواب در کړي.

که د کور چاپېريال ته راشو، په کور کې مشران کشران څنګه ستايي؟ زه يوه روځ د خپلوانو کره ورغلی وم، يوه مولوي صاحب د خپلو دوو زامنو ستاينه راته کوله، د مشر زوی په نسبت يې کشر ـ ډېر وستايه، ان داسې خبرې يې وکړې چې مشر به حتمن زموږ د ټولو په مخکې د کمترۍ احساس کړی وي. زموږ ستاينې داسې وي چې دوه کسان په

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقابله کې سره راولو، یو د بل ضد ته یې دروو، زما په ستاینه د هغه بل کس له دې ستایل شوي کس سره کینه پیدا کېږي.

دا د ستاینې ناسمه طریقه ده، د ستاینې ډول ډېر مهم دی، د کلیمو پر ځای کارول اړین دي، زیاتوب به پکې نه وي، که یو څوك تر خپل حد زیات وستایل شي، دا ښه کار نه دی، خو که د کار په تناسب کم وستایل شي، زما په اند به پروا نه کوي. ناحقه او بې ډوله ستاینې هم د ټولنې د خرابېدو سبب کېږي او هم د اشخاصو. زموږ ملت ته د غیور، مجاهد، ښه مسلمان، د زبرځواکونو ماتونکي القاب ور کول کېږي، خو هغه کارونه چې په همدې ملت کې ترسره کېږي، په شریعت کې حرام وي، اخلاقن ښه نه وي، په قانون کې ممنوع وي، هغوی ته بیا څوك گوته نه نیسي؛ دا بې انډوله ستاینه ده، پایلې به یې هم داسې سرچپه وي لکه زموږ د ټولنې.

نقد مو هم عینن د ستاینې په شان دی، که یو څوك زما ملگری وي، ستاینه یې تر حد زیاته کوم، که زما د کورنۍ وي، هر څه یې بولم، البته که د داسې کورنۍ وي چې زما ورسره جوړه نه وي، یا زما ملگری نه وي، بیا یې افراطي غندنه کوو. موږ ټولو ته د مسلمانانو په صفت د قران کریم دا هدایت دی:

{يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ} [النساء: ١٣٥].

ژباړه: اې مومنانو! د الله لپاره په شاهدۍ کې له پوره انصاف څخه کار واخلئ، حتا که ستاسو پر خپلو ځانو، مور و پلار او خپلوانو وي.

زموږ د ټولنې یو کس چې خلکو د بوتل لقب ور کړی وي، بلـه ورځ اتل وي، یو څه وخت وروسته بیا د اتل له درجې را کښته شي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

غندي يې او افراطي نقدونه پر کېږي، ان هغه کسان يې هم کوي چې د هغه د کار په نوعيت به نه پوهېږي، پر يوه داسې کړنه به يې نقدوي چې دی به يې په اړه هيڅ نه پوهېږي. ما په کليوالو سيمو کې يو داسې بزګر ليدلی چې نه زدکړې لري، نه تجربه، نه يې نور هيوادونه ليدلي، البته د سياست په اړه به يې خبرې کولې، ولسمشران به يې پړه بلل، يوازې د خپل هيواد ولسمشر هم نه؛ بلکې د نورو هيوادونو مشران به يې هم ملامت کړل.

په نقد کې مبالغه زموږ په ديني قشر کې هم ډېره ده، هغوی نقد تر ډېره حده نه کوي، سمدستي يې د اسلام له ليکې باسي، دا ډېره افراطي ډول دی. يو څوک بايد د هغه د کړنې په اندازه نقد شي، معقول نقد به وي او دليل و توجيه به لري، نقد بايد د دې سبب نه شي چې چپه پير وکړي، تر حد زياتوب يې زياتره وخت د چپه پير کولو سبب کېږي.

ماشوم که يو ناسم کار وکړي، موږ ورته وايو ټمبله، د يوې خوا نه يې، ښه يې سپک کړو. که مشر د اوبو ګيلاس چپه کړي، د کور بل مشر غږ ورته وايي، پروا نه کوي، باران به وشي، که ماشوم دا خطا وکړه، ټول يې سپکوي، ملامتوي يې، ناسم نومونه ورته يادوي، حتا وهي يې هم. داسې يو بام دوې هواوې دي!

اصلن په ستاينه او نقد کې د اعتدال لپاره معتدلو خلکو/ټولنې ته اړتيا ده، موږ ډېرو جنګونو، فقر، بې کاره رواجونو، بې علمۍ او ګڼو نورو عواملو زموږ د ټولنې لويه برخه له نارمل حالت څخه ايستلې ده. پر ټولنيزو رسنيو د يوې جنجالي موضوع د شاربلو مهال زموږ د ټولنې دغه حالت انسان ته ښه معلومېږي. له خپل دريځه هاخوا د مخالف

(c) ketabton.com: The Digital Library

فکر خبرې نه شو زغملای، حتا ځانونه له پوهنتونو فارغ بـولي، مگـر د مخالفت مهال به دومره را تیټ شي چې انسان ورته حیرانېږي.

په نقد او ستاینه کې افراط کول، بدې پایلې لري، زموږ ټولنه له دې رنځه کړېږي، په دې اړه ډېر کار ته اړتیا ده، که ووایم چې پیـل دې لـه کورنۍ تربیې او د تعلیمي ادارو له چاپیریال، نصـاب او د تـدریس لـه میتوده وشي؛ نو زما په اند پر ځای خبره به وي.

۲۹/۱/۲۰۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افکارو غلا

د بشر په تاریخ کې د علم او افکارو غلا خورا اوږده مخینه لري، اوس چې د افکارو او علم د لیږد وسایل زیات شوي دي نو د غلا دې ډول کې هم زیاتوب راغلی دی. د پخوا په نسبت اوس مهال د نړۍ مختلفې مشهورې ژبې د زیاتو خلکو زده هم دي. په خواله رسنیو کې بیا د خلکو افکار زیات کښته پورته کېږي او د غلا زمینه یې هم خلکو ته مساعده کړې ده. خو دا یو بد او کرغېړن عمل دی، د افکارو غلا څه ده؟ په اړه یې خورا ګڼ تعریفونه وړاندې شوي دي، زه یې دلته یو مشهور تعریف کوم:

د بل افکار د اصلي سرچینې له ذکر پرته د ځان په نوم خپرول؛ د افکارو غلا ده؛ لیکل او نه لیکل پکې شرط نه دي.

ځینو کسانو په تعریف کې دا هم اضافه کړي چې د بل ترکیبونه، اصطلاحات او کلیمې د هغه له نوم پرته راوړل ادبي یا د افکارو غلا ده. که دا تعریف ومنو نو بیا بیخي ډېر کسان د ادبي غلو په لیست کې داخلېږي. اما زما په اند ترکیبونه، اصطلاحات او کلیمې د ټولو مشترکات دي، له دې امله به یې په کارولو کې ستونزه نه وي او بل د یوې اصطلاح، یا ترکیب یا هم کلیمې هغه لومړی پنځونکی ژر نه شي پیدا کېدای چې خلک یې په خپلو لیکنو کې هغه ته نسبت وکړي له دې امله هم د اصلي سرچینې له ذکر پرته د دې استعمال زما په ګومان باک نه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څه هم د ټولنيرو پديدو په اړه يو تعريف نه وي، بلکې ګڼ تعريفونه يې کېږي خو زما په اند يې تر ځينو تعريفونه دا تعريف غوره او جامع دی. په نيټ کې يې ما ځينې تعريفونه پيدا کړل چې يا خورا اوږده ول يا هم بيخي مختصر، هلته د زياتو تعريفونو تر ليدو وروسته د دې پاس تعريف الهام مې تقريبن له هغو واخيست.

دا غلا په ټوله نړۍ کې رواج ده او له نن څخه مخکې هم مشهور کسانو دا غلا کړې ده او نن يې هم مشهور کسان کوي. حتا داسې کسان چې د هغه په نوم بازار ته راوتلی کتاب چې اصلن د بل کس وي ميليونه نسخې خرڅ شوی هم دی، مګر تر دې هر څه وروسته ثابته شي چې کتا ب د هغه نه وو بلکې د بل کتاب يې په ځان پسې تړلی و.

زموږ په ټولنه کې هم ځينې کسان دا کار کوي. زما يو خورييی وو چې په فيسبوک کې يې تر خپلې سويې لوړې خبرې ليکلې. ما يوه ورځ ټليفون ور وکړ چې دا ليکنې له کومه کوې؟ لومړی يې ځان داسې ونيو چې زه پوه نه يم ستا هدف څه دی؟ بيا مې په واضح ډول ورته وويل چې د فيسبوک ليکنې دې له کومه کوې؟ دا خبرې ستا تر سويه لوړې دي او ته له دې سره چې ليکې يې، هم کېدای شي پرې پوه شوی نه يې؟ کرار يې راته وخندل، بيا وويل: له ما سره يو کتاب دی چې د پوهانو خلکو خبرې يې را ټولې کړې دي، له هغه کتاب يې ليکم. ما ورته وويل: داسې مه کوه، د هر چا خبره چې ليکې يا د هغه کس نوم ور سره ليکه يا هم په دوو ليندېو کې يې ليکه چې خلک پوه شي دا وينا ستا نه ده. ځکه په دې ډول خلکو ته بدنامېږې؛ که سبا در سره مخ شي يا هم نورې فيسبوکي لينکې دې وګوري نو دستي دې حقيقت ورته معلومېږي او بيا دې په خبره خلک باور هم نه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو بل وخت مې بيا اخښي همداسې كول، زموږ له كوره يې كتابونه وړي وو او له هغو كتابونو يې بسته پاراگراپونه غلا كول او په خپل نوم يې نشرول. بيا مې يو مهال ورته وويل چې دا كار ښه نه دى، خلك تا پېژني داسې مه كوه چې د كتابونو خبرې په خپل نوم خپروې. وروسته يې دا كار لږ كړ خو ختم يې نه كړ.

يو بل كس مې پېژاند چې د نورو بسته كتابونه يې په خپل نوم چاپول. يو چا راته ويل ماته يې يو كتاب راكړ چې دا راته ترجمه كړه. كله چې مې كتاب تر سل زيات مخونه ورته وژباړه بيا يې بل راكړ چې دا هم تر دا په ښه شوي ځايه ترجمه كړه. ما دا كار هم ورته وكړ او خپله مزدوري مې ترې واخيسته، مگر بل ورځ كه گورم هماغه ترجمه يې سره ور وړې وه او د كتاب په منځ كې يې ځينې خبرې خپلې هم كړې وې، كرار يې پر دا پښتې لوى خپل نوم له غټو القابو او تخلص سره ليكلى وو!!!

اروانښاد پېروز هم يوه ورځ راته ويل چې د (قران او ساينس) په نوم ده يوه ليكنه كړې وه، بل وخت كه گورم زما ليكنه په يوه اخبار كې د بل كس په نوم نشر شوې ده. بيا مې هغه ته مسيج وكړ چې زما ليكنه دې ولې په خپل نوم نشر كړې ده؟ د ده په ټكو چې هغه خپله غلطي ومنله او له بخښنې سره يو ځاى يې ځينې عذرونه هم بيان كړل. ده ويل ما هم بږغ ورته ونه كړ چې ځه خپله تېروتنه منې.

د مولانا وحيد الدين خان په نوم يو افغاني الاصله هندى عالم دى چې د دين او ټولنيزو مسلو په اړه يې ځينې ډېرې جالبې خبرې كړې دي. له ماسره د هغه ډېر كتابونه دي او كله ناكله به مو د هغه په نوم دهغه وړې ليكنې نشرولې او له دې سره مو د هغه ځينې كتابونه او يو

(c) ketabton.com: The Digital Library

تفسیر هم ترجمه کړل، مګر بل وخت که ګورم یو کس زموږ ترجمه شوې لیکنې په خپل نوم خپروي. نه یې زموږ د ژباړې یادونه کړې ده او نه یې د مولانا وحید الدین نوم اخیستی دی او دا هر څه یې هوبهو په هغه بڼه نشر کړي دي چې موږ ترجمه کړي وو؛ دې کس دومره لوی جرأت کړی وو چې په ډېره مېړانه یې پر خپل وال دا پردي افکار نشر کړي وو او ده غریب یې د ژباړې زحمت لا هم نه وو کړی دا خو پرېږده چې د افکارو تولید دې وکړي.

ما له ځان سره فکر وکړ چې دا کسان تر خپلې سویې لوړې خبرې نشروي، نو که هر هوښیار انسان ور سره مخ شي د ده دوکه سمدستي معلومولای شي، ځکه دی په خبرو کې خپله علمي ذخیره او وړتیا دستي ورته ښکاروي او هغه پوهېږي چې پر وال دې نشر شوې لیکنې خپلې نه بلکې د غلا دي. دا کسان هم اوس ځانو ته بدنامي پرېږدي او هم په تاریخ کې.

یو بل مشهور لیکوال او سیاسي رهبر بیا پېژنم چې د افکارو غلا خو یې له وخته کوله اما داسې کارونه یې لا هم وکړل چې له عربي ژبې یې د قراني قسمونو په اړه یو کتاب ترجمه کړ او په پښتو کې یې خپل نوم پرې ولیکه چې ګواکې دا ابتکار ده کړی دی. نادره دا ده چې په خپل تفسیر کې یې هغو تفاسیرو ته یا ریفرینس نه دی ور کړی چې ده غلا ترې کړې ده یا یې هم یو یا دوه ځایه مازې یاد کړي دي. په دې ډول غواړي خلکو ته څرګنده کړي چې ده له پخوانو زړو تفسیرونو استفاده کړې ده او دا نوي ابتکارات یې ټول خپل دي. مګر ما ته د لوست مهال معلومېدل چې دا افکار یې له چا اخیستي دي او هغه یې له کومه یوه پټ کړي؟ حتا د خپل تفسیر نوم یې لا له یوه بل اردو تفسیره

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترجمه کړی دی؛ زه دا نه وايم چې نن به خلك هغه تر مرګ را ونيسي، مګر پر دې کتابونو به يوه ورځ حتمن يو څوك څېړنه کوي، ممکن د نورو ژبو له تفسيرونو سره يې ښه په خوند وګوري او په دې راز پوه شي چې دا افکار له کومه ځايه غلا شوي دي؟ ان د هغه کتاب يا مولف نوم هم نه دی ذکر شوی. په غلاکې نو دا د خپل ماډل نمبر ون غلا ده چې نه له يوه کتابه شوې ده نه له دوو، بلکې خورا ډېر کتابونه يې پسې کتلي او تر استفادې وروسته يې نه د کتاب حواله ور کړې ده او نه يې د ليکوال نوم ياد کړی دی. ما له دې کتابونو سره ځينې ځايونه مقايسه(پرتله) کړل ان ټکي په ټکي يې هغه ځايونه را ترجمه کړي وو، له ماسره نژدې ځينو کسانو ته مې وښودل چې ګورئ خلك څومره په سپين سترګۍ د نورو افکار غلا کوي، يو کس خولې توی کړی، مطالعه وکړي، وخت ور کړي او ځان ستړی کړي بيا د خلکو د خدمت لپاره يو ګټور شی نوشته کړي، مګر بل ظالم راولاړ شي د هغه ټوله خواري په اوبو لاهو کړي او د هغه افکار په خپل نوم نشر کړي. هغه تر دومره خواريو وروسته اقلن د دې حق هم نه لري چې نوم يې ياد شي يا يې کتاب ته حواله ور کول شي؟!

دا کسان به حتمن يوه ورځ رسوا کېږي او د خپل دې کرغېړن عمل سزا به ګوري، سزا يې نو دا نه ده چې فزيکي تکليف ور کړل شي يا مالي جريمه ترې واخيستله شي بلکې له افکارو به يې خلك ډډه وکړي او د يوه ليکوال يا مفکر پر ځای به خلك د يوه غله او خاين په سترګه ورته وګوري.

زما په ګومان که يو څوك په خپله خواري يو کتاب ليکي دا تر هغو لسو کتابونو ښه دی چې د بل افکار د هغه د نوم له يادونې پرته پکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځای پر ځای کړي. کتابونه موږ ته معلوم دي چې نن یې لیکوالانو تـه میلیونه پیسې ور ګټلې دي، دا مطلق اوس مال بلل کېږي او څوك چې له بل کس څخه مال غلا کوي، نو د قـانون، اخلاقـو او دیـن لـه اړخـه مجرم دی چې که په دې دنیا کې عذاب ونه ګوري اخرت کې به حتمن عذاب ور کول کېږي. لیکنه چې هر څـوك وکـړي دا د هغـه شخصي- ملکیت دی او د هغه د شخصیت و علمیت استازولي کوي، نو کـه بـل څوك د هغه کس لیکنه غلا کوي د هغه ملکیت ترې وړي چې حق یې نه لري او بل د هغه کس شخصیت هم ترې غلا کـوي چـې دا یـو ډېـر نااخلاقي او له انساني چوکاټه وتلی عمل دی.

د افکارو او کتابونو د غلا توریوازې زموږ په زمانه کې پر خلکـو نـه لګېږي بلکې په تېر وخت کې هم مشهورو او نومورو کسانو دا کارونـه کړي دي، یو څو مثالونه یې د تاریخ له مشهورو کسانو دادي:

یاقوت حموي په خپل کتاب الارشاد کې وایـي چـې لـه پـلاره مـې واورېدل ویل چې د خپل پلار خط مې ولیـد هغـه کښـلي وو چـې پـه بغداد کې مې له ابو الحسن بـن الطبـوري څخـه واورېـدل ویـل یـې: د خطیب بغدادي زیاتره کتابونه د ابو عبد الله محمـد بـن علـي الصـوري نومي کس دي ماسیوا د بغداد له تاریخه.

همداراز د مشهور عالم جلال الدین سیوطي په اړه راغلي دي چـې هغه هم د خپل وخت له مشرانو علماؤ زیات کتابونه غـلا کـړي دي. د ده په اړه ویل کېږي چې له ابن تیمیه یې د تحریم المنطق په نوم کتاب غلا کړی، له ابن حجره یـې د المنقـول في اسـباب النـزول او نـور ډېـر کتابونه غلا کړي، همدا شان یې له شمس الدین سخاوي څخه هم ډېر

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتابونه په خپل نوم کړي دي، یوه شاګرد یې په اړه دا بیتونه هـم ویـلي دي:

سرق السارق مــــني كـــتباً وادعاها وهو في ذاك مفتري
وعلى كتب السخاوي قد جنى وكتاب القطب أعني: الخيضري
في مزايا سيد الخلق عـــــال خير مبعوث أتي من مضر(١)

په یوه عربي ویکیپیډیا کې یې د علمي غلا دا شپږ ډولونه ذکر کړي دي:

١/ استنساخ: دلته په بشپړ ډول د نورو عمل وړاندې کېږي خو داسې څرګندوي لکه یوه فرد چې دا کار کړی وي.

٢/ النسخ: په دې کې مختلفې برخې سره پینه کېږي خو سرچینه یـې نه ذکر کېږي.

٣/ الاستبدال: په دې کې د ځینو مهمو کلیمو له بدلون پرته د لیکنې نور اساسي معلومات همداسې راوړل کېږي مګر سرچینه یې نه یادېږي.

۴/ المزج: په دې کې بیا د مختلفو سرچینو مواد سره ګډېږي خـو د یوه سرچینه هم نه ذکر کوي.

۵/ التکرار: د یوه تېر کس له کتابه غلا ده خو نوم یې نه اخلي.

٦/ المزیج: د یوې لیکنې داسې برخې چې سرچینه یې په سـم ډول ذکر شوې وي له داسې لیکنو سره یوځای کړي چې سرچینه یې بیخـي یاده شوې هم نه وي.

په یـو عـربي مقالـه کـې مـې دا لانـدې توپیرونـه او تقسیمات هـم ولوستل:

د فکري او ادبي غلا ترمنځ هم تـوپیر شـته؛ نسبت ادبي غـلا تـه د فکري غلا مفهوم پراخ دی، نو د دوی دوو ترمنځ د کل او جز اړیکـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده، ادبي کړنې د فکر زیږنده دي، نو هره ادبي غلا فکري غلا هم ده، خو عکس یې سهي نه دی.

فکري غلا د نوعیت له مخې دوو ډولونو ته وېشله کېږي:

علمي غلا: علمي غلا له علمي کړیو سره تړلې چاره ده او د نورو علمي پایلې له قانوني او اخلاقي جوازونو پرته په ځان پسې تړل علمي غلا ده.

ادبي غلا: د بل ادبي کارنامې، بحثونه، روایات، لوحې، رسمونه، مقالې، اشعار، قصیدې او... د هغوی له ذکر پرته ځان ته منسوبول ادبي غلا ده.

د محتوا له مخې فکري غلا دوو نورو نوعونو ته تقسیمېږي:

بشپړه فکري غلا: د ادب له هرې برخې سره که تړاو لري، غل راټې ټوله اختراع(ابتکار) ځان ته منسوبوي او تر منځ یې د ادب اصلي پنځونکی ورکېږي.

جزي فکري غلا: د یو چا له لیکنې د هغه د محتوا ځینې برخې د دې لپاره غلا کړي چې خپله لیکنه په پوره کړي، په دې ډول هم غواړي لیکنه کې نوې زاوې لوستونکو ته وړاندې کړي او هم له خپلې لیکنې سره د بل د لیکنې په ګډولو پر خپله غلا د پردې اچولو کوښښ کوي چې د اصلي لیکنې لیکوال پرې پوه نه شي.

دا چې د علمي، ادبي او فکري غلا تر شا کوم اسباب دي؟ لاندې به په لنډ ډول بحث پر وکړو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فکري غلا اسباب

د فکري غلا د تعریف، په تېر او اوس کې د بېلګو او ځینو نورو اړینو ټکو په اړه مو توضیحات ور کړل. په دې برخه کې غواړم معلوم کړو چې د فکري غلا تر شا کوم اسباب وي چې یوڅوک د غلا کولو ته هڅوي؟

یو عام سبب د انسان کمهمتي او سستي ده. یو کس په ذهني ډول دې ته چمتو نه وي چې ځان ستړی کړي او تر زیار و خواریو وروسته یوه لاسته راوړنه ولري. کله چې انسان کمهمته او لټ شي نو بیا خواري کښل ورته ګران وي او نه شي کولای چې په زحمت کښلو خپل ځان هدف ته ورسوي، له دې امله نو خپل هدف ته د رسېدو لپاره لنډې او اسانه لارې ګوري. د ادب په میدان کې یوه اسانه او لنډه لار د نورو افکار غلا کول دي چې دا کار خورا ډېرو کسانو پخوا هم کړی او اوس د وسایلو په زیاتېدو سره دا کار تر پخوا څو چنده زیات شوی دی.

ځان خوښونه هم ددې سبب کېږي چې کله ناکله خلک د فکري غلا لپاره چمتو کړي، کله چې یو څوک غواړي خلک یې باید یاد کړي، په مجالسو کې یې ستاینه وشي او د ده کارنامې ذکر شي، نو د دې لپاره هغه هر ډول وسیلې ته لاس اچوي چې د افکارو غلا هم ترې مستثنا نه ده.

زیات شهرت غوښتل هم د دې سبب کېږي چې یو کس دې ناوړه کار ته لاس ور واچوي. هر څوک چې د جنون تر حده د شهرت وږی وي نو هغه خپل دې هدف ته د رسېدو لپاره هر کار کوي چې د افکارو له غلا هم ارو مرو مخ نه اړوي. دا زموږ په زمانه کې موږ لیدلي دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې ځینې کسان د ستاینې او شهرت په موخه له عربي تاریخي کتابونه ترجمه کوي او په پښتو ژبه کې یې ځانته نسبت کوي. دلته مهمه داده چې هغوی ځانونه په زیاتو علومو خبر ښکاروي په داسې حال کې چې یو لیکوال تر هغو سم تاریخي کتاب نه شي لیکلای چې د تاریخ سره تړلي علومو باندې پوه نه شي او هغه علوم چې د تاریخ لپاره اړین دي شاوخوا ١٦ علوم دي او لومړی اړین شی د مورخ لپاره داده چې له یوه فکري مکتب سره به تړلی نه وي بیا که تړلی هم وي نو د تعصب تر اندازې به ور سره مینه نه لري چې د تاریخ لیکلو مهال حقایق مسخه کړي مگر زموږ ادیب چې د تاریخ دوه کتابه یې غلا کړي دا لومړی شرط هم نه دی پوره کړی نو علوم خو پر لویه لار پرېږده.

مالي گټې هم د دې سبب کېږي. ځکه افکار په هره زمانه کې مهم دي او فکري تولید، نظریات او ایډیاوې د هر کس کا رنه دی، موږ په خپله زمانه کې وینو چې د همدې وجې ځینې خلک خورا ښو دندو ته لوړ شوي او ځینې نور له همدې لارې معاش تر لاسه کوي. د دې لپاره چې په خپل وخت کې ځینې مادي گټې لاسته راوړي ځینې کسان د افکارو غلا ته پنا وړي او په دې ډول خلکو ته ځان بیداره هوښیار معرفي کوي چې هغوی یې درناوی کوي او د هغه د پوهې و نظر په مقابل کې یې بدله ور کوي او په دې ډول خپل ژوند مخته وړي.

کله غیرت هم د دې سبب کېږي چې یو څوک فکري غلا ته مخه کړي. مثلا: یو کس خپل همصنفيویني چې ښې مقالې لیکي، غوره نظر ور کوي او خلک یې نظریاتو ته له درناوي سره عملي کوي هم. دا کس د خپل همزولې او همصنفي په دې کار اور اخلي او کوښښ کوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دی هم تر یوه حده په دې میدان کې د خلکو د خبرو او پرې د نظر ور کولو جوګه شي د همدې لپاره د نورو نظریات غلا کوي او په خپل نوم یې تیروي چې د خپل همصنفي یا همزولې یا هم بل کس سره د ضدیت و غیرت له امله ټاکلی هدف لاس ته راوړي.

- حل لار څه ده؛ څه باید وکړو؟

دا یو بد کار دی، حتمي خبره ده چې په هره زمانه کې به یې د مخنیوي لپاره ځینې لارې چارې لټول شوې وي، اما نن هم اړتیا ده چې پر ځینو حللارو یې فکر وشي. له دې ناسمه کاره د خلاصون لپاره لومړی ګام انساني وجدان او اخلاقیات دي. یو انسان که وجدان ولري او د انساني اخلاقو په نوم کوم ارزښت ته درناوی ولري نو باید له دې ناوړه کار څخه ډډه وکړي ځکه دا د بل انسان ملکیت دی او د هغه ملکیت د هغه له اجازې پرته ترې وړل هیڅ اخلاقي جواز نه لري.

دویم مهم ګام په دې اړه نوي او جدید قوانین دي چې باید دولتونه یې رامنځته کړي او په کلکه یې پلي هم کړي، ځکه د وسایلو په زیاتېدو سره دا سرقه(غلا) خورا زیاته شوې ده او د خلکو خپل افکارو لیکنې خوندي نه دي. په دې اړه باید جدي ګامونه پورته شي او داسې قوانین جوړ شي چې ددې برخې ټول اړخونه یې په ښه سم ډول روښانه کړي او د هر واړه و لوی جرم لپاره یې سزاګانې ټاکلې وي چې وکولای شي فکري غله له دې غلا را بند کړي.

درېیم ګام خپله باید لیکوالان، تیوریسنان او د رسنیو خاوندان واخلي. دوی باید خپله افکار د باوري منابعو له طرفه نشر کړي چې خلکو ته باوري وي او په هغه رسنۍ کې بیا بل څوک نه شي کولای

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې همدا مواد په لړ ادلـون بـدلون د بـل پـه نـوم خپـاره شي. د رسـنيو خاوندان کولای شي چې د هغه چا ليکنـې د وخـت لپـاره لـه نشرـولو وغورځوي چې پـر هغـه د ادبي او فکـري غـلا تـور ولګېـږي او دا پـه شواهدو پرې ثابته هم شي. په دې ډول کولای شي چې د خلکو افکار او ادبي ليکنې تر يوه حده خوندي کړي او که له غلا شوي کتابونو سره خپرندويه اداري بايکاټ وکړي او کله يې هم ورته چاپ نه کړي، نو دا غلا که ورکه نه شي ګراف يې حتمن را کمېږي.

ځلورم اقـدام بايـد نـن دولـت يـا ځينـې بنسـټونه دا وکـړي چـې د ټيکنالوجي په مټ کولای شي غله او سم ليکونکي سره تفکيك کړي. هر کس که د بل مخکنـۍ ليکنـه، کتـاب او افکـار غـلا کـړي ول او د ټيکنالوجي په مټ دا پرې ثابته شوه بايد سزا ور کړل شي لـه دې لارې کولای شي چې خورا زيات غله معلوم او ثبت کړي. په نـوره دنيـا کـې خلکو د مونوګراف يا تيز لپاره داسې پروګرامونه ايجاد کـړي او کـه مـوږ يـې دلتـه د ادبي و فکري غلا د مخنيوي لپاره استعمال کړو زما په ګومان ښه نيتجه بـه ور کـړي. اوس د ټيکنالوجي په مـټ کـولای شـو چـې اصـلي ليکـوال او جعـلي ليکـوال سره معلوم کړو، يوه فيصدي بايد د قوانينو له مخې ورته وټاکلـه شي چـې کـه يـوه کـس دومره سلنه د سرچينې له ياد پرته د بل کس له ليکنې د الفاظو پـه لـړ تغييـر و تبـديل واخيسته دا غلا بلله کېږي، په دې ډول غله هم اسانه پېژندل کېږي، نتيجه به يې هم ښه وي او قانون ته سپارل يې هم بيخي اسانه کېږي.

۲۰۱۸/ ۱۱/ ۱۰

سرچينه:

(سرقـات الکتـب وانتحالهـا... د محمـد مـاهر حـماد مـخ: ۷۱۰، المخطوطات د السامرائي مخ: ۷۴۳، ۷۴۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نصاب کې لا تر وخت تېر موضوعات ولې توجیه کېږي او د څه لپاره دي؟

په ژوند کې د پرمختګ چانس هغه افراد، ډلې او ملتونه لري چې د بل د کار پایلې ته لاس تر زنې ناست نه وي، د بل د شوي کار پر نتیجه تر شخوند وهلو دا ورته ښه وي چې خپله ابتکار وکړي. د ابتکار وړتیا هغه کسان لري چې د تقلید پر ځای اجتهاد کوي، هڅاند کس بریالی کېږي او د لټ و سست برخلیک معلوم دی، هغه څوک چې پر ځان یې د اجتهاد دروازه بنده کړې او د جمود په وروسته پاته نړۍ کې د بل په پېښو کولو ځان ته د کاذب ډاډ هڅه کوي، ناکامي یې د ژوند تر پایه ملګرې وي، دوی نه یوازې دا چې نورو ته څه نه شي وړاندې کولای، بلکې د خپل ځان د چلاو لپاره هم د نورو لاسنیوي ته اړ دي، د هغوی د ژوند په سوانحو کې به کله هم ونه وینې چې نورو ته د خدمت مرجع شوې وي، بلکې ټوله هڅه یې دا وي چې له نورو د ځان د ګټې لپاره یو څه شی څنګه بېل کړي او خپل ژوند په وکړي.

جمود/تقلید له لویه سره د ژوند له فلسفې سره جوړ نه دی، ژوند د تحول پر ډګر نه سوځېدونکی لوبغاړی دی، زموږ مشاهده هم دا ثابتوي چې په ډېر کم ژوند کې د خورا زیاتو تغییراتو شاهدان یو، نو که څوک په ژوند کې هڅه کوي چې د پدیدو د رامنځته کېدو مخه ډب کړي، هغه په حقیقت کې ژوند دروي، دا کاروان نه درېږي که څوک یې د مخنیولو هڅه وکړي نو پایله یې یوازې د خپل ځان ناکامي ده او د تحول ثابت قدم به له پرمختګ څخه کله هم څوک را ونه ګرځوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمود/تقلید هغه مزمینه ناروغي ده چې د مریض په برخلیك کې له مرگ او پنا کېدلو پرته بل هیڅ شی نه لیکل کېږي، هغه ټولنې او ملتونه چې د تقلید لار یې د ژوند لپاره غوره کړې ده، ډېر ژر به یې د ژوند ډیوه بې نوره او ځای به یې داسې څوك نیسي چې له کاروان سره د تلو جوگه وي. له روان کاروان سره د تلو جوگه کېدل د وخت او مکان له شرایطو سره تر همږغي پورې اړه لري، هغه ملتونه چې د تحول د کاروان د ملتیا په شرایطو ځانونه پوه کوي او بیا د ملگرتیا لپاره هڅه کوي چې دغه شرایط پوره کړي، نو هغوی په خپلو کړنو کې بریالي شوي دي، د دې په نسبت بیا هغه وگړي/ملتونه/ ډلې/سازمانونه چې تر حرکت یې مفت برکت خوښ دی، تر اجتهاد یې جمود خوښ دی، د ژوند تېرولو د طریقې تر پوهېدا یې ناپوهي غوره گڼلې ده، هغوی ځکه د مرگ په حتمي نتیجه محکوم دي چې له روان کاروان سره د مزله نه دي، هغوی یې د کشولو لپاره نه وخت لري، نه گټه ورته لري او نه دوی له هغوی پرته د ژوند کولو اهلیت لري، له دې امله په تاریخ کې ډېر قومونه، ډلې، ژبې او ملتونه په دې سرنوشت اخته شوي او دا لړۍ به لاهم دوام کوي.

علم دا نه دی چې د بل پېښې وکړه، نه دادی چې حتمن دې له یو چا سره له بله د زدکړې سند وي، علم که له بله زده کېږي نو په خپله تجربې هم موږ ته ډېر څه را زده کوي چې دواړو کټگوریو ته علم ویلای شو. د انسانانو نسل پر نسل راغلې تجربې دومره پخې دي چې د نن وخت پرمختگونه د همدې تجربو پایله دي، انسان نه یوازې د تېر وخت تجربو ته په کمه سترگه نه گوري بلکې د لا صحت او باور لپاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپلې هم پرې اضافه کوي چې په نتيجه کې يې نور نـوي څـه هـم پـه لاس ورځي.

زمونږ په ټولنه کې علم تـه پرانيسـتل شـوي مرکزونـه لـه بـده مرغـه د علمي پرمختګ پر ځای له علم څخه شا ته روان دي، په دې نړۍ کـې د ژوند کولو د کاميابه طريقې د معلومولو پر ځای هڅه کوي چې دغـه دريڅه څوک خلاصه نه کړي ځکه چې په دې لار کې د پرتو کړاونو د زغمولو همت په دوی کې نه شته، نو ځکه يې تر پرانيسـتلو پـه بنـدولو خوښ دي، دوی ددې پر ځای چې خپل ځانونه د دې جوګه کړي چې خپل ژوند د نورو له لاسنيوي پرته وکړي، په دې خوشاله دي چې نورو د هغوی د ژغورنې لپاره بوخت دي ابتکارونه کوي، د ابتکار خاونـدان هم خپله ژوند کوي او هم دوی ته د ژونـد کولـو زمينـه برابـروي ځکـه مات لاس دی چې په غاړه کې له وړلو پرته بله چاره نه لري.

د جمودپالو ټولنو لويه ستونزه داده چې د خپلو ستونزو پـه درک نـه پوهېږي، حتا داسې ټولنې هم شـته چـې د نـورو پـه لارښـوونو هـم نـه پوهېږي، دوی تقليـد داسـې ځـپلي دي چـې د پوهـاوي او راپوهـاوي وړتيا يې يو مخيزه ختمه شوې ده، د دغه ټولنې يوازې د دې وياړ لري چې د تاريخ برخه شي او د کتابونو په صفحاتو کې د هغـوی نـوم او د ژوند نيټه يې د له منځه تلو له نيټې سره يوځای ذکر شوې وي.

زمونږ علـم تـه د منسـوبو مرکزونـو پـه نصـاب کـې لا د هغـه وخـت بابولالې ويل کېږي چې نه يې خلک اوس د هغه وخت شرايـط درک کولای شي، نه يې د ژوند په طريقـه او طـرز پـوهېږي او نـه يـې د بيـا راګرځېدلو احتمال شته، نو بيا دغـه بحثونـه او موضـوعات د څـه لپـاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

تدریسېږي؟ یوازې د دې لپاره چې خلك تقلید ته وهڅېږي؟ د دې لپاره چې خلك نوی فکر او د ژوند نوی موډرن طرز زده نه کړي؟

د عملي فقهي عباداتو په برخه کې ماشومانو ته زموږ د سیمې ملایان د شروط الصلاة په نوم یو کتاب تدریس کوي، په غه کتاب کې د مینځې یادونه هم راغلې ده، چې زه د ازادې ښځې او د مینځې ترمنځ د هغو احکامو په اصلیت نه پوهېدم چې د دې دوو صنفو په تړاو بـه یـې توپیر سره در لـود. دغـه کتـاب چـې زمـوږ د رواج لـه مخـې خـورا پـه وړوکتوب کې ماشوم ته لوستل کېږي، د مینځې او غـلام د یـادولو څـه اړتیا لري؟ ماشوم چې په خپل چاپېریال کې نه مینځه ویني او نه غلام نو د احکامو تفکیک به هغه ته څه ګټه وکړي؟ یوه نظریه چې په پراتیک ډکر کې له ماتې سره مخ شوه، نو په اړه یې ماشوم ته اطلاعات ور کول به د هغه کوم درد دوا کړي؟

ذمي، خراج، دار الحرب، دار الکفر، دار الاسلام، دار السلام، جزیه او دې ته ورته نور فقهي اصطلاحات به د وخت غوښتنه وه چې فقهاؤ په خپل وخت کې پاملرنه ورته کړې وه؛ اما د هغو پـه دور کـې تحـول دومره چټك هم نه و لکه نن چې دی، نو که هغوی ددې اصـطلاحاتو د جوړولو، کارولو او عامولو حق در لود ایا موږ یې نن د خپل عصر له غوښتنو سره سم د ګوښـه کولـو او پـر ځـای یـې د هغـو اصـطلاحاتو د ایجادولو او نشر حق نه لرو چې زموږ عصر یې غوښتنه کوي؟ که هغوی حق در لود چې د خپلې ټولنې، چاپیریال، وخت او ځـای لـه غوښـتنو سره سم موضوعات وڅېړي، د نویو بحثونو کړکۍ پرانیزي، خپل اند په ازادانه توګه د فقهي په کتابونو کې ولیکي او تر موږ را ورسېږي، نو ایـا

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ د ژوند په دې چټک تحول منونکي دور کې د دې حق نه لرو چې پخوانو ته د مسلم حق په نوم ور کول شوی و؟

دغه تر وخت تېر نظریات اوس دومره نه دي مهم لکه نن چې نور موضوعات را پیدا شوي او په عقلي و شرعي لحاظ دغه موضوعات د اولویت حق لري، زما حتمي خبره دا نه ده چې دا موضوعات دې له ټولو کتابونو وباسي، په ځینو لوړو کتابونو کې که یې دوی اړتیا وینې پاته دې شي، اما د ماشومانو او ټیټې کچې له کتابونو دې دا موضوعات ایسته او پر ځای دې د نن اړین موضوعات ځای پر ځای شي چې د زمانې لومړیتوبونه په پام کې ونیول شي او هر حقدار ته خپل حق ور کول شي.

۲۶/۱۱/۲۰۲۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نورو هيوادونو کې د ديني زدکړو زيانونه

زموږ د هيواد زياتره ديني زدکونکي د زدکړو لپاره له هيواده بهر ځي. ډېرى يې نژدې هيواد پاکستان او ايران ته ځي او نور يې سعودي، مصر، هند، ترکيې او... ته سفرونه کوي.

داکه په اوسنيو شرايطو کې يوه اړتيا ده، نو بل خوا زيانونه هم ټولنې ته لري. يوه خبره د تجربې له مخې حقيقت ده چې زموږ ټولنه دومره ديني فارغينو ته هم اړتيا نه لري لکه دلته چې يې توليد کيږي. هر شى چې تر تقاضا زيات شي په بازار کې يې نرخ ته زيان رسيږي. د ديني فارغينو زياتېدا دوى ته دا تاوان کړى دى چې په ټولنه کې يې حيثيت ته صدمه رسيدلې ده که څه هم په دې کې يوازې دا لامل نه دى، اما يو لامل يې بلل کېداى شي.

په بل هيواد کې ديني زدکړې په اوسنيو شرايطو کې موږ ته ډېر زيان لري، اما دا چې خلک ولې بهر ته ځي دا بيا پر خپل ځاى يو بحث دى چې تر شا يې ګڼ عوامل وجود لري.

زه دلته يوازې هغه نقصانونه په ګوته کوم چې زما پوهه ورته رسيدلې ده.

۱/ په ټولنه کې ټکر ته لار جوړول

په دې خبره ټول پوهيږو چې د هرې ټولنې ديني تعبيرونه د هغوى له شرايطو او مکان څخه اغيزمنيږي، زموږ د ټولنې تفسير حتمن له نورو سره جوت توپير لري. کله چې يو څوک خارج ته ځي، نو هلته په بل هيواد کې د يو بل ملت په منځ کې جسمن او ذهنن وده کوي. عمومن

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بل هیواد له زدکوونکو سره یوځای وي، استادان یې د هغه ځای عالمان وي، شاوخوا چاپېریال ټول ورته پردی وي او کلتور هم نابلده وي. لومړي سر کې دوی له یوه نوي کلتوره ورغلي وي چې هغه هر څه ورته نااشنا وي، ورو ورو هلته بلد شي او د هغوی د کلتور، تعبیر او شرایطو تر تاثیر لاندې راځي چې له کشرتوبه تر فراغته یې په ذهن کې ښه پوره ځای ونیسي. کله چې همدغه فارغ خپلې ټولنې ته راځي، نو د هغه تعبیر د پلي کولو او ښودلو هڅه کوي چې ده په لس کلن تعلیمي ژوند کې بهر زدکړی وي؛ دلته څو ټکرونه رامنځته کېږي، یو ټکر د هر فارغ او ټولنې ترمنځ وي، بل ټکر د هر هیواد فارغ کس د بل هیواد له فارغ عالم سره لري چې ټولنه سوکه سوکه د یوه لوی تشنج خوا ته بیایي. که په لومړي سر کې د دوی خبرې زیات تاثیر ونه لري، د وخت په اوږدو کې حتمن اغېز کوي، ځکه یو خو خپل اولادونه، قریبان او اشنایان پیدا کوي چې هغوی باندې یې خبره تاثیر کوي او بل یې عمر لوړېږي چې زموږ خلک د مشرانو احترام کوي او خبره یې هم پر خپل ځای خلکو ته تر یوه حده د منلو وړ وي. له دې امله په ټولنه کې پر یوه وخت مختلف افکار را ټوکېږي چې هم ټولنه ورسره په تقابل کې وي او هم دوی یو له بل سره په تصادم اخته وي چې اینده کې ټولنې ته د مذهبي خشونت لار جوړوي.

۲/ د ټولنې بې زغمه کول

د مذهبي کسانو ترمنځ دوامداره اختلافات یوه لور ته او له ټولنې سره اوږدمهاله تقابل بل خوا ته د دې سبب کېږي چې په ټولنه کې زغم کم شي. ځکه هر وخت شخړې او اختلافات خلک ستړي کوي چې اخیر خلک ترې ستومانه کېږي او په وړاندې یې حوصله له لاس ور

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي، مذهبي جنگونه پيښيږي، وژنې به وي او خلك به ترخپل منځ په سختو مذهبي مشکلاتو اخته شي. د دې ښه مثالونه په هيواد کې د سلفي افکارو زياتوب دی چې دا اوس اوس يې تاوتريخوالي ته لاس اچولی دی. پاکستان کې د سپاه صحابه او شيعه مذهبه ډلو اختلاف يادولای شو چې ترمنځ يې ورانونکې پيښې وشوې.

۳/ د ټولنې ارزښتونه بې ارزښته بلل

په هره انساني ټولنه کې ځينې ارزښتونه وي چې د هغه ځای خلك يې په پاللو ځانونه مکلف بولي. دا زياتره ديني جنبه هم نه لري خو ځينې بيا له تاريخي حيثيت سره مذهبي بڼه هم لري؛ لکه لرغوني زيارتونه، مساجد او... اما ځينې هغه کسان چې په خارج کې رالوی او زدکړې کړې وي، هغوی هر شی ته له ديني ليدلوري ور گوري، د ټولنې ځينې تاريخي، ملي او کلتوري ارزښتونه له دين سره د تصادم په کوتك وهي. مثلن: زيارت که تاريخي اړخ لري، نو ځينو ته مذهبي هم لري، له دې امله يې د شرك اډې بولي او کوښښ کوي چې ټولنه له دې شيانو مخ واړوي او دوی يې د ورانولو فتواوې ور کوي؛ اما ټولنې زيارتونه يوازې د مذهبي صبغې له امله نه رغوي، بلکې دا تاريخي حيثيت لري چې د تېرو خلکو د ټولنې يو ډول انعکاس موږ ته راکوي. يا هم د طالبانو د حکومت مهال د بودا مجسمې، دې مجسمو که يو لور خورا تاريخي ارزښت در لود، نو بل لور ته يې دوی ته مذهبي جنبه هم لرله؛ له دې امله يې د ورانولو لپاره ملا وتړله او د ټولې نړۍ د زاريو، مشورو او وړانديزونو ته غوږ ونه نيوی او د هيواد دا تاريخي ارزښت يې له منځ يووړی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴/ مذهب او مذهبي کسان بې ارزښته کول

د مذهبي کسانو ترمنځ اختلافات پر عوامو دا تاثير لري چې دوی او حتا ځينو ته يې مذهب هم بې ارزښته شي. يو ځوک چې مذهبي اعمال کوي او د بل کس په نظر هغه اعمال صحت نه لري، د پلار اعمال يې د خدای په دربار کې د مقبوليت مقام نه شي خپلولای، نو عوام لومړی پر خپلو مذهبي کسانو شکمن کوي، له هغوی مختلفې پوښتنې شروع کوي، کله چې يې قناعت حاصل نه شي سوکه سوکه دې لور ته سوق کېږي چې پر مذهب هم شکمن شي. که موږ خپلې ټولنې ته متوجې شو نو پوهېږو چې اوس خلک د علماؤ د اختلاف زياتې پوښتنې نه کوي، بلکې د قران او خدای په اړه بحثونه خورا تاوده دي، دا زياتره د دې اختلافاتو نتيجه ده چې عوام له کلونو کلونو اختلاف ليدلو وروسته پر مذهبي کسانو شکمن شول، هغوی د يوه بل په اړه ناسم فکر خلکو ته ور کړ، اعمال يې د يوه او بل باطل وګڼل، خلک يې پر خپلو مذهبي لارښوونکو شکمن کړل، کله چې د عوامو په اذهانو کې دا شک ځای ونيسي، نو خپله دا فکر ورسره پيدا کېږي چې هسې نه دا مذهبي معلومات يې ناسم راکړي وي، پوښتنې پيلوي چې اخير د دين او خدای په اړه هم پوښتنو ته دا سلسله رسېږي.

۵/ ټولنه په رواني مشکل اخته کول

د ملي ديني توليد ګټه دا وي چې خلکو ته د دوی له اړتيا او تقاضا سره سم تعبير و تفسير کوي، خلک په روحي ډول ارام وي او خپل مذهبي اعمال په ډاډ ترسره کوي. دوی د خپل عمل په اړه شک نه ور لوېږي چې دا عمل دې خدای نه مني، کله چې مذهب ته منسوب کسان په ټولنه کې دا غوغا جوړه کړي چې د هغه عالم او عوامو اعمال

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناسم دي، نو ټولنه کې دا اختلاف رواني مشکل ته لار جوړه وي، هر کس له ځان سره فکر کوي چې دا ټول ديني او مذهبي اعمال د خدای د رضا لپاره کوم، که د هغه عالم خبره رښتيا وه او دا زما اعمال د خدای په دربار کې نه قبلېدل؟ د پلار په اړه دا فکر ورته پیدا کېږي چې د هغوی اعمال هم نه دي قبول شوي، خدای به څه ورسره کوي او زه دعا ورته وکړم که نه؟ ځينې وختونه په يوه کورنۍ کې د مختلفو افکارو ورونه يا نور قريبان پيدا شي چې هر وخت يې پر همدې مذهبي موضوعاتو سره جنجال وي او اخير نتيجه د کورنۍ ټوټه کېدل شي. دا يو لوی رواني مشکل دی چې زموږ ټولنه همدا اوس ترې سخته کړېږي.

۶/ بې باوري رامنځته کول

زما د خپلې تجربې خبره داده چې يو مهال موږ په دې سلفي وزمه بحثونو کې زيات بوخت وو؛ زموږ قريبان، کليوال او انډيوالان به د کورنيو مشرانو نه ايله کول چې يا له موږ سره کينې يا هم زموږ کره راشي. دوی فکر کاوه چې موږ به يې کشرلان ناسم مذهبي لوري ته رهبري کړو او بيا به يې اخرت ته صدمه ورسېږي. يعنې د خپلو قريبانو، پلار و زوی، کليوالو او انډيوالانو ترمنځ سخته بې باوري را پيدا کوي چې قرابت، صله رحمۍ او ملګرۍ ته کلک زيانونه رسوي.

۷/ د فقر زياتول

کله چې د يوې ټولنې څو فيصده کسان له هيواده بهر زدکړو ته ځي نو حتمن له کوره او وطنه د ځانو لپاره توښه هم اخلي. په دې ډول لومړی له دې ځايه بل هيواد ته د پانګې تلل پيلېږي او دا په اوسني وخت کې زموږ د ټولنې پر کمزوري اقتصاد يوه ښه کاري ضربه ده. بل

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا چې راغلي کسان دلته اختلافات جوړوي، په دې اختلافاتو کې کورنۍ سره جلا کېږي، کلي سره خپه کېږي، مساجد نوي جوړېږي، هر فکري مکتب ځانته نوې مدرسې جوړوي او نوي کسان ګومارل کېږي چې د ټولنې اقتصاد ته زیان رسوي. ما داسې کورنۍ لیدلې دي چې د لس پنځلسو کسانو لپاره لوی مسجد جوړ شوی وو، بلې کورنۍ چې مذهبي اختلاف یې درلود، همدلته نژدې بل جومات جوړ کړی وو، هر یوه مسجد کې بېل ملا و، مصارف یې وو او د جوړولو مهال یې له ټولنې چندې ورته کېدې، دا هر مسجد په شل دېرش لکه جوړېږي چې د فقیرې ټولنې اقتصاد ته ښه ګلالۍ ټک ور کوي.

۸/ د مذهبي افراطیت ډېرېدل

انسان داسې موجود دی چې که د یوه نوک ځای ور پیدا شي، نو سوک ځایوي. اختلاف که لومړي سر کې هر څومره کم هم وي او هغه نظروال یې یو بل ته احترام هم ولري، خو وروسته پیروان یې اختلاف ته زور ور کوي او هغه ډول متقابل احترام هم نه پاتېږي لکه د اولنو چې و. په دې ډول یوه ډله پر بله ډله تورونه لګوي، کمزورې نکتې یې ریشخندوي او مقابل لوری یې تر دې شدید ردعمل ښیي، ځکه عکس العمل زیاتره وخت تر هغه عمل سخت وي چې ددې سبب شوی وي. نو د مذهبي کسانو دا اختلاف د افراطیت لور ته د ټولنې بوولو یوه لار شوه چې که نن نه وي سبا به ټولنه کې افراطیت حتمن وده کوي او ټولنه به ترې کړېږي. یو بل بعد بیا د دې اختلاف دا هم دی چې که یوه ډله د بلې په مذهبي ارزښتونو ریشخند ووهي، هغوی هم داسې کوي او د مذهبي ارزښتونو درناوی یو د بل په نظر کې له منځه ځي او راتلونکی نسل تر دې هم څو ګامه وړاندې ځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا يې ځينې زيانونه وو چې ما يې دلته يادونه وکړه، که په دې اړه څېړنه وشي تر دې به هم زيات زيانونه ممکن په ګوته کړای شي. متاسفانه چې دلته دا هر څه ته په کمه سترګه کتل کېږي او ټولنې يې تر اوسه په اړه هيڅ ډول تصميم نه دی نيولی. دا سلسله همداسې روانه ده او اوس په يوه تجارت بدله شوې ده، له بده مرغه چې مذهبي وارداتي فکر د يوه تجارت بڼه اخيستې ده او هغه هيوادونه چې زموږ کسان پکې روزل کېږي، زموږ په ټولنه کې د دې هڅه کوي چې هغه بل فکري مکتب ته ماته ور کړي او خپل اغېز دلته زيات کړي چې دا به په اينده کې د خونړيو فزيکي شخړو سبب شي او زموږ د هيواد امنيت، اقتصاد، ملي يووالي، د مذهب ارزښت، کلتور او خپلو تاريخي اثارو ته د پام وړ زيانونه ورسوو. زموږ حکومتونه او نظامونو له وخته غلطي کړې ده چې دلته يې ديني مرجعيت ته کار نه وو کړی، دې خلا زموږ مذهبي قشر د نورو په وړاندې د کمترۍ په يو ډول احساس اخته کړ او دا احساس د دې سبب کېږي چې موږ د نوور احترام ته راکاږي، د هغوی فکر راباندې غلبه وکړي، تر هغوی ځانونه کم وبولو او بناءن بايد د شاګردۍ ګونده ورته ماته کړو چې دا مو د تل پاتې کمترۍ په احساس اخته کوي او زموږ مذهبي قشر اوس پر دې لاره مزل پيل کړی دی. له دې امله هغه کسان سخت بدنامېږي چې دلته د ملي مذهبي فکر د توليد کوښښ کوي او غواړي چې ټولنې ته د دې اهميت په ګوته کړي، ټولنه له کمترۍ خلاصه کړي او د مذهبي وارداتي فکر پر ځای خپل ملي مذهبي فکر توليد کړي چې په خپل وار يې د ټولنې شرايط، تقاضاوې او مکان و زمان ټول په نظر کې ساتلي وي. د دا ډول خلکو مخالفت هم نورو هيوادونه کوي ځکه بيا د هغوی د مذهبي وارداتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخنیوی کېږي او هم یې له خارجه ځیني فارغ کسان کوي چې د دوی په فکر هغه ارزښت دوی ته نه پاتېږي چې مخکې یې پیدا کړی وو، که څه هم دا په ټوله جامعه کې نه وو، اما هغه سیمه کې وو چې دوی پکې اوسېدل او د فکر مرغه یې تر همدې ځایه الوت کولای شوای.

زموږ ټولنه تر اوسه په دې اړه فقیره ده، دلته لا داسې کسان نه دي پیدا شوي چې د دې بهیر بنسټ جوړ کړي، له بده مرغه چې مذهب ته منسوبې وسله والې ډلې په لومړي سر کې هغه دینپالان په نښه کوي چې د ملي مذهبي فکر تولید لپاره کار کوي او هڅه یې دا وي چې حد اقل په دې نسل کې د دې بهیر لړ غوندي څرک معلوم شي او دا نوی ښودل شوی نهال بیا راتلونکې نسلونه په ونه بدل کړي او د پاللو پوره هڅه یې وکړي. وسله والې ډلې هم دا کسان د خپل ځان او مبارزې لپاره خطرناک بولي، ځکه دوی که یو خوا د واک د انحصار پلویان دي بل لور ته د مذهبي تعبیر او تفسیر د انحصار غوښتونکي هم دي. نو بناءن دوی هغه هر څوک چې د دې انحصار د ماتولو کوښښ وکړي په مرگ گواښي او که یې وس وشي وژني یې هم. دا قافله هله خپل مزل پیلولای شي چې په اول گام کې د ټولنې ټول اقشار دا تشه حس کړي او د ډکولو لپاره یې عملي علمي گامونو ته را ټول شي او بیا دولت د دې بهیر د انتظام لپاره لازمي گامونه واخلي او دا ورو بهیر گړندی کړي چې په لنډ وخت کې خپل منزل ته ورسېږي او د ټولنې و دولت هغه هیلې چې له وخته په دې قافله پسې ترلې وې او دي؛ ورسره بشپړې کړي.

۲۰۱۹/اکتوبر/ ۲۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جګړې انګېزه څنګه پیدا او پیاوړې کېږي؟

جنګ کول د انسان په فطرت کې نه شته، بلکې بهرني عوارض ځیني انسانان دې ته اړ کړي چې جګړې ته مخه کړي. دلیل یې دادی چې ټول انسانان جګړه مار نه دي، حتا په ځینو هیوادونو کې د جرمونو ګراف دومره کم دی چې بیخي د نشت حساب دی او یوه اروپایي هیواد د زندان دروازې له دې امله بندې کړې چې ورته اړتیا نه وه؛ که انسان فطري جنګیالی وای، نو بیا به ټولو انسانانو جنګونه کولای او د جګړې په سیمو کې داسې وګړي وي چې جنګ یې نه وي خوښ.

پاس عنوان نه په تاریخ کې د شویو جنګونو انګېزو راسپړلو ته ښودل شوی دی نه په مجموع کې د نورو هیوادونو د جنګونو په اړه بحث کوي؛ دلته یوازې او یوازې غواړم چې زموږ په هیواد کې چې اوس څه تېرېږي، د دې په اړه خپل نظریات ولیکم، د دې جنګ انګېزه څنګه پیدا شوه او نوره څه ډول پیاوړې کېږي؟

له خلقیانو او بیا شورویانو سره د جنګ تر داستان به هم راتېر شم، رابه شم له ۲۰۰۱ کال څخه به د دې موضوع په اړه بحث را پیل کړم.

هغه مهال چې طالبان د ټول هیواد نیولو ته نږدې وو، د امریکا په مشرۍ مسلمانو او نامسلمانو هیوادونو د طالبانو په وړاندې یوه اتحاد کې سره را غونډ شول او د طالب رژیم د پای ته رسولو پرېکړه یې وکړه. په نتیجه کې خارجي قووتونه راغلل او دلته یې نظام ته تغییر ور کړ.

له دې څخه د جنګ دوه سببه را پیدا شول؛ اول: د خارجیانو تېری او شتون، دویم: له قدرته د ایسته کړل شویو کسانو همداسې له واکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګوښه ساتل چې هغوی يې د تر لاسه کولو لپاره حتمن لاس په کار کېږي.

د طالبانو په ليکو کې عمومن دا فکر دی چې خارجيان دلته راغلي دي او پر موږ مقاومت فرض دی، دا يو عمومي فکر دی. اما د طالبانو په ليکو کې هغه کسان چې واک يې ليدلی دی يا هم مشران دي اوس يې هم تجربه کوي، هغوی يوه بله انګېزه هم لري چې يا اوس واک کې ډېره برخه ور کړل شي يا که فرضن خارجيان ووزي وروسته به بېرته قدرت نيسو او واک به له موږ سره وي.

د طالب نظام تر سقوط وروسته د واک خلا د خارجيانو په مشرۍ داسې ډکه شوه چې زياتره منفور کسان واک ته ورسېدل؛ هغه کسان چې پر ضد يې طالبانو پاڅون کړی وو، د امريکا په مرسته يوځل بيا واک ته ورسېدل او خپلې پخوانۍ عقدې يې سړولې. له ما سره د دې حالت ژوندي مثالونه شته چې د دوی عقدېي چلند څنګه ګڼشمير کسانو ته د مقاومت انګېزه شو او د طالبانو له ليکو سره يوځای شول؟

په لومړي سر کې د خارجيانو او اوس ورسره د ځينو خاصو افغان پوځي قطعو له لوري پر مسجد، واده، مدرسه، جنازه او نورو مقدسو يا ملکي تجمعاتو باندي ړندې بمبارۍ هم د دې سبب کېږي چې يو سوله ييز کس خپل د امن ژوند ايله کړي او له مخالفانو سره يوځای په جنګي روحيه او انګېزه خپل ژوند د جنګ او جګړې قرباني کړي. په يوه جغرافيه کې ټول وګړي جنګيالي نه وي، بناءن کله چې دوه لوري جنګ کې سره ښکيلېږي، بايد د بې طرفه کسانو د ژغورنې په خاطر هغه اصول مرعات کړي چې د هغوی د خونديتوب سبب کېږي، اما دلته يو لوری هم هغو اصولو يا جنګي قوانينو ته پام نه کوي چې همدا

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرټمبګي هم ځينو کسانو ته د جنګي انګېزې په ور کړه کې مهم نقش لري.

د خارجيانو له راتلو سره د ښځو د حقونو ناري هم ډېر اوچتې شوې، په دې اړه ځانګړې اداري جوړې شوې، پروژې وايستل شوې او ميليونونه ډالر مصرف شول. اما دا هم جوته شوه چې د همدې ښځو د حقونو په نوم ځينو ښځو خورا لوی فساد وکړ، ځينو ښځو د هغوی حقونه تر پښو لاندې کړل، ځينو ښځو د هغوی حق ته په سپکه وکتل او د ښځې حيثيت ته يې په دې هم زيان ورساوه چې په ځينو ادارو کې اخلاقي فساد ته لار جوړه شوه او دا نن هم دا چيغې وهل کېږي چې اخلاقي فساد شته او دا بې بندو باره اخلاقي فساد به د ټولنې اينده له لوی ګواښ سره مخ کړي. له دې هر څه سره هممهاله بيا په مطبوعاتو کې د خلکو پر واقعي ستونزو د پروګرام پر ځای زموږ له کلتور او شرعي ارزښتونو سره ټکر سريالونه خپرېږي دا خپله په خلکو کې د جنګ انګېزه پياوړې کوي، يو شمېر کسانو ته د تبليغاتو موکه برابره وي او نور سرناخلاصه بيا د فحاشي د نوم په اورېدو دې ته تيارېږي چې راشي بازارونو کې ځانونه انفجار کړي او د وحشت يوه نمونه نړۍ ته وړاندې کړي.

دا سمه ده چې زموږ په ټولنه کې د ښځو حقونه تر پښو لاندې شوي دي، اما دا کلي او عمومي قاعده نه ده، دلته څو فيصده ښځې حقونه لري خو لويه سلنه ممکن په ګڼو ډولونو له بېلابېلو حقونو بې برخې شوې وي، چې هغه هم تر شا خپل عوامل لري او يوازې د شعار په ور کولو او د ځينو ډيسکو ښځو په راوستلو دا معضله نه حلېږي بلکې لا نور بعدونه اخلي چې د نورو مشکلاتو سبب کېږي او دا اوس فعلن

(c) ketabton.com: The Digital Library

همداسې سرچپه کیسه روانه هم ده. په ټلویزیون کې د ناسمو سریالونو خپرېدا او یا دانه مانه داسې کارکونکې یې چې د دې ځای له عنعناتو سره سم یې حجاب نه وي مرعات کړی، ځینې خلک دې ته ودرول چې لونې له تعلیمه بندې کړي او د جنګي لیکو پر کسانو یې هم خپل اغېز کړی دی.

د همدې ټلویزیون یوه بله برخه بیا د جنګي سریالونو په خپرولو بوخته ده چې دا بیا په خپل وار د توپک، بدمعاشۍ، خپل سري وژنو، قاچاقو، انسان تښتونې، غیر قانوني کړنو، له وسله والو ډلو سره اړیکو پیدا کولو او نورو ناخوالو ته لار جوړوي چې له بده مرغه ښه په درز کار ورته کیږي. دا هم د جنګ انګېزه پیاوړې کوي چې د همدې هدف لپاره دلته خپرېږي.

په جنګونو کې د چا سات تېروي او څوک پکې مري، څوک پکې چاغ شول او نورو بیا د یوې ګولې ډوډۍ له پیدا کولو ناتوانه شول، د چا خپل کسان پکې مري او د بل لپاره بیا تجارت دی او له دې لارې د خپلې کورنۍ عاید برابروي. زموږ جنګ هم له دې قواعدو استثنا نه دی، د طالب او حکومت په دواړو اړخونو کې همدا معامله روانه ده. هلته هم د مشرانو له لوري یې جنګ د یوې ښې تجارتي وسیلې په توګه کارېږي او د هغوی کاروبارونه او معاملې د سیمې د هیوادونو په کچه روانې دي، او د حکومت لوری له هیچا پټ نه دی چې له هنده، تر پاکستانه، دوبۍ، اروپا او امریکا یې ملکیتونه ورسېدل، کار یې په لویه پیمانه شروع شو او مسکین کسان پکې داسې شول چې اوس میلیونران دي. بل لور ته عام عسکر، عام طالب او ولس درې واړه داسې دي چې د یوې ګولې مړۍ د پیدا کولو لپاره له هرې وسیلې

(c) ketabton.com: The Digital Library

استفاده کوي، داسې کسان په دې وطن کې شته چې مريضان يې کورته پراته وي، خو د دوا او درملو وس يې نه وي، بچيانو ته د تعليم وسايل نه شي ور کولای، سمې جامې نه شي ور کولای او داسې نور د ژوند اړين توکي، دا هم يو سبب دی چې ځينو ته د جنګ د اوږدېدا انګېزه ورکوي او څومره چې زيات وخت نيسي دوی ورته خوشالېږي.

په ادارو کې د نااهله کسانو ګومارنې؛ اداري فساد، بداخلاقی، د خدماتو نه وړاندې کونې او د ملت و دولت ترمنځ د واټن پيدا کونې ته لار جوړه کړه چې د جنګي انګېزې په پيدا کولو او پياوړې کولو کې مهم نقش لري. نااهلانو نه يوازې دا کارونه وکړل، بلکې د قاچاقو په کار کې هم بوخت شول څکه د سبا ډار دې ته اړ کړل، د ترهګر لاس يې هم د وژنې لپاره تر هره ځايه رااوږد کړ څکه پيسې يې ور کولې، ګاونډيو ته يې جاسوسي هم پيل کړه څکه ثروت يې ټولاوه، د مجرمانو خلاصونې، نه نيولو او رشوت اخيستنې ته يې هم اوږه ور کړه له دې امله چې لاس ته يې يوڅه ورتلل اوله دې ټولو سره د جنګ انګېزه نوره هم غزېده او جنګ ورسره شدت پيدا کاوه.

بې کاری يو بل فکتور دی چې د جنګ ليکو ته د جنګياليو په ور تېل وهلو کې خورا اغېزناک تماميږي. دولت او جمع خارجي هيوادونو دلته زيربنايي کارونه ونه کړل، د بشر د حقونو نارې وهل کېدې، خو بشر له لوږې مړ کېده ډوډی نه ور کول کېده، په داسې حال کې چې د بشر اول حق سهي غذا ور کول دي! د ميرمنو د حق خبرې تودې وې، خو دا نه ويل کېدل چې عوامل چيشي دي؟ کمزوری اقتصاد د زياتره ناخوالو بنسټ دی، خو لس فيصده ښځو ته کار پيدا نه شو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې څوك بې کاره وي، نو د تخريب سوچ يې ښه ژر ذهن کې ځای نيسي او د يوه مجرمانه کار کولو ته اړ کېږي، په تېره هغه ټولنه کې چې تيار د تخريب نور اسباب، وسايل، ملګري او فکر هم ورته چمتو وي، زموږ له دغسې حالت سره نړۍ والو په اصطلاح همکارانو قصدي او زموږ د دولت چارواکو تر يوه حده په غير ارادي او هم ممکن په ارادي داسې کړي وي. فقر ممکن ځينې کسان د جرم خواته کش کړي، زموږ نيمايي ملت په فقر کې ژوند کوي، نو حتمي ده چې د جنګ انګېزه به هم تر بل هر وخت زياته توليدېږي او هم به پياوړې کېږي.

جهل، يو بل هغه لامل دی چې د جنګ انګېزه هم ترې زېږي او هم يې په پياوړتيا کې نقش لري. هوښيار انسان کله هم له فکر پرته يو ګام نه اخلي، د خپل عمل نتيجه باندي فکر کوي، روش و طريقه کار ګوري، ځان او ټولنې ته ګټې يې سنجوي، د دنيا او اخرت محاسبه ورته کوي، اما جاهل دا يو کار هم نه کوي، تر هرڅه مخکې عمل کوي، وروسته که هر څه پيښ شول بيا هغه مهال ورسره تعامل ته ځان چمتو کوي. له دې امله جاهل بلل کېږي چې د خپل عمل په اړه حساب نه کوي، خپل ځان او جهان ته فکر نه کوي. له جاهل سره انصاف دادی چې له جهله د وتلو لار ورته وموندل شي، که يو قشر يې همداسې پاته شي، بل يې بايد علم ته بوتلل شي، اما کله چې په لوی لاس هڅه کېږي د خلکو د سواد مخه ډب شي، نو تر شا ولاړ حقيقي/حقوقي اشخاص همدا هدف لري چې د خلکو په تياره کې د ساتلو مهال زما کار اسانېږي او د رڼا مهال ګرانېږي، له دې امله په دې جنګ کې هر وخت د علم مرکزونه او اشخاص په نښه شوي دي د دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لپاره چې خلکو ته فکر ور کول د هغوی (جنګپالانو) د برق لـه تـارونو سره لوبي کول دي چې نتيجه يې حتمي مرګ دی؛ نو ځکه علم او اهل يې وژل کېږي. جاهل ته يو تش له واقعيته لرې شعار ور کړه، يو نه تـر لاسه کېدونکی هدف ورته په ګوته کړه، يوه تاريخي افسانه ورته جوړه کړه او دی ور مرش کړه چې ټولنه کې ګډوډي جوړه کړي، بس همـدا يوه خبره د هغه د پارولو لپاره کافي ده. له موږ سره له بـده مرغـه همـدا لوبه روانه ده.

پردی پالنه؛ زه نه پوهېږم لکه خلقت کې چې موږ ته د پـردی پـالنې يوه خاصه پرزه را اضافه کړل شوې وي موږ دا اوس هم ډېر پردي پالـه شوي يو. پردي افکار چې له ټولنې، تقاضا، زموږ له افکـارو، مکـان او عنعنـاتو سره سر ونـه خـوري ګـډوډی تـه لار جـوړه وي او خشـونتونه راپاروي. د ټولنې يوه برخه پردي افکار ساتي، د هغوی په خدمت کې وي، بله برخه يې حتمي د بل پردي افکار واردوي چې ټکر سره کـوي او تاوان يې همدې ټولنې ته رسي، دواړه بيـا لـه ټـولنې سره پـه تصـادم اخته وي چې بيا يې زيان ټولنې ته رسي. زموږ هغو کسانو چـې بهرنـۍ مقدسې يا نامقدسې ايډيالوژۍ راوړې دا غلطـي يـې وکـړه چـې د دې کلتور او ټولنې په رنګ يې ونه رنګولې، هممهاله ورسره تصادم پيل شو چې تر اوسه يې موږ په چرخ کې راګېر يو او لا هم دا لـړۍ روانـه ده. ښه په تېزي لا هم چپي افکار د چپي له چوکاټ، نوم، طريقې، اصـولو او د هغوی د اشخاصو له نومونو سره واردېږي او کـار ورتـه کېـږي، پـه مقابله کې يې ښې اړخي هم لاس تر زنې نه دي ناست، دلته چې د يوه ملي فکري توليد وړتيا پيدا نه شوه نـو حـتمن دواړه خـواوې د افکـارو واردات پيلوي چې د بلې ټولنې توليـد وي، هـره ټولنـه توليـد د خپلـې

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقاضا لپاره کوي، کله چې د هغې ټولنې فکر زه راوړم په خپله ټولنه کې يې تطبيقوم، نو دلته مې تقاضا ته حساب او محاسبه نه ده کړې، له تقاضا پرته يو شی عرضه کول که په ټوله معنا زيان ونه لري نو نيمايي خو يې تاوان حتمن کوي، زموږ د وارداتي افکارو چلند له ټولنې سره همداسې دی. زه دا ادعا هيڅکله نه کوم چې چپيان ټول غلط وايي، نه دا وايم چې مقابل لوری يې مکمل ناسم وايي يا هم سم وايي. اما زه وايم له هر يوه سره په شته ايډيالوژي کې دې وکتل شي چې زموږ د ټولنې لپاره چيشي په درد خوري؟ يو څه د ټولنې خپل، يو څه د يوه اړخ او نور د بل که سره ميکس کړل شي او د دې ټولنې د تقاضا موافق يو شی ترې جوړ شي، اما له دې شرط سره چې نه هغه د بل هيواد نوم پر پروت وي، نه يې د تعميل هغه روش وټاکل شي، نه دلته د زنده اباد لينين او زنده اباد اخوان، پاکستان، و خموني، سعودي، وهابي او داعشي چيغې پورته کړل شي؛ بلکې کاملن د دې ټولنې په رنګ رنګيدلی يو خوځښت وشي، زما په اند هم به بريالی وي او هم د ولس اعتماد ور خپل کړي. زموږ د هر تېر (په اصطلاح) انقلاب خلاف ځکه د جنګ انګېزه پيدا او پياوړې شوه چې دلته د ټولنې يوه برخه د پردۍ پالنې په مقابل کې حساسيت لري، يوه بله برخه د بلې پردۍ پالنې دعوه کوي، هغه فکر چې دلته حاکميت پيدا کوي، حتمن يې مقابل لوری په کمين کې ورته ناست وي او له هرې موکې څخه په ګټې اخيستنې يې د پرزولو هڅه کوي چې ځو پلا مو همدا حالت او تجربه په خپل ژوند کې ليدلې ده. کله چې د ملت ترخپل منځ کشمکش پيل شي، بيا نو خارجي لاسونه هم را اوږده شي چې هره اسانه مسله بيا نور پيچلي بعدونه پيدا کړي او معضله تر حل د ناحل کېدو لور ته ډېره وړله کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ دا اوس هم په دې حالت کې راګير يو؛ ټولې خواوې پر وارداتي افکارو سره په شخړه دي او حتا د الفاظو او نومونو پر ټاکنه لا هم اختلاف دی او تر جنګونو يې خبرې رسېدلې دي.

له دې حالته د وتلو لپاره څو کارونه زما په اند اړين دي چې بايد وشي:

۱/ ملي ګټو ته ژمن داسې ګوندونه جوړول چې د وطن اقشار ورباندې باور وکړي، خلک پکې ځان ووينې اول له ښاره تر کلي، له يوه سمته تر بله، له يوه قومه تر بله د هيواد لويه برخه وګړي په څو لويو ګوندونو کې را ټول شي چې چارې د يوه کس پر ځای بسته کيمټې ته نقل شي او د ولس په اراده او غوښتنه تصميم ونيول شي.

۲/ د ټولو هيوادوالو لپاره مشترک ټکي پيدا کول چې ګرده خلک ورباندې اتفاق نظر ولري، دا که طالب وي، يا حکومت، ولس وي که پخواني جهاديان، له خارجه راغلي افغانان وي که دلته ستر شوي تعليم يافته روشنفکران.

۳/ د خارجيانو د وجود په اړه يوه داسې اجماع چې ټول اقشار پکې نظر ور کړي او هر موقف که ټاکل کېده هيڅوک هم داسې احساس نه کړي چې زموږ خبرو ته غوږ ونه نيول شو. د دوی د وجود په اړه بايد هر څه واضح شي چې د مخالفت لپاره چا ته دليل پاته نه شي.

۴/ ټول افغان طرفونه بايد يو د بل په وړاندې له حوصلې او زغمه کار واخلي، هيڅ يو افغان دې د بل په وژنه او تکليف نه خوشالېږي. افغانان بايد يو د بل له ترټنې او دښمنۍ لاس واخلي دلته هر انسان بل ته د قدر په سترګه وګوري او متقابل احترام ټول ومني.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵/ دواړه ډلې له جنګه د ستړيا احساس کوي، اما عملن جنګ تشديدوي، د ښه نيت لپاره دې له دواړو غاړو سره شته بنديان د يوه داسې ميکانيزم له مخې خوشي کړل شي چې دواړه ډلې ورباندي اتفاق وکړي.

۶/ د بنديانو د خوشي کولو له سلسلې سره دې يوځای دواړه ډلې خپل جنګي عمليات کم کړي، يا دې په ځينو سيمو کې بيخي اوربند وکړي چې په دې ډول به باور را پيدا شي او سوکه سوکه به دا لړۍ پسې پراخه شي.

۷/ دواړه ډلې دې تر خپل منځ خبرې سره وکړي او هيڅ ډول خارجي لاسونه دې نه ورته را ايله کوي، ځکه د دوی له لاسه همدغه حال دی. که افغانان په خپل منځ کې سره جوړ شي نو د خارجيانو هر ډول شتون ته اړتيا نه پيښيږي او نن تر هر څه مخکې زموږ خپل منځي باور ته اړتيا ده.

۸/ دواړه غاړې دې له ټولو هغو اعمالو ځانونه وساتي چې د جنګ انګېزه ترې پيدا کيږي او دا کړنې چې حساسيتونه پاروي يوه يوه په نښه شي او خپل جنګيالي او ځواکونه دې امر کړي چې د دې ټکو په کلکه مرعات وکړي.

۹/ دواړه لوري دې يو د بل په وړاندې له تبليغاتي جګړې سوکه سوکه لاس واخلي. ځکه تبليغات يو د بل غوسه را پاروي چې د جنګ د اوږدېدا سبب کيږي.

۱۰/ دواړه ډلې بايد له ځانو سره دا فرض کړي چې سوله او يو له بل سره تفاهم کې تيرېدل وي، په دې هم بايد پوه شي چې د افغانانو تر خپل منځ جنګ کې هيڅ لوری که بل له ميدان وباسي هم ګټونکی نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی، ځکه خپل د وطن انسان یې وژلی دی، ژوبل کړی یې دی او لـه وطنه یې فرار ته مجبور کړی چې که سبا هغه وس پیدا کړي نو لـه دې بل سره به همداسې کوي؛ له دې امله باید هر طرف نرمښت وکړي، تر خپل موقف را تېر شي او د یوه امن هیـواد لپـاره چـې وګـړي یـې نـور ناحقه ونه وژل شي، سوله وکړي او د سـولې لپـاره پـر ځـان لازم تنـزل فرض کړي او ځان ورته له هره وخته چمتو کړي.

۲۰۱۹/ نومبر / ۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

ديني مدارسو ته مصارف باید له کومه شي؟

زموږ په سیمه کې د دیني زدکړو لپاره جوړ سیستم خورا ګډوډ او له مشکلاتو سره مخ دی. که یو څه مبالغه ور سره وکړو نو دلته اصلن هیڅ سستم وجود نه لري. له یوې سیمې تر بلې د زدکړو چاپیریال، د تدریس طریقه، د نصاب کتابونه، د استادانو لیدلوری او د متعلمینو د نس مړولو وسایل یو له بل سره توپیر کوي. همدې ته په کتو موږ ادعا کولای شو چې سستم وجود نه لري او له دې امله په دې لار کې خورا زیاتې خلاوې موجودې دي.

تر ټولو لویه خلا په نصاب کې موجوده ده، اما د نصاب پر مشکلاتو به یوبل ځای بحث وکړو، دلته غواړم د دیني مدارسو د مصارفو په اړه یادونه وکړم چې مصارف یې باید څنګه را پیدا شي او څوک یې تمویل کړي؟

دا اوس وخت د ځینو مدرسو لپاره یې بنسټګران چندې کوي، څوک ورته له شتمنو کسانو په یونه یو ډول زکاتونه اخلي، څوک خپله یو څه لري او نور پاته مصارف له حکومت یا بل ځایه تر لاسه کوي. د مساجدو طالبان بیا نس مړولو لپاره ډوډۍ ټولوي چې ځینې ورته زیرې وایي او نورو سیمو کې بیا وظیفې بلل کېږي.

دې حالت له ځان سره بدې پایلې راوړې دي، ټولنې ته د ګټې پر ځای یې زیان زیات دی. دا زدکړې که څه هم وړیا دي خو د فقر، مسکنت، چندو، د بل په ډوډۍ او خواریو کېږي چې نتایج یې هر وخت بد ثابت شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د وړیا زدکړو له وجې خلك دیني مدارسو ته هغه ماشومان ور کوي چې د کار نه وي، په خپل کور کې زیات کار نه شي ځنې اخیستی، د دې لپاره چې هم ثواب هم خورما شي، نو مدرسې ته یې لېږي چې دیني عالم شي.

زموږ د خلکو اولادونه زیات وي، له دې امله د ټولو تربیه ورته گرانه وي، همدا وجه ده چې د مسکینانو زامن زیاتره د مکتب پر ځای مدرسې ته ځي، دوی هلته نس هم اړولی وي، خلك ورته کالي هم ور کوي، په ختمونو او اسقاطونو کې ور کول کېدونکو پیسو ته یې سترگې اړولې وي. د روژې او اختر په میاشتو کې زکاتونه یا سرسایې ور کول کېږي چې له همدې څخه د کتابونو او جامو مصارف پوره کوي.

دې وضعیت له څو اړخونو پر طالبانو اغېز کړی دی:

رواني لحاظ:

یو کس چې له مسکینې کورنۍ څخه وي، په کور کې یې هم راحت نه وي لیدلی او د مور و پلار تر سیوري لاندې د تربیې پر ځای د بل رحم ته ولېږل شي او هلته یوازې د نس په مزدوري ورته درس رسېږي؛ نو دا د طالب رواني حالت سخت ځپي او په هیڅ صورت یو نارمل انسان له دې څخه نه شي جوړېدای.

دوی چې د یوې گولې ډوډۍ لپاره ځانونه نورو ته محتاج بولي، هر وخت نورو ته په تمه وي او د مفتخورۍ له وجې یې بیا کار ته هم زړه نه کېږي. دوی په بې کارۍ کې را لوی شي، په مدرسه کې ورته ویل کېږي چې تاسو پر خلکو حق لرئ چې هغوی مو خدمت وکړي؛ ځکه نو هغوی باید پیسې در کړي، کالي در کړي، ډوډۍ در کړي، ځای درته جوړ کړي او د ژوند نور لوازم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا فکر د هغوی له لوییدا سره پراخیږي او دوی هم پر ټولنه ځانونونه ور تحمیلوي چې موږ ته به تر ژوندده هر څه مفت راکوئ. یو لور ته زموږ ټولنه مسکینه ده، بل لور ته د طالبانو فیصدي خورا زیاته ده، د کار کولو هنرونه یې بیخي کم دي، له ملایي او تدریس پرته یې په بل شي سر نه خلاصیږي، لویه برخه یې د بې وزلو کورنیو کسان وي، له اوله تر اخیره مفتخواره اموخته شي او هیڅ کار د تعلیم مهال نه کوي، دا حالت د هغوی رواني حالت سخت خراب کړي او یو لور ته مسکینان وي خو بل لور ته د خپل ناسم چاپیریال له امله پټ غرور هم ور سره وي چې موږ حق لرو خلکو مو وساتي. په داسې حال کې چې رسول الله ص ویلي دي: الید العلی خیر من الید السفلی. طالب که هر څومره هم د دیني زدکړې وکړي، خو چې د بل په ډوډۍ را لوی شي بیا هغه غرور او عزت النفس نه ورته پاتیږي چې اصلن یې یو انسان باید ولري، له همدې وجې دوی د ټولنې، ملك، ماړه، تجار او نورو کسانو تر احسانانو لاندې وي چې د دین تعبیر و تفسیر یې هم ترې متاثره کیږي.

بېکاري:

د طالب العلمانو لویه برخه بې کاره وي. ما زموږ د سیمې طالبان لیدلي دي چې د کورنۍ مصارف یې ورونه ور کوي. زما یو د خاله زوی دی، پلار یې هم خپل کور ساتي او هم د زوی، ما یوه ورځ ورته وویل چې له پلار سره دې کومك شه؛ ویل یې څنګه؟ ما ورته ویل: که نور نه وي کور شه، هغه به په خلاصه پښه یو خوا ته ځي، باغ کار کړه، اوبه ورسره ولګوه، د کور مالونو ته واښه وکړه، که یو څوك مریض وي ډاکټر ته یې بوزه. ته نه مصارف راوړې نه په دې نورو چارو کې ورسره مرسته کوې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دوی لوی کار ملايي ده، په کليو کې ملايي هم په زکات ور کول کېږي چې د کال ټول مصارف به بيا هم د ملا پر خپله کورنۍ وي، دا ملايي نو کله د هغه د کال شومه کېږي او کله په نيمايي کې خلاصه شي چې بيا يا ورور ته متحاج وي يا هم فقر کوي يا هم حتمن قرض اخلي.

کمزوري ظرفيت:

په وړيا زدکړو بيا په مدرسه کې داسې هنرونه کله زده کېږي چې هغوی ته په اينده ژوند کې په ښه ور شي. له دې امله يې لويه برخه کسان د ظرفيت له مخې خورا پر ځوړه وي. د دوی لويه برخه چې زموږ د سيمې ماته معلوم دي نو تدريس هم نه شي کولای. يوازې د يوه داسې جومات امامت ته جوړ وي چې په کال کې يوه ورځ نه تقرير وکړي او نه هم کومه خطبه لازمي وي. داسې مساجد به نو چېرې پيدا کېږي؟ دومره مساجد له کومه شي؟ د وينا هنر نه لري، تدريس نه شي کولای، کار وبار نه شي کولای او په چيشي يې وکړي؟ له خلکو سره تعامل هم ورته سخت وي؛ ځکه زياتره وخت يې په انزوا کې تېر کړی وي، په هيڅ ژبه نه پوهېږي، انگريزي يې نه وي زده، عربي سره مازې بلد وي، د قران کريم تلاوت لا ټول په سم ډول نه شي کولای، کمپيوټر باندې پوهېدل خو دومره گران ورته ښکاري لکه له ناسا سره چې کار کوي؛ تر دې ټولو ور هاخوا يې خپله خواره ژبه هم نه وي زدکړې چې ليک لوست ور باندې وکړي. په دغسې يوه حالت کې دوی ټولنې ته د خدمت لپاره وړاندې کېږي چې د ټولنې د خدمت پر ځای ټولنه مجبوره ده د دوی خدمت وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اقتصادي حالت:

اقتصادي حالت یې د پام وړ خراب وي. ما مخکې وویل چې زیاتره یې له بې وزلو کورنیو سره اړه لري، له دې امله یې اقتصاد له پیله هم پر خوله پروت وي. مالي حالت بیا د انسان د ژوند له ټولو برخو سره تعلق لري، کله چې د یو چا مالي حالت خراب وي، نو ذهنن ناارامه وي، ظاهر یې سره ګډوډ وي، تمرکز نه لري، تر کار یې بې کاري خوښه وي، د بل جیب ته تمه کوي، د کار حوصله ورسره نه وي پاته، له ژونده تنګ کوي، خلکو د ژوند د نعمت او الهي پیرزوینې پر ځای د هغه د سختۍ او بدوالي خبرې زیاتې کوي چې هم خپله له ژونده تنګ معلومیږي او هم نور زړه توري کوي. زموږ د ملایانو لویه برخه له دنیا کرکه کوي، دوی د ټولو ګناهونو سر دنیا کڼي، اصلن دوی محروم دي، کله چې دوی په لاس کې شی ونه لري د خپل زړه د کاذب تسلیت لپاره هغو افکارو ته پنا وړي چې دنیا پکې غندل شوې ده او هغه کسان ورته ولیان ښکاري چې له دنیا یې مخ اړولی وي. که نه د انبیاء علیهم السلام تګلاره داسې نه ده، هغوی په ښارونو کې مبعوث شوي دي، د خلکو سره اوسېدلي دي، شتمن خلك یې دعوت کړي دي، د مالي نفقې فضایل یې ذکر کړي دي او قران کریم وایي: {رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ} [البقرة: ۲۰۱]

د زدکړو تسلسل:

د زدکړو مهال یې تسلسل هم ډېر خراب وي. ځکه دلته د یوه سیستم مدرسې او پوهنتونونه نه شته چې دوی له یوې درجې ووزي بلې درجې ته امتحان ور کړي او همداسې مخته ولاړ شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دوی زیاتره درسونه پر خپل طبیعت وي، هر کتاب چې یې خوښ وي هغه وایي او کوم چې یې خوښ نه وي هغه ایله کړي همداسې تر اخیره.

زیاتره وخت د مالي مشکلاتو له امله یا هم د کمزوري خوراکي نظام له وجې له یوه ځایه بل ځای ته کډې کوي، له یوې مدرسې بلې ته ځي ډېر وخت یې په سفرونو او رحلتونو کې تېر شي.

د زدکړو تسلسل هغه مهال سره پیوسته کېږي چې د یوه نظام تر چتر لاندې وي، کله چې نظام وجود ونه لري، هر کس د خپل طبیعت له مخې کتابونه لولي، دوی د زدکړو مهال نه پوهېږي چې اینده به کوم کتابونه ورته ګټور وي؟ دوی ته نه مهم کتابونه له نامهمو معلومېږي، نه د اړتیا وړ کتابونه په دقیق ډول ورته ښودل کېږي، له دې امله فارغ ملایان وي د عربي ګرامر یې نه وي زده، د قران له اصولو سره ناخبره وي، اصول الفقه او اصول الحدیث ورته نااشنا وي، نوي جدید فقهي اصطلاحات او مسایل ورته بیخي د بل فن خبرې معلومېږي، په مجموع کې دوی هغه څه وایي چې زیاتره برخې ته یې اوس ټولنه اړتیا نه لري، په ماضي کې پاته وي، خیال او تصور ور سره وي خو فعلن یې ژوند ته خاصه ګټه نه لري.

کله چې د زدکړو بهیر یو لور ته سره پیوست نه وي، مخکې یې له وروسته سره ربط ونه لري، یو د بل تکمیلونکی نه شي، تر یوه چتر لاندې نه وي، د معاشرې اړتیاوې نه پوره کوي، لویه برخه یې پر خیال، تصور او ماضي ولاړه وي، نو دا زدکړې اصلن له لویه سره اړینې بیخي نه دي چې زموږ د زرګونو بلکې لکونو ځوانانو ژوندونه پکې خاورې کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ټولنې څخه دایمې خپګان:

د وینا مهال مې ملایان لیدلي دي چې له ټولنې څخه ګیلې کوي، پر خلکو ور غوسه وي او تېره ژبه ورته کاروي. داسې ښکاري چې د خدای خاص مخلوق دی او دا نور خلك يې د دوی رحم و کرم ته ایله کړي وي. په داسې حال کې چې خدای خپل رسول ته هم وايي:

{ فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ} [آل عمران: ۱۵۹]

ژباړه: د الهي رحمت له امله ته دوی ته نرم يې، که ته بد اخلاقه او سخت زړی وای، نو دوی به حتمن ستا ملګري ایله کړې وای.

د رسول الله صلی الله علیه وسلم حدیث بخاري نقل کړی دی چې وايي: يسروا و لاتعسروا، بشروا و لا تنفروا.

اساني کوئ، سختي مه کوئ، زېری ور کوئ کرکه مه خپروئ.

سخته ژبه پر خلکو تاثیر نه لري، خلك د دې پر ځای چې هغوی ته مایل شي نفرت يې ځنې کېږي، سختي د مشکلاتو دوا نه ده، رسول الله ص وايي: خدای نرم دی او نرمي يې خوښه ده.مسلم

له ټولنې خپګان د هغوی لپاره په ژوند کې خورا زیات مشکلات را پیدا کوي، په مرضونو يې اخته کوي، ډپریشن ورته پیدا کوي، انزوا ته يې ټېله کوي، تونډ خویه اموخته کېږي، غوسه ژر ورځي، په تعامل کې مشکلات لري او په ټوله کې د بداخلاقۍ او بد خلقۍ لورته مایل کېږي چې دا د دیني طبقې لپاره ښه نه دي. نه په دې ډول دوی دیني پیغام خلکو ته سم رسولای شي او نه پر خلکو اثر کوي، بلکې په دې ډول دوی دین او شریعت ناسم معرفي کوي چې تر مثبتو نتایجو به يې منفي خورا زیات وي. لکه چې دا هر څه موږ اوس په سترګو وینو!

(c) ketabton.com: The Digital Library

حللار څه ده؟

څو کارونه حتمي دي چې د دې وضعیت مخه بدله کړي:

۱/ له نورو هیوادونو په دې برخه کې باید مثبت کارونه کاپي کړل شي، هغوی څنګه نظام ورته جوړ کړی، سیستم یې څنګه دی؟ څوک زدکړو ته جذبیږي او له پیله تر پایه یې میتود څنګه دی؟ که موږ په خپل شاوخوا کې هیوادونو ته فکر وکړو نو هغوی زموږ په شان کمزوری نظام نه لري، هلته طالب العلمان دومره خوار هم نه دي او نه دومره بې هنره دي چې یوازې تر ملایي او تدریس پورې یې یې ټول ژوند ور ټول وي.

۲/ د ماشومانو زدکړې دې د مدرسې او مکتب په نوم نه سره جلا کوي، بلکې لومړی دې ټول یو ځای زدکړې پیل کړي، کله چې هر څوک د تخصص مرتبې ته ورسیږي نو هر څوک دې خپله څانګه انتخاب کړي، شرعیات وایي که طب وایي، عمومي زدکړې به یې یوځای وي، هغه ابتدایي اړینې زدکړې به ټولو کړې وي، هغه لومړي هنرونه به ملا او غیر ملا زده وي، ظرفیتونه به یې ښه شي او د ټولنې له نورو اقشارو سره به یوځای اوسي چې د مدرسې او مکتب، یا په اصطلاح د طالب او مکتبي ترمنځ شته فاصله له منځه ولاړه شي.

۳/ د زدکړو مهال باید زده کونکي ځینې هغه کارونه په نښه کړي چې دوی ورسره دلچسپي لري. په کوم شرکت کې کار کول، د کمپیوټر په دوکان کې کار، له دوکانداري یا کاروبار سره اشنا کېدل، ساعت سازي زدکول یا هم په ژوند کې خورا زیات کارونه دي که یې څوک زده کول وغواړي؛ نو ورته غوره به هم وي او ژوند کې به یې ډېر په ښه هم ورشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴/ د زدکړو د جذب لپاره دې معیارونه معلوم شي، که څوک پر هغه معیار پوره وي، نو د لوړو زدکړو لپاره دې ومنل شي او که پر معیار پوره نه وي، نو د دنیوي هنرونو لپاره دې بل ځای قبول شي، خو د شریعت او دین یا له اجتماع سره اړیکه لرونکو څانګو ته دې نه ایله کوي.

۵/ د خطابت او امامت لپاره دې معیار وټاکل شي او دولت دې د یوه خاص میکانیزم له مخې دا کسان غوره کوي، ځکه دوی له اجتماع سره راسن په تماس کې دي او د دوی خبرې و عمل پر ټولنه مستقیم و نامستقیم اغېز لري، څوک چې دې منصب ته راځي حتمن باید نه یوازې دیني علوم یې په کامل ډول خلاص کړي وي، بلکې له ټولنپوهنې، تاریخ، نبوي سیرت او دې ته ورته نورو مهمو علمي څانګو سره هم رابطه ولري چې د مسایلو د بیان مهال د ټولنې حساسیتونه او اړتیاوې په نظر کې ونیسي، نه داسې چې په خپلو وعظونو ټولنې ته د ګټې پر ځای تاوان زیات ورسوي.

۶/ د دیني تخصص لپاره دې یا دولت مدرسې جوړې کړي چې ټول نصاب دې د اړتیا له مخې ورته وټاکي، خصوصي مدرسې دې هم له دولت سره راجستر شي او د دولت جوړ نصاب دې په هغوی هم ومنل شي. که داسې نه کوي نو لکه د نورې نړۍ پوهنتونونه دې جوړ کړي او هلته دې همدا دیني تخصص ته څانګړې علمي څانګې وټاکي لکه د الازهر، مدینه یونیورسټي، ام القرى پوهنتون، ریاض او داسې نور.

۲۱/۱۲/۲۰۱۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

دروغجن او درواغ په ټولنه کې

له زیاتو کسانو مې دا متل ډېر ځله اورېدلی چې د دروغو منزل لنډ وي. دا مې هم اورېدلي چې وايي، دروغ دې شخصیت ته زیان رسوي او رښتیا دې باور پخوي. په اشعارو کې هم دروغ او درواغجن غندل شوي. شاعر وايي:

دروغجن سړی د عفوې لایق نه دی
په رښتیــــــــــنو باندې عفوه ده روا

مگر له دې متلونو سره زموږ په ټولنه کې خبره د دې برخلاف ده. زه چې څومره معلومات کوم، خلک پېژنم او مجلسونو کې گډون کوم، نو تر حقیقت خوښونکي پر درواغجن او لاپو ډېر کسان را غونډ وي. تر رښتیا ویونکي او رښتیا خوښونکي د درواغجنو خبرو ته خلکو ښه غوږ نیولی وي او د مجلس گډونوال زیاتره د هغه لور ته گوري او ورته غوږ وي. زما په گومان دا به یو حقیقت وي چې حقایق ویل ترخه وي او د ترخو هضمول بیا د هر چا کار نه دی. درواغ لکه د هر سړي خیال، دنگې مانۍ په جوړې کړه، خلکو ته ښه زېري ور کړه، خلک خوشاله کړه، په مجلس کې په لویو خبرو، ښه وعدو، سترو زېرو او لاپو د خلکو زړونه لاس ته کړه او ځه خپل کار مخته وړه.

نه پوهېږم د نورې دنیا خلک به هم هغه کسان په لویه پیمانه خوښوي چې له حقیقته ځان کاږي او د دروغو په نړۍ کې خلکو ته اسمان څکې مانۍ ښکاره کوي؟ که یوازې موږ داسې یو؟ زموږ د ټولنې په ترکیب کې د هغو کسانو پله درنه ده چې تر حقیقي جهان د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دروغو بې ثباته نړۍ ورته ښه ښکاري. له دې امله مو د عوامو تر څنګ لوستي کسان او ان مشهور چارواکي په دروغو عادت دي.

که په دې خبرو کې څوک را سره همنظرى نه وي، نو فکر کوم دی د درواغو په ډولونو نه پوهېږي، یا خو پوهېږي، مګر یو شمېر ډولونه د درواغو له لیست څخه باسي. زموږ په ټولنه کې درواغجان په خورا ډېرو ډولونو هڅه کوي چې د حقیقت رڼه څېره د خپلو اوهامو د څادرونو په پلونو کې پټه کړي. دلته یو شمېر کسانو دروغو ته د رښتیا جامې ګنډي. دا جامې ما لیدلي دي. دین ته منسوب کسان په دیني رنګ رنګېدلو جامو کې خپل درواغ پټوي. زموږ خلک په ټوکو وایي چې کله ملا درواغ ووایي، نو دوی وایي: مبالغه مو وکړه او که امي درواغ ووایي، بیا ملا وایي، درواغ یې وویل. دا ځکه ویل شوي چې خلکو ته د ملایانو درواغ بربنډ شوي دي. خو دا چې دوی خپل ځان ته یو ډول دیني تقدس ور کړی، له دې امله نو خلک مخامخ برید نه شي پر کولای. له عامو کسان سره چې کېني، دوی هم په خپل ور ځنې ژوند کې له درواغو ځان نه شي خلاصولای. د دوی د درواغو خورا ډېر او دلچسپه میتودونه دي. یو شمېر کسان له حقیقت سره هلته او دلته د درواغو سپېرونی ګډوي. دوی چې کله کیسه کوي، نو یو ځای د ځان په ګټه دروغو ته لار سمه کړي. بل ځای په غیر مستقیم ډول ځان ته کمپاین کوي، بیا د ځان ستاینې لپاره د حقیقي کیسې په یوه ګوښه کې کوشنی ځای درواغو ته خالي کړي. کله بیا نوري طریقې هم کاروي.

نور بیا د خدای بوزي بندګان چورلټ درواغ وایي. ما لیدلي دي. که ته یوه رښتنې دلچسپه کیسې وکړې چې د مجلس خلکو ته خورا په زړه پورې وي. نو دی سمدستي ستا کیسې ته ورته کیسې را پیل کړي، خو

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت، ځای او کریکټر يې ور بدل کړي. دا نو د درواغو هغه بربنډ ډول دی. داسې کسان مې هم ښه ډېر لیدلي چې لاپو درواغجن وي. که دوکاندار وي، د سودا، د ده د مال د ښه کیفیت، د نورو د بد مال، له خلکو سره د ښې ګوزارې او داسې نورو په اړه عجیب درواغ کتار کړي، خو دا ډول چې ما څومره لیدلی دی، نو د لاپو په بانه دا درواغ ستا مخ ته بیانوي او فکر کوي چې مخاطب يې لکه يو ووړ بې عقل ماشوم د ده په باډسکو هیڅ نه پوهېږي او هر څه به رښتیا- رښتیا ورته ښکاري. له هر مسلک سره تړلي درواغجنان همداسې چمونه کوي.

ځینې بیا هر وخت درواغ نه وايي، خو کله ناکله ښه ګېر په خرڅوي. دوی نیمه د درواغو عادت لري. په ور ځنې ژوند کې دوی هڅه کوي چې درواغ ونه وايي. تر يو حده يې هڅه بریالۍ هم وي، اما عادت بیا هم عادت دی. انو ارو مرو د ورځې يو وخت موکه مومي او په دې توګه د خپل تمرین وخت او موکه له لاسه نه ور کوي.

د ټولنې يوه بله برخه کسان بیا د درواغو په څو داسې ډولونو اخته دي چې هر څوك يې دروغجنوالی نه‌شي ثابتولای. ما داسې کسان لیدلي دي. د مشاهدې خبرې دي. يو چا به لوړ پوړي چارواکي ته د ځان نږدې ثابتولو لپاره يوه داسې کیسه چې د ده تر مخ به شوې وه، مګر ده به رول نه پکې درلود، په داسې بڼه وړاندې کړه چې ځان ته به يې رول پکې ثابت کړ.

کله يو څوك کیسه کوي، مخاطبین د هر پوړ خلك وي؛ مګر د حقیقت را بر سېره کولو هیڅ مجال نه وي، نو دی په کیسه کې هڅه کوي چې خلکو ته د کیسې، یا بل وار د حال بیانولو، را پور ور کولو او نورو کې ځان هم مهم ثابت کړي. بیخي مشهور کسان په دې مرض

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخته دي او ځو وارې مې تر مخ داسې څه شوي دي. حتا دې کسانو په مجلس کې شناخته ماخته ته سترګه هم وهلې چې چانس مې لـه لاسـه مه باسه. د خپل واك او صلاحیت ښودلو په خـاطر هـم خلـك دروغ وايي. يو څوك غواړي ځان چارواکو ته مهم ښکاره کړي، نو د مـوکې په موندلو هر وخت مزغن دروغ ورته ووايي. د دې برخلاف بيا داسې کسان شته چې عوامو ته دا فکر ور کوي چې دی چـارواکو تـه زيـات نژدې کس دی. د دې لپاره نو کله په مجلس کـې نـامعلوم نمـبر ډايـل کړي، کمپيوټر د نفي ځواب ور کړی، دی له ځانـه سره لـږ پـه لـوړ ږغ وايي، د پلانی صيب نمبر هم بند دی خدای دي خير کـړي. کلـه يـوه کيسه کوي چې دی يا حاضر يا نه حاضر، خو شته کسانو ته داسې ښيي چې انو پلاني ماته وويل، داسې وکړه، ما پلاني صيب ته داسې وويل، پلانی شی مې پلاني ته ور کړ يا ده له ما پلانی شی وغوښتی.

دروغ زموږ په ټولنه کې هم خورا ډېر ډولونه لري. زما په ګومـان پـه پرمختللې نړۍ کې به تر دې هم زيات او پيچلي ډولونه لري چې د هغه ډول درواغو ويلو چم به لا تر اوسه مـوږ نـه وي زده کـړی، کـه نـه لـه مسلماني سره دروغ ويل خو زموږ اوس يوه پيشه ګرځېدلې.

دا چې خلك ولې دروغ وايي؟ نو د دې لاملونه هم ډېر دي او هم پېچلي، خو له دې سره يې زه په دې ليکنه کې د يادولو هڅه نـه کـوم. ځکه اوس مې لا تر اړتيا زياتې ليکې کښلې دي، له دې امله بايد دلتـه د پای ټکی ور کړم. والسلام!

۲۸/ ډيسمبر/ ۲۰۱۶

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاذب شهرت؛ ګټه که تاوان؟

د کاذب شهرت غوښتونکي یوازې زموږ په ټولنه کې ژوند نه کوي. بلکې د دې بېلګې په نورو ټولنو کې هم لیدل شوې دي.

کاذب شهرت دا معنا چې څنګه وي، هغسې ځان نه ښکاره کوي، بلکې تر خپل حقیقت د ښه تظاهر په داسې حال کې کوي چې اصلن هغه ډول نه وي. لکه: یو کس لیکوال دی، اما نوښتګر او مفکر لیکوال نه دی. مګر دی هڅه کوي چې د نورو لیکنې، ویناوي او ژباړې را پټې کړې او تر خپل نوم لاندې یې د دې لپاره نشر کړي چې خپل شهرت زیات کړي او لوستونکي تر اغېز لاندې راولي.

دا پېښې مخکې هم کېدلې، خو د ټولنیزو رسنیو له رامنځته کېدلو سره دا پېښې هم زیاتې شوې دي او هم یې کونکي ژر رسوا کېږي.

کاذب شهرت څکه ورته وایو چې کوم شی حقیقت ونه لري، نو ضرور به کاذب وي. دا چې یو څوک ځان په نوښتګر لیکوال مشهور کوي، خو هغسې نه وي، نو دا ځان ته کاذب شهرت جلبول دي. یو څوک ځان په ښو اخلاقو معرفي کوي، خو اصلن په خپل کور او ګاونډیانو کې په بد اخلاقه مشهور دی، نو دا کاذب شهرت دی.

ځینې بیا په فیسبوک کې کوښښ کوي چې ځان د بې‌وزلو مددګار ورښیي. وخت ناوخته له مسکینانو سره د ناستې ولاړې تصویرونه پورته کوي او ځان د هغو غمخوار معرفي کوي. دا په داسې حال کې چې د هغوی د اصلي ربړې لپاره که یې په وس ډېر څه پوره هم وي، لکن که شخصي ګټه پکې ونه ویني؛ کار ورته نه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګڼ شمېر چارواکي شته چې ظاهرن د فساد و خیانت پر ضد چیغې وهي. څوک بیا له کعبې شریفې سره خپل عسکونه اخلي او تر موږ یې را رسوي. نور بیا په نورو طریقو د کاذب شهرت د تر لاسه کولو هڅه کوي. کاذب شهرت له عباداتو تر معاملاتو، له اخلاقو تر سیاسته، له شخصي ژونده بیا تر ټولنیز ژونده زموږ په رګ- رګ کې ځای نیولی.

کاذب شهرت ډېر بد مرض دی چې زموږ په ټولنه کې ورځ تر بلې سرایت کوي. دا شهرت له ګڼو سره تاوانونه هم لري. که یو لور ته انسان ته شهرت ور کوي، نو بل لورته انسان په لیکوالي، عباداتو، معاملاتو، مسوولیتونو او د ژوند په نورو مهمو برخو کې په درواغو اخته کوي.

کاذب شهرت خلکو ته کاذب تسکین ور کوي. د دې لپاره چې یو څوک پر خپلو ظرفیتونو کار وکړي، ظرفیت رالوړ کړي، هنرونه او کمالونه زد کړي او په حقیقي کار او زیار ځان ته د شهرت زمینه برابره کړي، د کاذب شهرت تږي د دې برخلاف لکه تږی چې په سراب پسې ځي، دوی هم د خپل ژوند لپاره همدا د کاذب شهرت لار غوره کړي. یعنې خلک د هنر له زدکړو، ظرفیتونو لوړولو، کمالونو زیاتولو او... څخه را ګرځوي.

د کاذب شهر تږي خلک لټ اموخته کوي. یو کس تر ښه زیار وروسته یوه تخلیقي لیکنه کوي، بل یې ترې پټه کړي او د جملو په لږ تغییر یې په خپل نوم نشر- کړي. یو د یوې مسلې په اړه خپل فکر بیانوي، بل سمدلاسه را غوټه شي او د هغه فکر غلا کړي په خپل نوم یې خلکو ته وړاندې کړي.

یو څوک ښه وړه جمله لیکي چې هم یو ترکیب خوندور وي او هم د محتوا له مخې د لوستونکو زړونو ته لار کوي. بل یې پټه کړي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوونی، میاشت او یا څو میاشتي وروسته یې پر خپل وال کښېږدي او په هیڅ ډول نورو ته دا اشاره لا نه و رکوي چې دا بل کس جمله ده یا هم مې په خپلو الفاظو کې د بل فکر بیان کړی.

د کاذب شهرت بل زیان دا دی چې د نورو حقونه پکې تر پښولاندي کېږي. کار یو کوي او نوم د بل یادېږي. خولې یو توی کړي او رنګ د بل ښه کېږي. زحمتونه یوه تېر کړي وي او خلک بل ته شاباسونه ور کوي. انرژي د یوه کس مصرفېږي او بل چې د لتې ژوندی مثال وي، د هغه له کار او زیار څخه په ګټې اخیستني د خپل ځان لپاره فرصتونه ګوري. ګټې تر لاسه کوي، نوم کوي، خلک یې عزت کوي، ټولنه کې یې دروند نوم یادېږي. دا ټول د بل د زیار نتیجه وي چې صله یې په ناسم او غیر قانوني ډول بل کس وړي.

کاذب شهرت د شریعت له مخې ریا، د قانون له مخې ناروا، د انساني اخلاقو له مخې یو پرېوتی کار او د ادب و فرهنګ په ډګر کې یوه غلا ده. د کاذب شهرت تر لاسه کول د وجدان وژل دي. له قانونه بغاوت دی. انساني شرم تر پښو لاندې کول دي. د بشري غیرت قتلول دي. په دنیا کې غلا و ریا ده او په اخرت کې رسوایي او د عذاب وړ کړنه ده.

۱/۱۲/۲۰۱۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

له علماؤ سره د ټولنې چلند

زموږ د ټولنې د عالمانو په اړه چې ما د حکومت له کسانو سره خبرې کړې دي که د ولس، هغوی زیاتره ګیلې ترې کوي. دوی فکر کوي چې یو لورته ظرفیتونه پکې کم دي، بل لور ته یې تولید زیات شوی دی، بیا هغه خدمت چې ور له غاړې دی هغه یې په سم ډول نه دی ادا کړی او بل خورا بې زغمه دي؛ یعنې له ټولنې او نظامونو سره په ګوزاره کې یې ډېری پاتې راغلي دي.

اما دا نیوکې به پر خپل ځای سمې وي، خو که عالمان د ټولنې او نظام په وړاندې مسوولیتونه لري، نو ټولنه او نظام یې هم د عالمانو په وړاندې لري. زموږ په جامعه کې چې د عالم کومه وظیفه ده، دا ولاکه یا د هغه له شان سره مناسبه ده یا د هغه له زدکړو سره سمون لري.

زموږ یو مشکل دادی چې کارونه مشخص نه دي. ملا ته مو دومره کارونه ور له غاړې کړي دي چې مزدور یې ولاکه وکړي. په دولتي ادارو کې مو تر اوسه همدا حال دی؛ کار مشخص شوی نه دی هر څوک د بل په کارو کې مداخله کوي او ټیټ پوړي کسان د زیاتو کارونو له امله ستړي وي او لوړپوړي مزې ورته کوي، ځکه لومړی ورځ دا نه شته چې ته د همدې کار لپاره یې خپل کار به کوي په نورو به کار نه لرې او نه به بل څوک په تا اضافه کار کوي. کله چې د حکومتي دندو دا حال وي، نو ټولنه خو تر حکومت هم غیرمنظمه ده، له دې امله نو هلته خورا زیاته بې نظمي ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ د کلي ملا و ؛ لمونځ يې هم راکاوه، د ضرورت مهال يې وعظ هم کاوه، جنازې ته به هم ولاړ و، که به بل کلي کې فاتحه وه هم به تلی، د کلي پر فاتحه یا تعزیت به هم څو ورځې ناست و، د مریض پوښتنه به د هغه په اقتدا کې کېده، کور يې هم ور له غاړې و او په جومات کې به مو طالبان هم ورته ساتل چې درسونه ورته ووايي ؛ له دې هر څه سره به مو د کلي ماشومان هم د ملایانو له غاړې وو چې په ابتدايي ديني چارو يې خبر کړي هغه به مجبورن طالب ته ور له غاړې کړي وو.

دا ټول کارونه یوه لور ته، له ملا سره به د کلي هغه کس هم خبره بنده کړې وه چې په کلي کې نه؛ په کور کې يې هم چا ولاکه خبرې ته اهمیت ور کاوه؛ اما د مسجد په ملا به د هغه هم کار و، په چارو کې به يې لاسوهنه ور کوله او د هغه د کارونو په اړه به يې عامه مجالسو کې نظر ور کاوه چې دا څنګه ملا دی، هغه او د غه کارونه کوي؟!

ښه! دا کارونه ټول یوه انسان ته ور له غاړې شول، په مقابل کې ټولنه څه ور کوي؟

د کلي خلك د حاصلاتو پر وخت ملا ته زکات یا عشر ور کوي یا په واړه اختر کې سرسایه!

پوښتنه داده چې که زکات ملا ته د هغه په مزدوري کې ور کوي، نو خدای ته چیش ور کوي؟ که خدای ته زکات، عشر ـ او سرسایه ور کوي، نو ملا ته يې چیش ځانګړي کول چې د هغه کار په وشي؟

خلکو زکات هم د خدای؟ لپاره ور کاوه او هم يې د ملا غاړه په خلاصوله؛ که ملا مسکین وي، نو له امامت پرته هم د دې مستحق دی، نو بیا يې له امامته پرته ولې نه ور کوي؟ که دا هر څه په امامت پوري اړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري، بیا یې د خدای لپاره چیش ور کول هغه فرض زکات، عشر او واجبه سرسایه؟ په دې ځای کې خلکو تر اوسه دا نه ده مشخصه کړې چې د خدای لپاره ده که د ملا؟

دا مشکلات پر خپل ځای؛ بله خوا ټولنه په هغه ملا پسې ګرځي چې یا یې خپل وي، یا هم د دوی خبره ومني، خلك چې څه ورته وایي، هغه یې ومني او په پټو سترګو د کلي له مشر او خلکو سره پر لار ولاړ شي. نور دوی ته د ملا ظرفیت مهم نه دی، دوی ته دا مهمه نه ده چې ملا څومره په خپل مسلك کې تکړه دی؟ څومره پر سنت او فقه برابر موږ ته لمونځ را کوي؟ څومره سم احکام راته بیانوي؟ له هغه سره زموږ د دیني چارو او اخرت څومره فکر دی؟

کله چې یوه ټولنه په قصدي ډول له خپل هغه رهبر سره داسې عمل کوي چې تقدس یې هم مني، مقدسه چاره یې هم ور کړې وي او په ټوله کې دوی د هغه او د هغه د مسلك په وړاندې دومره بې تفاوته شي، نو بیا له ملا ولې ګیله وشي؟

عرضه د تقاضا موافق وي، ټولنه چې د هر ډول کیفیت توکي غواړي نو عرضه هم د هغه ډول کیفیت شیانو کېږي، زموږ ټولنه چې له ملا څخه کیفیت نه غواړي، کمظرفه او باظرفه ورته بې توپیره وي، نو دا که یو لورته د مسوولیتونو په اداینه او پېژندنه کې ستونزې ایجادوي، بله خوا پر تعلیمي ژوند باندې هم اغېزه کوي. یو څوك ډېر تکلیف کوي، بل څوك هغسې نه وي، کله چې فارغ شي، نو هغه کمظرفه ته په ټولنه کې ځای ور کول کېږي او هغه کوښښي هك حیران پاتېږي، کله چې په ټولنه کې د دیني علومو زده کونکي دا حال ویني، هغوی چې د ژوند په ژورو او لوړو باندې لا سم نه پوهېږي تجربه یې نه شته، نو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

درسونو مهال کوښښ نه کوي؛ ځکه دوی په دې فکر وي چې که هر ډول فارغ شم په ټولنه کې دا ګنجایش شته چې ځای شم نو تکالیفو ته څه اړتیا ده؟

دا لړۍ پسې زیاتېږي، کله چې په بازار کې بې کیفیته توکي زیات شي، نو نرخونه یې هم رالوېږي او د هغه توکي ارزښت خپله د زیاتې بې کیفیته عرضې له امله را کمېږي.

د دیني فارغانو سره زموږ چلند خورا پر زړو معیارونو ولاړ دی. یو طرف ته دلته فقر دی، خلك په زامنو د دیني زدکړو تر څنګ نورې زدکړې او هنرونه نه زده کوي او دا کسان یوازې تر یوه مسلکه رامحدودېږي، همدا فقر بیا دې مسلك ته دز یاتو کسانو د راتلو سبب هم شوی دی چې لامل یې وړیا زدکړې دي. بل لور ته زموږ تعلیمي نصاب ډېر زوړ دی چې نویو بشریو غوښتنو ته پکې لازمه پاملرنه نه ده شوې. د علومو چټك پرمختګ د دې سبب شو چې د دې حوزې کسان شاته پاته شي، له اړتیا پرته ځینې تر وخت تېر اکسفایر نظري علوم ووايي چې نه په اخرت کې ورته ګټه لري او نه په دنیا کې هنر بلل کېږي چې مادي ګټه ځنې تر لاسه کړي.

په دې ډول دا غریبان خورا کمظرفه فارغېږي، یو لورته په ټولنه کې د ځان ځایولو لپاره اړ دي چې د خلکو غوښتنې ومني، په دې توګه خپل قشر ته زیان رسوي، ځکه حیثیت یې سپك شي او خلك بیا ټولو ته په هماغه نظر ګوري چې دوی تجربه کړی وي. بل لور زیات کسان وي چې د خدمت موکه ټولو ته نه پیدا کېږي، داسې هنرونه ورسره نه وي چې په نورو چارو کې ځانونه مصروف کړي او ځانته یو حلاله روزي پیدا کړي؛ دا زیاتوب که یوه لور ته د هغوی حیثیت ته صدمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

رسوي، نو بل لور ته د زیاتو مشکلاتو او جنجالونو سبب هم کېږي چې موږ یې په خپله ټولنه کې شاهدان یو؛ حتا په اوسني وخت کې دغسې کسانو ته ځینې استخباراتي کړۍ هم لاس ور کوي چې کار نه لري، نو هغوی د خپلو ګټو د خوندیتوب لپاره یوه مشغله ورتـه پیـدا کـوي او د هغوی د ګټو خوندیتوب بیا زموږ د ګټو په تخریب کې وي.

زموږ ټولنه د دیني فارغانو د منلو او جذب لپاره هیڅ معیار نه لـري، که څه هم په نوره دنیا کې د دیني زدکړو لپاره پـر معیـار برابـر مرکزونـه وجود لري، هلته پلټېر شوي استادان ټاکل شوي وي، د تعلیم مهـال هـر کال زده کونکي امتحان ور کوي چې د هغه په سند کې د هغه د ظرفیت ذکر کېږي او هر څوک یې له سـنده هـم ظرفیـت معلومـولای شي، بیـا ټولنه د هغوی د منلو لپاره خپل معیارونه لري، که په هغه معیار پـوره نـه شي نو هر څومره که د دیني علوم فارغ وي او ځان خدمت ته وړاندې کړي، خو ټولنه یې نه مني، نو هغوی اړ دي چې د ټـولنې پـر معیـارونو ځانونه برابر کړي، هغه شرایط حتمي په ځان کې پیدا کړي چې خلک یې په یوه دیني عالم کې وجود لازمي بولي.

همدا شان په نوره نړۍ کې دولت هم دې ستونزې ته متوجې شـوی دی. هغوی خپل تعلیمي مرکزونه لري او له هغه ځایـه فـارغ کسـان پـر هغو شرایطو پوره وي چې دولت یې د خپلو ادارو لپاره یوه برخه کسان جذب کړي، دوی د خپل نصاب په چمتـو کولـو کـې د دینـي زدکـړو ترڅنګ نورو هنرونو ته هم پام کړی وي چې د دیني فارغانو یوه برخه کسان دولت تـه ځـي، یـوه برخـه یـې ټولنـه جـذبوي، یـوه برخـه یـې خصوصي سکتور کې ځان ځایوي او یوه برخه یې خپله هـم ځـان تـه کارونه پیدا کوي چې په دې ډول د دوی د بېکارۍ مخه نیول کېږي. یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

مهم شی د نورو هیوادونو په اړه دا هم دی چې هغوی تر تقاضا زیات تولید او عرضه نه کوي، هغوی خپله ټولنه ګوري، څومره چې د سروې ګانو له مخې تقاضا وي په هماغه اندازه عرضه کوي چې نه د هغوی حیثیت ورسره داغداره کیږي او نه د لوستي کسان بې کاره پاتېږي چې بیا په نه شي پر ټولنه ځان وپلوري یا هم پر ټولنه تحمیل شي یا یې د بل هیواد استخباراتي کړۍ د ځان لپاره جذب کړي.

دا یوه لویه ستونزه ده؛ له دې ځایه زموږ ټولنې ته زیات مشکلات ور پیښ دي. دا خلک چې دیني زدکړې کوي، له انسانیت سره سره زموږ د ټولنې غړي دي، زموږ جامعه د یوې مذهبي ټولنې په توګه دې کسانو ته اړتیا هم لري، اما له دې ټولو حقیقتونو سره ولې له دوی سره داسې معامله کیږي؟ ولې یې مسلک ته په ښه سترګه نه کتل کیږي؟ ولې د هغوی لویه برخه بې کاره پاتېږي؟ ولې هغه مسوولیتونه چې باید دیني فارغانو یا عالمانو ترسره کړي وای، دلته یې زموږ مذهبي کسان نه کوي؟ دا مشکلات دي؛ په دې کې یوه برخه کې هم دولت تر یوه حده ملامت دی، هم ټولنه او هم خپله دیني عالمان. یوه دقیقه څېړنه کولای شي چې دا ستونزې او عوامل یې مشخص کړي، حلالرې ورته په ګوته کړي او دولت، ټولنه او عالمان یو بل ته په لاس ور کولو د دې ستونزو د ختمولو لپاره لاس په کار شي.

۲۰۱۹/اکتوبر/۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولې

کله چې په یوه شي نه پوهېږو، یا د یوه شي په اړه شک لرو یـا هـم غواړو د یوه شي په اړه خپل دریځ نور هم پیاوړی کړو؛ نـو پـه اړه یـې (ولې) وایو او پوښتنه کوو.

ولې په ژوند کې ډېر مهم دی. د مشهور یوناني فیلسوف سوکرات په اړه ویل کېږي چې هغه خلکو ته د شیانو په اړه پوښـتنې پیـدا کـولې. د سینوهه په نوم چې کوم کتاب لیکل شوی په هغه کې کریکټر ته چې د فرعون ډاکټر دی همدا دنده ورکول شوې چې خلکو ته د هر شي پـه اړه همدا د ولې پوښتنه پیدا کړي.

پښتون شاعر هم د (ولې) په اړه یوه بیت کې وایي:

نور که د ښېګڼې وس دې نه رسي امجده

خلکو ته ذهـنونو کې ســـوالونه اچـــوه

زموږ په ټولنه کې یوه لویه بدمرغي دا ده چې د ولې فرهنګ مو سم نه دی غوړېدلی. دلته ولې عیب بلل کېږي. یو کس فکر کـوي چـې د دې شي په اړه که ولې ووایم؛ نو نور به فکر وکړي چې زه ناپوه یم، کم علمه یم، په دې ساده شي لا نـه پـوهېږم، شخصـیت تـه بـه مـې زیـان ورسېږي.

په داسې حال کې چې څومره زه پـوهېږم، زمـوږ ټولنـه کـې خلـک بېخي د ساده شیانو په اړه نه پوهېږي. خو د ولې نه ویل هـم د شـخص په ځان کې دننه لاملونه لري او هم د یوه کس له شخصـیته بهـر. زمـوږ ټولنه هم داسې نه ده جوړه چې یو څوک په ښه جـرات پوښـتنه مطـرح

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي او بل يې يا ښه خوب ورکړي يا په لوی زړه ورته ووايي چې نه پوهېږم.

زموږ په ټولنه کې د ځینو شیانو په اړه خاموشي تحمیلي ده. ځینې رواجونه، عادتونه، کارونه او... هم تپل شوي غونډې دي. زموږ په ټولنه کې بيخي ډېر شیان شته چې په اړه يې د ولې خبره مطرح کړو. اما نه مو ده کړې او يا نه شو کولای.

یو بل شی هم د ولې په ورکولو کې رول لري. په ټولنه کې شته جهالت هم ددې عامل بللای شو چې زیاتره وګړي د زیاتو شیانو په اړه ذهن کې پوښتنه پیدا نه کړي. که پوښتنه وهم کړي، نو ځواب دا وي چې ستا يې له دې سره څه؟ ته په دې نه پوهېږې! يا دې ته ورته نور نامناسب ځوابونه.

دا لوړ ځوابونه د خلکو جرات وژني. زموږ زیاتره کورنۍ ماشومانو ته په مجلس کې د ګډون او خبرو حق نه ور کوي. کله چې یو څوک له ماشومتوبه همداسې بې (ولې) وروزل شي؛ نو په لویوالي کې هم پوښتونکی ذهنیت نه لري.

زموږ د کلتور ډېري برخې نن تر پوښتنې لاندې راځي. اما څوک جرات نه لري. يو ښه مثال يې دا تير ۴۰ کلن جنګ دی چې تر ننه يې څوک په اړه د ولې خبره نه شي مطرح کولای.

که ووایو چې ولې یوه پلا د روس خلاف د امریکا، عربو او پاکستان په مرسته او وسلو (په اصطلاح) جهاد روان و، چې نتیجه کې يې نظام خراب او ملت و وطن يې له پښو واچول. بیا طالب د مجاهد پر ضد وسله واخیسته اووه کاله يې د شر او فساد خلاف جهاد؟ وکړ؛ دا جنګ لا هم پای رسېدلی نه و، چې د امریکایانو راتګ ته مختلفو ډلو،

(c) ketabton.com: The Digital Library

حزبونو او گوندونو لار جوړه کړه. له راتگ سره سم يې پر خلاف نن بيا د روس، چين، ايران، عربو او پاکستان په مرسته جهاد! روان دی.

دلته پوښتنه چا ته نه پيدا کيږي چې اخير دا څه روان دي؟ ولې روان دي؟ د چا په گټه روان دي؟ اهداف يې څه دي؟ زه چې څومره پخواني مجاهدين او اوسني طالبان پيژنم نو ۹۰ سلنه يې د جهاد له شرايطو، تعريف او تگلاري سره نااشنا دي.

اما عملن ولاړ دي نظام خرابوي، وطن ورانوي، خلك قتلوي او په هېواد کې د هر پرمختگ مخنيوی کوي. دلته په دا ۴۰ کاله نه ملت ته او نه مجاهد ته دا پوښتنه پيدا شوه چې اخير دا جهاد خو به هم يوه نتيجه لري؟ دلته يې موږ ولې دا ۴۰ کاله نتيجه نه ده ليدلې يوازې د هېوادوالو وژنې روانې دي او ټول وطن مو کنډيکپر کړ؟

که موږ له وخته پوښتونکی ذهنيت در لوداى؛ نو حزبونو، ملايانو، جهاديانو، طالبانو، توپکيانو، حکومتونو، زورواکو، جنايتکارانو، سيمه ييزو استخباراتو او نړۍ والو ترهگرو سازمانونو او دولتونو به دومره لوبې نه راباندې کولې. ولې پر مختگ ته لار برابروي. ذهنونه روښانه کوي. د شيانو عمق ته مو رسوي. خلك د بيان ازادي په ترلاسه کوي. لنډه دا چې ولې د انسان له ژوند سره تړلې ده. که ولې نه وي؛ هلته به ژوند جامد وي. ذهنونه به تياره وي. نوښتونه به په ټپه ولاړ وي. انسان به له کړاو سره مخ وي. ټولنه به وروسته پاتې وي. پر ملت او ولس به يو څو زورواکي، مفسدين، جنايتکاران، مذهبي مافيا، شتمن، د نورو گوډاگيان او جاسوسان واك چلوي او په دوی کې به دومره څوك نه وي چې د روان حالت په اړه يوازې (ولې) ووايي.

۲۰۱۸/ ۲/ ۲۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبستان چې ما ولوست

په فیسبوک کې مې د دې کتاب د چاپ خبر ولید. زه ورته خوشاله سوم. کتابخانې ته ولاړم او له دې کتاب سره مې څو نور هم د لوست لپاره انتخاب کړل. لومړی مې د ملا ضعیف کتاب مطالعه کړ. له سریزې بیا تر پایه مې نقدونه پر لرل، خو د ځینې نزاکتونو له امله مې اوس مناسب ونه ګڼل. بیا مې ادبستان ته مخه کړه. ما مخکې هم د اجمل ښکلي ادبي زاویې، د نړۍ ادب او د ژباړې په اړه لیکلې مقالې لوستې وې. په دې کتاب کې مې ځینې ځایونه په نښه کول چې ما له خپل لیدلوري پرې نقد در لود.

د کتاب پر سپینه ورکه، اخیر دا په نښه شوي ځایونه ښه ډېر شول او ما هم پر دې مطالبو د خپل نظر د اظهار لپاره یوه لیکنه غوره وبلله.

که څه هم اجمل ښکلی تکړه لیکوال دی. لیکنې یې زموږ لپاره غنیمت دي. له ادبستان او نورو کتابونو یې ما ډېر څه زده کړي دي. اما په دې کتاب کې یې ځینې ځایونه ما ته د نقد وړ ایسي. زه یې په دې لیکنه کې د کتاب له حوالو سره خپل نظر هم یو ځای لیکم. یا به واقعن استاد ښکلی تېروتی وي یا به زه خطا یم. که هغه تېروتی وي؛ نو اینده چاپ کې ممکن دا اصلاح کړي او که زه خطا وم نو لوستونکي به ما متوجې کړي.

په ۷ مخکې د سینوهه په اړه لیکي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبیات له موږ سره د ژوند په پېژندولو کې مرسته کوي.چا چې سینوهه لوستی، تر بل هر هغه کس ژوند ښه پېژني، چې سینوهه یې نه دی لوستی.(ادبستان:۷)

دا به ومنو چې سینوهه تر یوه حده ښه کتاب دی. ما لوستی دی او د مطالعې پر وخت یې ځان تر پایه راندي وکوت. مگر په دومره زیاتوب نه ارزي. بیا که د لیکوال همدومره خوښ شوی وي، نو دا به د ده خپله شخصي تجربه وي، اما حتمي نه ده چې د لوستونکي نظر د ده په شان وي. لیکوال خپله پر شعرستان د نقدونو په لړ کې دا نقد هم کړی چې لیکوال(درمل) د خپل ذهنیت له کړکۍ لوستونکي ته هم کتلي. اما دلته یې خپله هم هغه کار کړی چې پر درمل یې له همدې امله نقد کړی و.

زه ډېری داسې کسان پېژنم چې د سینوهه نوم یې هم نه دی اورېدلی اما ژوند سم پېژني. موږ د ښه ډېرو تېر و انسانانو په اړه هم معلومات لرو چې سینوهه د هغوی په وخت کې لیکل شوی نه و، اما ژوند یې سم پېژندی. دا الفاظ زما په اند له مبالغې خالي نه دي. د استاد ښکلي په شان لیکوال باید داسې زیاتوب ونه کړي. که دوی هم له خپلو الفاظو او جملو سره پام ونه کړي او په کتاب کې لیکلې جملې یې له زیاتوب او مبالغې ډکې وي، نو له نورو کشرانو گیله نه شي کېدای ځکه هغوی یې له دې مشرانو لیکوالو زده کوي. د استاد په شان لیکوال باید په لیکنه کې له خپلو جملو سره دومره دقت وکړي چې تر خپله وسه یې هیڅ توری او جمله نه زیاتوب وي او نه زاید. اما په کتاب کې یې د داسې مثالونو لیدل موږ لږ ناهیلي کوي.

د ادبستان په ۱۰۵ مخکې لیکي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

که ليکنه راته تازه فکر رانه کړي او پر خپل ذهنيت مو شکمن نه کړي، مطلب دا چې په موږ کې يې مثبت بدلون نه دی راوستی او خپل مسوولیت يې نه دی تر سره کړی.

زه د استاد له دې پاراګراف سره موافق نه يم. ټوله پړه پر ليکنه او ليکوال ور اچول انصاف نه دی. ځينې وختونه لوستونکی داسې وي چې له ليکنې څخه هغه مطلب نه شي اخيستی چې ليکوال پکې ځای پر ځای کړی وي. ما داسې لوستونکي ليدلي چې له واضحو ليکنو يې هغه مطلب نه دی اخيستی چې ليکوال تر لوستونکو د هغه رسول غوښتل. دلته به ولې پړه پر ليکنه او ليکوال ور اړوو؟

ليکوال هغه مهال ملامت دی چې په ليکنه کې يې لوستونکي ته نوی فکر په سم ډول رسولی نه وي. ليکنه يې ستونزې ولري. نوی فکر پکې نه وي. که خبره د دې برخلاف وي، نو بيا ليکوال او ليکنې ته د ملامتيا ګوته نه نيسو، بلکې لوستونکی دي ليکنه په دقت ولولي او هلته شته مطالب دي را برسېره کړي.

استاد ښکلی په ۱۰۷ مخکې ليکي:

رنسانس نويو ساينسي پر مختګونو ته لار جوړه کړه او ساينس په اروپايي ذهنيت کې ژور بدلون راووست. فلسفه يې تجربي مېتود ته راښکله او عقل پر ځای پر حواسو تکيه ډېره شوه.

دلته له دوو خبرو سره جوړ نه يم. ساينس يوازې په اروپايي ذهنيت کې بدلون نه دی راوستی، بلکې د نوري نړۍ ذهنيتونه يې ښه پوره بدل کړل. نو يوازې اروپايي ولې ياد شوي؟ صرف دومره به يې ليکلي وای چې ساينس په اذهانو کې ژور بدلون راووست، د يو ځای ذکر ته اړتيا نه وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بله خبره دا چې که فلسفه تجربي مېتود خپل کړي، نو بيا د ساينس او فلسفې پولې سره ګډې نه شوې؟! موږ ساينس داسې تعريفوو چې پر تجربه ولاړ علم ساينس دی. د فلسفې په اړه وايو چې پر ماوراء الطبيعت بحث کوي يا که ووايم فلسفه يوازې عقلي دلايلو باندې اتکاء کوي تجربې ته چې خبره ورسېده، نو فلسفه پاته نه شوه؛ بلکې ساينسي مرحله شروع کېږي.

که د استاد ښکلي هدف دا وي چې فلسفه د خپلو ادعاوو د اثبات لپاره ځينې ساينسي مېتودونه کارولای شي، نو زه هم مشکل نه وينم. اما دلته ليکلې جمله بل څه افاده کوي. د ټولې فلسفې په اړه د تجربي مېتود خبره شوې ده چې د ساينس او فلسفې پولې پکې ماتې شوې.

يوه بله ستونزه له (عقل) توري سره د (د) نه شتون دی، چې جمله کې يې مشکل جوړ کړی دی. که استاد ښکلی ارادي داسې جمله ليکي، نو زما په اند ويلو کې مشکل پېښوي، نه پوهېږم دوی به يې هم ورسره لري که نه؛ خو زه ور سره ستونزه لرم. يا که ټايپي تېروتنه وي، نو يوازې دا يوه نه ده بلکې کتاب تر ۵۰ ځايه نورې تېروتنې هم لري چې اينده بايد اصلاح شي.

په همدې مخکې د تيورۍ په اړه ليکي:

د تيورۍ بنسټ پر فرضيې ولاړ دی. فرضيه چې کله په دلايلو ثابته شي، بيا ترې تيوري جوړه شي او په ټولنيزو علومو کې د يوه قانون په توګه ومنل شي.(ادبستان: ۱۰۷)

د تيورۍ په اړه د استاد له دې دريځ سره جوړ نه يم. ما داسې اورېدلي او ليدلي دي چې تيوري خپله ناثابت نظر ته وايي. ځکه خپله استاد په (۱۰۹) مخکې کاږي: نوی تيورسن پر زړو تيوريو باندې فکر

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړي، ډېر څه ورته پکې ناسم ښکاره شي او پر بنسټ يې د څه منلو او د څه ردولو د مېتود له لارې د زړې تيورۍ پر بنسټ او مخالفت کې خپله نوې تيوري ورغوي.

دلته يې ويلي چې نوی تيوريسن د څه منلو او ردولو په مېتود بله تيوري رغوي. که تيوري يوځل په دلايلو ثابته شي او د قانون په توګه هم ومنله شي نو بيا يې ردوو ولې؟ ثابت شی خو بايد ومنل شي؟ دا دوې خبرې تر خپل منځ سره ټکر دي!

په ټولنيزو علومو کې د تيورۍ اصطلاح هم نوې ده. تيوري په ساينسي علومو کې استعمال لري اما ټولنيز علوم تر اوسه د تيوري په نوم کومه اصطلاح نه لري. دا هم د تامل وړ ځای دی.

يو بل ټکی د قانون ذکر دی. قانون خپل تعريف لري، هر ځای يې ذکر کول سم نه دي، دلته د قانون يادونه زما په اند سمه نه ده.

په (۱۰۸) مخکې د څېړنې او تيوري فرق بيانوي:

پر دې بنسټ موږ په علومو کې له دوه شيانو سره مخېږو، چې يوه ته څېړنه وايي او بل ته تيوري. يو څېړونکی او بل تيورسن.

البته په همدې مخکې تر يوه پاراګراف وروسته بيا داسې کاږي:

زموږ خو ان څېړنې هم له تکراري خبرو ډکې دي؛ نو چې څېړنې مو داسې نادقيقې او تکراري وي، د تيورۍ ايجاد څنګه ممکنېدای شي؟

که تيورۍ څېړنې ته اړتيا نه لري، نو بيا د اثبات دلايل ورته له کومه شي او د څېړنې په نه شتون کې د تيورۍ نه ايجاد ولې ناممکنېږي؟ څکه څېړنه بېل شی ده او تيوري له څېړنې پرته ايجادېږي، نو يو تر بله يې سره تړلي ولې دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

په (۱۳۸) مخکې راغلي:

زموږ مورخانو چې له ادبیاتو استفاده نه ده کړې، دا تصور یې هم پر ذهن حاکم و، چې ادب ټول دورغ دي او تاریخ ټول رښتیا؛ خو چې ځیر شو، خبره سرچپه ده. وایي، چې له تاریخه نېټې او د اشخاصو نومونه لرې کړې، ټول دروغ دي او په ادب کې چې کرکټرونه او نېټې په پام کې ونه نیسې ټول رښتیا دي. ادب د عامه ذهنیت ښکارندویي کوي او د تاریخ کار له عامه ذهنیت سره دی.

زما په اند دلته استاد ښکلي له تاریخ سره یو څه بې انصافي کړې ده. د تاریخ په اړه دومره منفي نظر لوستونکو ته ور کول هم ښه نه دي. لیکنه یو لیکوال د ځان لپاره نه کوي، بلکې لوستونکي یې په نظر کې وي. د استاد دا دریځ چې خبره سرچپه ده، یعنې تاریخ دروغ دي، زما په اند ناسمه ده. تاریخ کې درواغ ځای شوي دي اما په دومره لویه پیمانه هم نه دي چې کـه نېټې او د اشخاصو نومونه ځنې وباسو نو یوازې دروغ به پاته شي. د تاریخ په اړه باید استاد ښکلی په ډېر دقت تللی وای. د لویو لیکوالو په ټولنه کې ښه ډېر پیروان هم وي، نو چې استاد د تاریخ په اړه دا دریځ خپلوي، د پیروانو به یې څه حال وي؟

یو لیکوال باید په لیکنه کې تر احساساتو لاندې را نه شي، که احساساتي هم شي، خوکنټرول یې باید له لاسه ور نه کړي. که مورخ د ادب په اړه ناسم دریځ لري، نو ایا ادیب به هم د تاریخ په اړه هغه دریځ خپلوي چې مورخ یې د ادب په اړه لري؟ دلته استاد ښکلي د مورخ دریځ غندلی خو خپله یې بیا د تاریخ په اړه بې انصافي کړې ده. موږ یو له افراطه را ګرځو، خو خپله هم تر حد ور سره وزو.

په (۱۲۳) مخکې استاد لیکي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پارسي، اردو (او پښتو) شاعرۍ کې ښـځه د معنـا پنځگـره فاعلـه سرلې ده نه، بلکې د لوی ستراس په اند يوه تېره هېره کلمه ده.

دلته په لومړۍ جمله زه بيخي نه پوهېږم. يا به زما کمزوري وي يا هم ممکنه ده د ليکوال ناسمه ژباړه وي. دا هم احتمال لـري چـې کمپـوزر غلطي کړې وي. ځکه زموږ کمپوزران هم په ليکنـو کـې گـوتې وهـي. زموږ له ليکنو سره يو وخت همداسې معامله شوې وه.

د نورو کتابونو په پرتله دې کتاب کې ټايپي تېروتنې هم خورا زياتې دي. پر شعرستان ليکنه کې يې يوازې ٦ واره د کتـاب شـمېرې ناسـمې ليکلې دي. کمپوزي غلطۍ کې تر ډېره ليکوال نه ملامتېږي خبره ادارې ته متوجې وي. البته يادونه يې ځکه لازمه بولم چې اينده ايډيشن کـې يې بايد له دې تېروتنو پاک کړي.

۲۰۱۸/ جنوري/ ۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر کتاب باور

په دې لیکنه کې د هغه باور په اړه خپل درېځ روښانه کوم چې موږ یې پر کتاب لرو. پر کتاب د باور په بحث کې د کتاب لیکوال، ژباړن، خپرندویه اداره او هم خپله د کتاب محتوا اړینه ده.

یوه ورځ د کندهار د اطلاعاتو او کلتور په ریاست کې ولاړ وم. یوه ملګري د ریاست له کتابتون څخه د (درې کیسې) په نوم یو کتاب را واخیست چې اکاډمیسن عبد الشکور رشاد ترجمه کړی و. ما پوښتنه ترې وکړه چې له کیسو سره مینه لرې؟ ده ویل، نه؛ البته دا کتاب رشاد صاحب ژباړلی؛ حتمن یو څه پکې شته.

استاد اسد الله غضنفر په خپل کتاب کلتور او ټولنه کې لیکلي چې فارسي ژبې ته ډېرې ژباړې کېږي اما ټولې یې د اعتبار وړ هم نه دي. که مشهورې ادارې او نومور ژباړن ترجمه کړې وي؛ خو ښه، که نه د فارسي هر کتاب او ورته شوې ژباړه هم د باور وړ نه وي.

داسې کسان مې لیدلي چې یو کتاب یې یوازې د لیکوال د نوم په لوستلو پیرلی دی. د ژباړن په اړه مې هم داسې ډېرې پېښې په یاد دي. د محتوا په لحاظ د کتاب رانیول خو عام رواج دی. ما یوازې هغه څوک نه دی لیدلی چې د یوې ادارې پر نشر کړو کتابونو یې دومره باور کړی وي چې یوازې د هغې ادارې چاپ کړی کتاب د ادارې د نوم په لیدلو رانیسي.

له لویه سره پر یوه لیکوال، ژباړن او اداره د لوستونکو باور هم تر ډېره حده د کتاب په محتوا پسې تړلی دی. که یو لیکوال په خپلو لیکنو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې احتیاط وکړي، له باوري سرچینو ګټه واخلي او تر خپله وسه له کمزورۍ او د لوستونکو له نیوکو د ځان ساتنې کوښښ وکړي، نو لوستونکي د کتاب له مخې پر لیکوال باور کوي.

د ژباړن او ادارې مسله هم داسې ده. که ژباړن سم انتخاب وکړي، ژباړه یې روانه او د مفهوم لېږدونکې وي، نو لوستونکی باور پر کوي. اداره یوازې د باوري لیکوال او ژباړن کتابونه خپاره کړي. نو د لوستونکو زړونه لاس ته راوړلای شي.

زه پر دې بحث نه کوم چې لیکوال او ژباړن د کوم میتود په کارولو پر ځان د نورو باور ته لار هوارولای شي؟ ځکه په دې سره بحث ډېر اوږدېږي، زما له دې لیکنې یوازې هدف دا دی چې د کتاب په باوریتوب کې د لیکوال، ژباړن او ادارې ډېر رول دی.

نو له دې امله پر هر کتاب د لیکوال، ژباړن او ادارې نوم اړین دی. که یو کتاب نه د ادارې نوم ولري او نه د لیکوال او ژباړن، لوستونکی به یې بیخي په سختي وپیري. زما شخصي تجربه دا ده چې د کتاب په کره کولو کې له محتوا سره د دې درو واړو ونډه هم ډېره ده. ځکه ټول لوستونکي هم د محتوا له مخې پرېکړه نه شي کولای. داسې کسان هم شته چې یو کتاب د لیکوال د نوم له امله اخلي. ځکه هغه یې د خوښې لیکوال وي. څوک بیا د ژباړن له امله کتاب رانیسي او ځینې به یې د ادارې له امله. که څه هم اصلن د کتاب محتوا مهمه ده. خو له دې سره جوخت دا نور هم د اهمیت له مخې په دویم، درېیم او څلورم مقام کې ځای لري.

که په دیني برخه کې مونږ د یو چا کتاب لولو او هغه په نصوصو استدلال هم کړی وي. خو بیا هم تعین یې اړین دی. لامل یې دا دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې که موږ د یو نا معلوم کس استدلال وینو دومره ژر مو باور نه پر کېږي لکه د هغه چا دلیل چې ور سره شناخته یو او د مسلک له مخې یې پېژنو چې دینپوه دی.

یو لیکوال داسې وي لکه یو کس چې په ټولنه کې ورو ورو فزیکي وده کوي، لیکوال هم لومړی څوک نه پېژني، باور پر یوه ناپېژندل شوي کس څنګه وکړي؟ که یو کس په خپله ټولنه کې خلکو ته زیان ونه رسوي، د ګټې کارونه وکړي، ارزښتونه وساتي او اجتماعي کارونو کې برخه واخلي، مذهبي، ملي او کلتوري ارزښتونو په اهمیت ځان پوه کړي او له اجتماعي ارزښتونو سره سم تګ وکړي، ټولنه سوکه سوکه پر هغه باور کوي او د وخت په تېرېدو د باور وړ شخص جوړېږي.

لیکوال هم؛ که په خپلو لیکنو کې دقت وکړي، له کمزورو نظرونو تېر شي، تلوار ونه کړي، د یوې خبرې اثبات یا رد، صحت یا سقامت ته یې عجله نه وي، بلکې تر ښې څېړنې وروسته یو لوری په دلیل او شواهدو خپلوي، انصاف یې د خپلو تقالیدو او تعصبونو قرباني کړی نه وي، حقه خبره ورته حقه وي او ناحقې ته پرتوګ نه ګنډي. د موضوع انتخاب، د دلایلو چاڼ، د لیکنې سلاسیت، اسانوالی او بامفهومه لیکنه د هغه شخصیت ته وده ور کوي او اعتبار یې د وخت په تېرېدو پخېږي او وروسته د یوه منل شوي کس په سترګه ورته کتل کېږي.

که لیکوال پر خپلو لیکنو زحمت وباسي، خلکو ته به یې لکه د ډوډۍ تیاره ګوله، کره او غوره مواد راوړي وي. د مواد انتخاب خورا ګران کار دی، ځکه یو خو کوټه له ناکوټه بېلول مشکل کار دی او بل هر انسان د خپل چاپېریال په محدوده کې بند هم وي، د هغه ځای اغېز حتمن وي او انسان د خپل محیط له اغېز څخه الوت نه شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

کولای، که هر څونه کوښښ وشي له دې تاثیره انسان تر اوس نه دی خلاص شوی، له دې امله نو هم د موادو په انتخاب کې ستونزې وي، چې له دې اغېزه سمو موادو ته ځان وباسې، تعصب یوې خوا ته ږدې او په یوه داسې وخت کې د نوي فکر اواز کوې چې در معلوم نه وي ټولنه به څنګه ردعمل ښیي، دا یو درووند کار دی چې همدا ریسک اخیستل په ټولنه کې یوه ورځ د یوه لیکوال او مفکر شخصیت یو ډول ارزول کیږي او بله ورځ بیا بل رقم.

په نړۍ کې د ټولو لیکوالو کتابونه نورو ژبو ته نه ترجمه کیږي او نه یې د بلې سیمې خلک لوست ته لېوال وي؛ بلکې ځینې کسان دي چې لیکنې یې هم په خپله ژبه کې مینه وال لري او هم د نورو ژبو لوستونکي ورسره مینه لري. دا ولې؟ ځکه دوی پر معیار پوره ختلي وي، لازمي نه ده چې د یوه لیکوال لیکنې دې د هر وخت لپاره معیاري وي، ممکن په خپل وخت کې ښې وي، خلکو ته فکر ور کړي او د یوه موثر شخصیت په توګه خلک ورته وګوري، خو د وخت تېرېدا ښايي د هغه د لیکنو اهمیت ته صدمه ورسوي، دا د انسانانو له تیوریو او کارنامو سره د زمان معامله ده چې د بشر تر ژونده به جاري وي، اما معیاري مو له دې امله وبللې چې په خپل وخت کې یې ټولنې ته کار ور کړی دی، د خلکو زړونه یې تر لاسه کړي وو او دا بې له زحمته ممکن نه دي.

د لیکوال شخصیت د هغه کتاب دی، ټول خلک لیکوال نه وي، خو کتاب یې وایي، له دې کتابه پر هغه باور کوي او یا یې ردوي. د هغه مینه وال کیږي یا یې نفرت څنې وشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څومره چې د کتاب محتوا موثره وي؛ په هماغه اندازه د هغه شخصیت ورسره درنېږي، موثر بلل کېږي او خلک یې لیدلو، اورېدلو او لوستلو ته تلوسه لري.

تقریبن هر شي، البته لیکوالي بیا په ځانګړي ډول، د کیفیت ځای ده نه د کمیت. یو کتاب ولیکه، خو ښې ولیکه، نه دا چې لس ولیکې اما یوازې پاڼې یې توري کړې وي.

کتاب کې لکه هنداره د لیکوال شخصیت دغسې خلکو ته ور ښیي. د یوه متعصب لیکوال لیکنه له یوه منځلاري لیکوال څخه له ورایه معلومېږي؛ یو خوشک چې د مرچو پر بوری ناست وي، له هغه کس څخه یې لیکنه بیخي زیات توپیر کوي چې د زغم نمونه وي؛ د یوه سرسري کس لیکل د یوه محقق له لیکو سره ښکاره فرقونه لري. کله چې موږ دا فرقونه درک کوو؛ تر څنګ یې د لیکوال پر شخصیت هم نظر ور کولای شو.

ښه کتاب، د لیکوال پر ښه شخصیت دلالت کوي، باوري کتاب د لیکوال باوریتوب زیاتوي، د کتاب مینه وال د لیکوال مینه وال هم وي، البته په طنز یا سیاسي لیکنو کې ممکن دغه معیار ونه پالل شي.

خوږې جملې د خواږه لیکوال له قلمه وزي، درنې کلمې چې د لوستوال زړه ته تېرېږي یو غمخور لیکوال یې لیکي چې د ټولنې غم ورسره وي او دا لیکنه یې د خپلو لوستونکو لپاره کړې وي. کله چې لیکوال خلکو ته وخت ور کوي، لیکنې کوي، مواد چمتو کوي، خلکو ته یې وړاندې کوي، په تحقیق او مطالعه اخته وي، هڅه کوي چې د خلکو باور ته زیان ونه رسېږي، نو په مقابل کې یې ټولنه هم هغه ته مینه ور کوي، باور پر کوي، لیکنې یې وایي او دا کس په فزیکي لحاظ

(c) ketabton.com: The Digital Library

مړ هم شي نو نوم او کارنامې يې د خلکو په اذهانو کې ژوندۍ پاتـه وي.

د ښه لیکوال یو صفت دادی چې په ټولنه کې ورو ورو سر را پورته کړي، هغه کسان چې په یوه دم تر اسمانه ورسېږي او بل ځل په ځمکه پسې پیت وي، زیاتره یې د شهرت تږي وي چې همـدې هـدف تـه د رسېدو لپاره له ادبي غلا او نورو ناسمو طریقو استفاده کوي، ځکـه نـو یـوه ورځ سـتوری وي او بلـه ورځ یـې زوال. څـوک چـې پـه تـدریج شخصیت جوړ کړي، هغه بیا پـه یـوه ورځ د کلونـو جـوړ شـوی خپـل شخصیت په لغته نه وهي.

لیکوال له اوله ټکه داسې کارنامه نه کوي چې له امله یې د نړۍ وال شهرت خاوند شي، بلکې دا یا افسانې دي یا هم د شـهرت تـږي غلـه. لکه د پوځ سرتیری چې له لومړۍ ورځې د هاوان یا توپ ډز نه کـوي، همدا شان لیکوال هم له بنیـاده راشروع کېـږي، لـوړ ځـي او وروسـتۍ نکتې ته رسېږي او هدف لاسته راوړي. یوه ورځ پورته بله ورځ کښته د باوري کسانو کړنې نه دي او نـه بـاوري شخصـیتونه داسـې وي چـې د ورځې په نرخ یې تلي، هغوی دوامداره کار کوي او دوامداره ځای پـه ټولنه کې لري.

۲۰۱۹/اکتوبر/۲۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

په داستاني نړۍ کې د افراطیت خام مواد

دا څو ورځې وړاندې مې له یوه ملګري څخه واورېدل چې د استاد اسد الله غضنفر نوی کتاب (څراغ) چاپېږي. زه ورته خوشاله شوم. د استاد لیکنې مې پر طبعه ښې لګېږي. ما یې کلتور او ټولنه هم دوه ځله لوستی او د نثر لیکلو هنر مې هم مخکې لا په شوق و ذوق مطالعه کړی و. دې پخوانو کتابو ته په کتو مې له څراغ څخه همداسې تمه درلوده لکه نوم چې یې دی. تر ډېره حده مې کتاب دا تمه را پوره هم کړه. خو داخل مې د استاد یوې غټې داسې لیکنې ته هم پام شو چې زه یې ذهنن ښه وځورولم. د لیکنې سرلیک و: د ویسا د لسمې کالیزې په پلمه.

تر دې سرلیک لاندې استاد کابو څلور مخه اوږده مقاله د ښاغلي زبیر شفیقي په اړه لیکلې ده. زه له زبیر شفیقي سره شخصن نه پېژنم او نه مې ور سره ورانه ده.خو یو شی چې له دې ښاغلي سره زه مخالف یم هغه د انتحار هغه ناولونه وو چې د ده په قلم پښتو شول او زموږ ډېری داسې ځوانان د دې ناولونو له برکته انتحار، جنګ او د نظام تخریب ته مخه کړه چې همدا د شفیقي صاحب ژباړلي کتابونه یې لوستي وو.

لومړی د خپل ځان په اړه یو څه لیکم. یو وخت چې ډېر وړوکی وم، په کور کې مې ټول ژمی د شفیقي صاحب وروستی مورچل، د غازي داستان او د تروږمۍ مسافر را کتل. لېږې اوښکې مې ورته توی کړې او په ډېره تیاره کې مې کتاب لوستی چې د سترګو په ناروغي

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې اخته کړم. له دې را پېښې ناروغي مې اخير عينکو ته پنا يو وړه او تر اوسه هم عينکې استعمالوم. بل لور ته داسې افراطي شوم چې له هغه چا پرته بل څوک مسلمان راته نه ښکارېده چې پر خوله يا قلم يې د جهاد، اسلامي خلافت، له کفارو سره د ټکر، د پخواني برم يادونه، د هغه د احيا کولو هڅې او داسې نور نه وای. ښه مې په ياد دي چې تر دې اغېز لاندې مې يوه ورځ د افريقايي مسلمانانو په اړه له انجنير عبد الله گل ريان صاحب څخه وپوښتل چې هغوی څنگه مسلمانان دي؟ زه يې پر مسلماني شکي وم. ځکه ما ټول هغه ډول غوښتل چې د شفيقي صاحب په ژباړل شوي داستانو کې را معرفي شوي وو. ريان صاحب تر اسويلی وروسته وويل: تاته که سم نه ښکاري مو‌ږ يې سم مسلمانان بولو. زه يې خړ کړم.

زه دا نن هم ډېری هغه کسان پېژنم چې د همدې کتابونو تر اثر لاندې راغلي او عملن زمو‌ږ په هيواد کې جنگېږي. داسې ليکوالان را معلوم دي چې همدې کتابونو افراطيت ته هڅولي او نن هم د اسلام هغه تعبير وړاندې کوي چې حجازي په داستان کې بيان کړی. مو‌ږ په دې نه پوهېږو چې داستاني اسلام په حقيقي دنيا کې څنگه عملي کوو؟ داستان د اسلامي تعبير د بيان ځای نه دی. ځکه هغه مهال چې دې داستانونو را مخه کړه مو‌ږ يو ډول نالوستي وو، لږ فيصدي مو د لوستو په کتار کې راتله.

له دې امله د حجازي داستانونو له مو‌ږ څخه د اسلام داسې ناخبره فدايان جوړ کړل چې تر سر خلاصولو مو سر بايللو ته زړه کېدی. استاد غصنفر يادونه کړې چې ده د حجازي داستانونه ژباړلي او پر پښتو ادب يې احسان کړی. مگر دا اړخ يې نه دی را سپړلی چې دې احسان له

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ څخه څومره قرباني وغوښته؟ موږ د دې احسان لا پوروړي یو او لا یې قرباني کېږو. زه دې ته حیران یم چې د استاد غضنفر غوندې یو لیکوال هم د مسلې یوه اړخ ته ګوري. که یو څوك د چا داسې خدمت وکړي چې تر ګټه یې زیان ورته زیات وي، نو ایا موږ به یې یوازې د ګټې اړخ ته پام کوو؟ یو څوك ښایي دا خبره هم وکړي چې د ده داستانونو خلك مطالعې ته وهڅول، لیکوالان یې کړل او زده کړو ته یې مخه کړه. زه هم دا منم. داسې کسان مې هم لیدلي دي چې د لوست سبب یې شوي، د زدکړو سبب یې شوي او ان لیکوالي ته به هم جګ شوي وي. اما هغه به څه کوو چې د دې کتاب له وجې انتحاري شوو؟ هغه به څه کوو چې د دې کتاب له وجې حقیقي ژوند بې معنا ورته ښکاري، د مسلمانانو په ماضي پسې مړ دی او یوازې په خیال کې ژوند کوي؟ هغه به څه کوو چې د دې داستان له امله نن د نړۍ والو استخباراتي شبکو منګولو ته ولوېدل او د نورو د ګټو لپاره د جهاد تر مقدس نوم لاندې د خیالي خلافت لپاره زموږ علمي کادرونه وژني؟ پوهنتون ورانوي، لیسه و مکتب بندوي، سړك تخریبوي، د نظام مقابله کوي او عامه تاسیسات د افراطیت په عینکو کې ورته کفر ښکاري؟ یوه مسله باید په مجرد ډوله ونه څېړو. یوازې ګټې نه دي. پر پښتنو یوازې د احسان خبره نه ده. پښتون د دې دومره دروند تاوان ور کړی چې که قسم وکړم شفیقي صاحب یې د سل کاله مثبت کردار په کولو هم ولاکه جبیره کړي.

جالبه دا ده چې استاد غضنفر یې د همدې کار ډېره ستاینه کړې ده. استاد ستا په شان له یوه لیکوال څخه مو په دې حالاتو کې داسې تمه نه وه. ایا تا فکر نه دی کړی چې د زبیر شفیقي صاحب ژباړل شوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

داستانونه زموږ د هیواد پر روان جنګ د تیلو اچولو کار کوي؟ د افراطیت په پراخولو کې تر ټولو لوی لاس د همدې داستانونو دی. تاسو یادونه کړې چې دا کتابونه څو واري چاپ شوي. نو پوهېږې چې دومره ولې پلورل کېږي؟ ځکه چې تیل دي او د اور بلولو لپاره په کارېږي. د نظام تخریب ته خلك هڅوي له دې امله ورته لمن وهل کېږي. له مدنیته د تیښتې لارې پکې ستایل شوې، ځکه زموږ سنتي ټولنه له وخته همدې فکر ته اماده وه. نن دا خدمت نه دی او نه یې پر پښتنو احسان کړی چې موږ له ژونده مرګ ته بوزي. له نظامه مو بې نظامۍ ته وهڅوي. د مینې پر ځای مو انسانیت ته په زړه کې د کرکې تخم وکري. د حقیقي نړۍ د ژوند پر ځای خیالي دنیا راته ښایسته او هلته ژوند راته غوره وبریښوي. له نوې دنیا سره د ځان سمولو پر ځای موږ ماضي ته د ور ګرځېدو په سبق اموخته کړي. له خپل هیواد و ملت سره د مینې پر ځای مو په زړه کې د خیالي خلافت، تخیلي برم او ټول امت مینه ځای پر ځای کړي. زما په اند ټول انسانیت د مینې حق لري، امت یې هم لري، خو دا هر څه دې موږ له خپل وطن او ملت څخه لرې نه کړي. له حقیقت څخه مو دې خیال ته بونه زي، له ژونده مو دې مرګ ته وړاندې نه کړي، د حال و ایینده پر ځای دې موږ ماضي ته کش نه کړي.

دا نو پر پښتو ادب کوم ډول احسان دی چې پښتانه یې ورته انتحاریان کړل؟ قلموال یې ورته افراطیان کړل؟ خپلو خلکو ته د ګټې پر ځای د نورو ګټې ورته اولیت لري؟ د شفیقي صاحب له داستانه مو همدا زده کړې و. یوازې زه نه لسګونه نور هم پېژنم. د همدې کتابونو اغېز وو چې ما د استاد شپون د (سمڅې یاران) کتاب د فحشا خپرولو

(c) ketabton.com: The Digital Library

په جرم له کتابتونه وایست. دا خدمت ما ته څه ارزښت لري چې خپل استادان، لیکوالان او د پښتو خپل ناولونه مې تر پام بد راولي؟

استاد په دې لیکنه کې وایي چې شفیقي صاحب د بل هر ژورنالیست په نسبت ډېرې سریزې کښلې. له دې امله نو د دې ډگر استاد یاد شوی.

له استاد غضنفر څخه مې د داسې قضاوت هیله نه وه. که له استاده پوښتنه وکړم چې ایا د زبیر شفیقي ویسا ورځپاڼه تاسو نن گورئ؟

که یې وینې، نو ایا دا نن یې په سریزه کې تاسو د محمد بن قاسم، ناهد، قتیبه بن مسلم، موسی بن نصیر، طارق بن زیاد او ... نومونه نه وینئ؟ دا سریزه موږ ته د دې نومونو په کتارولو، کوم پیغام را کوي؟ د نظام تر مثبتو کارونو منفي کارونو ته ډېر انعکاس ور کوي. په داسې حال کې چې تاسو په همدې کتاب کې یادونه کړې چې پر ټلویزونو منفي او د جنگ جگړو خبرونه زیات او مثبت یې کم دي چې د خلکو په ناارامولو کې غوښنه برخه لري. که په همدې تول د شفیقي صاحب ویسا ورځپاڼه وتلو، نو څومره به وزنداره وخېژي؟ په ویسا کې خو هره ورځ د هغه نظام تر مثبت منفي اړخونه ښه په تفصیل او ډراماټیکه توگه را اخیستل کېږي چې تاسو یې په همدې کتاب کې ننگه کوئ. هغه نظام چې تاسو پکې د ولسمشر فرهنکي مشاور یاست. په یوه کتاب کې مو دغسې دوه رنگه لیکنو ته سړی حیران شي؟ زه ستاسو نظر او شخصیت و علمیت ته په ډېر احترام او هم د شفیقي صاحب درانه شخصیت ته په پوره درنښت، دا پوښتنه له تاسو دواړو محترمو استادانو څخه کوم چې که یو لوستونکی د شفیقي صاحب په کتابونو خبر نه وي، ستاسو دا کتاب ولولي، نو د شفیقي صاحب د

(c) ketabton.com: The Digital Library

داستان ستاینې اغېز یې تر همدې کتابونو ورسوي، دا خالي ذهنه تاند ځوان به کوم لورې ته بوزي؟ زما په فکر خو د همدې لیکنې اثر به دا وي چې یو لوستونکی د شفیقي صاحب کتابونه لومړی پیدا کړي، بیا د هغو په اغېز به لومړی ذهنن تر حال ماضي خوند ور کړي، تر خپل نظام به خلافت ورته ښه وایسي، تر ملت به امت ورته اهمیت پیدا کړي، تر ارامي ناستې او خلکو ته تر خدمت به د داعش یا طالب لیکې ورته د خدمت مناسب ځایونه ښکاره شي او که نور هیڅ نه وي، نو مالي مرسته به یې هم د ځان خلاصونې لپاره یو غوره فرصت وبولي او زموږ د تخریب لپاره به زموږ پیسې د هغه چا جیب ته ځي چې موږ تخریبوي او د دې لپاره به خام مواد زموږ درانه قلموال او استادان چمتو کوي. تاسو پوهېږئ په طالبي لیکو کې دې داستانونو ته ولې ښه په خرپ کمپاین کېږي؟ ځکه هر څوک چې دا کتاب ولولي نو ذهنن یا طالب او یا داعشی ترې جوړېږي. نو دا د ترهګرو لپاره خام مواد دي چې درانه استاد شفیقي صاحب ژباړلي، تاسو محترم پرې ستایلی او موږ غریبان یې تر لوستلو وروسته د سبق په عملي کولو لاس پورې کوو.

تر دې وروسته چې تاسو موږ ذهنن هغه سبق ته جوړ کړو چې د حجازي داستان یې را ښیي، نو موږ اوس اړ یو چې د دې درس عملي میدان ته هم ووزو. د درس د عملي کېدا مهال که تاسو، کار یا دفتر ته مو زیان ورسېدی نو خپه کېږئ به نه؛ ځکه ستاسو له کتابونو همدا فکر اخیستی او پر تاسو یې عملي کوو.

۲۰۱۷/ اګست/۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

د چاپېريال اغېز

زه دلته پر طبيعي چاپېرال نه رږغېږم او نه يې هم د اغېزو په اړه بحث کوم؛ بلکې په انساني ټولنه کې چې د انسانانو د را ټولېدو محيط او چاپېريال کوم اغېز لري په دې اړه غواړم يو څو خبرې وکړم.

زه د داسې څه شاهد پاتـه شـوی يـم چـې د يـوې ټـولنې کـاري او فکري محيط پر هغو کسانو سوکه-سوکه خپل اغېز زيـاتوي چـې نـوي دې محيط ته راغلي وي.

د يو ازاد فکر خاوند کس مې پېژندی، ښه فکر يـې در لـود، د قلـم خاوند و؛ خو افراطيانو ته په نژدې کېدو يو وخت پوخ افراطي شو. يـو بل د خام فکر ځوان تاند طالب مې پېژندی چې وسله والو د ځان لـور ته جلب کړی و. يو مهال له هغه سره داسې کسان ملگري شول چې لـه دې خشونت او جنگونو يې ښه نه راتلل، دوه کاله وروسته هغـه طالـب مدرسه او توپک دواړه رخصت کړل او خپل کور تـه راغـی، د کـورنۍ اقتصادي غوړېدا کې يې برخه هم واخيسته او ځينې کورسـونه يـې هـم تعقيبول.

د پاخه عمر يوه کس راته کيسه کوله چې زموږ د سـيمې يـو هلـک حکومت ونيوی، قضيه يې جرمي وه، خو له سياسي بنديانو سره نـژدې پاته شوی و، کله چې له زندانه خوشي شو نو پوخ طالب و او سمدستي د وسله والو ليکو ته ولاړ.

داسې نالوستي کسان مې ليدلي چې لـه ملايـانو سره پـه ډېـره ناسـته پاسته داسې شوي چې پر ظاهري شکل، خبرو، عمـل او ان تلـو راتلـو

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې د ملايانو اغېز معلومېږي. داسې ملايان مې ليدلي چې له عوامو خلکو سره يې اړيکې خورا پراخې وي، نو د ملاييتوب ځينې خويونه يې بدل شوي وي او بيخي د عوامو غوندې ساده پاده ژوند کوي.

په يوه کور کې دوه ورونه وي، يو يې په دنياوي کار کې فعال او بل يې لټ وي. دا ممکن نور عوامل هم ولري خو يو مهم يې پکې چاپېريال هم دی. که له فعالو، زيارکښو او همتناکو کسانو سره د چا تګ راتګ وي، له هغو په اغېزمنېدو به حتمن د هغه په عمل کې بدلون راځي.

ما داسې کسان پېژندل چې ښه مزاج يې در لود، له خلکو او يارانو سره يې ډېر بې زحمته ژوند کاوه، خو کله چې به له لوړ پوړو کسانو سره په ناسته اخته شول، نو هلته واکمن چاپېريال ژر ور باندې اغېز وکړ او ورو- ورو يې په خويونو او چلند کې بدلون راغی ان چې ډېر نږدې ملګري ورته پردي غوندې شول او اړيکې يې هم سړې شوې.

پښتانه متل کوي چې اوسې په خوی به د هغو شې، بل متل هم دی چې وايي، په درنو به دروند او په سپکو به سپک شې. داسې هم ده، زموږ په وړاندې د دې ژوندي مثالونه شته. تاسو وګورئ چې د ټوکيانو يوه ډله ټولۍ وي، هغوی سره کېنې او ولاړېږي، که يو کس نوی ور شي، نو لږ وروسته هغه هم د دوی په رنګ رنګېږي.

دا خبره يوازې تر انساني عاداتو پورې محدوده نه ده، بلکې طبيعي چاپېريال هم زموږ په وړاندې دی او موږ يې طبيعي بدلونونه ليدلي دي. دا يو حقيقت بللای شو چې محيط د خلکو پر اخلاقو، کړنو، هڅو او شخصيت مثبت او منفي اغېز کوي. زه خپله په ځان کې د همداسې تغييراتو شاهد يم. زه يو مهال ډېر غوسه ناک وم، خو له نرم

(c) ketabton.com: The Digital Library

مزاجه ملګرو سره په يوځای کېدو مې سوکه – سوکه دا عادت بدل شو او اوس هغه ډول نه يم.

زموږ په ټولنه کې د زغم په پراخېدا او غوړېدا کې د فيسبوک رول جوت دی. دلته له هر کارونکي سره مختلف الفکره کسان ملګري وي، د يوې مسلې په اړه اړينه نه ده چې نور کسان دي هم له هغه سره يو رنګ فکر ولري. کله چې هغه د يوې مسلې په اړه يو ډول غبرګون ښکاروي، په ځواب کې يې د نورو له عکس العمل سره مخېږي. څو وخت به انسان غوسه شي، يو به بلاک کړي، بل به له ملګری ايسته کړي، يو به خپه کړي او بل په زهير. خو اخير د خپل عمل اصلاح کولو ته متوجې کېږي او له تونده غبرګون څخه لږ سوړ او بيا ډېر سوړ ته را کښته کېږي.

که موږ په ټولنه کې د ځان لپاره هڅاند، فعال، زيارکښ، د ښه فکر خاوندان، مينه ناک، خواخوږي او زړسواند ملګري وټاکو، نو لرې نه ده چې پر نورو يې هم اغېز ژر ووينو. زموږ په ټولنو کې يو مشکل دا دی چې جمعي هڅې مو خورا کمې دي او له دې امله کم رنګې هم دي. دا ډېر بد کلتور دی، ځکه يو هڅاند او فعال ځوان چې له لرې د ټولنې يا ګوند نوم اوري، هغوی ته ور ګډېدا يې دزړه ارمان وي، خو کله چې مابينځ ته ورشي، بيا د هغوی له چاپېرياله په اغېزمنېدو يا فعاليت کم کړي، يا بد زړی شي او پوره مايوسي يې په مخه کړي، يا له ټولنې او ګونده په بيلېدا منفي خبرې پسې وکړي.

يو فعال او منظم ګوند يا ټولنه د يوې معاشرې لپاره ډېر ارزښت لري. ټولنه يا ګوند جامعې ته خلک وړاندې کوي. هغوی ته که يو غير فعال کس ور شي، نو د دوی له کړنو متاثرېږي او په خپل اينده ژوند

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې فعالیت زیاتوي. ما په خپلو سترګو لیدلي چې د سمو درنو خلکو محیط ته یو د کمزورو خویونو کس ورغلی، د هغوی په څنګ کې د هغه بد په ښو بدل شوي. هر چاپېریال ته چې څوك ور شي، ډېر ژر له هغه محیط سره ځان عیاروي. خدای دې وکړي چې موږ دا اهمیت درك کړو او ور څخه د ګټې اخیستنې لپاره هغه چاپېریال رامنځته کړو چې معاشرې ته یې ګټه ورسېږي.

۸/۴/۲۰۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دین په وړاندې دسیسې د چا له لورې؟

زموږ د زیاتره مسلمانانو اوس ذهنیت داسې جوړ شوی چې زموږ د اکثرو ستونزو پړه د نورو پر اوږو ور غورځوي. دې ته د توطیې تیوري ویل کېږي. په دې توګه موږ یو خوا له مسوولیت څخه تښتو، بل لور ته ځانونه مظلوم ښکاره کوو، چې نور له موږ سره ظلم کوي، زموږ حقونه یې تلف کړي او له ملامتیا ځان خلاصوو چې که له موږ سره بل داسې نه وای کړي، نو موږ به هغه او دغه کارونه کړې وای، البته نور مو کار ته نه ایله کوي.

نور ولې زموږ په وړاندې دسیسې جوړوي؟ ځواب یې دا ور کوي چې زموږ دین نه شي زغملای. دا هر څه هغوی زموږ د دین له امله راسره کوي اوهر وخت چې اسلام موجود وي هغوی به همداسې خپلې دسیسې جوړوي. خو دلته یوه پوښتنه دا ده چې همدې نامسلمانو خو دا اوس هم په میلیونونو مسلمانانو ته ځای ور کړی او هیڅ ډول لاسوهنه یې په دیني چارو کې نه کوي، نو بیا له موږ سره څه ستونزه لري چې دلته د دین په ورکولو پسې راځي؟ بله نکته دا ده چې زموږ همدې فکر موږ ته په ډېرو ځایونو کې زیان رسولی دی.

مثلن: موږ ټولې اړیکې له ځان پرته له هر چا سره دین محوره کوو، په داسې حال کې چې نه د اسلام حکم دا دی او نه رسول الله ص داسې تګلاره در لوده. رسول الله ص په خیبر کې له یهودو سره د ځمکو د کښت پر سره معامله وکړه. د اصحابو تجارتي قافلې روم او

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو هیوادونو ته تلې راتلې. د مکیانو د تجارتي قافلو لار یې هغه مهال هم بنده نه کړه چې له هغوی سره یې جنګونه کول.

له نورو کرکه مو په ختېه کې ګډه شوه. موږ فکر کوو چې نور زموږ د ارزښتونو په وړاندې پلانونه جوړوي او موږ باید حتمن کرکه ځنې وکړو. دا کرکه اوس هغه اوج ته رسېدلې چې کنټرول یې بیخي سخت شوی دی. که څوك له دوی سره په همکاري تورن شو، نو وژل کیږي، د هغوی په وژل په هر ډول غدر او دوکه تر سره کیږي او داسې نور کارونه ترې پیدا شول چې په اسلام کې هم روا نه دي؛ مګر زموږ کرکې دا هر څه په موږ وکړل.

تر ټولو بده پایله یې د دین تر پوښښ لاندې هغو اقتصادي، سیاسي او فرهنګي جنګونو ته د مسلمانانو ور دانګل وو چې لا اوس هم روان دي او مسلمانانو و اسلام ته یې د وړې ګټې پر ځای ستر تاوانونه ورسول. د مسلمانانو ځمکې پکې وبايلل شوې، خلك یې پکې له لاسه ور کړل، اقتصادي زیانونه ورته ورسېدل، له اخلاقي زوال سره مخ شول، فرهنګ یې د نورو تر برید لاندې راغی او مسلمانانو ته تر هر ارزښت مهم ارزښت دین یې ور سره بدنام کړ. ځکه په جنګي حالاتو کې هغه څه وشول چې نه یې اسلام اجازه ور کوي او نه یې انساني وجدان، خو له بده مرغه چې زموږ مسلمانانو د بل په دښمني کې داسې کړنې وکړې چې بل ته د زیان پر ځای یې خپل ارزښت پکې بدنام کړ.

دا نن هم نامسلمانو دومره زیان اسلام ته نه دی رسولی لکه خپله اسلام ته منسوبې ډلې چې یې ور اړوي. د اسلام سلګونه ډوله تفسیر، په زرګونو ډلې پکې جوړول، دین د سیاست میدان ته راوستل او له دې ارزښت څخه د واك ساتنې او سیاست کولو لپاره ګټه اخیستل، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسلمان په لاس د مسلمان وژل، د ځینو مسلمانانو له لورې د نورو تکفیرول، د مسلمانانو په هیوادونو کې د شته نظامونو خلاف د نیابتي جنګ لپاره د اسلام له نوم څخه په سوء استفادې وسله پورته کول او داسې نور هغه کارونه دي چې اسلام یې نن نړۍ ته د سخت دریځي، جامد، له نورو د کرکې کونکي او افراطي دین په توګه ور پېژندلی دی.

هر کار ته د توتیې د تیوري له نظره کتل سم کار نه دی. دا سمه ده چې ځینې کړۍ به د اسلام خلاف پلانونه چمتو کوي، خو ټول کارونه، پلانونه او جنګونه د اسلام خلاف نه وي. جنګونه یوازې د دین یا ادیانو له امله نه رامنځته کېږي، بلکې تر شا ګڼ لاملونه لري، مګر موږ بس همدا یوه کړکۍ لرو چې هرې پدیدې ته تر همدې یوه سر ورباسو او هر څه ته تر همدې یوه سوري ور ګورو.

نن که نامسلمان ته یو څوک د اسلام دعوت ور کوي او هغه پوښتنه وکړي چې زه کوم مسلمان سم؟ شیعه که سني، حنفي که شافعي، مالکي که حنبلي، ناصبي که خارجي، وهابي که صوفي، بریلوي که دیوبندي او سلګونه نورې ډلې ټپلې؟! په دې وخت کې به د یوه مسلمان ځواب څه وي؟

که ورته وایي چې یوازې مسلمان شه، نور هیڅ نوم ځان ته مه غوره کوه، لکه ذاکر نایک چې همدا توصیه کوي، نو بیا هم د نورو مسلمانانو تر نیوکو لاندې وي. او دا خبره به یوه داسې انسان ته چې د اسلام په اړه بیخي کم معلومات لري څومره د قناعت وړ وي؟ ځکه هغه فکر کوي چې دا نور هم مسلمانان دي، یو هم د اسلام له اساسي اصولو او ارکانو څخه منکر نه دي، نو بیا زما او د هغه په اسلام کې څه توپیر شته؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا پوښتنه هم ورته پيدا کېږي چې ټول پر اساسي شيانو، لکه: قران کريم، حديث، رسول، قيامت، عبادت، بيا ژوند، حساب و کتاب، جنت و دوزخ، ثواب و عذاب، ښه نو بيا يو بل سره وژني ولې او پر سلګونو ډلو د وېشلو لامل يې څه دی؟ په دې صورت کې نو دې کس ته قناعت ور کول داسې دي لکه په رڼا ورځ چې د اسمان ستوري شماري.

ښه! دا ياد هر څه اوس موږ اسلام ته خدمت کړی که مو زيان ورسولی؟ د اسلام د نفاذ په نوم مسلمانان نن هم وژل کېږي او هغه ډلې هم تر خپل منځ سره وژني چې دواړه د اسلام نفاذ غواړي؟! د دې کار ګټه د چا ده او زيان يې چا ته اوړي؟ زموږ اعمالو خپله د اسلام روښانه څېره پيکه کړه. نوره نړۍ د اسلام پيغام ته نه ګوري، بلکې هغوی زموږ د اعمالو له مخې فکر پر کوي او له همدې زاويې فيصله پر کوي. دوی به لازمن دا فکر کوي چې که اسلام ښه پيغام در لودای نو تر ټولو ښه خلک به په نړۍ کې مسلمانان وای، وطنونه به يې ارام وای، ژوند به يې خوندي وای، له هر ډول بدو به بې ازاره او د هر ژوي له ازاره به لرې وای. مګر بدبختانه چې په هر ناولي ډنډ کې مسلمان ور سره لوېدلی وي او هر کس خپل کار ته د اسلام نوم ور کوي چې د اسلام نوم يې سخت ور سره بدنام کړ.

د هغو کسانو خبره رښتيا ده چې وايي، يوه ايډيالوژي په خپل ذات کې هغه ډول نه وي، لکه پيروان چې يې په خپل عمل او تعبير نورو ته ور ښکاره کوي. لنډ او ژوندی مثال يې د اسلام او مسلمان دی چې څومره تفاوت سره لري؟ اسلام د سولې او امن دين او مسلمان د جنګ او جګړې انسان، اسلام د مينې او رحمت دين او مسلمان د کرکې او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ازار رسونې کس. اسلام د انساني کرامت د رعایت امر کوي، مسلمان د هر انسان وینه توی کړه او خپله یې دا امر مات کړ. اسلام کې هر عابد او عبادتخانه په هر حال کې خوندي ده، مسلمان له مسجده رانیولې بیا تر کلیسا او مندر پورې د ټولو معابدو احترام له منځه یووړی او هر عابد یې په هر څومره بې وسې او ګوښه توب کې قتل کړ.

موږ باید د نورو تر دسیسو مخکې د خپل ځان د خدمت او زیان کچه معلومه کړو. ایا موږ خدمت ډېر ورته کړی او که مو زیان زیات ور اړولی؟ که زموږ محاسبه دا معلومه کړي چې مسلمان تر بل هر چا د اسلام ښکلي پیغام ته زیان ډېر رسولی، بیا نو د بل پر ځای موږ خپله ملامت یو او خپل ځان اصلاح د بلې هرې دسیسې تر مخنیوي اسلام ته ګټوره تمامېږي. محاسبه باید له ځانه ور پیل کړو. دا هم د فکر وړ نکته ده چې اسلام یوازینی دین په نړۍ کې نه دی، نو بیا نوره نړۍ ولې یوازې د اسلام خلاف دسیسې جوړوي او نور ادیان یې ایله کړي؟ که موږ پر دې دوو نکتو فکر وکړ ان شاء الله تر ډېره حده به خپل ځان ته متوجې شو او بیا به هغه اعمال نه کوو چې د اسلام د پیغام خلاف وي او د هماغو له امله بیا نوره نړۍ له مسلمان سره دښمني وکړي، نه له اسلام سره او موږ یې داسې تفسیر کړو چې ګواکې دا کار د اسلام خلاف روان دی.

نن سعودي او ایران د نورو په لمسون یو د بل خلاف ولاړ دي؟ ایا دا کار یې د اسلام په ګټه دی که په زیان؟ پاکستان د افغانستان خلاف دا ۴۰ کاله کیږي نیابتي جنګ مخته وړي، د دې زیان به اسلام ته کم رسیږي؟ ایا دا بل تر سره کوي که موږ خپله د اسلام په جامه کې دا کړنې کوو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

خدای پاک په قران کریم کې دا اصل بیانوي چې که یو قوم د خپل ځان حالت په خپله بدل نه کړي، خدای یې هم تر هغو د بدلولو تکل نه کوي. له دې ښکاري چې بل ته د ملامتیا تر ګوتې نیونې دا د اصلاح، پرمختګ او ښیګڼې لار ده چې لومړی خپل اعمال اصلاح کړو، د ځان د بساینې کوښښ وکړو او د نورو د دسیسو ښکار نه شو.

په مسلمانه نړۍ کې مالیزیا او اندونیزیا هم اسلامي هیوادونه دي او د غیر مسلمانې نړۍ سره د هر ډول اړیکو له درلودلو سره هم ارام دي او هم یې اسلام ته خدمت کړی. هغوی هیڅ داسې عمل نه دی کړی چې نوره نړۍ هغه د اسلام د بدنامولو لپاره کار ځنې واخلي. له دې ښکاري چې هره دسیسه زموږ په هڅو ناکامېږي او زموږ په کوښښونو مخته ځي. که موږ د خپل دین بدنامي او ورکېدل ونغواړو د نړۍ هیڅ طاقت یې نه شي ختمولای او که موږ دې اعمالو ته دوام ور کړو نو ډېر ژر به مسلمانان هم له اسلام څخه زړه توري کړو، نو نامسلمان خو به اسلام ته د راتلو پر ځای لعنتونه راباندې وايي. د ټولو ارزښتونو د ساتنې په وړاندې زموږ مسوولیت لومړی له خپله ځانه پیل کېږي. که موږ غواړو چې ډول ارزښتونه مو خوندي کړو لومړی به ځان اصلاح کوو او بل ته به د دسیسې جوړونې او بیا د کامیابي چانس نه ور کوو. په اوسنۍ نړۍ کې بس همدا یوه تګلاره د بریا چانس لري.

۱۹/۵/۲۰۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

د طلوع افغان د ۹۷ کلیزې په پلمه

زه په دې لیکنه کې نبایي د طلوع افغان ورځپاڼې تاریخي مسیر ته ونه گرځم. د دې ورځپاڼې اهمیت، قدامت او له تاریخي سیر سره تړلیو مسلو ته یې ممکن نور مشران استادان ډېره څه ولیکي. زه دلته د طلوع افغان او زموږ د اوسني مسوولیت په اړه لنډې خبرې لرم.

د استاد معصوم هوتک په وینا چې طلوع افغان اخبار په هیواد کې لومړی اخبار و چې ټول پښتو چاپېده. د دې اخبار په ځلولو او چلولو کې زموږ درنو استادانو ډېرې خوارۍ کښلي دي. د لوی استاد علامه حبیبي غوندې لیکوالو په تېر کې ورته خدمت کړی او لوی استاد د دې اخبار د مدیر په حیث دنده هم مخته وړې ده.

ما یې پخوانۍ گڼې نه دي لیدلي. خو د استاد معصوم هوتک له مقالې راته ښکاره شوه چې دې اخبار د هیواد او په تېره د کندهار په کچه ډېر ذهنونه روښانه کړي دي. د هغې مقالې په اخیر کې مې د استاد دا وړاندیز خوښ شو چې د دې اخبار د مدیرانو د ژوندلیك په اړه یې کړی و. که د طلوع افغان په هره گڼه کې د یوه مدیر ژوندلیك یې خپور شي او بیا وروسته په کتابي بڼه د همدې ریاست له لورې چاپ شي دا به یې ډېر ستر کار شوی وي. هیله ده چې اداره دې وړاندیز ته پام وکړي.

څه موده مخکې چې په زه په کندهار کې وم نو کله ناکله به مې دا اخبار کتی، زړه مې ورته خوړل کېده؛ ځکه زیاتره لیکنې یې کاپي کولې، تولیدي لیکنې پکې بیخي کمې وې، کیفیت یې هم ډېر بد

(c) ketabton.com: The Digital Library

خونده و. موږ هغه مهال هم د دې اخبار په اړه ږغيدلي وو او اوس هم ځينې مهم ټکي در سره شريکوم:

د اخبار چې اوس اونيزه شوی دی، ليکنې يې بايد ټولې توليدي، د ښې محتوا لرونکي، د اذهانو روښانونکي، له حالاتو سره مناسبي او د هيواد و ملت په ګټه وي. که څه هم اوس د ټولنيزو رسنيو په دور کې ښايي ځينې کسان د اخبار پر مهموالي ټينګار خوښ نه کړي، اما زما په نظر اوس هم مهم دی.

زموږ په ټولنه کې د مطالعې کلتور لږ پيکه دی، که نه په نورو ټولنو کې اخبار خپل لوستونکي او ليکوال لري. ځانګړي کالمونه ورته ليکل کيږي او د نړۍ له ګوټ ګوټ څخه جالبې خپلو لوستونکو ته وړاندې کوي. په اخبار کې اوس خبرونه دومره مهم نه دي لکه نور کالمونه. ځکه په خبرونو اوس خلك ډېر ژر خبريږي، که څه هم خبرونه بايد پکې وي او ځای يې بايد نورو مطالبو ته ايله نه شي، خو پر توليدي کالمونو او مقالو هم بايد ډېر کار وشي.

نن که يو اخبار يا اونيزه لوستونکي پيدا کوي، نو په ښو ليکنو او نوي فکر و طرز يې مومي. په ليکنو کې زړه کلېشيي بڼه خپلول هم د لوستونکو په زړه ماتولو کې رول ادا کوي. تر وسه بايد هڅه وشي چې نوي مطالب، نوی ميتود، نوی فکر اونوی ډيزاين وړاندې کړي.

د دې ډول چاپي رسنيو يوه ښيګڼه دا ده چې تاريخ ته پاتېږي. هر وخت يې د کتلو او تر لاسه کولو امکانات موجود وي. که نن لس سلنه کسان کار ترې واخلي ممکن سبا يې ګراف تر نن لوړ شي. له دې امله هم بايد د دې ډول رسنيو کيفيت او کميت دواړه په نظر کې ونيول شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

رسنۍ د يوې ټولنې نمايدګي کوي. که هر ډول يې رسنۍ وي په هماغه ډول به يې ټولنه هم وي. يو کار چې د ټولنې روشنفکران او قلموال يې د همدې رسنيو له لارې کولای شي هغه دا دی چې که هر څومره اقليت وي، په ټولنه کې وينبتيا، سمون او بدلون ته لار هوارولای شي.

زموږ د ټولو ليکوالو او په ځانګړي ډول د دې حوزې د ځوانو ليکوالو مسووليت ته چې طلوع افغان اونيزه په کيفي لحاظ هغه ځای ته ورسوي چې ټولنه زدکړه ځنې وکړي، د خلکو د اذهانو په تنوير کې رول ادا کړي، د يوې واقعي رسنۍ ربنتنی رول ولوبي. دا کار يوازې په موږ کېدای شي چې همت وکړو او د خپلې حوزې پښتو اونيزې ته ليکنې وکړو، د سمون لپاره يې نظرونه ور کړو، له نورو ژبو ترجمې ورته وکړو او د لوست لپاره يې هم خپله وخت ور کړو او هم له دې لارې د مطالعې د فرهنګ په عامولو کې ګټه واخلو.

دا اونيزه کولای شي چې ځوانان وروزي، ځوانان د ليکوالۍ فن ته وهڅوي، د خپلو ليکلو خاميو ته يې متوجې کړي، له دې څخه ليکنې زدکړي، د مقالې ليکلو چم ترې واخلي. که موږ د خلکو زدکړه، د اذهانو روښانتيا، د ځوان نسل سمه روزنه، د مطالعې د فرهنګ غوړېدا، زموږ د کلتوري سمون چټکتيا، نورو او تاريخ ته د خپل وخت د يوه ښه کلتور يو غوره استازی پريږدو، نو نن لازمه ده چې دا اونيزه د کيفيت او کميت له مخې غني کړو. تر خلکو يې ورسو، د لوست لپاره يې زمينه برابره کړو، ليکنې ورته را غونډې کړو او داسې يوې مرحلې ته يې ورسوو چې نور ليکوال خپله را جذب کړي او هغوی له دې څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اغېزمنېدو دا د ځان مسوولیت وبولي چې طلوع افغان ته خپلې مقالې، نظرونه، مشورې، نقدونه او ستاینې را ولېږي.

دا کار ټول په موږ پورې اړه لري. که همت وکړو نو ډېر څه ممکن دي او په ډېر لنډ وخت کې ممکن دي. د اخبار د کاپي فسټ مهال به به زه شرمېدم چې ولې په بسته جنوب غرب حوزه یو اخبار په سم ډول نه شو چاپولای؟

که دا اونیزه د دومره شاعرانو، لیکوالو، نقادانو، نظروالو، عالمانو او ژباړونکو په شتون کې همداسې بې کیفیته پاته شي، نو زموږ لپاره ډېر شرم په کار دی. په اونۍ کې د یوې مقالې لیکل یا تر جمه کول، یو شعر ورته لیکل، یو نظر ور کول، د نړۍ له مهمو پېښو د ځینو معلومات یې ورته برابرول، د ورزش له نړۍ لنډه په زړه پورې معلومات ورته لېږل نه ګران کار دی او نه هیڅ بانه د دې مسوولیت مخه نیسي.

لکه زموږ مشرانو چې د اخبار په ښه چلولو هغه په لوړو سترګو تر موږ را رسولی دی، موږ باندې اینده نسل او اوسنی نسل دواړه حق لري چې هغوی ته یې تر پخوا په لاښه توګه ور ورسوو. دا مسوولیت زموږ د هر یوه له غاړې دی. د ټولنې هر وګړی چې نور یې هیڅ په وس پوره نه وي، د اونیزې لوست خو به کولای شي، تر یو چا خو به یې رسولای شي، یو نظر خو به ور کولای شي، که نور هیڅ نه وي، نو د ټوکو او طنزونو برخې ته خو یوه ټوکه یا طنز حتا هغه هم وړاندې کولای شي چې الف ته ډانګ وایي خو د اونیزې خبریال یا بل همکار ته یې شفاهي ویلای شي. نو راځئ خپل مسوولیت لومړی وپیژنو، بیا یې د ځان، ټولنې، هیواد او تاریخ په پار ادا هم کړو.

۲ /۷ /۲۰۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

نقد څه دی او منتقد څوک دی؟

نقد و انتقاد که څه هم تر خپل منځ مفهومي توپیر ارو مرو لري، اما تر یوه حده اوس پر یوه ځای کارېږي. منقد، منتقد او ناقد هم لکه د یوه باب چې وي داسې استعمالېږي. د یوه شي ښه او بد بېلولو ته نقد وایي، زرو ته له دې امله نقود ویل کېدل چې نقد(د خالص او ناخالص زرو بېلوالي) ته به وړاندې کېدل، د همدې کار لپاره پخوا یوه ډېره کارېده چې محک به یې بلله او د زرو کاروباریانو به نقود له هغې سره مښل چې سوچه والی یې ورته معلوم شي.

په ادبي نقد کې هم د یوه اثر سوچه والی له نا سوچه والي بېلېږي چې د هغه اثر ارزښت او قیمت معلوم کاندي.

د یوې عربي مقالې لیکوال شیرین احمد په خپله مقاله تعریف النقد کې کاږي چې د لغت له مخې نقد له دراهمو د اوسپینې جلاوالي ته ویل کېږي او د پلټنې و کشف په معنا هم راځي. دی لیکي چې اصطلاحن د یوه ادبي اثر تر لیکلو وروسته د هغه داسې ارزول دي چې ښه و ناښه یې سره بېل شي او د ټاکلو معیارونو له مخې یې مرتبه معلومه او هغه کټګورۍ ورته وټاکله شي چې دا اثر ورسره د مرتبې له پلوه مشابهت ولري. شیرین احمد خپله مقاله کې د دوکتور بلیل عبد الکریم تعریف النقد کتاب د ریفرینس په توګه یاد کړی دی چې په (۲۰۱۲/۳/۲) کې چاپ شوی دی.

په یوه عربي سایټ کې د النقد- تعریفه-اهدافه-شروطه- مقاله کې د نقد لغوي معنا او تعریف داسې وړاندې کوي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

النقد في اللغه : هو بيان اوجه الحسـن او العيـب في شيء مـن الاشـــــياء التـــــي يطلـــــع عليهـــــا الشـــــخص.
اما تعريفه ادبيا : فهو دراسة النصوص الأدبية من الناحيـة الادبيـة ليتم بذلك الكشف عما بها من الجمال والإبـداع فناأخـذ بـه، أو العيوب والخلل ليـتم إجتنابهـا وعـدم الوقـوع فيهـا وتصـحيحها ليعتدل بذلك النص الأدبي .

ژبـاړه: يـوکس د يـوه شي هغـه ښـېګڼې او بـدګڼې چـې دی پـرې پوهېدلی په ښه ډول بيان کړي نو همدا د لغت له مخې نقد دی. او ادبي تعريف يې دادی چې له ادبي اړخه د ادبي متونو داسې ارزونه ده چـې ښکلا او ابتکار يې ښکاره شي او مـوږ يـې پيـروي وکـړو، کمـزروۍ و نيمګړتياوې يې هم واضحې شي چې نور ځانونه تـرې وسـاتي او ادبي متن د سمون لپاره تصحيح شي.

پــه عــربي کتــابونو او مقــالو کــې مــا وليــدل چــې دوی نقــد؛ قديم(پخواني)او حديث(اوسني)ته وېشلی دی. له دې معلومېږي چې نقد يوه قديمه اصطلاح ده چې د زمانې په هر پړاو کـې بـه يـې حتمن نوي او بېل ميتودونه خپل کړي وي. پـه پـاس يـاده شـوې مقالـه کـې ليکوال د حسان بن ثابت پر قصيده د يوه عرب ناقـد نابغـه نقـد راوړی دی چې د نقد مخينه په ثابتوي. د مثال لپاره يې يو بيت راوړی دی:

لنا الجفنات الغر يلمعن في الضحى-واسيافنا يقطرن من نجدة دما

زموږ روڼه پوښونه دي چې په سـهار کـې ځلېږي او تـورې مـو لـه غيرته وينې څڅوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نابغه پرې خورا خوندور نقد کړی دی، په دې پاس بیت کې یې یو لنډکی مثال دی. د حسان (اسیافنا یقطرن) په اړه یې ویلي دي چې د اسیافنا پر ځای باید سیوفنا وای، ځکه لومړۍ کلیمه د جمعې قلتې ده او دویمه د جمعې کثرتې، همدا شان یې ویلي د (یقطرن) پر ځای باید یجرین ویل شوي وای، ځکه یجرین د وینو روانوالی او د مړو زیاتوالی ښیي چې د حسان هدف په دواړو ځایونو (اسیاف او یقطرن) کې د تورو او وینو زیاتوالی وو؛ مگر په کومو کلیمو چې حسان د ثابتولو هڅه کړې ده هغه رښتیا هم نیمگړې ده، ځکه جمعه قلته پر لږو دلالت کوي او دلته کثرتې ته اړتیا وه، همداشان یقطرن د څڅولو معنا ور کوي چې د وینو یا مړو زیاتوب نه شي ښودلای.

د یادې مقالې لیکوال وایي چې تر میلاد مخکې یونانیانو فني او ادبي نقدونه در لودل چې د (Kritikos) لفظ هغه مهال پر فن او ادب د حکم ور کولو په معنا و. بیا د ۱۵۹۵ پر مهال ایټالیا کې د (Critica) کلیمه ظاهره شوه چې فرانسې د اوولسمې پیړۍ په لومړیو کې ډېره وکاروله. په اتلسه پیړۍ کې د نقد مفهوم ډېر پراخ شو او د هر عمل د ښه او ناښه په اړه نقد وکارېدی او د محمد کریم کواز له وینا سره سم په شلمه پیړۍ کې نقد حدیث په عربي ټاټوبي کې هم استعمال وموند.(۱)

د نقد کلتور:

که موږ غواړو چې په ټولنه کې مو د نقد کلتور وغوړېږي، نو لازمه ده چې لاندې ټکي به په نظر کې ساتو:

۱/ له نقده به هدف د چارو سمون وي؛

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲/ د مینې یا کینې له احساساتو به ځان ساتي یوه طرفه پرېکړه یا خواخوږي به نه کوي؛

۳/ د اصلاح لپاره به وړاندیزونه یا مناسبه حللار په ګوته کوي؛

۴/ د استدلال چمتو کول او سند و لاسوند موندل؛

۵/ د ارزیابي مهال به خپل برداشتونه پرېکنده نه ګڼي، ځکه انسان د تېروتنې مجال هر وخت لري؛ خپل ځان او نقد به هم نقد او ارزیابي کوي؛

۶/ ځانګړي مثبتو او منفي اړخونو ته به يې بشپړه پاملرنه کوي؛

۷/ پر ټولنه حاکم رواجونو ته به خیال کوي، د لیکوال تګلارې ته به پام کوي چې څومره د دود تابع شوې ده او څومره یې بغاوت ترې کړی دی؟؛

۸/ او د نقد په روش به ښه پوره خبرتیا لري؛

۹/ نقد به واضح او روښانه وي، مبهم، مغلق او پېچلی به نه وي، چې د پوهېدا لپاره یې بل مفسر ته اړتیا پیدا شي؛

۱۰/ نقد به ایډیالوژیک نه وي، په دې معنا چې منتقد به وار له مخه له ځان سره پرېکړه نه وي کړې، چې د خپلې ایدیالوژۍ له مخې یو اثر ناسم وبولي.

دا ټکي یوازې مو د نقد کلتور د پیاوړتیا په خاطر ولیکل او که خبره نه اوږدېدای ځینې نور ټکي هم شته چې باید یاد شي اما دا مقاله یې د ذکر کولو توان نه لري. که یو منتقد دې ټکو ته پام وکړي، نو نقد به یې د ټولنې په ګټه وي، سالم نقد ټولنې ته فایدې لري او د خلکو له نقده بد نه کیږي، بلکې د یوه ګټور شي په سترګه ورته ګوري چې د هر چا

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر هر کار یې اهـل او وړ کـس کـولای شي او دا یـې پـه ټولنـه کـې د غوړېدا لامل کېږي.

نقد کول د ټولنې په ګټه تمامېږي له دې امله په پرمختللیو ټولنو کـې نقد ډېر وي او هغوی د نقد کلتور منلی دی او د یوه ارزښت په سترګه ورته ګوري. اما وروسته پاته او جامده ټولنه کې نقد ډېر کم کېږي او د خلکو احساسات ور سره ملګري وي. زموږ په ټولنه کې د خلکـو لـوی نومونه هم د نقد مخه نیسي- ځکـه خلـك فکـر کـوي چې دا د هغـه سپکاوی دی یا هم تر هغه بل څوك ښه نه پوهېږي له دې امله پر یـوه مشهور شخص نقد یا هم پر یوه کتاب نقد کول ځینې وختونه د خلکـو د منزوي کېدو سبب هم کېږي. د نقد منلو لپاره هم ځینې لاندې ټکـي مهم دي چې د نقد مهال باید پام ورته وشي:

۱/ د خپل ځان او اثر په اړه له منفي احساساتو او یوطرفه فکر څخه ځان ساتل؛

۲/ د نقد مهال د نورو رایو ته نظر کول؛

۳/ د خپلې سیلقې او لیدلوري خلاف د نظرونو زغمل؛

۴/ له نقد څخه نه ډار؛

۵/ د کار مهال تېروتنه طبیعي ګڼل؛

۶/ پر خپل نظر بیا فکر کولو ته چمتوالی در لودل؛

۷/ د سنتي او متحجرو افکارو خلاف له نویو زاویو فکر کـول او لـه بشري افکارو پخواني ګردونه څنډل؛

دې نکتو ته پام کول د نقد منلو کلتور پیاوړی کوي، هر ناقد بایـد د نقد مهال د دې خیال وساتي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

منتقد څوک دی؟

هغه څوک چې د نقد پر لازمونو روشو برلاسی وي هغه منتقد بلل کېږي. د برلاسی لپاره يې ځينې موارد شته چې هغه بايد ځانگړی پام ورته وکړي؛ لکه:

۱/ د سالم نقد پر روش پوره برلاسي؛

۲/ هغه ځانگړنې او مشخصات به ورته معلوم وي چې په نقد کې ورته اړتيا وي؛

۳/ د ارزيابۍ مهال له کتابه د ليکوال مطلوب هغه مفهوم را ايستل چې يو عام لوستونکی يې نه شي اخيستلای؛

۴/ نورو ممکنه اراؤ ته پاملرنه کول چې شونې ده د متن په تگلاره او د ليکوال په فکر کې وي؛

۵/ منتقد بايد د نوي فکر خاوند وي، يعنې له نوې زاويې به ورته گوري.

دا پنځه هغه عناصر دي چې د منتقد کار او دنده د نقد په اړه مشخصوي. د نقد په اړه لوی مشکل يکطرفه نقد دی، ځينې کسان چې د نقد مفهوم يې سم نه وي درک کړی، نو د نقد مهال ځان بې پرې نه شي ساتلای او مسله ځنې يوه لور ته کږه شي.

د هرې موضوع په اړه چې څوک نقد کوي، بايد په هغه فن کې متخصص وي، ځکه هر څوک نه شي کولای چې د يوه داسې فن مهمې نکتې را وباسې چې هغه کس ور سره د تخصص تر درجې بلدتيا نه لري او نه هم لوستونکي د هغه چا خبرو ته ډېره توجو کوي چې تر مهمو ټکو يې پر هسې عامه ځايونو خپل وخت ضايع کړی وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نقد لپاره د یوې لیکنې داسې کتل لازمي دي چې ټول اړخونه په نظر کې ونیول شي. د لیکنې په پیغام ځان پوه کړي، دا وګوري چې لیکوال خپله خبره په سم ډول رسولې ده که نه؟ په لیکنه کې نوموړې څومره د خپلو همعصره یا هم پخوانو تر اغېز لاندې دی؟ که ناقد په موضوع کې د تخصص تر کچې پوهه ونه لري، نو په دې ټولو اړخونو یې ځان نه شي پوه کولای او کله چې دا لومړي ګامونه څوك سم وانه خلي، نو بیا وروسته ګامونه خو بیخي سم نه شي اخیستای. ځکه موږ ټینګار کوو چې نقد اسانه کار نه دی او هر څوك ناقد نه شي کېدای، دویم دا چې نقد یوازې عیب بیانول هم نه دي؛ بلکې ښه او بد دواړه به بیانېږي له دې امله نو هر شی پوره دقت غواړي او دقت یې یوازې مسلکي شخص کولای شي.

د نقد ډولونه:

۱/ تاریخي نقد، دا نوعه خپله دوه ډولونو ته وېشل کېږي: الف: داخلي نقد، ب: خارجي نقد.

د نقد په دې ډول کې د اسنادو، سرچینو او تاریخي متونو له نقد سره تړاو لري، دوه ډوله پوښتنې پکې مطرح کېږي:

یو) سند، سرچینه یا هم کتاب څومره اصلي و واقعي دی او جعلي نه دی؟ دا سوال له داخلي نقد سره تړاو لري.

دوه) سند یا سرچینه تر کومې اندازې حقیقت بیانوي؟ په دې ځای د سند د واقعیت یا جعلیت پوښتنه مطرح نه ده، سوال دادی چې څومره له واقعیت څخه سمه پرده پورته کوي؟ مثلن: که د یو تاریخي کتاب چې سید رضا ته یې نسبت کېږي او د عاشورا په اړه یې لیکلی دی، ارزیابي کړو، نو دا دوه سواله پیدا کېږي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف: ایا واقعن هم دا کتاب د سید رضا دی، یا دا سند جعلي دی؟

ب: که ثابته شوه چې سند اصلي دی، بیا دا پوښتنه کېږي چې سید رضا د عاشورا لـه پېښـې بـاوري و سـهي روایـت کـړی دی او کـه یـې تاریخي حقایق تحریف کړي دي؟

۲/ فني نقد چې صوري نقد او محتوایي نقد ته وېشل کېږي.

په صوري نقد کې د جملو پر شکل، جوړښت، اوډنـې او د ژبـې د میزان او اصولو پر رعایتولو بحث کېـږي. د نقـد پـه همـدې نوعـه کـې منطقي اصولو ته هم پام کېږي چې د قیـاس مهـال سـمه نتیجـه ګیـري وکړي، دې ته باید متوجې وي چې له خاصو مقـدماتو یـوازې خاصـه پایله اخیستی شي؛ ځکه نو استدلالي ترکیب د منطقي ګړدود د اصـولو تابع وي.

۳/ اخلاقي نقد: په اخلاقي نقد کې د کتاب مطالب د اخلاقو په تلـه تلل کېږي، یعنې دې ته کتل کېږي چـې دې مطـالبو د ټـولنې اخلاقـي چوکاټونه څومره په پام کې نیولي دي او کوم ځایونه یې سرغړونه ځنې کړې ده؟ د ودې او ښه والي سبب یې کېږي او که بالعکس په ټولنه کې د اخلاقي موازینو د تزلزل لامل دي؟.

۴/ اجتماعي نقد: په اجتماعي نقـد کـې دوه موضـوعاتو تـه پاملرنـه کېږي:

الف: د کتاب تالیف تر کومې اندازې له ټولنیزو شرایطو متاثر دی او په څنګه شرایطو کې لیکل شوی دی؟

ب: دا کتاب ټولنې ته څه پیغام لري او تر کومه حده اغېزناک دی؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵/ د روان شناسي نقد: په دې نقد کې د لیکوال باطني یا داخلي احوال ارزیابي کېږي، د کتاب په تدوین کې د هغه وړتیا، ذوق، تخیل او د ترکیب قدرت تر رازیابي لاندې نیول کېږي.

۶/ توصیفي نقد(طبیعي): دا نقد چې د طبیعي علومو پر روښونو متکي دی د طبیعي نقد نوم هم ور کول کېږي. دلته د مقدار او اعدادو په وسیله طبقه بندي کېږي، مبهم ځایونه یې واضح کېږي.

۷/ تطبیقي نقد: په دې ډول کې تر ارزیابي لاندې کتاب له نورو کتابونو سره چې پخوا یا نور ځایونه لیکل شوي حتا که په نورو ژبو هم وي پرتله کېږي او له دې زاویې نقد هم ور باندې کوي. له دې ډول نقد څخه د درسي کتابونو په اړه ډېر کار اخیستل کېږي چې د نورو ژبو یا ځایونو له کتابونو سره یې پرتله کړي او د نقد وړ ځایونه یې هغو کتابونو ته په کتو نقد کړي.

د نقد دوه نور ډولنه هم بیان شوي دي:

۱/تاثیري نقد:

دلته منتقد د منل شویو معیارونو او اصولو له مخې نقد نه کوي، بلکې د خپل شخصي میل او خواهشاتو پر بنا نقد کوي، منتقد په قانع کوونکو دلایلو پسې نه ځي او نه کولای شي چې لوستونکي قانع کړي، ځکه هغه له لومړي سره معیارونه له پامه اچولي وي، هغه بیخي سطحي روان وي او یوازې خپل زړه تشول غواړي. د نقد دا نوعه پخوا ډېره وه اما چې علومو وده وکړه د دې ګراف هم ور سره راکم شو، خو د نوچکیانو، متعصبو او هغه څوک چې شخصي عقدې کې سړوي شمار اوس هم کم نه دی او دوی بیا هم دا ډول سطحي نقدونه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲/ موضوعي نقد:

دا نقد له څېړنې او پلټنې سرچینه اخلي. ناقد خپل معین منهج نیولی وي او د هغو قواعدو پیروي کوي چې علماؤ پرې اتفاق کړی وي، په یوه وخت کې د خپل ذوق، عقل، فني او خپلې وړتیا پر بنسټ پرېکړه کوي او خپل ځانګړي میلان ته نه تسلیمېږي. خپله ادعا په دلایلو اوبراهینو ثابتوي او نقد یې مفصل او علتونه یې بیانوي. ناقد ادبي اثر ګوري، ټول اجزا یې تر نظر تېروي، ښه او کمزوري ځایونه په ګوته کوي، پر هر ځای باندې د دلیل له مخې حکم کوي بیا له جزي احکامو عامو ته راځي چې ادبي اثر پرې متکي وي او د نقد دا نوعه خورا زیات علم او معلوماتو ته اړتیا لري چې ناقد په ښه دقت تحلیل کړي او له لیکوال سره مناقشه وکړي. همدارار باید تجربه ناکه ذوق ولري چې ښه او بد سره تفکیک کړي، فني وړتیا ولري چې له قواعدو سره سم یې پرتله وکړي، په دې نوعه کې د نقادانو نقدونه سره مشابه او نژدې وي او تر منځ یې بیخي کم اختلاف مونډل کېدای شي او هغه هم د ذوقونو له امله ممکن وي.(۲)

د کتاب د نقد په اړه مطرح کېدونکې پوښتنې:

۱/ دا کوم کتاب دی؟

۲/ د څه لپاره دی؟ کوم اهداف را نغاړي؟

۳/ د چا لپاره دی؟

۴/ دا کتاب په کومو شرایطو کې لیکل شوی دی؟

۵/ د کتاب لیکوال څوک دی؟ د هغه احوال، افکار او روحیات څنګه دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

۶/ په کتاب کې د څومره معتبرو حقيقتونو په اړه بحث شوی دی او څومره علمي وزن لري؟

۷/ په کتاب کې د ژبې اصول تر لازمي بريده مرعات شوي دي؟

۸/ دې کتاب څه اغيزې در لودې؟

۹/ خلکو کتاب څومره خوښ کړی دی؟

۱۰/ ايا په کتاب کې نوي او ځانګړي څه هم شته؟

۱۱/ د کتاب مطالب تر کومه حده سره هماهنګه دي؟

۱۲/ د کتاب عنوانونه څومره له خپلو مطالبو سره اړيکه لري او څومره پرې منطبق کيږي؟

۱۳/کتاب د روزمره ژوند د مسايلو په حل کې څومره مرسته کوي؟

۱۴/ تر کومه بريده په کتاب کې د پېژندل شويو غوره معيارونو پيروي شوې ده؟

۱۵/کتاب له اخلاقي اصولو او معيارونو سره څومره سرخوري؟ ايا په کتاب کې نااخلاقي نکتې هم شته؟

د منتقد شرطونه:

منتقد بايد دا لاندې ځانګړنې ولري:

۱/ د نقد وړتيا: منتقد که د نقد وړتيا ولري، نو کولای شي چې هر شی په سمه پيمانه تول کړي، د هر کار غوره له ناغورو څخه بېل کړي.

۲/ علمي وړتيا: منتقد به هغه کارونه نقدوي چې د هغه د تخصص په ساحه کوي، د خپل تخصص په برخه کې هغه کولای شي په پوره باور يوه رايه ور کړي.

۳/عدالت او انصاف: د منتقد خبرې به پوره شفافې او له خواهشاتو و تعصب څخه لرې وې، يعنې هغه به د علمي قواعدو په رڼا کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

تحلیل او تفسیر کوي، خپل شخصي- میلان او عواطف به پکې نه ځایوي، نه به بې ځایه د چا ستاینه کوي او نه به هم د یو چا ارزښت کموي.

۴/ ادب رعایتول: په نقد کې به نورو ته اذیت ور کول هدف نه وي په داسې الفاظو چې له ادبي چوکاټه بهر وي، فکر به نقدېږي نه دا چې مخالفانو ته اذیت په ورسول شي حتا که هغوی خطا هم وي.(۳)

۲۰۱۸/ ۱۲/ ۳

سرچینې:

۱) (البلاغة والنقد المصطلح النشأة التجدید مخ: ۵۸)

۲) (مفهوم النقد وانواعه، د اسماعیل سعد، له مرسی الباحثین العرب ویبپاڼې).

۳) (د شیرین احمد له مقالې[تعریف النقد])

(c) ketabton.com: The Digital Library

هوښیار انسانان چېرې دي؟

چې کوچنی وم، له ملایانو به مې اورېدل چې انسان اشرف المخلوقات دی. کله چې لږ را لوی شوم، کتابونه مې لوستل، راډیو مې اورېده، مجلې مې کتلې او له لوستو کسانو سره به بانډارو کې شریکېدم؛ بیا به مو د انسان د پوهې، خدمتونو، استعداد، ځانګړتیاوو، عدالت، ښو خویونو، شرافت او دې ته ورته نورو ښو صفاتو خبرې اورېدې، لوستې او کتلې مو. زموږ چاپېریال داسې و چې د (ولې) کلیمه پکې چا نه کاروله، دا ټولې خبرې مو لېدلې/اورېدلې؛ خو د انسان په لاس روان وحشت ته مو نه کتل، د انسان په لاسونو چې د انسان تاریخ خراب شوی، هغه ته مو پام نه کاوه، هغه ظلمونه چې یوازې انسان پر انسان کړي دي، دې ته مو فکر لا نه کېده، چې انسان که دا ټول ښه صفات لري، نو دا کارونه چا کړي دي؟ د دې کارونو د کولو مهال د انسان هغه لوړ ښه خویونه چېرته ورک وي؟

انسان چې د ټیکنالوجي په ډګر کې څومره هم پرمختګ کوي، هغونه خپل ځان ته د ابدي زوال کنده کیندي. د انساني پرمختګونو په ترځ کې د دوو نړۍ والو جنګونو پر مهال چې څومره انسانان ووژل شوو، ممکن تر ټیکنالوجي مخکې په سلو کلونو کې هم دومره لوی تعداد نه وي وژل شوي، دا هوښیاري ده که د ځان تباهي؟

انسانان کمپنۍ جوړوي چې نورو انسانانو ته سهولتونه پیدا کړي، خو په دې کمپنۍ کې مزدور انسان به هیڅ ډول سهولت نه لري، د کمپنۍ د مالك له لورې به تر ظلم لاندې وي، تنخا به یې پر وخت نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ور کوله کېږي، په داسې حال کې چې دا شتمن به د دې کسانو په مالي حالت خبر وي؛ البته د دې پر ځای چې مرسته ورسره وکړي، نور یې هم زبیښي. دلته د انسان هغه ښه خویونه او صفات چا له انسانه کښلي وي؟ او د کمپنۍ اصلي موخه هم د خپل ځان شتمني زیاتول دي، نه اصلن خدمت.

دا اوس په نړۍ کې له لس سلنه کسانو سره دومره سرمایه شته چې د نړۍ نور پنځوس سلنه کسان یې نه لري او حتا په دنیا کې ځینې انسانان له لوږې او تندې مري، د مرض پیسې نه لري، سر پنا نه لري، د شپې تېر لپاره یې د سمندر ماهیان خوري، خو شتمن انسان د خپلې دنیا کمه برخه هم د دې انسانانو د ژغورل کېدا لپاره ونه لګوله؛ دې ته د هوښیارۍ نوم مناسب دی او که...؟

په نړۍ کې نن لوی کاروبار د وسلو او قاچاقو دی، موږ له رسنیو څخه اورو چې د نړۍ کمزوري هیوادونه سترو قدرتونو په جنګ سره اچولي چې خپلې وسلې پر خرڅې کړي او په مفته کې د هغو هیوادونو له هر ډول سرچینو اسفتاده وکړي، دا وسلې د چا لپاره جوړېږي؟ انسان یې د انسان د وژلو او نابودۍ لپاره نه جوړوي؟ د همدې اسلحو له امله انسان او ځمکنۍ کرې ته څومره زیان رسېږي؟ یوځل یې د جوړېدا مهال دودونو اسمان پر سر اخیستی وي، بیا د استعمال مهال د هوا د خرابېدا او ګرمېدا سبب کېږي چې دا یې په اوږده مهال کې ستر خطر دی؛ اما فعلن یې انسان ته زیان دادی چې وژني یې، په دې تجارت کې ځینې انسانان ګټه کوي او لوی شمېر یې قرباني وي، دلته د هوښیارۍ څرکونه چېرې معلومېږي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسان د خپل ځان د چاغېدا لپاره د ځمکې پر سر او نس کې ټول شته کاروي، له دې وجې د ځمکې حالت ورځ تر بلې خرابېږي، د هوا خرابي او ګرمېدا به اخير د انسان د نابودۍ سبب کېږي، مګر انسان له دې حقیقته غافل هر وخت د خپل جیب فکر کوي چې لږ یې نور هم وپړسوي؛ د ځنګلونو ورځ په ورځ کمی دا خطر نور هم زیاتوي او د انسانانو زیاتوب هم ستونزې ایجادوي، اما دا هر څه د انسان وړاندوینه ده خو بالمقابل یې داسې کارونه کوي لکه هیڅ چې نه پوهېږي!

زموږ په وطن کې ټول خلك پوهېږي چې اوبه کمېږي، کاریزونه وچېږي، چینې ختمې شوې، خلك باوړۍ ته مجبور شول، بارانونه دا څو کلونه کم وو؛ تر دې هر څه وروسته بیا هم خلك اوبه بې ځایه کاروي، باوړۍ ټوله ورځ چالانده وي او اوبه یې ضایع کېږي، بندونه نه تړل کېږي، سیندونه مو نورو هیوادونو ته بهېږي، ځنګلونه پرلپسې پسې ربېل کېږي او جنګ هم په شدت روان دی چې دا ټولې کړنې مو هم په تدریجي او هم سمدستي هلاکوي، لاکن موږ یې په افتخار کوو؛ ایا په دې ټولو کارونو کې د هوښیارۍ کوم څرك هم معلومېږي؟!

په مجموع کې انسان له لوږې ډارېږي، د همدې لپاره تل هڅاند وي، شخړې او ناغېړۍ هم د اقتصاد له امله راپیدا کېږي؛ اما که انسان د هغه نیمایي مصارف چې د جنګ، برلاسي او خیالي دښمنیو لپاره یې کوي، د انسان د مړولو په خاطر وکړي دا ټول مشکلات به حل وي او له تدریجي و سمدستي بدمرغیو به یې ځانونه خوندي کړي وي؛ انسان ولې د اسانه لارې پر ځای سخته لار غوره کړې ده؟ دا د هوښیارۍ پرېکړه ده که ...؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

قاچاق کول د انسانانو لپاره د هلاکت سبب کېږي، د نشيي موادو کرل، خرڅول، په کمپنیو کې له خامو موادو څخه يې د استعمال لپاره مخدره مواده چمتو کول، د انسان مالي او فزيکي نقصان دی، دا ګرده کارونه د غوڅ اکثريت په تاوان دی او د يوې وړې کتلې په ګټه، دا د انسانانو هوښياري ده که...؟

د يوه هيواد له بل سره دښمني، پر يوه هيواد د بل بنديزونه، له يوه هيواد سره د بل جنګ، دا هر څه د انسانيت په تاوان دي، يوه بله نکته دا هم ده چې د هيوادونو په دښمني کې ټول ملت د بل ملت په وړاندې کينه نه لري او نه دښمني ورسره کوي، اقتصادي بنديزونه هم د ټول ملت غوښتنه نه وي، دښمني يوازې د سياستوالو ترمنځ وي، خو کړېږي ځنې ټول ملت، دا هوښياري ده که بل نوم ورته مناسب دی؟

حکومتي ادارو کې دومره لويه بيروکراسي چا جوړه کړې ده، خلکو د خدمت پر ځای ستونزې چا ايجاد کړې دي، رشوتونو ته لارې چا جوړې کړې دي، ګراني څوک جوړوي او قيمتونه ولې لوړېږي؟ دا هر څه د يوې وړې ډلې له لورې کېږي، دا هوښيار کسان کوي او که...؟

له دين څخه چا د چا لپاره دام جوړ کړی دی؟ ولې يې د شريعت او دين متن داسې تعبير کړی دی چې د انسان لپاره د ګټې پر ځای د زيان سبب کېږي؟ له يوه دين څخه دومره ډلې را پيدا کول، ترمنځ يې داسې اختلافات پيدا کول چې د انسانانو د وژلو سبب کېږي، نفرتونه را پيدا شي، له يوه بل څخه يې بد وشي، کينې او بغضونه يې ترمنځ ډېر شي، دا د هوښيار خلکو کار دی که...؟

د مارکس او اينګلز له هغې علمي اقتصادي نظريې څخه داسې عملي و علمي انګېرنه ولې واخيستل شوه چې د لکونو بلکې د ميلينونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسانانو ککرۍ يې د پلې کېدا لپاره ورغړېدې؟ ايا هغه مارکس چې د همدې نظريې د وړاندې کولو لپاره يې ډېرې سختۍ وزغملې، خپل نازك اولادونه يې قرباني کړل، خپل ژوند يې وقف کړ، هغه غوښتل چې د ده نظريه دې انسان ته د ګټې پر ځای د زيان، د مينې پر ځای د کينې، د نژدې کېدا پر ځای د لرې کېدا، د حق رسونې پر ځای د حق اخيستنې سبب شي؟ دې کار ته د هوښيارو انسانانو نوم ور کولای شو که...؟

۲۰۱۹م

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دولتي کې ادارو له پښتو سره د پښتنو چلند

زما پلار جان کابو د سلو کالو دی، په شاهي دوره کې يې دوه کاله عسکري هم کړې ده، موږ ته به يې کله ناکله د خپلې عسکرۍ د وخت کيسې کولې. ده به د هغه وخت د ځينو پېښو تاريخ هم ياد و، ويل به يې: په څلويښت او څلور کې دا پېښه وه، زه په څلويښت او دوه کې ولاړم او په څلويښت او څلور کې بيا راغلم همداسې نور تاريخونه.

زه د خپل ژوندی په هغه پړاو کې چې لا په کلي کې وم، په دې نه پوهېدم چې پلار مې ولې په فارسي تاريخونه يادوي؟ زه کشر وم ځکه نه پوهېدم، مگر اوس موږ پوهېږو چې ادارو کې هر څه فارسي وو له دې امله يې عامو عسکرو هم فارسي ويله. بيا به مو يو مهال د کلي له ملا څخه خط نوشته کاوه. هغه به د خط په لومړي سر کې راته وليکل: دعا و سلام ازجانب فلان... موږ به هم په دې ډول بيا وروسته پښتو خط نه ليکی، پر خپلو کتابونو به مو ليکلي ول چې اين کتاب در ملکيت فلانی است دعوه ديگر کس نامنظور است. همداسې به مو پر خوله پښتو خو په قلم فارسي ليکله او په دې چاپېريال کې را لوی شوو.

کله چې پاکستان ته ولاړم نو هلته بيا پښتنو له خپلې ژبې سره مينه نه درلوده، بلکې اردو يې ليکله. د اردو ورځپاڼه يې لوسته، کتابونه يې اردو کتل، اردو ژبې راډيو به يې اورېده او د اردو ژبې ټلويزيون به يې ليدی.

د ملايانو له جملې هم ډېر کم کسان وو چې پښتو يې لوسته يا ليکله، هغوی زياتره عربي کتابونه لوستل، تر عربي ور هاخوا يې فارسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او اردو کتل، پښتو ته د چا پام نه و. حتا په کوټه کې زما یو ملګری چې تر دولسمه یې په شخصي کورس کې هلکانو ته په پښتو ژبه د فزیـک، بیالوژي، ریاضي او... زدکړې ور کولې، له هغه یوه پښتانه سوال کـړی وو چې تا دا شیان په پښتو کې زدکړي دي؟ هغه ورته ویل: وو؛ شاګرد ډېر حیران شوی و چې پښتو کې نو کله دا شیان وو او څنګه یې زدکړي دي؟

تر دې وخت را وروسته چې کله دولتي ادارو ته راغلی یم، یا څومره معلومات څنې لرم نو تر ۹۰ سـلنې پښـتانه فـارسي لیکـي، مکتـوب یـې فارسي وي، وړاندیز په فارسي کوي، احکام پـه فـارسي نوشـته کـوي، نوټ په فارسي اخلي او که حتا په مجلس کې یـو فـارسي ژبـی ناسـت وي، نو نهه پښتانه ټول په فارسي سره ګډوي.

یوه ورځ په موټر کې ناست وم، یوه کس کرایه ټولوله؛ زما تر څنګ ناست سړي ته وایي: کرایه تان بیته! هغه په پښتو ځواب ور کړ. بل ځل بیا په فارسي ورته وړغېده. پښتون په ښه لوړ اواز ورته وویل چې پښتون سړی یې، زه پښتو درسره وایم ته بیا فارسي ته مخه کړې. هغه بل کـس ډېر وشرمېد او هیڅ یې هم ونه ویل. زما په ګومان دا په دولتي ادارو کې د اوسېدو اثر دی چې یو پښتون یې ترې اخلي.

له ماسره په یوه اداره کې تر نورو قومونو پښتانه زیـات دي، خـو تـر پښتو لیکلو فارسي بیخي ډېره ده، لامل یې دادی چې خپله پښـتانه هـم فارسي لیکي. یو خـو هغـه زاړه مـامورین وو چـې هـر څـه یـې کلېشـه زدکړي وو او له هغو زده احکامو یا مکتوب یا وړاندیز پرته یې نور څه نه شوای لیکلای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو دلته وینم چې په لسو کې اووه کسان یې نوي تعلیم یافته ځوانان دي، هر فورم چې واخلې ټول په فارسي لیکلی وي، ښه ځوان پښتون به ورته ناست وي، له تا سره په پښتو روغبړ کوي، کله چې د یوه شي راپور ورته وړاندې کوې، نو په قلم به ورقه له فارسي درته ډکه کړي. یا هم له کمپیوټره چې پرنټ درته وکړي، ټوله یې فارسي لیکلې وي.

زه د پاکستان لـه وختـه پښـتنو تـه متوجې یـم چـې کلـه بـه پښـتون دوکاندار ته اردو ژبی راغی نو اردو یې ور سره ویله، کله چې به هـزاره ورته راغی بیا به یې فارسي ورته ویله او له پښتون سره به په خپله پښـتو ږغېدی. خو زه کراچي او کوټه کې له زیاتو اردو ژبو سره مخ شوی یم، هر یوه به خپله ژبه ویله. هغوی زما له امله خپله ژبه نه پرېښوده، که بـه زه په پښتو ورته ږغېدم هم هغوی اردو ویله، دا اوس چې زه کابل کـې له فارسي ژبي سره مخېږم، نو که پښتو وایم که فـارسي هغـه راتـه خپلـه فارسي وايي. حتا د شمالي او غربي افغانسـتان پښـتنو خـو بیخـي پښـتو هېره کړې ده. زه یو مهال هرات کې وم، له یوه مومند پښتون څخه مـې سرای کرایه کړی وو. هغه یوه ورځ ماته ویل: ما هم پښتانه یم، خو وس زیاته یاد نه لرم، زما مور زده دي. دا مو د پښتنو حال دی. بل طرفته پـه کندهار و کلات کې له خورا زیاته وخته تاجیکان پراته دي، هغوی پـه خپل منځ کې اوس هم په فارسي خبرې سره کوي، مگر د هغه ځای د اوسېدني له وجې یې پښتو هم زدکړې ده.

زموږ د ولسمشر په خبرو کې هم تر پښتو فارسي زیاته وي، د شاهي دورې شاه او وزیرانو خو په فارسي خبرې کولې او پښتو یې تـر روغبـړ هاخوا نه ویله. حتا شاه امان الله خان ته هم ستر پښتون فخر افغان پاچـا

(c) ketabton.com: The Digital Library

خان ویلي وو چې ته پښتون یې فارسي خبرې کوې؟ تر دې پېغور وروسته امان الله خان بیا پښتو هم زدکړه.

زموږ یو لورته دا کمزوري ده چې په پښتو کې مو علمي مواد کم دي، له دې امله خلك د پښتو زدکولو هڅه نه کوي، بله کمزوري مو داده چې موږ خپلې ژبې ته وفادار نه پاتېږو، که یو د بلې ژبې کس له څلورو پښتنو سره وي، نو هغه ټول تر خپل منځ هم فارسي سره وایي. زه د فارسي سره تعصب نه کوم، فارسي ژبې ته نه وایم چې ته ولې په فارسي مکتوب، وړاندیز، نوټ او احکام لیکې، مگر پښتون ته څه ور پېښه ده چې د پښتو پر ځای یې په فارسي ژبه لیکي؟

خپلې ژبې ته د خپلو خلکو متوجې کول تعصب نه دی، هغه د پاچاخان خبره چې هر څوك خپله ژبه ورکه کړي، ورکېږي او چا ته چې خپله ژبه سپکه شي، سپکېږي، زموږ ژبه په موږ ښایسته کېږي، که یې زه نه وایم نو څوك به پیدا شي چې زما ژبې ته خدمت وکړي؟ که زه د خپلې ژبې په ویلو شرم وکړم، نو بل به لا نورو ته د پېغور ښه ځای پیدا کړي چې که بل وخت بل کس ویله نو دوی به ورته وایي چې ته متعصب یې ځکه پلاني پښتون له موږ سره پښتو نه ویله نه یې لیکله نو ته ولې داسې کوې؟

که اردو ژبی په خپله ژبه د لیکلو او ویلو حق لري، فارسي ژبی یې لري، نو دا حق له ما چا وړی دی؟ زه ولې د خپل مور و پلار په ژبه خپرې شرم وگڼم؟ نور یې ولې تعصب وبولي؟ پښتون که فارسي ژبې ښځه وکړې، نو دی هم کور فارسي وایي او راتلونکی نسل یې یوازې په فارسي پوهېږي. دا یوه اونۍ مخکې د یوه ملا کور ته ورغلم. له موږ سره یې پښتو ویله خو له اولاد سره به فارسي ږغېدی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا هم له خپل ځان سره بې وفايي ده، هم له مورنۍ ژبې سره، هم له قوم سره. که څوک خپلې ژبې ته وفادار پاته نه شي نو بلې ته به څه وکړي؟ که په چاکې د خپلې ژبې او خپل قوم ته د خدمت همت نه وي، نو بل ته څه خدمتونه وکړي؟ زه د يوه پښتون په صفت هغه مهال زيات خپه کېږم چې يو پښتون راته د فارسي وړانديز راکړي، يا پر وړانديز راته فارسي احکام وليکي، يا هم نوټ په فارسي نيسي.- ځينې پښتانه مې داسې هم ليدلي دي چې په پښتو بيخي سم سهي ليکل نه شي کولای، مگر د فارسي قلم يې خورا تيز چلېږي. دا کار نور خورا زيات شو، پښتانه ليکوال او د پښتو خدمت کوونکي بايد خپله پښتانه دې نيمگړتيا ته متوجې کړي، تر څو به مور د بل په ژبه ليکل کوو؟ بلې ژبې ته به خدمت کوو؟ خپله ژبه کې به يو مکتوب نه شو ليکلای، خو د بل په ژبه به لويې پيپړې ليکو؟ دا په داسې حال کې چې هغوی را څخه خوشاله هم نه دي او که دې درې خبرې پښتو درې فارسي وکړې، نو د متعصب تور هم دربانديې پوري کوي،ښه! په دې صورت کې اړتيا چيشي ده چې د خپلې ژبه قلم واړوم او د بل په ژبه ليکل ور کړم؟

په دې هيله چې پښتو هم يوه ورځ د علم او دفتر ژبه شي او نه يوازې پښتانه يې په ليکلو وياړ وکړي، بلکې نور لرکي هم د فارسي په شان پښتو ته هم پاملرنه وکړي، که يې يومخيزه استعمال نه کړي د فارسي په نسبت له استعماله خو يې ډډه ونه کړي.

۲۹/۱/۲۰۱۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نشیانو په اړه د حکومت مسوولیت

په هیواد کې د بې بندوباره نشیي توکو تولید د دې سبب شو چې د سلګونو نشیانو شمېر ورځ تر بلې زیات شي او اوس خو بیخي درې میلیونه کسان په نشو اخته دي. دا را پورونه ځورونکي دي او په ښارونو کې چې د نشیانو دا بده ورځ انسان ویني، نو سخت ځورېږي.

نشه د انسان لپاره وژونکې ده. پوهان وایي، نه یوازې دا چې له نشې څخه خپله مستقیمن هغه په نشه روږد کس ته زیان رسېږي، بلکې تاوان یې په ټولنه کې شته نورو انسانانو ته هم رسېږي. له دې امله نشه په شریعت کې منعه شوې ده. اخلاقیات او انساني نارمل وجدان یې ښه نه بولي او د قانون له مخې هم یو ناسم عمل دی.

نشه انساني ټولنې ته یوازې د صحت په برخه کې زیان نه رسوي؛ بلکې په لویه کچه مالي تاوان هم ورته رسېږي. د نشیي توکو اخیستل، هر وخت ناروغ کېدل او بیا یې د درملنې مصارف، په ټولنه کې غلاوې، اخلاقي فساد او له کورونو د شیانو تبنتول، د بې کارۍ ګراف لوړېدل، په ښارونو کې د شپې له لورې د خلکو شکول او په موټرو کې د جیبونو وهل او... یې ټول د مالي او اقتصادي اړخ زیانونه دي چې موږ یې شاهدان یو او هره ورځ یې وینو.

تر دې هم ور هاخوا د نظافت نه مرعاتول د نشیانو یو بل ستر زیان دی چې جامعې ته یې رسوي او موږ یې بیا هم له بده مرغه شاهدان یو. نشیان نه خپله ځانونه پاکوي او نه د ځای یا سړک پاکي ته پام کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوی چې هر ځای اوسي هلته چټلي وي، مردارخورګي وي، د نظافت هیڅ څرك نه لګېږي.

ټولنې ته د نشیانو تر ټولو ستر زیان بیا دا دی چې سم وګړي په نشه اخته کوي او د شپې له لورې خلك شکوي او که یې د جیب شیان ور نه کړل، نو په برچه/چاقو یې وهي. دا څو ورځې مخکې د کابل په حضوري چمن کې پولیسو له شاوخوا ۱۵ نشیانو برچې را وایستې او دا ټول د شپې مهال د شکونو لپاره کاروي. پولیسو ویل چې بیخي ډېر واري له دوی څخه خلك په شکایت ورغلي اود شکونې خبر یې ور کړی.

په ښارونو کې چې نشیان اوسي د نورو کسانو د جلب او تمایل سبب طبیعي خبره ده چې کېږي. ولې سلګونه نشیان نن میلیونه شول؟ همدا لامل دی چې کله په ټولنه کې هر څوك حضور ولري، ځان ته د ټولنې یوه کتله ضرور ور جذبوي. ما د کابل په حضوري چمن کې په سترګو ولیدل چې نوي ځوانان راغلل او له نشیانو سره به ناست ول. یو کس مې ولید چې له یوه نشیي څخه یې د دیرش(۳۰) افغانۍ په مقابل کې یوازې د شیشې دوه دوده غوښتل. د لیسې زدکونکي ورته راغلي ول، لغړزني هلکان ور سره ول، د کورنۍ او اولادونو کسان یې په منځ کې ول. یو داسې هلك یې هم ترمنځ و چې پوست یې د سپین کاغذ په شان سپین و، عمر یې د ۱۷ او ۱۸ کلونو ترمنځ و، نوی په نشه اخته شوی و او د ورځې له مخې به نشیانو ته راتلی.

نشیان د ټولنې یوه برخه وه او اوس هم دي. حکومت چې د ټولنې هر قشر ته په خدمت مکلف دی د نشیانو په وړاندې هم ځینې مسوولیتونه لري. په نورو ټولنو کې د هغوی لپاره روغتون جوړ شوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي او ډاکټران يې وړيا درملنه کوي. هغه کېږي چې روږدي کس بېرته خپل عادي او نارمل ژوند ته راستون کړي. زموږ په هيواد کې که حکومت د نورو ټولنو په شان کار نه شي ورته کولای، د سترو زيانونو د مخنيوي په خاطر خو دومره کولای شي چې د ښار له عمومي واټونو يې ټول کړي او په يوه ځانګړي ځای کې يې ايله کړي.

په دې ډول به يې د ښار نظافت هم ساتلی وي، د خلکو د جذب مخه به يې نيولې وي، د جيب وهونې او د لارو پر سر د خلکو د لټونې مخه به يې ډب کړې وي. په دې توګه به هغه کسان چې دلته په ښارونو کې نشيي توکي پلوري د هغوی کار ته هم زيان رسېدلی وای او دا تجارت به يې ايله کړی وای. په هيواد کې د نشيي توکو زيات کر و کښت به هم ور سره کم شوی وای او خلکو به د دې پر ځای نور ګټور توکي کرلای.

له ټولنې د نشيانو په ګوښه کولو کې هم د حکومت ګټه وه او هم د ولس. د ولس بازار به خوندي وای، سړک، کوڅې او پارکونه به يې پاک وای، د جامعې نور غړي به يې له دې ناروغۍ ساتل شوي وای. حکومت ته به يې احصايه اسانه وای، د فساد، غلا، شکونې، اخلاقي بيماريو مخه به يې ژر نيولې وای، په ټولنه کې به اخير د نشيانو ګراف را کم شوی وای، مصارف به يې ډېر نه کېدای. د نشيانو مړه کسان به يو ځای وای او خاورو ته سپارل به يې ورته اسانه شوي وای. اوس خو د ښار له مختلفو کونجيانو هره ورځ د نشيانو مړي را غونډېږي او بيا په ګڼو موټرو کې هديرو ته وړل کېږي.

پر حکومت هم عام ولس، هم نشيان او هم د حکومت خپله عمله دا حق لري چې د نشيانو په وړاندې د اوس په شان بې تفاوته پاته نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي. ولس ته يې مالي، فزيکي او رواني تاوان رسېږي. نشيان هم انسانان دي او د خدمت حق لري. د حکومت دستګاه غړي د دوی له لاسه سترې دي، غلاوي کوي، خلك شکوي، جيبونه وهي، چټلي جوړوي، هره ورځ يې لسګونه کسان مړه وي او دوی يې را غونډوي. که يې سره يو ځای کړي، هم به يې ولس ته زيان نه رسېږي، نور انسانان به له دې مرض څخه وساتل شي او د حکومت عمله به هم د اوس په شان سترې او ستومانه نه وي.

ځينې نوي کسان يې په درملنه رغېدای شي، حکومت مسووليت لري چې د هغوی غم وخوري. د نورو کسانو د ورتګ يې مخه ونيسي. په ټولنه کې د ناروا کاروبارو ريښې وباسي. د نشيي توکو د مخ پر زياتېدونکي توليد د مصرف مرکزونه ور ختم کړي. په دې توګه يې توليد خپله کمېږي. د ګندګيو، چټليو او مرداريو ښارونه او لويې لارې پاکې وساتي.

بدمرغي دا ده چې نشيان خپله د ځان لپاره حقونه نه سي غوښتای، ولس بې تفاوته دی دا زيان يې سم يا نه دی درك کړی او يا يې همداسې بې تفاوته پاته کېدل خوښ دي. حکومت هم په خپله دستګاه کې داسې کسانو ته ځای ور کړی چې د مسووليت سم احساس نه کوي. دا کار يې هم د ټولنې حق دی وربانددي او هم د نشيانو او هم خپله د حکومت دعملې. مګر له بده مرغه چې دې لور ته نه ولس پام وکړ، نه حکومت ورته توجو وکړه او نه نړی والو د بشر د حقونو مدافعينو وربانديې فشار راووړ چې موږ يې له دې مشکل څخه خلاص کړي وای.

۲۰۱۸/ ۵/ ۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويمه برخه:

د اجماع په اړه زما نظر

د اجماع لغوي معنا يوځای کېدل دي او په اصطلاح کې تر رسول الله ﷺ وروسته پر يوه ديني کار د امت د اهل نظر او اهل ذکر علماؤ اتفاق دی چې څو ټکي يې غواړم دلته په اړه وليکم:

اول: زما په نظر د اکثريت علماؤ اتفاق د اجماع معنا لري، ځکه نو که کمه فيصده کسان يې مخالف هم پاته شي اجماع ته زيان نه شي رسولای، ځکه د امت د ټولو اهل ذکر علماؤ اتفا پخوا امکان نه در لود اوس وخت يې هم نه لري اما که شونی هم شي، بيا هم اړين نه دی له دې امله چې اوس د ملي هويتونو په سيوري کې ملي اجماع اړينه وي نه د امت، نو د امت د ټولو علماؤ اتفاق به نن هم ډېر سخت کار وي.

دوه: په اجماع کې د اهل ذکر او اهل فن خلکو نظر اړين دی نه د هر عالم يا مجتهد، خصوصن په اوس وخت کې؛ ځکه د علومو او څېړنو ساحه دومره پراخه شوې ده چې په ټولو برخو کې يو کس ته مشکله ده چې د هغه نظر دې له علمي او تخصصي-اړخه دومره د اهميت وړ شي چې په اجماع کې دې د هغه نظر اخيستل ضروري وګڼل شي.

درې: په اجماع کې د هغې سيمې د علماؤ اتفاق اړين دی، لامل يې دادی چې هغوی د زمان، مکان او قوم و سيمې غوښتنې په نظر کې نيسي او مسايلو ته ځواب وايي، له دوی پرته د بلې سيمې علماء دغه ټول شرايط نه شي پوره کولای نو ځکه يې په اجماع رامنځته کولو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظر هم د اهميت وړ نه دی. امام شافعي رحمه الله چې کله عـراق کـې و، يو ډول مسايل يې حل کول، بيا چې مصر ته ولاړ نو د ډېرو مسايلو په اړه يې نظر بدل شو، ځکه هلته يې د خلکو او سيمې غوښـتنې بېلـې وليدې چې نظر يې هم ورسره تفاوت وکړ.

څلور: اجماع حلت او حرمت نه ټاکي، حلال او حرام تعينول د قران او سنت کار دی، له الله او رسول ماسيوا هيڅوک هم د حل او حرام پـه اړه د نظر ورکولو حق نه لري، يوازې الله او رسول يې په دې برخه کې د تشريع حق لري؛ بناءن اجماع يوازې پر هغو مصـلحتي چـارو بانـدې کېږي چې په قران او سنت کې يې يادونه نه وي شوې، يا هم مصلحت وجود ولري او هم له قران يا سنت څخه د هغې مسلې لپاره د اسـتدلال يوه سرچينه وجود ولري، لکه د نيکـه او انـا لپـاره پـه ميـراث کـې حـق ټاکل، که څه هم له پلار او مور څخه د هغوی لپاره استدلال سهي هـم دی اما د قران کريم پر تعبير اتفاق نظر هم د اجـماع يـوه ګټـه ده چـې اختلاف له منځه وړي او له قرانه يو واحد قراءت امت ته وړاندې کوي. په دغسې مواردو کې اجماع شوې ده او اوس هم اجماع کېږي.

پنځم: اجماع بايد اوس په ملي کچه شي، يوازې پر هغو مواردو دې د اسلامي نړۍ په کچه اجماع وشي چې له ټولې اسلامي نړۍ سره کـار لـري يـا هـم څـو هيوادونـه پکـې ښکيل وي؛ ځکـه د مليتونـو تـرمنځ لومړيتوبونه سره جلا دي، نو د ګڼو هيوادونو د پوهانو اجماع سـختوي، البته هغه موارد چې ټول پکې ښکيل وي د اړتيا له امله کولای شي چې د ښکيلو هيوادونو علماء يوه اتفاق ته ورسېږي. اما که د اسلامي نړۍ په کچه داسې يوه اداره جوړه شي چې د اسلامی نـړۍ ټـول علـماء پکـې غونډ او د هر هيواد مربـوط مسـايل د هغـه ځـای علـماء لـومړی ورتـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

تشريح او د زمان، مکان او ملي غوښتنې ورته وړاندې کړي بيا پر شوې پرېکړه د هغوی نظر وغواړي نو د امت اجماع هم شونې ده، خو اوس چې داسې اداره نه شته، نو ملي اجماع به ښه وي.

۱۳/۴/۲۰۲۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

د صدقاتو ګټور مېتود

صدقات د ټولنې د رفاه په خاطر شريعت رامنځته کړي دي. د قران کريم په وينا چې مالونه په ټولنه کې دور وخوري او له خاصې ډلې سره پاته نه شي. د زکات هغه مېتود چې اوس زموږ په ټولنه کې رواج دی د قران کريم هغه موخې نه شي پوره کولای چې د هغو لپاره قران کريم صدقات فرض کړي دي.

صدقات د اړو کسانو لپاره دي، دا که مسافر وي يا هم مقيم. په شريعت کې هر هغه کار چې د ثواب په نيت کېږي بايد خالص د الهي رضا لپاره تر سره شي.(۱) مګر د صدقاتو په مسله کې اوس دلته خبره سرچپه شوې ده. زموږ خلک فرضن يو لک افغانۍ صدقه داسې ادا کوي چې لس يا پنځلسو اړو کسانو ته يې ور کوي. يو کس چې اړ وي، کورنۍ يې ور له غاړې وي، د کال په يوه مياشت کې به هغه په لس يا تر دې هم په کمو افغانيو څه وکړي؟ دا يې د يوې مياشتې د کور مصرف هم نه کېږي، کاروبار خو پر لويه لار پرېږده.

شتمن ولې داسې کوي؟ ايا دوی د زړسوي له مخې داسې کوي که بل هدف لري؟ د شتمنو موخه بيا ځان ته د زياتو کسانو اړ کول، هر وخت د ده جيب ته کتل، له ده سره په ټول کال کې د همدې لسو زرو افغانيو لپاره غوړه مالي کول او که هغه هر وخت د يوه کار غوښتنه ځنې وکړه دوی يې بايد تر سره کړي ځکه له دې کس څخه د صدقې هيله لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلته څو بدۍ پیښېږي. د شتمن نیت د الهي رضا لپاره نه دی چې دا ستره ګنا ده. مال یې لګېږي خو د اخرت په ورځ به دا کس د خپل مال په مصرف ازُرده وي. د اړو کسانو اړتیاوې نه شي پوره کولای او هغوی تر زکات وروسته هم اړ پاتېږي او د ژوند تر پایه همداسې وي. د یوه انسان له اړتیا ناوړه ګټه ډېر بد اخلاقي جرم دی چې شتمن یې دلته هر کال تر سره کوي. د خپل زکات په لس زره افغانۍ یو کس د ټول عمر لپاره روږدول، هغه کس یو لور ته مفتخور اموخته کوي، نفسیات یې کوټل کېږي او دا چاره په ډېری انسانانو کې د سوال او فقر کولو باعث جوړېږي چې ټولنې ته د ګټې پر ځای زیان رسوي.

باید صدقات موږ د رسول الله ص پر طریقه ادا کړو. دا اوس دود میتود په نبوي عصر کې نه و. د رسول الله ص په وخت کې به صدقات رسول الله ص ته ور کول کېدل. حتا له یمن او بحرین څخه به یوه صحابي د صدقې او خیرات مالونه مدینې ته راوړل او بیا به رسول الله بې وزلو ته ور کول. رسول الله په خپله ټولنه کې هم دیني مشر و او هم سیاسي. له ده سره د خپلې ټولنې د فقیرانو لیست وو او همده ته له لرې ځایونو میلمانه راتلل. هغه پوهېده چې څوک اړ دي او دا مال پر کوم ځای ولګوم. لاندې به یې څو بېلګې را واخلم:

معاذ بن جبل رض رسول الله ص یمن ته لېږي او د شرعي احکامو په اړه توصیه ور ته کوي او د صدقې داسې لارښوونه ورته کوي:

فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ فَرَضَ عَلَيْهِمْ صَدَقَةً تُؤْخَذُ مِنْ أَغْنِيَـائِهِم فَـتُرَدُّ عَـلَى فُقَرَائِهِمْ (۲)

ژباړه: نو دوی خبر کړه چې الله پر دوی صدقه فرض کړې ده، د دوی له شتمنو به اخیستل کېږي او فقیرانو ته به یې ور کول کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې حديث کې عمومي لارښوونه ده چې د دوی له شتمنو به اخيستل کېږي، له دې معلومېږي چې بل به يې ترې تسليموي او فقيرانو ته به يې هم يو څوك ور کوي. هغه مهال به دا کار د رسول الله ص له لورې ټاکل شوي عامل کاوه او ګايه به يې دا مالونه مدينې ته هم وړل چې د هغه ځای فقيرانو ته به رسول الله ص خپله ور کول.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى، قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَتَاهُ قَوْمٌ بِصَدَقَتِهِمْ، قَالَ: «اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ فُلاَنٍ»، فَأَتَاهُ أَبِي بِصَدَقَتِهِ، فَقَالَ: «اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ أَبِي أَوْفَى». (۳)

ژباړه: عبد الله بن ابي اوفی رض ويل: رسول الله ص ته چې به هر قوم خپله صدقه راوړه، ده به ورته ويل: الهي د پلاني پر کورنۍ رحمت وکړه. نو زما پلار خپله صدقه ورته راوړه، ده وويل: الهي د ابو اوفی پر کورنۍ رحمت وکړه.

عَنْ أَبِي حُمَيْدٍ السَّاعِدِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «اسْتَعْمَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلاً مِنَ الأَسْدِ عَلَى صَدَقَاتِ بَنِي سُلَيْمٍ، يُدْعَى ابْنَ اللُّتْبِيَّةِ فَلَمَّا جَاءَ حَاسَبَهُ». (۴)

ژباړه: ابو حيمدي الساعدي ويل: رسول الله ص د اسد قبيلې يو کس د بني سليم قبيلې پر صدقاتو وګوماره، هغه کس ابن اللتبيه بلل کېده، کله چې راغی، رسول الله ص ورسره حساب وکړ.

له دې روايت څخه هم ثابتېږي چې د رسول الله ص په دور کې خلکو پر خپل سر صدقات نه ور کول، بلکې د رسول الله ص له لوري ټاکل شوی کس به راتلی او مالونه به يې ټول کړل، د کار تر پای ته رسېدا وروسته به رسول الله ص ور سره حساب هم کاوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: بَعَثَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عُمَرَ عَلَى الصَّدَقَةِ، فَقِيلَ: مَنَعَ ابْنُ جَمِيلٍ، وَخَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ، وَالْعَبَّاسُ عَمُّ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. (۵)

ژباړه: ابوهريره رض ويل: رسول الله ص عمر فاروق رض د صدقې پر را ټولونې وگوماره. بيا رسول الله ص ته وويل شول چې ابن جميل، خالد بن وليد او د رسول الله ص تره عباس رض صدقه نه ده ور کړې.

له دې روايت څخه جوتيږي چې رسول الله ص له خلکو صدقات ټولول او وېش يې د امير کار و.

عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، قَالَ: جَاءَ نَاسٌ مِنَ الْأَعْرَابِ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالُوا: إِنَّ نَاسًا مِنَ الْمُصَدِّقِينَ يَأْتُونَنَا فَيَظْلِمُونَنَا، قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَرْضُوا مُصَدِّقِيكُمْ». (٦)

ژباړه: جرير بن عبد الله رض ويل: کوچيان رسول الله ص ته راغلل وې ويل: بېشکه ځينې صدقات ټولونکي موږ ته راځي او ظلم را سره کوي. رسول الله ص ورته وويل: د خپلو صدقاتو ټولونکي مو راضي کړئ.

که د احاديثو په ذخيره کې يو څوك په دې ډول روایاتو پسې لټه وکړي نو بسته کتاب به ترې چمتو کړي. رسول الله ص معاذ بن جبل رض ته هم عمومي لارښوونه وکړه چې له تاسو به صدقات اخيستل کيږي او هم يې په خپل ټول مدني ژوند کې د صدقاتو اخيستلو طريقه دا ډول وه چې عامل به راتلی او هغه به له خلکو صدقات ټولول.

د حکومت له لورې که اوس هم يوه اداره د دې لپاره جوړه شي چې صدقات واخلي او بيا يې د ملت و ولس پر اساسي اړتياوو ولگوي زما په اند تر دې متفرقه صدقات ور کونکو به په څو وجو ښه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خلکو نیت به پاک وي، ځکه دلته د خپل صدقې په ور کړه له یو چا څخه د هغه د مجبوریت په خاطر ناسمه ګټه نـه اخیسـتل کېـږي. د ټول هیواد په کچه صدقات میلیونـه افغـانۍ کېـږي چـې کـه دا د یـوې شفافې ادارې له لورې د ولس پر بې وزلو او فقیرو کسانو وویشل شي او د سم کاروبار زمینه ورته مساعده شي، نو د فقر د ګراف په کمولـو کـې به یو مهم او غوره ګام وي. د صـدقاتو ادارینـه بـه هغـه ډول شي لکـه د رسول الله ص په دور کې چې مسلمانانو ادا کاوه. حکومت په ډېـر ښـه ډول پوهېږي چې د کوم ځای خلک څومره اړتیا لري، له دې صـدقاتو څخه به د هغوی د لاس نیوي لپاره ګټور کار اخلي چې پـایلې بـه یـې ملت او حکومت دواړو ته ډېري ښې وي.

د صدقاتو لپاره دغه ډول میکانیزم جوړول نه یوازې دا چې شریعت کې مخینه لري، بلکې نن زموږ د ملت یوه اشده اړتیا هم ده. یو اړ کس ته دومره مال ور کول شي چې هغه د خپل کور لپاره د کار او روزګار له لارې حلاله ګوله پیدا کړي، نو ایا هغه به بیا د فقر له وجـې کـوم جـرم وکړي؟ دا میکانیزم کولای شي چـې د فقـر ګـراف کـم کـړي، د غـلاو مخنیوی وکړي، خلکو ته کاري فرصتونه ایجاد کړي، د بې کارۍ درجه ورسره ټیټه شي، د مسلمانانو صدقات د خپل مصرف اصـل ځـای تـه ورسېږي، په جامعه کې د ټولنیزو بدیو مخه ور سره نیـول کېـږي. دا یـو غوره اپشن دی چـې کـه دولـت کـار تـرې واخـلي او پـه دې اړه عامـه پوهاوی رامنځته کړي، نو زما په باور د جنګونو او اداري فساد په کمولو کې هم مهم رول ادار کولای شي.

د دې ادارې کارونه باید دومره شفاف وي چې ملت تـه یـې پـه اړه هیڅ شک او شکایت پیدا نـه شي. د ټولـو راغلیـو مـالونو احصـایه بـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

انلاین کیږي او ملت ته به په ډاګه کیږي چې دا کال دومره مالونه له دې لارې تر لاسه شوي او د هیواد په هره برخه کې مو دومره بې وزلي او اړ کسان په نظر کې نیولي دي چې هر یوه کس ته به په متوسط ډول هومره مال ور کول کیږي چې هغه د خپلې کورنۍ لپاره کار په وکړي او حلاله روزي په وګټي. دومره تعلیمي مرکزونه په جوړوو، دومره پلان به جوړیږي، دومره مساجد، له دې لارې به د ټولنې لپاره هر خیریه کار کیږي، چې ډېر مهم به یې د نوي نسل د تعلیم او هنر په ګېڼه سمبالول وي.

د دې میکانیزم جواز په قران کریم ثابت دی(۷) او روایات یې ما پاس ذکر کړل. تر رسول الله ص وروسته نه یوازې راشده خلفاؤ له دې میتود څخه کار اخیست(۸) بلکې امویانو او عباسیانو هم دا تګلاره مخته وړه، له دې امله د هغه وخت په فقهي کتابونو کې پر دې موضوع ځانګړي بحثونه شوي دي.

صدقات په ټولنه کې د بې وزلو د لاس نیوي په خاطر مشروع شوي دي، نو د صدقې هره طریقه یا میتود چې په ټولنه کې د غریبو لپاره ګټوره تمامیږي هغه باید د وخت حاکمان پلي کړي او په په دې شرعي اپشن بې وزلانو ته ګټه ورسوي. شتمن مسلمانان هم پر نورو د رحم، زړسوي او مهربانۍ له مخې باید خپل صدقات د دولت هغې ادارې ته وسپاري چې د همدې ستر کار د مخته وړلو په پار رامنځته کیږي او په دې سره به یې په دنیا کې د خپلو صدقو په وسیله د څو غریبو سم او پر ځای لاس نیوی کړی وي او هم به یې خپل اخرت د ځان لپاره ښاد کړی وي.

۲۰۱۸م

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرچيني:

(۱)سورت الدهر: ۹)

(۲)صحيح البخاري، كتاب الزكاة، باب اخذ الصدقة من الاغنياء و ترد علي الفقراء حيث كانوا: ۱۴۹٦)

(۳)صحيح البخاري، كتاب الزكاة، باب صلاة الامام و دعائه لصاحب المال: ۱۴۹۷)

(۴)صحيح البخاري، كتاب الزكاة باب قوله تعالى (والعاملين عليها): ۱۵۰۰)

(۵)صحيح مسلم، كتاب الزكاة، باب في تقديم الزكاة ومنعها: ۹۸۳)

(٦)صحيح مسلم، كتاب الزكاة، باب في ارضاء السعادة: ۹۸۹)

(۷)سورت التوبه: ٦۰)

(۸)الردة مع نبذة من فتوح العراق وذكر المثنى بن حارثة، ذكر ارتداد اهل حضرموت: ۱/ ۱٦۹، د محمد بن عمر الواقدي ليكنه، د يحيى الجبوري په تحقيق او د دار الغرب الاسلامي بيروت چاپ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زیاتو ملایانو د تولید ستونزه او د مدرسو نیمګړی نصاب

دا یو روښانه حقیقت دی چې د هر زمان و مکان غوښتنې او اړتیاوې له بل وخت او ځای سره توپیر لري. همدې حقیقت ته په کتو نوره نړۍ د خپلو تعلیمي مرکزونو په نصاب کې هر وخت لازمي بدلونونه راولي او کوښښ کوي چې نصاب یې د وخت غوښتنو ته ځواب ووایي او د دوی شته اړتیاوې په پوره شي.

د نوې عصري ټیکنالوجي په مټ اوس پرمختګ او بدلونونه په نوره نړۍ کې خورا تېز شوي دي، نو دا اړتیا تر بل هر وخت نن ډېره احساسېږي. همدا وجه ده چې په غربي دنیا کې تقریبن هر کال نوي مضامین نصاب ته اضافه کوي او په دې نژدې پاکستان کې هم هر څلور و پنځه کاله پس د نصاب په کتابونو او مضامینو کې بدلون راوستل کېږي.

ما د کراچي په مدرسو کې زدکړې کړې دي. زه چې کله د کوټې له مدرسې څخه کراچي ته ولاړم، نو د هغوی نصاب او د تدریس نوي میتود ته هغه مهال ډېر زیات حیران شوم. هلته په مدرسو کې هره ورځ حاضري وي، دلته نه شته، هلته به زده کوونکي د کتاب عبارت لومړی استاد ته لوستی چې استاد ډاډه شي شاګرد یې ماښام کتاب کتلی دی او عربي عبارت په ښه پوره اطمینان ویلای شي. دلته دا کار چا پیژندی هم نه. هلته طالب په یوه مدرسه کې داخله اخلي او بیا په یوه خاص صنف کې ناست وې بېلابېل استادان د تدریس لپاره ورته ځي راځي. مګر د کوټې په هغو سیمو کې چې افغانانو زدکړې کې کولې، خبره برعکس

(c) ketabton.com: The Digital Library

وه. طالب به ټوله ورځ په سړکانو په تاخته وو چې هلته او دلته پر تېره ناستو استادانو ته پر وخت رسيدګي وکړي. کله به د تدريس په مابينځ کې شاګرد راغی استاد ورکتل هم نه چې ته څوك يې، ولې ناوخته راغلې او څه دې زده کړي دي؟

د کراچي په مدرسو کې په عربي او اردو دواړو ژبو تدريس کېده چې له شاګردانو سره د عربي په ښه زدکړه کې يې ډېره مرسته کوله، مگر په کوټه کې د حديثو د استاد هم په خوله دوه توري عربي نه وه زده. د عربي ژبې په اړتيا يو څوك هله ښه پوهېږي چې ديني درسونه يې لوستي وي او بيا اړ شي چې په همدې برخه کې کار وکړي. هغه پوهېږي چې د ديني عالم لپاره د عربي ژبې زدکړه څومره اړينه ده. مگر زموږ د ملايانو په سلو کې د يوه کس ممکن زده وي.

هغوی نصاب ته نوي کتابونه اضافه کړي وو، له لومړۍ درجې بيا تر اتمې درجې يې په ټولو درجو کې نوي او د وخت له غوښتنو سره سم کتابونه زيات کړي وو، خو دلته لا هم د سونو کلونو مخکې نصاب لوستل کېده. د هغوی په نصاب کې د ټولنيزو مسلو هغه کتابونه داخل دي چې نوي ليکل شوي، د نبوي احاديثو ترڅنګ ځينې عربي متلونه هم پکې ځای پر ځای شوي او زده کوونکی په ټولنه کې ښو اخلاقو او غوره تعامل ته رابولي. زموږ د مدرسو په نصاب کې تر ننه دې شي ته اړتيا هم نه ده احساس شوې.

د هغوی په مدرسو کې نظم او ډسپلين ته ډېر پام کېږي، د وخت پوره پابندي وي، د زده کوونکو ترمنځ اختلاط نه وي او د لويو درجو طالبانو بېل اطاقونه لري او د کښته درجو دا ځنې بېل وي. استادان يې هر وخت څارنه کوي په مناسب وخت کې لازمې لارښوونې ورته کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ مدرسې لومړی ټاکلی نصاب نه لري، يوه مدرسه کې به شل استادان کېناستل، طالبانو په خپل کتابونه خپله انتخاب کړل او بيا به يې استادان هم د خپل انتخاب له مخې ټاکل. شاګرد په دې وخت کې نه پوهېږي چې کوم کتاب د هغه له سويې سره سم دی او کوم ترې لوړ دی؟ د استادانو په انتخاب کې هم شاګرد خطاوزي او د يوه سم استادان انتخاب ورته بيخي ګران کار دی. همدا وجه وه چې زموږ د مدرسو شاګران د هغوی په نسبت ډېر ټيټ سويه ول، نظم يې نه مرعاتوه، د وخت پابندي يې نه در لوده، له امتحانه يې بدوړل، غيرحاضری يې زياتې کولې، اخلاق يې ډېر ټيټ ول، په کوټه کې د حويلو طالبانو څو وارې پر وړو خبرو په چړو سره ووهل او بيا د پاکستان په تاڼو کې بنديان ول، چې د پاکستاني ملايانو په توسط به راخوشي کېدل.

لنډه دا چې زموږ د مدرسو نصاب دومره نيمګړی دی چې نه د معنوياتو له اړخه چندان موثر ثابت شوی او نه د ماديانو. زموږ نصاب نه د هغوی روحي اړخ قوي کولای شي او نه يې په داسې هنر او کمال نازوي چې ايينده ژوند کې د ماديانو اړخ په پياوړی کړی. د هغوی له مدرسې فارغ کس به هم په حکومت کې دنده تر لاسه کوله او هم به د مدرسو په برخه کې ژر جذبېدی، هم يې له شخصي- شرکتونو سره په مختلفو برخو کې کار کولای شوای، مګر زموږ د مدرسې فارغ يوازې زرې ته ناست وي او د کلي ملايي يې تر ټوله لويه دنده وي. له مدرسې څخه اخيستی سند يې نه حکومت مني او نه خصوصي شرکت کې کار په موندلای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هغوی د مدرسې فارغ په حساب پوهیږي، زموږ دا نه پرې پوهیږي. هغوی له پیله دیني زدکړې نه په کوي، بلکې حساب، انګلیسي، اردو ژبه، د عربي ژبې په اردو ژبه لیکل شوی ګرامر، ځینې ټولنیزې او اخلاقي لارښوونې، په اردو ژبه د املا و انشا ځینې مضامین او... ورته وایي، خو موږ له لومړۍ ورځې قدوري او د فتوا کتابونه ور شروع کړو او په یوه کال کې طالب ته ځان تر ټولنه لوړ معلومېږي او تر خپلې سویې ډېري لوړې او اوچتې فتواوي هم ور کوي.

د هغوی مدرسو به یوه خاصه دار الافتاء درلوده او دې دار الافتاء کې به د فتوا متخصص کسان ناست ول، که د مدرسې طالب ته پوښتنه پیدا کېده یا عوام الناس ته، دلته به راتلل او خپله پوښتنه یې په لیکلې یا شفاهي توګه ور کوله، هغوی سوال لیکی او بیا یې په لیکې بڼه فتوا ور کوله، پر دې فتوا به د هغوی ځانګړې ټاپه او د مشر مفتي لاسلیک وو او دې به خلکو ته یو ډول باور ور کاوه. حوالې او له شرعي سرچینو څخه نقل شوي نصوص به پکې ځای پر ځای شوي وو. خو زموږ په مدرسو کې هر طالب ځان مفتي احساسوه او په خاص ډول د کفر او اسلام په فتواوو کې هر یوه یو بنډل فتواوې په جیب کې له ځان سره ګرځولې. دا ځکه چې موږ ته د فتوا د اهلت او پر ځای ور کونکې اهمیت نه معلومېده، هغوی ته خپلو استادانو دا روښانه کړې وه چې فتوا څوك ور کوي، که هر سړی فتوا ور کړي تاوان به یې څه وي، کوم اصول لري چې باید دوه کاله ځانګړي ولوستل شي، که د خلکو اړتیا وي، نو هغه خاص ځای کې د فتوا اهل کسان ناست دي له هغوی دې فتوا طلب شي. هر استاد یې په هر شي ځان پوه نه باله. که به پوښتنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترې وشوه نو دار الافتاء ته يې رهبري کولې او دا يې يو ډول مسووليت هم باله چې خلك په دې حساسو او اساسو مسلو پوه کړي.

خو له دې هر څه سره د پاکستان مدرسې هم د نورې نړۍ په نسبت پر هغه معيار پوره نه خېژي چې هغوی ورته ټاکلی يا نن ورته اړتيا ده. مگر زموږ د مدرسو نصاب د پاکستان د مدرسو له نصاب سره په هيڅ صورت د پرتلې وړ نه دی. دلته اصلن له نننی عصر سره سم د نصاب په نوم يو شی بيخي نه شته. دې اوسني گډوډو کتابونو ته د يوه نصاب نوم ور کول د نصاب له نوم سره بې انصافي ده. هغه کتابونه چې لس کاله وخت در ضايع کړي، خو په اخير کې دې نه په معنوي پانگه کې د پام وړ زياتوب را شي نه په مادي، نو دې کتابونو ته انسان د څه شي نوم ور کړي؟ زموږ فارغين له ملايي پرته بل هيڅ هنر نه زده کوي او يوازې په مسجد کې ملا وي او زموږ د مدرسو په شان يوه مدرس کې به د ځينو پخوانيو کتابونو استاد، خلاص! بده خو يې لا دا چې نه له ټولنې سره په تعامل پوهېږي او نه له دولت سره په ژبه، دې کار د هغوی ژوند ډېر تريخ کړی او يو ډول انزوا ته يې ټېل وهلي دي.

يو بل مهم ټکی دلته دا هم دی چې له زموږ له بې بندوباره مدرسو او نصاب څخه هر کال خورا په لويه کچه طالبان فارغېږي. زموږ هيواد د دومره لويې فيصدي فارغانو ته اړتيا نه لري، بلکې دا لويه شمېره ور باندې بوج ده. سيمه مو جنگ ځپلې، کارونه پکې کم دي، وچکالي هر کال پسې زياتېږي، ظرفيتونه دومره ټيټ او وضعه داسې خرابه ده چې په هيواد کې له شته معادنو او د اوبو له طبيعي زيرمو څخه استفاده نه شو کولای، گران قيمته بوټي او ډبرې مو بل را څخه وړي، دولت مو تر اوسه پر پښو سم نه دی متکي شوی، د هيواد اقتصادي حالت مو ښه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نـه دی او ورځ تـر بلـې خرابېـږي. پـه دا ډول شرایطـو کـې لـه بیخـي کمزوري نصاب څخه تر اړتیا د زیاتو ملایانو فارغول هیواد او ملت ته د خدمت پر ځای جفا ده. ځکه د هغـوی لـوی تعـداد کسـان پـه سـخته بېکاري او غربت کـې شـپې و ورځـې تېـروي، د محرومـو مدرسـو لـه چاپېریاله راوتلي د محرومې ټولنې بېکاره او غربت ځپلي کسان به هغه مهال څه احساس کوي چې تر لس کاله زدکړو وروسـته د یـوې ګـولې ډوډۍ په پیدا کولو پسې یې نفس وخېژي؟!

د پاکستان په مدرسو کې هم تر یوه حده د افراطیت تدریس کېـږي او زموږ د افغانانو په بې بندوباره مدرسو کې نـو د افراطیـت د تـدریس اوج دی. کله چې دا مدرسې له دې کمـزوري نصـاب څخـه یوڅـوک ټولنې ته عرضه کوي او هغه په ټولنه کې حاکم فقر او غربتویني، نـو په ډېره اساني د سیمې استخباراتو ته په ګیر ورځي او د ډېر کم شي پـه بدل کې د خپل هیواد ملي منافعو پر ضد له دې محرومو او فقر ځپلو او بې روزګاره ملایانو و طالبـانو څخـه د خپـل ملـت او هیـواد پـر ضـد د سیمې استخباراتي کړۍ کار اخلي. دا نو خدمت نه دی، بلکې د هیواد پر ضد د یوه لښکر چمتو کول دي چې د نورو نیابتي جنګ په نـه څـه زموږ په خاروه کې پر مخ یوسي.

د مدرسو دا زوړ نصاب او تر اړتیا د زیاتو ملایانو فارغېدل نـن هـم په یوه لوی سرخوږي اوښتي او که دا کار همداسې دوام وکړي، نو یـو لوی بحران به وزېږي. دا روان بهیر هم زموږ د ملت، وطن او نظـام پـه زیان دی او هم خپله د دې ملایانو او طالبانو په تاوان دی. ما پاکسـتان کې د پاکستاني ملایانو او طالبانو ښه ژوند، دندې او پاک کورنه لیدلي دي. مګر زموږ طالبانو د هغوی ژوند په خـوب هـم نـه دی لیـدلی. پـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې حال کې چې نن د ټېنکنالوجۍ د سریع پر مختګ په مټ زمونږ طالبانو د هغوی له هستوګنځایونو، مدرسو او کارونو څخه خبرېږي، دوی هم انسانان دي او ټول هغه څه يې زړه غواړي چې نوره نړۍ کې يې د ديني مدرسو طالبانو او استادان لري. له دې امله زمونږ ملايانو د نورو په مقابل کې د کمترۍ احساس کوي، محرومیت او فقر له وخته لا ښه ټکولي دي، بې کاري او په ټولنه کې منزویتوب يې نور هم عقدې ور پړسوي او په ډېره اسانه د نورو دام کې لوېږي چې بیا يې تر مرګه هم دا له ماشومتوبه را پاللي عقدې نه سړېږي او د یوه لوی ناورین لپاره بـه پیلامه شي چې وروسته به يې مهاروول زمونږ د ملت او نظام له وسه وتلې چاره شي.

په دې اړه نن اقدام په کار دی، ژر په کار دی، پر ځای په کار دی او لومړی باید د دې ستونزې ریښې په سم ډول درک شي او بیا يې د مخنيوي او ترې د خلاصون پر سمو او بدیلو لارو چارو فکر وشي. که اوس دا فرض کار ایله کړو، نو بیا به لاسونه سره مروړو خو هیڅ به مو له لاسه نه کېږي او اوبه به تر ورخ را څخه تېرې وي.

هیله ده په دې اړه دولت او هغه بنسټونه د مسوولیت احساس وکړي چې په دې ستونزه پوهېږي او ژر تر ژره د عملي ګام پورته کولو اړتیا هم احساس کړي.

۲۰۱۸/سپټمبر/ ۱۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر عبادت او عبادت ځایونو د کورونا اغېز

په نړۍ کې د کرونا وبا له شدت سره ځینې داسې پرېکړې حکومتونو وکړې چې وړاندې یې چا فکر نه کاوه او نه یې په دې ډول مخینه درلوده. د سعودي عربستان حکومت حرمین وتړل، ټول خارجي زیارت کوونکي یې خپل هیواد ته له ورتلو منعه کړل او دا احتمال هم شته چې دا کال به حج هم لغوه کړي. له دې سره جوخت د نړۍ په گوټ گوټ کې د مساجدو په اړه هم فیصلې وشوې چې د وبا تر کمېدو یا ورکېدو دې بند شي یا دې هم بیخي کم کسان د لمانځه لپاره ورته حاضرېږي چې د نړۍ په مسلمانو هیوادونو کې دولتونو په چټکۍ د دې لپاره گامونه واخیستل چې لنډ مثال یې پاکستان او سعودي عرب دي. ان پاکستان د یوه مذهبي ملا مولوي عبد العزیر خلاف کیس ثبت کړی دی چې هغه د حکومت له اوامرو سرغړونه کړې ده او د وبا په دې موجوده حال کې یې خلکو ته جومات کې خطبه ویلې او لمونځ یې ور کړی دی. په دې اړه پښتو بي بي سي د ۱۹/۴/۲۰۲۰ تاریخ په ماښامنۍ خپرونه کې راپور هم درلود.

خو زموږ په هیواد کې له نورو هیوادونو سره توپیر دادی چې مذهبي کسان د مسجد بندولو یا د لمونځ کونکو راکمولو ته چمتو نه دي، له دې سره چې حکومت بازارونه او د کاروبار مارکیټونه و هتی تړلي دي، مدرسې، پوهنتونونه او مکاتب ټول رخصت دي خو د پنځه وخته لمانځه مهال جوماتونه تر پخوا دوه درې چنده ډک وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ایا په دې ډول شرایطو کې شریعت اجازه ور کوي چې خلك كـور لمونځ وکړي، يا هم كم كسان جومات ته ولاړ شي؟

دين خداى د انسانانو د سهولت او اسـانۍ لپـاره رالیږلـی دی، قـران کریم هم وايي:

{وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ} [الحج: ۷۸]

ژباړه: الله پر تاسو په دين كې سختي نه ده لازمي کړې.

دې ته ورته یو حدیث هم دی:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ الـدِّينَ يُسْرٌ، وَلَنْ يُشَادَّ الدِّينَ أَحَدٌ إِلَّا غَلَبَهُ.(۱)

ژباړه: ابو هريره رض ويل چې رسول الله ص وويل: دين اسـانه دی او هر څوك چې ځان ته دين سختوي اخير ترې لاس مينځي.

دا د دين هغه عمومي روح دی چې ټول احكام يې د اسانۍ دي او هيڅ د بشر تر طاقت لوړ شی يې پر انسانانو نه دی فرض کړی، لـه دې وجې قران کریم وايي:

{لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا} [البقرة: ۲۳۳]

ژباړه: نفس يوازې په خپل وس مكلف دی.

د قران كريم يو هدايت دا هم دی چې د سختۍ په حال کـې حـرام شيان هم حلال شوي دي، الهي قول دی:

{إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ بِـهِ لِغَـيْرِ اللَّهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ}.
[البقرة: ۱۷۳]

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه: پر تاسو مړزگه، ويني، د خنزير غوښه او هغه شی چې د غير الله ناره پر شوې وي حرام دي؛ خو که څوك اړ شو نه نافرمانه وي او نه تر اړتيا زياتوب کوي پر هغه هيڅ گنا نـه شـته يقينـن الله ډېربخښونکی مهربانه دی.

له دې ته ورته اياتونو فقهاؤ هم داسې يوه قاعده استنباط کړې ده:
الْمَشَقَّةُ تَجْلُبُ التَّيْسِيرَ. الضَّرَرُ يُزَال.(۲)

ژباړه: ، له سختي سره اساني شته او د ضرر(زيان) به مخنيوی کيږي.

دا دوې قاعدې دي چې له دې پاس ايـت يـا دې تـه ورتـه ايـاتونو څخه استنباط شوې دي، نو همدې اصل ته په کتو وبا يو ضروت دی، سـختي و مشـقت دی، زيـان و ضرر دی، بايـد مخنيـوی يـې وشي، محنيوی يې له دوا سره دا هم دی چې د رش او گڼې گوڼې له ځـايونو ډډه وشي، يو هم له هغو څخه مساجد دي، تعليمي مرکزونه دي، بازار دی، اداري دي، حج و عمره ده، نو د ضرورت له مخې دا کارونـه نـه يوازې دا چې جواز لري بلکې د انسانيت د بچاو لپـاره اړيـن دي چـې حکومتونه يې په زور وکړي.

ان رسو ل الله ص هغه کس لا مسجد ته له راتلو منعه کړی وو چـې وږه يا پياز به يې خوړلی وو:

أَنَّ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَـلَّى اللهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ قَـالَ: «مَنْ أَكَلَ ثُومًا أَوْ بَصَلاً فَلْيَعْتَزِلْنَا، أَوْ لِيَعْتَزِلْ مَسْجِدَنَا، وَلْيَقْعُدْ فِي بَيْتِهِ».(۳)

ژباړه: جابر ويل رسول الله وويل: که چا وږه يا پياز خـوړلی وي نـو موږ او زموږ مساجدو ته دې نه راځي او په خپل کور کې دې اوسي.

په يوه روايت کې دي:
حَتَّى يَذْهَبَ رِيحُهَا.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر هغو دې په کور کې وي چې بوی یې ورک شي.

له دې روایته په ډاګه معلومېږي چې که انسانانو ته دې تکلیف رساوه، نو په هیڅ صورت اجتماع او عباداتو کې ګډون نه شي کولای ان رسول الله له خپله لمانځه خلک منعه کول په داسې حال کې چې د رسول الله اصحابو به هغه کسان منافقان بلل چې د رسو ل الله په وخت کې به د هغه په امامت جمعې ته نه حاضرېدل، نو په دې وخت کې هم رسول الله د وږې، پیاز یا بل بوین شي په خوړلو خلک له مسجده منعه کړي دي، په داسې حال کې چې له دې ټولو یادو شیانو مرض نه پیدا کېږي بلکې یوازې بوی کوي چې د نورو د اذیت سبب کېږي، مګر اوس د وبا په وخت کې نورو انسانانو ته د مرګ او زیان خطر موجود دی چې د شرعي اصولو له مخې یې باید تر ممکنه حده مخه ونیوله شي دا که د مسجد بندول وي یا هم د لمونځ کوونکو کمول، ټول د شرعي اصولو او متونو له مخې مباح کار دی چې د زیان د مخنیوي په خاطر کله د وجوب درجې هم رسېږي.

اوس چې وبا په نړۍ کې سخت بد وضعیت رامنځته کړی دی، نو د ټول انسانیت ته د ور پېښ خطر له وجې که مساجد تړل کېږي، یا تعلیمي مرکزونه، حرمین بندېږي یا هم عمره و حج دا کال ځنډول کېږي، پروا نه لري، بلکې د شریعت له مخې د مخنیوي لپاره ټولې ممکنه لارې چارې لازمې دي چې وشي. دا وبا که په هر هیواد کې پاته شي او ختمه نه شي نو که په ټوله نړۍ کې یې وجود ورک هم شي د بیا خپرېدو امکانات یې خورا زیات دي، له دې امله نو لازمه ده چې تر وسه هڅه وشي چې د ډېرې خپرېدو چانس ور نه کول شي. هغه کسان چې وایي مسلمان نه وژني، یا هم وایي، د عبادت مهال یې د خپرېدو

(c) ketabton.com: The Digital Library

امکان نه شته ناسمه خبره کوي، که تاریخ ته وګورو نو د اصحابو په زمانه کې هم وبا راغلې ده چې په زرګونه اصحاب یې وژلي دي، د طبابت له مخې یې مساجد یا دې ته ورته بند ځایونه د وبا د خبرېدو تر ټولو خوندي او ښه ځایونه دي، نو د سلګونو کسانو په راټولېدو سره د وبا د نشر امکان نور هم ډېرېږي.

که له هر کس سر د خپل ځان، کورنۍ، خپلوانو، هیوادوالو، مسلمانانو او ټول انسانیت غم وي، باید د ډاکټرانو او حکومت سپارښتنې ومني او د دې وبا په وخت کې ټول عباداتو په کور کې یوازې یا له د کور له غړو سره په جمعه وکړي چې د خدای له درباره به هغه ثواب ور کول کیږي لکه دوی چې پخوا جوماتکې د جمعې لمونځ کاوه.

۱۹/۴/۲۰۲۰

سرچینې:

۱) (بخاري، کتاب الایمان، باب الدین یسر ح: ۳۹)

۲) الموسوعة الفقهیة الکویتیة (۲/ ۳۸۰)

۳) (سنن ابي دواؤد کتاب الاطعمه باب في اکل الثوم ح: ۳۸۲۲)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ونو ګټې

ونې او نباتات د اوکسیجن په چمتو کولو کې مهم رول لري. ونې سوځل شوی ګاز(کاربن) ځان ته کشوي او په بدل کې یې د انسان لپاره تازه نااستعمال شوی ګاز(اوکسیجن) چمتو کوي. همدارنګه ونې د هوا په صفا کولو کې جوت نقش لري.

د ونو ګټې یوازې د انسان لپاره هم نه دي؛ بلکې له حیوانه تر مرغانو یې ټولو ته فایدې رسېږي. حیوان هم ګېډه ځنې مړوي او هم یې سیوری کاروي. مرغه هم ځاله کې جوړوي او هم خوراک ترې کوي. انسان له دې پاس کارو ماسیوا د سون لپاره لرګي، د کور لپاره تیران، دستک او ښاخلې او همداسې نور کارونه هم ترې اخلي. په انساني ژوند کې د ونو ګټو ته په کتو شرعي نصوصو کې یې هم یادونه راغلې ده چې ځینې یې دا دي:

د مسند احمد حدیث: عَنْ أُمِّ مُبَشِّرٍ، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَنْ غَرَسَ غَرْسًا، أَوْ زَرَعَ زَرْعًا، فَأَكَلَ مِنْهُ إِنْسَانٌ، أَوْ سَبُعٌ، أَوْ دَابَّةٌ، أَوْ طَيْرٌ، فَهُوَ لَهُ صَدَقَةٌ ".(۱)

ژباړه: ام مبشر ویل چې رسو الله وویل: که چا نهال کېښود یا یې کښت وکړئ، بیا که انسان، یا ځناور، یا حیوان یا هم مرغه خوراک ترې وکړ؛ د هغه لپاره صدقه ده.

د مسلم حدیث: عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَغْرِسُ غَرْسًا إِلَّا كَانَ مَا أُكِلَ مِنْهُ لَهُ صَدَقَةً،

(c) ketabton.com: The Digital Library

وَمَا سُرِقَ مِنْهُ لَهُ صَدَقَةٌ، وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ مِنْهُ فَهُوَ لَهُ صَدَقَةٌ، وَمَا أَكَلَتِ الطَّيْرُ فَهُوَ لَهُ صَدَقَةٌ، وَلَا يَرْزَؤُهُ أَحَدٌ إِلَّا كَانَ لَهُ صَدَقَةٌ».(۲)

ژباړه: جابر رض ویل چې رسول الله وویل: هیڅ مسلمان نهال نه ږدي مگر چې هر څه ځنې خوړل کیږي هغه یې صدقه ده، څه چې ترې غلا کیږي هغه یې صدقه ده، څه چې ځناور ترې خوري؛ دا یې صدقه ده، څه چې مرغان ترې خوري هغه یې صدقه ده او هیڅوک کمول نه ترې کوي مگر د ده لپاره به صدقه وي.

د بخاري حدیث: عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَغْرِسُ غَرْسًا، أَوْ يَزْرَعُ زَرْعًا، فَيَأْكُلُ مِنْهُ طَيْرٌ أَوْ إِنْسَانٌ أَوْ بَهِيمَةٌ، إِلَّا كَانَ لَهُ بِهِ صَدَقَةٌ»».(۳)

ژباړه: انس بن مالک رض روایت کړی چې رسول الله ویل: هر مسلمان چې ونه ږدي یا هم کښت کري که بیا انسان یا مرغه او یا حیوان ترې خوراک وکړي؛ نو ده ته به هغه صدقه وي.

- د ونو او ځنگلونو گټې

ځنگلونه نه یوازي د انساني ژوند لپاره اړین دي، بلکې د حیواناتو د پایښت، زیاتوب او خوندیتوب لپاره هم ډېر گټور دي. د ونو له یو شمېر موادو څخه طب پوهان په طبي درملنو کې هم کار اخلي. ونې د سون توکي راکوي او د وادنیو په جوړولو کې هم له ونو گټه اخلو.

ونې او ځنگلونه د سیمې د هوا په بدلون کې هم مهمه ونډه لري. د ونو له پاڼو د اوبو بخارات هوا ته وزي؛ نو په هوا کې د لندوالي او نمي

(c) ketabton.com: The Digital Library

تناسب ساتي او هوا نه خوشکيږي. همدا بخارات چې لوړ ولاړ شي، نو د وريځو په جوړولو کې مرسته کوي، د باران امکان زياتوي او پوهان وايي چې ونې وريځې خپل لور ته راکشوي.

که په يوه سيمه کې ونې او ځنګلونه نه وي، نو د باران تېزي اوبه ځمکه ور سره وړي، غارې او لښتي په کې جوړوي او له دې سره جوخت په ځمکه کې له موجودو غذايي موادو څخه هم ځمکه بې برخې کوي. خو که ونې موجودې وي، نو د سيلابي اوبو په وړاندې د ونو ريښې ځمکه ټينګوي او د همدې ريښو او ځنګل په برکت د اوبو ياغي څپې مهارېږي، خلك يې له شره خوندي کېږي او اوبه په ځمکه کې جذبېږي. سيلاب ځمکه نه خرابوي او تر بارانو وروسته تېز بادونه هم ځمکې ته زيان نه رسوي. ځکه ځمکه د ريښو په وسيله ټينګه وي، پر سر يې زرغونه واښه شنه وي او تر ډېره حده د باران لندوالی په ځمکه کې پاتېږي چې د وښو په را زرغونو کې لويه مرسته کوي. دې ګټو ته په کتو نو پوهان توصيه کوي چې که هر ځای ونې پرېکړل شي، بايد پر ځای يې نوري ونې ولګولې شي. ځکه ونې د انساني ژوند هغه اړين توکي چمتو کوي چې انسان په ژوندی دی. ونې سوځل شوی ګاز (کاربن) اخلي او په اکسيجن يې بدلوي. پوهان وايي، يوه پنځه کلنه ونه د (۲۵) کسانو اکسيجن توليدوي.

ځنګلونه پر غرونو، غونډيو او ځنګلي علاقو شوې واوري ژر ويلېدو ته نه پرېږدي. ځمکه لنده ساتي. د هوا له بادېدو، د سيلاب له وړلو او غارونو څخه يې خوندي ساتي. د ځنګلي حيواناتو د خونديتوب، زياتوب، خوراك، اوسېدنې او... ځای دی. د تختو په جوړولو، د سون د توکو په زياتولو، د تعمير او ودانۍ په کارونو کې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

ونو او درختو ګڼه اخیسته کېږي. له دې ټولو فایدو او ګټو سره ونې او ځنګلونه طبیعي مناظر دي چې پر انساني فطرت ښه لګېږي. انسان د باغونو، ونو اوځنګلونو په لیدلو د خوښۍ احساس کوي. کله چې یو ځای خسته شي او په خپل چاپیریال کې د دیغت احساس وکړي؛ نو د باغ یا ځنګل لور ته وزي او هلته خپله خستګي او ذهني ستوماني لرې کوي او د طبیعي منظرو په لیدلو خپل نارمل حالت ته راګرزي. ډاکټران د عصبي ناروغیو مریضانو ته توصیه کوي چې باغونو او د ونو لور ته ووزي او خپل طبیعت نارمل وساتي.

۳۰/٦/۲۰۲۰

سرچینې:

۱) (مسند احمد، حدیث ام مبشر امراة زید بن حارثة ح: **۲۷۰۴۳**)

۲) (مسلم کتاب المساقاة باب فضل الغرس والزرع ح: **۱۵۵۲**)

۳) (بخاري کتاب المزارعة باب فضل الزرع والغرس اذا اکل منه ح: **۲۳۲۰**)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دين او شريعت تر منځ توپير

د دين او شريعت په سرچينو او نصوصو کې دې ټکي ته اشاره شوې ده چې دين او شريعت سره بېل شيان دي. د انسانانو لپاره په راغليو نصوصو کې بيا- بيا بدلون، د زماني او ټولني له بدلېدا سره د احکامو تغيير، د يوه ايت په بل منسوخېدا، د پخواني پر ځای د نوی حکم راتګ، د يو شي په اړه لومړی يو اوبيا دوه اپشنه ورکول او داسې نور موارد هغه څه دي چې موږ د دې دوو جلا شيانو توپير ته متوجې کوي.

په قران کې کريم د يو شمېر نبيانو او رسولانو تر ذکر وروسته الله تعالی وايي: {وَإِنَّ هَـذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ} [المؤمنون: ٥٢]. دلته امت د دين په معنا راغلی چې دين تري هدف دی. نو الله تبارك وتعالی وايي چې دين مو سره يو دی او زه مو رب يم. مګر د شريعت په اړه يو ځای لولو: {لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا} [المائدة: ٤٨]. تاسو ته مختلف شريعتونه او تګلارې دي. له دې جوتېږي چې دين يو دی او شريعت بېل.

له دې امله نو د دين په اړه وايي: { إِنَّ الدِّينَ عِندَ اللّهِ الإِسْلاَمُ} [آل عمران: ١٩]. د الله په خوا کې دين يوازې اسلام دی. بيا وايي: {وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الإِسْلاَمِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ} [آل عمران: ٨٥]

(c) ketabton.com: The Digital Library

که چا د اسلام له دين پرته د بل لته وکړه نو ځني وبه نه منل شي او په اخرت کې به له تاوانيانو وي.

له دې جملو او الفاظو موږ پوهېږو چې په مجموع کې دين عبادات او باورونه دي چې د کيفيت او کميت له بدليدا سره د هر نبي او رسول په زمانه کې وو او امر په شوی دی. موږ دين له دې امله عبادات او باورونه بولو چې د زمانې او ټولنې بدلېدا مو دې ته اړباسي او هم د ځينو قراني اياتونو غوښتنه زما په اند داسې ده. قران پاک کې يو ځای لولو:

{مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنْسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلِهَا}

[البقرة: ۱۰٦].

موږ يو ايت نه منسوخوو او نه يې هېروو مګر تر هغه غوره او يا مثل يې راوړو.

دا ايت ژور غور او فکر غواړي. دلته ولې ويل شوي چې ځينې اياتونه منسوخ يا بيخي له منځه وړو؟ بيا تر منسوخ شوي ايت يا هم اياتونو غوره څه معنا او مثل د چا راوړي؟

نسخه له دې امله رامنځته کېږي چې د وخت تېرېدا هر مهال د يوه حکم غوښتنه نه کوي. د زمانې تېرېدا بېلې غوښتنې کوي او شريعت هم دا لار خلاصه ايله کړې. د ټولنو بدلون هم د دې تقاضا کوي چې احکام يې له نورو څخه مخالف وي. ځکه خو ديني او شرعي متون د هرې ټولنې په ژبه، اصطلاح، استعارو، تشبيهاتو او له ژبې و کلتور سره تړلو هغو شيانو باندې راڅرخي چې خلکو ته د فهم او درک وړ وي. که عربو ته د پښتنو د اصطلاحاتو يادونه وکړي او زموږ په شان استعاري

(c) ketabton.com: The Digital Library

او تشبیهات ورته ذکر کړي، نو هغوی ته د فهم وړ نه دي او نه به په پوه شي.

د غوره والي او مثل معنا دا ده چې نوی حکم تر مخکني ګټور، اسانه او یا هم په ثواب او ادا کولو کې د هغه پخواني په شان وي. خو دا چې د ټولنې یا وخت تېرېدا له امله پخوانی حکم تغییر شوی، نو دا نوی حکم هم د هغه په شان ادا کېږي یا تر هغه هم تخفیف پکې راغلی.

د عباداتو او باورونو کمیت او کیفیت هم د شریعت برخه ده له دې امله نو په محمدي او موسوي شریعتونو کې توپیر سره لري. د عیسویانو او مسلمانانو روژه د کمیت او کیفیت له مخې فرق سره کوي. لمونځ یې همداسې دی. قران پاک یو ځای وايي:

{وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ}. (الحدید: ۲۷)

موږ د عیسی د پیروانو په زړونو کې نرمي او رحمت ځای پر ځای کړ او ګوښه والی چې دوی رامنځته کړی و، موږ نه وو پر لازم کړی.

عیسویانو خدای ته د نژدېوالي په خاطر یوازیتوب غوره کاوه او هلته به یې عبادت کاوه چې خدای د هغه یادونه کړې ده او دا هم وايي چې موږ دا طریقه نه وه ایجاد کړې، بلکې د دوی خپل ابتکار و. دا که هغوی ته هر څومره د عبادت یو ډول و، زموږ په شریعت کې نه شته.

نو ثابته شوه چې په عباداتو کې کمیت او کیفت د شریعت برخه ده چې بدلون موندلای شي. فرضن پر یو چا د روژې زمانه اوږدېږي، نو کولای شي چې د فدیې له اپشن څخه کار واخلي. قران پاک وايي:

{وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ}. [البقرة: ۱۸۴]

(c) ketabton.com: The Digital Library

او هغه کسان چې روژه په تکليف نيسي د يوه مسکين د خوراك فديه ده.

دلته په ډاگه شوې چې د روژې لپاره يو اپشن دا دی چې وې نيسي او که روژه نه وي نوبيا صدقه دويم اپشن دی. د عقيدې کيفيت هم د شريعت برخه ده. له دې امله نو د خدای د صفاتو، قيامت، حساب و کتاب او دې ته ورته نورو شيانو په اړه د په اسلام کې دننه هم او له مسلمانانو پرته د نورو شرايعو ترمنځ هم اختلاف موجود دی، مگر په مجموع کې ټول پر خدای، حساب، قيامت او... باور لري.

له عباداتو او باورونو پرته نور احکام ټول د شريعت برخه ده او د بدلون او تغيير امکان يې هيڅ وخت نه شي ردېدای. درې طلاقه يو ځای ور کول د عمر فاروق په زمانه کې درې وبلل شول. که نه تر دې مخکې يو طلاق و. دا ځکه چې طلاق اصلي موخه نه ده؛ بلکې يوه وسيله ده. له زنا د مخنيوي لپاره نکاح روا شوېده، خو انساني ټولنه کې جنجالونه او شخړې پېښېږي، د دې لپاره چې يو انسان پر بل تېری ونه کړي، نو د طلاق اپشن رامنځته شوی چې انسانان يې د خپل وخت له غوښتنو سره سم عيارولای شي.

له ځانه د دفاع لپاره جهاد روا شوی دی چې هغه مهال د تورې او اسانو په وسيله کېدی. مگر نن اس، توره، نېزه، غشی، منجنيق او د هغه وخت نور وسايل نه کارېږي، بلکې نوې ټيکنالوجي استعمالېږي. ځکه هدف له ځانه دفاع ده نه وسايل، له دې امله نو پرون په توره دفاع ممکنه وه او نن په نوي وسايلو.

د رسول الله ص په زمانه کې د واړه اختر سرسايه په خورما، اوربشو، پنير او کشمشو يا نورو خوراکي توکو ور کوله کېده، مگر د وخت

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوښتنې ته په کتو امام ابو حنيفه رحمه الله دينار او درهم(يا اوس کرنسی) ته اجازه ور کړه او دا يې ډېر پر ځای گام اخيستی.

د حج و عمرې لپاره حاجيانو ته د هر لوري ميقات ټاکل شوی، مگر نن ميقات اعتبار نه لري او نه چا ته معلومېږي. له دې امله نو حاجيان په هوايي ډگر کې لا احرام تړي.

قران کريم کې د هجرت يادونه شوې ده او رسول الله ص هجرت هم کړی و. خو رسول الله صلی الله عليه وسلم په خپله دا اعلان وکړ چې د مکې تر فتحې وروسته (فرض) هجرت نه شته،(لاهجرة بعد الفتح) ځکه هجرت يو موقتي حکم و چې يوازې د رسول الله ص په زمانه کې د مکې تر فتحې پوري و. څه وخت چې مکه فتحه شوه، نو د دې حکم فرضيت يې ختم کړ او د هجرت امر هم يوازې له مکې شوی و. په حبشه، حضرموت، يمامه، عراق او نورو سيمو کې مسلمانان اوسېدل او رسول الله ص هيڅکله هم د هجرت امر نه دی ور ته کړی.

په قران کريم کې د اهل کتابو په اړه د جزيې امر راغلی دی. رسول الله ص د قران په هدف پوهېده، له دې امله يې دا امر د خپلو وخت له يو شمېر خاصو اهل کتابو پرته بل ځای نه دی عملي کړی. که نه جگړې يې له عربي مشرکينو سره هم وکړې، خو دا امر نه قران د هغوی په اړه کړی او نه يې تر نزول وروسته رسول الله ص د هغوی په اړه دا تگلاره غوره کړې.

د مکې تر فتحې وروسته رسول الله ص عائشې رض ته وويل چې که ستا قوم نوی نه وای مسلمان شوی، نو ما به مکه په هغه ډول جوړه کړې وای چې ابراهيم عليه السلام اول جوړه کړې وه. تر رسول الله ص

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخکې سيلاب د کعبې خونه ورانه کړه. عربو هڅه وکړه چې له روا لارو په تر لاسه شوېو پيسو يې جوړه کړي؛ مګر پيسې ور کمې شوې او حطيم يې له خونې بهر کړ. د فتحې په ورځ رسول الله ص دا کار ځکه ونه کړ چې اصل هدف د انسانانو وحدت، د خدای لور ته رجوع او په يوه موخه عبادت و. دا چې رسول الله ص اساسي هدف ته رسېدلی و، له دې امله يې نو د کعبې په خونه چې اصلن يوه وسيله ده، کار ونه کړ او پر خپل حال يې ايله کړه. عبد الله بن زبير بيا د عائشې رض د حديث له مخې سمه جوړه کړه، مګر حجاج بن يوسف بيا په خپل دور کې بېرته د عربو په شان جوړه کړه.

که تر دې هر څه را تېرو شو، نو د اوس وخت حقايق مو هم دې ته متوجې کوي چې دين او شريعت سره جلا کړو. عبادات او باورونه اوږدمهالي او نور احکام لنډ مهالي، تغيير منونکي او د بدلون وړ وګڼو. دا نن وګورئ چې د يو انسان تر مرګ وروسته د فاتحې يا تعزيت طريقې د مسلمانانو په ټولنو کې څومره سره بېلې دي؟ زما په ګومان هدف انسانانو ته تسليت ور کول دي، دا که په هره طريقه وي، زما په اند هيڅ پروانه لري. ځکه هر سړی د خپلې ټولنې په هغه طريقه خوشالېږي چې ده ته معرفي او ښه ور سره اشنا وي. که نااشنا طريقه وي، کېدای شي درنه ور باندې تمامه شي.

د لمانځه په طريقه کې اختلاف شته. د حج په ادا کولو کې اختلاف دی. زکات، اودس، غسل، سزاوې او نور هم د اختلاف ښکار دي. زما په فکر د سلفي لمونځ په حنفي پسې روا دی، د شيعه دا په سني پسې سهي دی او د هر مسلمان لمونځ له بل سره روا دی، ځکه هدف عبادت دی پر کيفيت يې اوس ډېر سخت کار دی. د تعبيرونو،

(c) ketabton.com: The Digital Library

تفسیرونو او فهمونو اختلاف هم د دې سبب کېږي چې احکام تغییر کړي.

د عبادت مفهوم که زموږ تر مروج مفهوم یو څه پراخ ونیول شي، نو ستونزه تر ډېره حلېږي، لمونځ عبادت دی، دا چې له غلا منعه شوې ده، د خدای په منعه ځان منعه کول، هم عبادت دی، که یو څوك د غلا موکه پیدا کړي، له دې امله یې ونه کړي چې خدای منعه ځنې کړې ده، ثواب ورته لري، سود همداسې، زنا په دغه ډول.

نو له عبادت څخه یوازې لمونځ، روژه او حج هدف نه دي، هغه ثابت احکام او مستقل ارزښتونه چې قران کریم په واضحو ایاتونو او ثابتو نبوي سنتو ثابت دي، هغه د دین برخه دي او د تل لپاره به پر خپل حال پاته وي.

زموږ د پوهنتون دورې یو استاد و، هغه به ویل چې د شریعت ټول احکام هم موقت نه وي، بلکې په شریعت کې ځینې احکام له ثوابتو څخه دي، نو که غلا، زنا، سود او نورو شیان د شریعت برخه هم شي، د دغه استاد د دریځ له مخې بیا هم په تلپاتې حرامو او ممنوعاتو کې داخل دي.

یو شمېر کسان فکر کوي چې په واضحو نصوصو ثابت احکام تغییر نه کوي، مگر بل خوا بیا مؤلفة القلوب په قران کې ذکر شوي دي چې صدقه ور کول ورته روا دي، خو دوی اوس وخت له دې حکمه ایستلي دي او فکر کوي چې دا حکم یوازې د اسلام تر شروع پوري و، وروسته نه عملي کېږي. اصلن د احکامو نوعیت ته کتل لازمي دي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دین او شریعت، هر حکم خو باید په نص ثابت وي، څوك یې له ځان نه شي ور کولای.

که د احکامو نوعیت ته وکتل شي، په خپله معلومېږي، چې یا د موقتو احکامو سره تړاو لري یا هم له ثوابتو سره.

د غلامانو په اړه هم قران کریم کې ایاتونه راغلي دي او هم حدیثونه پر شته، اما دا چې نن غلامان نه شته، دا ښه کار دی، هغه ایاتونه چې د غلام ازادولو یادونه یې کړې ده، د شریعت برخه دي او نن یې د عمل دور تېر شوی دی.

یوه برخه احکام بیا دوه اړخونه لري، کله په یوه عمل کېږي او کله بیا په بل، نو هر اړخ خپل وخت او محل لري، چې د خپل محل په راتلو بیا عمل په کېږي، دا احکام هم پر خپل حال پاتېږي، نه د منسوخ په ډله کې شاملېږي او نه له منځه ځي.

په هر حال دا یوه مهمه موضوع ده، هیله ده چې اوس وخت پوهان دې ته ځانگړې پاملرنه وکړي او د دین و شریعت پولې په ډېر روښانه ډول یو له بل سره بېلې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولاء او براء

ولاء د لغت له مخې دوستي او مینې ته وايي، لسان العرب تر (موالاة) لاندې همدا ترجمه کړې ده. المولی بیا په خورا زیاتو معناؤ کارېږي چې زیاتره وخت د مرسته کوونکي او دوست لپاره کار شوی دی. ولایة په زور سره د نسب، نصرت او ازادي(عتق) په معنا دی. نو موالاة د معاداة(دښمنۍ) او ولې د عدو(دښمن) ضد دي. ولي د نژدېکت او موالاة بیا د متابعت(پیروي) لپاره هم استعمالېږي. تولي کله د مخ اړولو په معنا وي او کله د پیروي، قران کریم کې دي(وان تتولوا یستبدل قوما غیرکم) بل ځای وايي: (ومن یتولهم منکم فانه منهم) په لومړي ایت کې د مخ اړولو معنا ور کوي او په دویم کې د پیروي او مرستې.(۱)

ابن الاعرابي د براء په اړه ویلي چې د خلاصون، پاکي، لرېوالي او ډار په معنا دی. براء او بریء په یوه معنا دي.(۲)

د دې دواړو اصطلاحاتو په اړه شرعي یا اصطلاحي تعریف کې پخوا ډېر عمومیت شوی دی. که اوس هم د افراطي ډلو تعریفونه وکتل شي نو ترې معلومېږي چې د قران کریم له دې اصطلاحاتو سره یې ظلم کړی دی او تر خپل هغه مفهوم یې ډېر عمومیت ور کړی چې د قران په ایت کې له کوم سیاق و سباق سره راغلي دي.

زه په دې لیکنه کې د نوروپخوانو یا اوسنیو افراطیانو تعریف نه را اخلم، لومړی د قران کریم یو ایت را اخلم او هغه ایت د دې دواړو سم شرعي تعریف وړاندې کړی دی چې وروسته یې تشریح کوم:

(c) ketabton.com: The Digital Library

اللّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُواْ يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّوُرِ وَالَّذِينَ كَفَرُواْ أَوْلِيَآؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُم مِّنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ (البقره: ۲۵۷)

ژباړه: الله د هغو کسانو دوست دی چې ایمان یې راوړی، له تاریکیو یې رڼا ته باسي او هغو چې انکار یې کړی دی، د طاغوت دوستان دي چې له رڼا یې تیارې ته بیایي.

له دې ایت څخه په ډېره اساني د ولاء او براء تعریف معلومولای شو. قران کریم دلته مومنان د الله دوستان او کافران د طاغوت ولیان ګڼلي دي. له دې ښکاري چې په قران کریم کې هر ځای د ولاء یا براء یادونه کوي، نو دیني او مذهبي دوستي یې هدف وي. قران کریم اصلن د لغت پوهنې کتاب نه دی چې د الفاظو پر معنا یا تعریف خبرې وکړي، خو د اصطلاحاتو له کارونې او سیاق و سباق څخه یې موږ تعریف معلومولای شو.

قران کریم یو بل ځای هم د دې وضاحت کړی دی:

لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ () إِنَّمَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ وَظَاهَرُوا عَلَى إِخْرَاجِكُمْ أَنْ تَوَلَّوْهُمْ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ (الممتحنة: ۸، ۹)

ژباړه: چا چې له تاسو سره د دین پر سر جنګ نه وي کړی او نه یې له خپلو سیمو پسې اخیستي یاست، الله مو له دې نه منعه کوي چې نیکي او انصاف ور سره وکړئ؛ بېشکه الله انصاف کوونکي خوښوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بلکې د هغه چا له دوستي مو الله بندوي، چې له تاسو سره يې د دين پر سر جنګ کړی وي، تاسو يې له خپلو سيمو شړلي ياست، ستاسو پر ايستلو يې کومک کړی وي او که چا له دوی سره دوستي وکړه، نو هغوی ظالمان دي.

په دې ايت کې دا په ډاګه شوه چې څوک له مسلمان سره د دين پر سر شخړه کوي، نو هغه د دوستۍ وړ نه دی، ځکه په اسلام کې اصل دادی چې (لا اکراه في الدين) نو څوک چې دې اصل ته درناوی نه لري، هغه ګواکې اسلامي او انساني ارزښتونه نه شي پالللای، له دې امله د مسلمانانو د دوستۍ وړ هم نه دی. مګر بل پلو هغه کسان چې دا کار يې نه وي کړی، د هغوی له نيکي او انصافه الله تعالی منعه نه ده کړې؛ بلکې مسلمانان يې دې ته هڅولي دي چې نيکي او انصاف وکړي، ځکه د الله همداکسان خوښ دي.

رسول الله په مدينه کې له يهودو سره تړون وکړ چې موږ و تاسو به سره حليفان يو، مسلمانان او يهود يې يو سياسي ائتلاف بللی دی او له مدينې د دفاع په خاطر يې له يهودو سره سياسي او دنيوي دوستي در لوده، د يهودو په بازارونو کې مسلمانانو پېر و پلور کاوه او د ځينو مسلمانانو تجارتي کاروانونه د روم او فارس تر ولکې لاندې سيمو ته تلل، چې د رسول الله ص په تولو لس کلنه نظامي سياسي رهبرۍ کې هغه له دې څخه منعه نه ده کړې او له ځينو عربي قبايلو سره چې يې د تجارت راکړه ور کړه بنده کړې وه، هغه هم د دين پر سره د شخړې له امله يو مجبوريت و، چې مکيان د دې ډلې په لومړي کتار کې ولاړ ول. اما کله چې هغوی د مسلمانانو له لاسه رسول الله ص ته شکايت وکړ چې زموږ د تجارت لار د بنوحنيفه قبيلې يو مشر ـ ثمامه بن اثال

(c) ketabton.com: The Digital Library

رض بنده کړې؛ نو رسول الله ص هغه ته امر وکړ چې لار خلاصه کړه، ځکه زه خلك له لوږې نه وژنم. د بخاري په کتاب المغازي او فتح الباري کې يې پوره تفصيل راغلی دی.

د ولاء او براء په اړه يو حديث هم ډېر راوړل کيږي چې خلك له هغه څخه هم ناسم فهم اخلي، حديث دادی:

«مَنْ أَحَبَّ فِي اللَّهِ، وَأَبْغَضَ فِي اللَّهِ، وَأَعْطَى لِلَّهِ، وَمَنَعَ لِلَّهِ فَقَدِ اسْتَكْمَلَ الْإِيمَانَ».(۳)

ژباړه: که چا مينه او کينه دواړه دالله لپاره وکړل، ور کړه او منعه يې هم د الله له کبله وي، نو هغه ايمان بشپړ کړ.

دا او دې ته ورته روايات هم واضح دي زموږ له پورته تشريح سره يوډول ضديت نه لري. ځکه د الله لپاره مينه او کينه هم په دين پوري تړلې وي، همداراز ور کړه او منعه هم. په دې خاطر چې الله د دين رالېږونکی دی، ديني چارې راښيي، نو موږ چې د الله له امله له يو چا سره دوستي يا دښمني کوو حتمي خبره ده چې هغوی به پر دين راسره شخړه کوي که نه په دنيوي امورو کې خو هيڅ ځای الله امر نه دی کړی چې له چا سره دوستي او له چا سره دښمني وکړو؟

د الله لپاره هر څه يوازې تر دين پوري محدود دي؛ ځکه الله ديني لارښود دی، لومړی شارع دی، ديني چوکاټونه او حدود هغه ټاکلي دي، له دې امله به د خدای لپاره خپګان او خوشالي د هغه د دين پر سر وي، نه د هغه څه پر سر چې الله يې په اړه هيڅ نه دي ويلي. له دې ښکاره معلومېږي چې دين د سياسي، اقتصادي، کلتوري او نورو دنيوي چارو په اړه هيڅ نه دي ويلي، بلکې په دين کې اړينه ده چې په ديني چوکاټ کې دننه به د هغه لارښووني عملي کيږي، له دې امله که څوك

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپه کېدل خپه دې شي او که څوک خوشالېدل خوښ دې شي. د همدې دين د پياوړتيا لپاره ور کړه د الله لپاره ور کړه او د دين د دفاع په خاطر يې بندول هم د الله لپاره دي.

د ولاء او براء تعريف داسې کول چې له نامسلمانو سره ټولي دنيوي اړيکې بايد پرېکړل شي، نه کوم ديني بنسټ لري او نه يې ځمکنۍ واقعيتونه مني. رسول الله ص په خپل وخت کې د مدينې له يهودو نيولې بيا د فارس تر اورپرستانو او د ورم تر اهل کتابو له ټولو سره اړيکې ساتلې وې، د مسلمانانو تجارتي قافلې همدې سترو نامسلمانو امپراتوريو ته تلې راتلې او د رسول الله ص د مرګ مهال هم د هغه زغره د يوه يهود سره ګرو وه، د خيبر ځمکې يې يهودو ته د يو معاملې له مخې ور کړې وې او داسې نور مثالونه. قران کريم هم يادونه کوي چې که مسلمان له تاسو مسلمانانو د دين پر سر مرسته طلب کړي، نو تاسو به مرسته ور سره کوئ، اما نه د هغه قوم پر خلاف چې له تاسو سره تړون ولري.(النساء: ۹۰، ۹۲، الانفال: ۷۲)

زما په اند له مکيانو او يهودو سره د جنګ مهال ځينې احکام رسول الله ص د سياست او د وخت د غوښتنې له امله هم ور کړي چې په دې ډول يې د خپلو پيروانو ترمنځ له دښمنه نفرت پيداکاوه او د هغوی اتحاد هم په دې ډول مضبوط کېدی. د جنګ مهال د يوه بريالي مشر- يوه ځانګړنه داده چې د خپلو کسانو ترمنځ دښمن بدنام کړي او هغوی بايد سخت نفرت ځنې وکړي، په دې ډول نه دښمن ته د نژدېکت، همکارۍ او جاسوسۍ هڅه کوي او په دې سره خپل منځي اتحاد هم ساتل کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له مکيانو او يهودو سره د جنګ مهال همدا د حالاتو غوښتنه وه، جګړه ييز حالات يو ډول احکام لري او د امن وخت بل رقم، د سختۍ مهال يو ډول اوامر وي او د سوکالۍ پر وخت تغيير کوي، د ضعف حالت بيا د قووت له حالت سره په ډېرو شيانو کې توپير کوي.

له دې امله د ولاء او براء يوازې يو تعريف چې هغه هم د قران او سنت پر نصوصو او اصولو برابر نه وي، نه معقول کار دی او نه يې د وخت غوښتنې ايجابوي. نن اړتيا ده چې موږ ځينې فقهي اصطلاحات له نوي سره تعريف کړو، ځينې فقهي قواعد د وخت له حالاتو سره سم اپډيټ کړو او ځينې بيا نوي رامنځته کړو. په دې ډول موږ کولای شو چې د دين د سم فهم لپاره لار اواره کړو او هغه ناسم پوهاوی چې اوس موجود دی، تر ممکنه بريده به يې ګراف را کم شي.

د پخوانيو تعريفونو يوه ستونزه دا هم وه چې د يوه کس له لوري کېدل، هلته داسې يوه اداره موجوده نه وه چې د يوې قاعدې يا تعريف ټول اړخونه وسنجوي او بيا يې په اړه پرېکړه وکړي، بلکې د يوه کس د هڅو محصول دی چې ګوره په خپل وخت کې به يې سمه نتيجه ور کړې وي که نه؟ اما اوس حالات بدل شوي دي، هغه تعبيرونه چې له دينه پخوا يوه کس يا يوې وړې ډلې کړي، دي نن زموږ غوښتنې نه پوره کوي، ځکه هغوی خپله د اوس له وخت له انکشافاتو خبر نه ول، دا مسلې ورته معلومې نه وې، زموږ د وخت له غوښتنو په هيڅ صورت هغوی نه وو خبر، له دې امله يې حللار هم نه ده ټاکلې.

د همدې لپاره بايد نن هڅې وشي او د يوې مستقلې ادارې له لورې وشي چې د نورو علومو ماهر پوهان يې هم غړيتوب ولري، څو يې د جانبي عوارضو په اړه هم فکر او سنجش وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۰۱۸/ ۱۰/ ۲۸

سرچيني:

۱) (لسان العرب د ابن منظور: ۳/ ۹۸۵- ۹۸۶، القاموس المحيط مخ: ۲۹۴)

۲) (لسان العرب: ۱/ ۱۸۳، القاموس المحيط: ۱/ ۸)

۳) (المعجم الاوسط باب الميم باب من اسمه مسلمة ح: ۹۰۸۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دښمن او مقاتل

عربي کې دښمن ته عدو وايي، د شيطان په اړه ګڼ ځايونه الله تعالی ويلي دي چې داستاسو ښکاره دښمن (عدو) دی. او مقاتل خپله عربي توری دی چې موږ ورته جنګيالی يا جګړه مار وايو.

قران کريم دا دوه اصطلاحات بېل- بېل کارولي دي چې موږ ته هم په کار ده تفکيك يې وکړو. عدو عام دی چې په عموم کې يې د دښمن پر ټولو ډولونو اطلاق کيږي اما مقاتل پکې خاص شوی دی چې له عمومي دښمنه يې احکام هم فرق کوي. دواړو ته په يوه سترګه کتل يا يې په لوی لاس توپير ته نه متوجې کېدل هم له قراني مفاهيمو سره ظلم دی او هم له انسانيت سره.

قران کريم د دښمن په اړه يوځای وايي:

وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ. (فصلت: ۳۴)

ژباړه: نيکي او بدي سره مساوي نه دي، د بدي ځواب ښېګنه کړه، نو ته چې له چا سره ته دښمني لرې، هغه به دي ټينګ دوست شي.

دلته موږ وينو چې د دښمن د بدي په مقابل کې يې د نيکي امر کړی دی، له دې ښکاري چې د عمومي دښمن احکام د مقاتل له احکامو څخه بېل دي. ځکه د مقاتل په اړه يو ځای وايي:

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ. (البقره: ۱۹۰)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه: او د الله په لار کې له هغو سره وجنګېږئ چې له تاسو سره جنګ کوي، او تېری مه کوئ یقینن الله تېریګر نه خوښوي.

دلته مو ولیدل چې له جنګیالي سره د جنګ امر کوي، څوک چې له موږ سره جنګ پیلوي موږ یې هم له ځانو د دفاع په پار جنګ ته هڅولي یو. مګر له دښمن سره یې هیڅ کله هم د مقاتلې امر نه دی راکړی، له دې معلومېږي چې مقاتل باید له دښمنه بېل کړل شي.

د افراطیانو یو ستونزه همدا ده چې د قران کریم اصطلاحاتو ته یې خپله د قران په رڼا کې نه دي کتلي. دوی دې ټکي ته نه دي متوجې شوي چې قران کریم ولې د عدو لپاره یو ډول احکام ور کړي او د مقاتل په مقابل کې یې بل ډول؟

له دیني مفاهیمو سره سرسري چلند څو زیانه لري: یو؛ د دین د بدنامۍ سبب کېږي، دوه؛ موږ ته د مشکلاتو پیدا کېدو لامل کېږي، درې؛ او د اخرت د خرابۍ وېره هم ور سره مله ده.

د دیني و شرعي مفاهیمو د تشریح لپاره اړینه ده چې ټول نصوص وکتل شي ، بیا له موضوع سره تړلي ایاتونه و احادیث ټول یو د بل په څنګ کې د دې لپاره راوړل شي چې یو داسې فهم ترې واخیستل شي چې نه د اسلام له کلي پیغام سره ټکر ولري او نه مسلمانانو ته په خپلو روزمره چارو کې ستونزې ایجاد کړي. ځکه دین د انساني سوکالۍ لپاره راغلی، کله چې یو تعبیر د سوکالي پر ځای ستونزې ایجادوي، نو حتمي په بشري تعبیر کې نیمګړتیا موجوده ده چې باید نور پوهان یې درک او حللار ورته پیدا کړي.

دین له انسانه د نفرت امر نه دی کړی، بلکې له بدي یې د نفرت امر کړی دی؛ ځکه دین الهي رحمت دی او پیغمبر د انسانانو لپاره رحمت

(c) ketabton.com: The Digital Library

راغلی دی، نو که د نفرت حکم وکړي، هغه کلي پیغام يې تـر پوښـتنې لاندې راځي. د رسول الله ص په یوه حدیث کې دي:

وَأَنْ يَكْرَهَ أَنْ يَعُودَ فِي الْكُفْرِ بَعْدَ أَنْ أَنْقَذَهُ اللهُ مِنْهُ، كَمَا يَكْرُهُ أَنْ يُقْذَفَ فِي النَّارِ .(۱)

ژباړه: په اور کې د لوېدو په شان دا هم بده گڼي چې لـه کفـره تـر الهي نجات وروسته بیرته کفر ته ور وگرځي.

دلته مو ولیدل چې اصلن کفر بـد شـی دی، یـو مسـلمان کفـر تـه ورگرځېدل بد بولي، کافر د همدې بد فعل له امله غنـدل شـوی دی. د یوه عالم دا خبره مې پر زړه ولگېده چې که هر څوك د خپل دین پیغام نن په مینه او محبت خلکو ته وړاندې کړي، نو هغه به بریالی وي، موږ ته په کار ده چې خپل زاړه تعریفونه نوي کړو، شرعـي مفـاهیمو تـه لـه سره کتنه وکړو، د وخت لـه غوښـتنو سره سـم ضـوابط جـوړ کـړو او د تجدید دین فلسفه په دې ډول را تازه کړو چې د زمان، مکان او محیط له غوښتنو سره دیني تعبیر هم عیار او هماهنگ کړل شي.

۲۰۱۸م

سرچینه:

۱) مسلم کتاب الایمان باب بیان خصال من اتصف بهن وجد حلاوة الایمان ح: ٦٧)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څو عربي اصطلاحاتو پېژندنه

د قراني وینا له مخې چې هر قوم ته رسول د هغو په ژبه ورځي، څو خلکو ته خپل پیغام په ښه ډول ورسوي.(ابراهیم: ۴) رسول د هغه قوم اصطلاحات کاروي. د هغو له استعارو څخه کار اخلي. د هغوی په شان حقیقت و مجاز ته مخه کوي. د خپل قوم متلونه په مجلس او ینا کې یادوي. لنډه دا چې د قوم په ژبه د خدای پیغام خلکو ته رسوي، نور هر څه د قوم په شان دي. ژبه، کلتور، اصطلاحات، بیان، مثالونه، حقیقت و مجاز، استعارې، تشبیهات او له ژبې سره تړلي نور ډېر څه.

قران خپل همدې اصل ته په کتو د عربو او ور سره پرتو اهل کتابو یو شمېر اصطلاحات راوړي. البته د ځانګړو فکري مکتبونو پلویانو له دې پرته چې د قران اصل ته پام وکړي، دا اصطلاحات په خپله ګټه وکارول او د هغو خلاف یې ترې کار واخیست چې د دوی مخالفت یې کاوه.

مشرك، اهل کتاب، امیان یا امي، غافل، ام القری او... هغه اصطلاحات دي چې عربو ، د ابراهیمي دین پیروانو او ورته څېرمه اهل کتابو یو بل ته کارول، نو قران همدې اصطلاحاتو ته په خپله غېږ کې ځای ور کړی او په هغو مواردو کې یې یاد کړي چې ورته اړتیا وه.

د ابراهیمي دین پیروانو هغو کسانو ته مشرکین ویل چې بتانو ته یې عقیده در لوده. د رسول الله ص تر راتلو وروسته چې دې کسانو خپله تګلاره پسې واخیسته او د رسول دعوت ته یې مثبت ځواب ور نه کړ، نو قران هم د تېرو احنافو(د ابراهیمي دین پیروان) اصطلاح ورته وکاروله

(c) ketabton.com: The Digital Library

او دا یوازې په هغه صورت کې له شرعي اړخه د استعمال جواز لري چې پر خلکو اتمام حجت وشي. قران پاک د سورت غافر په (۸۳، ۸۴، ۸۵) نمبر ایاتونو کې دا اصل روښانه کړی چې د رسول تر اتمام حجت وروسته یو څوک مشرک او کافر بلل کېږي او د عذاب مستحق دی.

له دې پرته د نورو لپاره د دې الفاظو کارونه نه د دین له مخې جواز لري، نه عقل او فطرت دا مني چې د یو انسان له قانع کولو، پوښتنو ته د سم ځواب له ویلو او شکونو له رفعه کولو پرته دې هغه کافر، مشرک او د اخروي عذاب مستحق وبلل شي.

قران یوازې خاص قوم مشرکین بللي. د اهل کتابو لپاره یې د منکر (کافر) اصطلاح کار کړې، مگر غالبن مشرک یې یوازې مکیانو ته ویلي. ځکه د هغه ځای احنافو دا لفظ د قران تر نزول مخکې هم د بتانو پیروانو ته کاراوه او وړاندې لا یوه اصطلاح وه. همدې ته په کتو قران هم د هغوی لپاره د مشرک الفاظ کارول او له دې پرته یې نورو ته مشرکین نه ویل.

له رسولانو څخه د مخالفت ځانگړې ترټنې هر قوم ته ور کول شوې. اهل کتابو ته د همدې مخالفت لپاره ځانگړی دا حکم نازل شوی چې که یې د الله او رسول سره مخالفت ته دوام ور کړ او له دینه یې مخ واړاوه، نو جزیه دې پر ولگوله شي. دا حکم یوازې د رسول تر ژونده و، ځکه دا سرزنش و او یوازې هغه اهل کتاب یې وړ ول چې اتمام حجت پر شوی وو. قومونو ته د سرزنش دا امرونه یوازې تر هغه وخته خاص وي او لامل یې هر ځای له نصوصو ښکاري چې د رسول مخالفت او مقابله وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نړۍ کې يوازې يهود او نصارا د اسماني دين او کتاب دعوه نه لري، بلکې نور قومونه هم شته چې د اسماني دين او کتاب دعوه کوي. يوازې دا دعوه هم نه ده بلکې له اسلام، يهوديت او عيسويت سره مشترك ټکي هم لري، مثلن: د الله وجود، وحدانيت، قيامت، د شرك حرمت، د رسولانو راتګ، د خدای پيغام او داسې نور.

که مشرك د مکيانو اصطلاح نه کړو او اهل کتاب هم د هغوی خپله اصطلاح ونه ګڼو، نو يو شمېر سختې پوښتنې را پورته کېږي. لکه: له عيسايانو او يهودو ماسيوا نور څوك اهل کتاب دي؟ ايا د صابي مذهب پيروان اهل کتاب دي؟ مجوسيان اهل کتاب دي؟ په داسې حال کې چې قران وايي هر امت ته مو رسول لېږلی.(النحل: ۳۶) که هر امت ته رسول لېږل شوی وي، نو ښايي ځينې نور اهل مذاهب هم دغه دعوه وکړي چې موږ هم اهل کتاب يو او کتاب مو اسماني دی. مکيان د ابراهيمي دين پيران ګڼل کېدل، دوی هم دا دعوه کوله. پر ابراهيم عليه السلام صحيفې نازلې شوې، نو مکيانو هم اهل کتاب دي، ولې په دې نوم نه دي ياد شوي او د نکاح جواز يې ولې نه دی ور کړی؟

امي يا اميان هم د عربو يوه اصطلاح وه چې اهل کتابو عربو ته دا نوم ور کړی و. د امي معنا ته که پام وکړو نو د قران له هغې معنا سره اړخ نه لګوي چې عرب يې اميان بللي. ځکه امي، ام(مور) ته منسوب دی او هغه حالت ښيي چې د انسان هيڅ نه وي زده، معنا نالوستی. که په همدې معنا امي واخلو بيا خلو د عربو له حالت سره اړخ نه لګوي. ځکه په عربو کې زرونه کسان وو چې ليك لوست يې کولای شوای او په خط پوهېدل. احاديث او د دوی د تاريخ کتابونه ټول د دې شاهدي ور کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو بيا امي څه معنا؟ امي د اهل کتابو له لوری عربو ته ويل کېدل او هدف يې دا وو چې موږ کتاب لرو، پرلپسې را ته نبيان راغلي او د دين تجديد مو شوی، مګر تاسو له دې څخه محروم ياست. عرب د ابراهيم عليه السلام په دين ول چې د اهل کتابو تر دين ډېر پخوانی او لرغونی دين و. تر دې وروسته نه بيا بل نبي ورته راغلی و او نه کوم کتاب. نو د اهل کتابو دا نوم ور سره لګېدی چې تاسو زموږ په نسبت اميان ياست. ګواکې امي عربو ته يوازې د اهل کتابو په مقابل کې ويل کېدل، نه دا چې هغوی له کتاب، ليک لوست او نړۍ سره نااشنا ول.

غافل د لغت له مخې ناخبره ته وايي. قران څو ځايه عربو ته د غافلين لفظ استعمال کړی. يوه پوښتنه دا ده چې له څه شي غافل؟ خبره صافه ده چې له دينه غافل. مګر دا پوښتنه رامنځه ته کېږي چې عرب کله له دينه غافل ول؟ د ابراهيمي دين دعوه يې کوله. د لمانځه، حج، زکات او نورو عباداتو شاهدي يې خپله قران ور کړې نو بيا څنګه غافل ول؟

زما په اند عرب نسبي غافل دي. د اهل کتابو په شان يو شمېر نبيان او د تورات، انجيل او زبور په شان کتابونه نه دي ور ته راغلي او په خپله ژبه يې ځانګړی رسول نه در لود، له دې امله نو د نژدې اهل کتابو په پرتله غافل بلل شوي. که نه عربو هم دين در لود، هم يې خدای پېژندی او هم يې پر اخرت باور در لود. لکن له دې دين، عقيدې او اعمالو سره يې ځينې له ځانه جوړ شيان ور دننه کړې ول چې د اصلاح لپاره يې محمد رسول الله عليه السلام ورته راغی.

همدې ټکي ته د عربو هم ور پام و، ځکه به يې نو کله ناکله د اهل کتابو له علماؤ د يو شمېر مسلو په اړه پوښتنې هم کولې. اهل کتابو دوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته هم د غافلین نوم ور کاوه او هم یې امیان بلل. دا هر څه یې له خپل ځان سره د پرتلې له امله ورته ویل. که نه عرب هم دینپاله وو او هم یې لیک و لوست زده وو. په مقابل کې یې قران کریم اهل کتاب اهل ذکر یاد کړي دي، ورته وایي: که تاسو نه پوهېدلئ، نو له اهل ذکر څخه پوښتنه وکړئ.(نحل: ۴۳، انبیاء: ۷)

قران د مکې لپاره د ام القری نوم غوره کړی دی. له دې نوم څخه ځینو کسانو دا فکر اخیستی چې په لومړي ځل د ځمکې غوړېدا له دې ځای څخه شروع شوې. ځینو بیا ویلي چې د ځمکې مرکز همدا مکه ښار دی او داسې نورې دعوې. خو که دې ته فکر وکړو چې مکه ولې قران ام القری بللې؟ دا په داسې حال کې چې له عربو ماسیوا د نورو دینونو پیروانو د الهي عبادت پر ځای کعبې ته مخ نه کاوه. نو په داسې حال کې د مکې ښار ته ام القری ویل له دې پرته بله توجیه نه لري چې دا د عربو یو لرغونی نوم و چې مکې ته یې کاروه او د تقدس په سترګه یې ورته کتل. قران چې د عربو په ژبه نازلېده نو لازمي خبره ده چې د هغوی اصطلاحاتو ته به یې پام کاوه او په هغه ژبه به نازلېده چې عربو ته شناخته او هره ورځ په هغه ژبه له یو بل سره رږغېدل.

عربو مکې ته دا نوم کاراوه او قران هم دا نوم ورته غوره کړی. نه قران دا دعوه کړې چې د ځمکې مرکز ده او نه یې ویلي چې د ځمکې خپرېدا له دې ځایه شوې. دا بېل موضوعات دي او قران یو دیني کتاب دی له دې موضوعاتو سره یې کار نه شته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دعوت؛ څنګه، چاته او د چا دنده؟

دعوت هم عربي کليمه ده چې موږ پښتو کې ورته بلنه وايو. د قران کريم په استناد د نبيانو او رسولانو اصلي دنده الهي لارې ته د انسانيت رابلل وه. خو بشري هڅې تل نيمګړتياوې لري، له دې امله د نبيانو پيروانو کله ناکله کلي يا اصيل پيغام نه وي درک کړی او په جزي شيانو پوري دومره ومښلي چې اصلي پيغام پکې ورک شي.

که موږ د مسلمانانو تاريخ ته وګورو، يا د رسول الله ص په اړه ليکل شويو کتابونو ته پام وکړو، نو زما د پاس خبرې تاييد به تقريبن ډېر کسان را سره وکړي. موږ د رسول الله د ۲۳ کاله دعوت په اړه دومره کتابونه نه دي ليکلي، لکه د هغه د لس کلنې تحميلي جګړې په اړه چې ليکل شوي دي.

د دين او شريعت اساسي هدف دا نه وي چې خلک دښمنۍ ته وپاروي او ترمنځ يې د داسې اختلافاتو بسنټ کښېږدي چې د بشريت په زيان وي؛ ځکه دين د سوکالۍ او بشري ګټې لپاره نازل شوی دی، نو که هر څوک د بشر ضد کار ځنې اخلي يا هم نفرت، اختلاف او وژنو ته لار په جوړوي، دا کار يې د دين له اساسي پيغام سره ټکر دی، په دې سره هغه دين ته دومره زيان رسوي چې دښمن يې هم نه ورته رسوي.

د نبيانو او رسولانو د اصلي تګلارې امر امت ته هم شوی دی، قران کريم وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

{وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ} [آل عمران: ۱۰۴]

ژباړه: او ارو مرو دې له تاسو يوه ډله وي چې خير ته بلنه کوي، په معروف امر وکړي، له بدو منعه او همدا کسان بريالي دي.

د دعوت او بلنې لپاره هر مهال ته دا امر متوجې دی چې هيڅکله به له دې اړين کار څخه امت نه غافله کېږي، د نبيانو و رسولانو اصلي مسووليت هم دعوت و، له دې امله امت ته امر کېږي چې له تاسو دې هم ارو مرو يوه ډله وي چې دا اړين او له ارزښته ډک کار مخته يوسي.

د دعوت تګلاره او هغه کسان چې دعوت به ورته کېږي د قران په دې ايت کې ورته اشاره شوې:

{ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ} [النحل: ۱۲۵]

ژباړه: ستا د رب لارې ته په حکمت، غوره نصيحت بلنه کوه او له دوی سره ډېر ښه ډول مجادله وکړه. بېشکه ستا رب پر هغه چا ښه علم لري چې دده لارې ګمراه دي او دی په هدايت شويو هم پوره علم لري.

په دې ځای کې معلومه شوه چې دعوت په ښه طريقه وي، حکمت دادی چې له وخت او چاپېريال سره مناسب انسان خپل دعوت وړاندې کړي، د مخاطب ذهنيت ته پام کول او د هغه وخت، ځای و فرهنګ حساسيتونه و غوښتې په نظر کې ساتل حکمت دی، دا د اسلامي دعوت تګلاره ده چې هر انسان به په خپل وخت کې ورته پام کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دعوت هغه چا ته کېږي چې منکر وي او ستا سره د دعوت په اړه اختلاف ولري، هغوی در سره بحث کوي، نه يې مني، حتا ممکن ستوغې خبرې وکړي، مگر د شريعت تګلاره داده چې تر ټولو په ښه طريقه به مجادله او بحث کيږي ددې لپاره چې دعوت اغېز وکړي لازمه ده چې د هغوی ستوغې خبرې وزغمل شي.

زموږ مسووليت د خدای پيغام د هغه تر مخلوقه رسول دي، هغه موږ امر کړي يو چې په ښو الفاظو او سمه طريقه يې ورسو ځو خلك عقده وانخلي او دعوت په ښه سم ډول تر هغوی ورسيږي، د خدای په خپل مخلوق خوا بديږي له دې امله امر کوي چې زما له بندګانو سره نرم چلند کوئ، مومن هم د خدای بنده دی او منکر هم، خدای يوه ډله په دې امر کړي چې زما پيغام هغوی ته ورسوه نور اضافه کاري به نه ور سره کيږي له دې امله اړينه ده چې زموږ د ناسم عمل په وجه د خدای بندګان د هغه له دين څخه لرې نه کړو؛ د حساب و کتاب مسله د خدای خپل کار دی چې موږ يې نه يو مکلف کړي، له دې امله هغه ويلي چې زه په تاسو او دوی دواړو علم لرم له هغوی سره د انکار حساب کوي او له موږ سره د دعوت په اړه.

پاته سوه يوه پوښتنه چې دعوت د چا دنده ده؟

دا پوښتنه ډېره مهمه ده او د قران دعوت بايد هغه څوك وکړي چې د قران له بيان شوي معيار سره سم وي. قران کريم وايي:

{ فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ}. [محمد: ۱۹]

ژباړه: نو پوه شه چې له الله پرته بل معبود نه شته او د خپلې او د نر و ښځينه مومنانو ګنا ته بخښنه غواړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بل ځای وايي:

{فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ} [النحل: ۳۴]

ژباړه: نو که تاسو نه پوهېدئ له پوهانو پوښتنه وکړئ.

د قران کريم له دې دوو اياتونو ثابته شوه چې دعوت د هغه چا کار دی چې په دين پوه وي، قران يې زده وي او د رسولانو مسووليت يې درک کړی وي. تر ايمان مخکې به علم لري، ځکه په ايمان که څوک پوه نه وي نو څه فايده ورته لري؟ تر استغفار مخکې به د هغه په اړه علم لري که نه ولې يې غواړي؟

دويم شی زړسوی، شفقت او مهرباني ده، که يو څوک له انسانيت سره مينه لري او خلکو ته احترام لري، نو هغه يې د ښېګڼې کار کوي. قران وايي:

{فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ}. [آل عمران: ۱۵۹]

ژباړه: د الهي رحمت له امله ته دوی ته نرم يې، که ته بد اخلاقه او سخت زړی وای، نو دوی به دې له شاوخوا تللي وای، دوی ته بخښنه کوه، استغفار ورته غواړه او په چارو کې مشوره ور سره کوه.

دعوت په مينه او مهرباني کيږي، که يوڅوک دعوت کوي، خو تر نرمښت سختي ډېره پکې کوي، نو د ګټې پر ځای به زيان ډېر وکړي. تر دې دعوت يې نه دعوت ښه دی، بايد لومړی د بلنې اسلامي تګلاره زده کړي وروسته دې کار ته ملاوتړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اجرت او مزدورۍ په مقابل کې به يې نه کوي، بلکې دا بـه خپـل انساني او وجداني وظيفه بولي او د انسانيت د خيـر و ګټـې لپـاره بـه د الهي رضا په نيت دا کار کوي. قران وايي:

{أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ } [الطور: ۴۰، القلم: ۴۶]

ژباړه: او که ته له دوی د مزدوري غوښتنه کـوې چـې دوی تـه يـې زيان درونـد تماميږي.

له دې ايت څخه معلومېږي چې رسول پر خپـل دعـوت لـه خلکـو اجرت نه اخيستی، له دې امله هغه څوک چې همدا دنده مخته وړي، د مزدورۍ هيله به نه کوي، که څوک ور سره مرسته کوي د هغـوی خپـل کار دی، مګر دوی به خپله دنده پوره کوي او د الهي رضا و بشريت د خير په نيت به دا کار په بشپړه وفاداري مخته وړي.

غوره اخلاق، زيات صبر، د خلکو د خطاګانو بخښل، ځـان سـتړی کول، د انسانانو د چارو سمون ته پام کول او ځينې نور صفات دي چې مبلغين به يې په ځان کې لومړی پيدا کوي او بيا به خپله دا لويه وظيفـه پر غاړه اخلي.

۲۰۱۸/ ۱۱/ ۲۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جنګ اسباب او شرایط

زه دلته د هر جنګ په اړه بحث نه کوم. هدف مې هغه جنګ دی چې ديني ايډيالوژيکه صبغه ولري. زموږ دين موږ تـه د جنګـي اقـدام اجازه نه ده راکړې، بلکې دلته د دين ټولې چارې سوله ييزې بلل شوې دي، د قران کريم هدايت دی:

{قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ () يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَـنِ اتَّبَـعَ رِضْوَانَهُ سُـبُلَ السَّـلَامِ وَيُخْـرِجُهُمْ مِـنَ الظُّلُـمَاتِ إِلَى النُّـورِ بِإِذْنِـهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ} [المائدة: ۱۵، ۱٦]

ژباړه: يقينن تاسو ته د الله له خوا نـور او ځرګنـد کتـاب راغلـی دی چې په دې سره د الهي رضا پيروان د سـلامتيا لارو تـه هـدايتوي او پـه خپله خوښه يې له تيارو د رڼا لور ته بيايي او دی هغوی نېغې لارې تـه برابروي.

قران دلته د دين او شريعت ټولو لارو ته چې يـو مسـلمان عمـل پـه کوي او الله ورته هدايت کړی وي، د سـلامتيا لارې وويـل، تـر دومـره وضاحت وروسته هيڅوک نه شي کـولای چې جنګ د ديـن اسـاسي غوښتنه معرفي کړي، بلکې جنګ د انسان په ژوند کې يوه بـده پديـده ده چې کله ناکله په عارضي ډول پېښېږي. قران د جنګ لپـاره دا اصـل بيان کړی دی:

وَقَـاتِلُوا فِي سَـبِيلِ اللَّهِ الَّـذِينَ يُقَـاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَـدُوا ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ (البقره: ۱۹۰)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه: او د الله په لار کې له هغو سره وجګېږئ چې لـه تاسـو سره جنګ کوي او تیری مه کوئ بېشکه الله تېریګر نه خوښوي.

دا د جنګ په اړه عمومي اصل دی، له جنګ سره تړلي نصوص بـه ټول پر همدې اصل تلل کېږي او د دغه اصل پـه رڼـا کـې بـه تعبیـر او تفسیرېږي. ځکه د قران ځینې احکام محکم دي چې یو قاطع او باوري قانون بیانوي څو د شک او شبهې ځای پکـې پاتـه نـه شي لکـه همـدا ایت، نور بیا د همدې فرعې دي چې اصـل تـه پـه ردېـدا سـم واضـح مفهوم ور کوي.

په لوړو دوو ایاتونو کې دوه واضح پیغامونه بیان شول، یو د اسلام د سوله ییزتیا په اړه دی او بل د جنګ قانون دی چې موږ به تیری نه کوو ځکه الله تېریګر نه خوښوي، دینپالان یوازې له ځانه د دفاع حق لـري. د وژلو یا جنګ په اړه چې هر څومره ایاتونه راغلي د همدې پاس ایت په رڼا کې داسې تعبیر و تفسیر ترې را وزي چې نه له عقل سره ټکر دی او نه له قران سره، له دې املـه بایـد دا اصـل پـه پـام کـې وسـاتل شي. عمومي پیغام سوله او د بشریت ګټه ده اسلام د همدې لپاره راغلی دی او د همدې لپاره باید ترې کار واخیستل شي که اړتیـا شـوه لـه ځـان د دفاع حق هر انسان لري.

یعنې په شریعت کې انکار یا کفر د جنګ سبب نه دی، بلکې سبب یې پر نورو تېری دی، مسلمان هغه وخت جنګ پیلوي چې بـل تیـری پر وکړي.

اما د همدې جنګ لپاره بیا شرایط هم شته چې قران یـا سـنت کـې ذکر شوي دي، مثلن: دومره وس به لري چې دښمن ترې سترګه وکړي، لکه {وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِـهِ عَـدُوَّ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ} [الأنفال: ٦٠]کې چې د همدې خبرې یادونه شوې ده. یو امیر به وي، لکه چې رسول الله ص په خپل وخت کې یوازینی امیر و، خپلواکه سرپنا به لري، لکه مدینه چې د رسول الله او اصحابو وه. که نامسلمان هم په دې جنګ کې داخلیږي نو باید د یوه تعهد او تړون له مخې وي، لکه رسول الله ص چې د مدینې له یهودو سره د میثاق مدینه په نوم د سیاسي ائتلاف یو تړون کړی و. د جنګ په اړه به د سیمې له مسلمانانو او اوسېدونکو سره سلا و مشوره شوې وي او د هغوی په غوښتنه به دا کار کیږي (الشوری: ۳۸) همداشان به یې مسلمانانو ته ګټه رسیږي نه دا چې تر بدو یې بدتر کړي، که په یوه جنګ کې دا شرایط پوره شي او اسباب یې هماغه وي چې موږ لوړ بیان کړل، نو بیا جنګ جواز لري، که نه هسې بانې د جنګ مجوز نه دي چې د خلکو ارام ژوند ور تنګ کړي او تر بدو بدتر ور په برخه کړي.

۲۴/۱۱/۲۰۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

عموميت او خصوصيت

هغه احكام چې د وخت، مكان او ټولنې غوښتنې يې د تغيير تقاضا نه كوي هغه همداسې عمومي پاتېږي. ديني احكام د عمومي احكامو په کټګورۍ کې راځي. مثلن: پر خدای ايمان راوړل يا ټول نبيان حق بلل، پر اخرت باور در لودل يا هم تر مرګ وروسته پر حساب و كتاب ايمان راوړل، د قطعي اوامرو او نواهي ليست، د لمانځنې برخه، نه د وخت له غوښتنو سره ټکر راوړي نه مكان د دې د تغيير تقاضا كوي او نه هيڅ كلتور و فرهنګ دې ته بدلون ور كوي.

دا ديني برخه ده او د دين لارښوونې عمومي وي، په اسماني اديانو كې يوه لويه برخه احكام هغه دي چې د انسانانو له ژوند او ورځنيو مسايلو سره تړلي وي. دا د شريعت برخه ده چې هر وخت يې د بدلېدا، تغييرېدا او بيخي ختمېدا احتمال وجود لري او خپله شرعي احكام همدا معنا لري چې لنډمهالي او خصوصي وي، يعنې په يوه زمانه كې كار ور كوي خو بله زمانه كې خلكو ته سختېږي، يو مكان يې د ادايني لپاره مناسب وي، بل كې بيا نه كېږي او يوه ټولنه يې غواړي، خو بله ټولنه بيا د بل ډول احكامو غوښتونكې وي.

د عموميت او خصوصيت په موضوع پوهېدل له موږ سره د زياتو مشكلاتو په حل كې مرسته كوي. نړۍ بدلېږي او غوښتنې له بدلېدا سره زياتېږي هم؛ په دې صورت كې موږ ته په كار ده چې اسماني احكام پر دوو برخو تقسيم كړو. دين او شريعت، لكه څنګه چې قران كريم

(c) ketabton.com: The Digital Library

بېل یاد کړي موږ يې هم سره بېل کړو او تر منځ يې د بېلوالي واضحې کرښې وکاږو.

د خصوص په برخه کې ځینې احکام یوازې د انبیاؤ ځانګړنه وي، ځینې د ټولنې برخه وي، ځینې کلتوري بڼه لري، ځینې یوازې په یوه زمانه او خاص ځای کې را مطرح کېږي او داسې هم شته چې د ټولنو پرمختګ او د ټیکنالوجۍ را پیدا کېدا له کاره اچولي دي.

که موږ د دې احکامو په اړه فکر وکړو نو ژوندي مثالونه به يې پیدا کړو. دلته به موږ ته د ځینو ایاتونو تفسیر او پرې پوهېدا هم اسانه شي لکه د دین د تکمیل موضوع چې قران یاده کړې ده، خو شریعت يې نه دی یاد کړی. هغه استدلال چې د نړۍ د هر وخت هر ډول مسایل په قران کې شته او حل يې هم وړاندې کړی، ناسم فکر دی، نن زمانه کې په هیڅ صورت د تطبیق وړ نه دی او خلک یو ډول شکمن هم شي، که موږ د احکامو دا توپیر بیان کړو خپله دا مشکلات حلېږي.

یو بل مهم ټکی دا هم دی چې ټولنه مو بیا د هر ډول تحول او تغییر لپاره ذهنن چمتو وي، د دین په نوم به د پرمختګ خنډ نه جوړېږي او د هر پر مختګ مخه به له دین سره د ټکر په نوم نه نیسي. که زوړ تعبیر موږ سم ونیسو او د تعمیل کوښښ يې وکړو، نو یو لور ته خو هیڅ امکان نه لري؛ ځکه ځمکني شرایط هیڅ ورته جوړ نه دي او دویمه نکته داده چې د ګټې پر ځای زیان لري. اسلامي نړۍ د همدې زاړه تعبیر له امله په مشکلاتو کې را ګیر ده. زاړه تعبیرونه باید نه وي، هر وخت او مکان نوی لوښی دی چې نوې غوښتنې يې نوي احکام غواړي او دا یوه دنیوي چاره ده چې تر ډېره له اسماني احکامو سره تړاو هم نه لري، نو د دې لپاره لازمه ده چې نوي قوانین جوړ شي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه قوانین د خدای د احکامو مقابل ونه بلل شي، ځکه د خدای احکام د یوه شي په اړه دي او دا د بل شي، هغه تر یوه خاصه وخته، مکانه او ټولنې ځانګړي دي او دا د بل وخت، ځای او ټولنې غوښتنه ده، هغه له ثواب و عذاب سره تړلي مسایل دي چې یوازې دیني یا شرعي صبغه لري خو دا د دنیا مسایل دي چې ثواب و عذاب ور سره کار نه لري.

له لویه سره دا دوه بېل موضوعات دي چې باید تفکیک یې وشي، نه دې د قانون په جوړولو مسلمانان کافران ګڼل کېږي، ځکه د وخت غوښتنه ده او نه دې د دنیوي مسلو هرې برخې ته شرعي و دیني احکام ور ننباسي، چې په لوی لاس خپل ځانونه او نور انسانان په مشکلاتو اخته کړي.

دینونه یا شرایع د انسانیت د ګټې لپاره دي، که یوه تعبیر ګټه نه کوله انسانان یې باید په هر وخت کې تبدیل کړي، ځکه د شریعت یا دین له عمومي اساسي پیغام سره سمون نه لري او تغییر یې حتمي دی، دا مهم اصل دی چې په هر وخت کې د تطبیق وړ دی او په قران و سنت کې د دې لپاره خورا زیات دلایل هم وجود لري.

د دې مسلې په اړه زه د دین او شریعت توپیر تر سرلیک لاندې هم رغېدلی یم چې هلته یې دلایل او مثالونه هم کتلای شئ او هم د پیغام د لومړي ټوک په دغه «پر شرعي تعبیر د زمان، مکان او کلتور اغېز» مقاله کې له مثالونو سره بحث پر شوی دی.

۲۰۱۸/ ۱۱/ ۲۶

(c) ketabton.com: The Digital Library

له شرعي متنه د اجتهاد حق څوک لري؟

په دې برخه کې څو ټکي اړین دی چې لومړی پکې د اجتهاد تعریف دی، تر هغو وروسته چې اجتهاد وپېژندل شي، بیا یې پر دې اړخ رڼا باید ولوېږي چې څوك د اجتهاد حق لري او ولې یې لري؟ ایا اوس هم لکه د تېر وخت د مسائلو د حل لپاره د یوه مجتهد اجتهاد کفایت کوي او که په دې اړه باید زړه تګلاره تبدیل شي، تر دې ښه بدیلونه ورته وموندل شي، چې هغه د یوې کمېټې له لارې مسائلو ته ځواب ویل دي، چې نن په ډېر ښه ډول دا کار ممکن هم دی؟ لومړی یې تعریف ته راځم:

الإجتهاد فِي اللُّغَة مَأْخُوذ من الْجهد بِفَتْح الْجِيم وَضمّهَا وَهُوَ الْمَشَقَّة والإجتهاد والتجاهد بذل الوسع والمجهود والتجاهد بذل الوسع كالإجتهاد وعَلى هَذَا يُقَال اجْتهد فِي الْأَمر أَي بذل وَسعه وطاقته فِي طلبه ليبلغ إِلَى نهايته سَوَاء كَانَ هَذَا الْأَمر من الْأُمُور الحسية كالمشي وَالْعَمَل أَو الْأُمُور المعنوية كاستخراج حكم أَو نظرية عقلية أَو شَرْعِيَّة أَو لغوية فَيُقَال بذل طاقته ووسعه فِي تَحْقِيق أَمر من الْأُمُور الَّتِي تَسْتَلْزِم كلفة أَو مشقة فَقَط وَلَا يُقَال اجْتهد فِي حمل قلم أَو كِتَابَة سطر أَو سطور عَمَّا لَيْسَ فِيهِ مشقة.(۱)

ژباړه: اجتهاد په لغت کې له جهد نه اخیستل شوی دی چې د جیم په زور یا پېښ مشقت ته وایي، اجتهاد او تجاهد د وس او هغه څه چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په وس يې پوره وي كارول دي، تجاهد هم لكه اجتهاد د وس كارول دي، له دې امله ويل كيږي چې (اجتهد في الأمر) يعنې خپل وس او توان يې د هغه په طلب كې مصرف كړ ځو يې وروستۍ پايلې ته ورسيږي دغه چاره كه له حسي امورو سره اړه لري لكه تګ او كار يا له معنوي امورو سره تعلق ولري لكه د حكم او رايې استخراج هغه كه عقلي وي، يا شرعي يا هم لغوي، نو پر همدې اساس ويل كيږي چې هغه خپل وس او توان د هغې چارې په را برسيرولو كې ولګاوه چې تكليف او مشقت ورته حتمي و، يوازې په همدې برخه كې، داسې نه ويل كيږي د قلم په وړلو، يا يوې ليكې يا ځو ليكو په ليكلو كې چې اصلن مشقت نه لري، خپل وس مصرف كړ.

الإجتهاد هُوَ استفراغ الوسع وبذل المجهود فِي طلب الحكم الشَّرْعِيّ عقليا كَانَ أَو نقليا قَطْعِيا كَانَ أَو ظنيا على وَجه يحس من النَّفس الْعَجز عَن الْمَزِيد عَلَيْهِ. (۲)

ژباړه: اجتهاد معنا په خپل ټول توان د يوه معقول شرعي حكم چې كه قطعي وي يا ظني، را ايستل دي، ان پر دې حكم د زياتوب توان به په ځان كې نهويني.

اجتهاد په لغوي معنا كې هم د خپل وس كارونې ته ويل كيږي او اصطلاح كې هم د لغوي معنا په رعايتولو كمې زياتونې پر شوې دي، له دې ښكاري چې څوك په دې لار كې د وس كارونې توان نه لري، لكه هغه څوك چې په عربي ژبه نه پوهيږي، هغه څوك چې شرعي متونو په معنا نه پوهيږي، هغه څوك چې د شريعت مقاصد، مفاهيم او موخې نه شي تشخيصولای او په دې لار كې نور هغه اړين ټكي چې د وس له كارونې سره په يو ډول نه يو ډول تعلق پيدا كوي، هغوی له لويه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره د اجتهاد كولو ظرفيت نه لري، په ناحقه دي د خلكو وخت نه ور ضايع كوي او نه دې په ناحقه فتواؤ خلك كمراهى ته ټېله كوي چې هم ځانونه په خراب كړي او هم د نورو دنيا و اخرت ور تبا كړي.

حَقِيقَة الإجتهاد على مَا يفهم من كَلَام الْعلمَاء استفراغ الْجهد فِي إِدْرَاك الْأَحْكَام الشَّرْعِيَّة الفرعية من أدلتها التفصيلية. (۳)

ژباړه: د اجتهاد حقيقت د علماؤ له ويناؤ داسې فهمېږي چې د شريعت له تفصيلي دلايلو د يوې شرعي فرعي مسلې د ادراک لپاره خپل ټول توان مصرفول دي.

والاجْتِهادُ: بَذْلُ الوُسْعِ فِي بُلُوغِ الغَرَضِ. (۴)

ژباړه: هدف ته په رسېدو كې له ټوله توانه كار اخيستل اجتهاد دى.

تر دې ځايه د اجتهاد پر تعريف خبره وه، زما په اند اوس به واضحه شوې وي چې اجتهاد د لغت او اصطلاح له مخې پوهان څه ته كاروي؟ تر دې وروسته بحث بايد پر دې وكړو چې مجتهد څوک كېدلاى شي؟ د دې لپاره كوم شرايط شته؟ كه وي هغه په عقلي او نقلي تـول څومره پوره دي؟ راځو همدې بحث ته:

د اجتهاد لپاره هغه اړين شرايط چې فقهاؤ ورتـه تعين كـړي دي، ځينو يې زيات ښودلي او نورو كم، د ځينو شرايطو يادونه بـه يـې دلتـه وكړم:

إِن شُرُوط الإجتهاد الَّتِي قررها الأصوليون فِيهَا بعض الِاخْتِلَاف من حَيْثُ الزِّيَادَة وَالنُّقْصَان وَيُمكن لنـا أَن نقسـم هَـذِه الشُّرُوط قسمَيْنِ حَتَّى يحتويـا كـل مَـا ذكـر فِيهَـا بالإيجـاز الْقسـم الأول الشُّرُوط الْعَامَّة شُرُوط التَّكْلِيف وَهِي ١ الْإِسْلَام ٢ الْبلُوغ ٣ الْعقـل

(c) ketabton.com: The Digital Library

الْقسم الثَّاني الشُّرُوط التأهيلية وَهِي تتنوع إِلَى نَوْعَيْنِ الأول الشُّرُوط الأساسية وَهِي ١ معرفَة الْكتاب ٢ معرفَة السّنة ٣ معرفَة اللُّغَة ٤ معرفَة أصُول الْفِقْه ٥ معرفَة مَوَاضِع الْإِجْمَاع الثَّانِي الشُّرُوط التكميلية وَهِي ١ معرفَة الْبَرَاءَة الْأَصْلِيَّة ٢ معرفَة مَقَاصِد الشَّرِيعَة٣ - معرفَة الْقَوَاعِد الْكُلية ٤ معرفَة مَوَاضِع الْخلاف ٥ الْعلم بِالْعرْفِ الْجَارِي فِي الْبَلَد ٦ معرفَة الْمنطق ٧ عَدَالَة الْمُجْتَهد وصلاحه ٨ حسن الطَّرِيقَة وسلامة المسلك ٩ الْوَرع والعفة ١٠ رصانة الْفِكر وجودة الملاحظة ١١ الإفتقار إِلَى الله تَعَالَى والتوجه إِلَيْهِ بِالدُّعَاءِ ١٢ ثقته بِنَفسِهِ وَشَهَادَة النَّاس لَهُ بالأهلية ١٣ مُوَافقَة عمله مُقْتَضى قَوْله. (٥)

ژباړه: د اجتهاد هغه شرطونه چې اصولينو مقرر کړي، د زياتوب او کمي له اړخه يو څه اختلاف پکې شته، شوني ده چې موږ يې دوو کټګوريو ته تقسيم کړو، څو دواړه برخو کې هغه څه په لنډ ډول راونغاړل شي چې په اړه يې ويل شوي، لومړی ډول يې عام شرطونه دي د تکليف يا مکلفيت شرطونه بلل کېږي، لکه: ١- اسلام، ٢- بلوغ، ٣- عقل، دويم قسم شرطونه يې د اجتهاد د اهل جوړنې دي چې دا بيا هم دوه ډوله لري، لومړی ډول يې اساسي شرطونه دي، لکه: ١- د قران کريم معرفت، ٢- د سنتو معرفت، ٣- د عربي ژبې معرفت، ۴- د فقهي اصولو پېژندګلوي، ۵- د هغو مسائلو پېژندنه چې اجماع پر شوې وي، دويم ډول شرطونه د لومړي بشپړونکي دي، لکه: ١- د براءت ذمه معرفت، ٢- د شريعت د مقاصدو پېژندنه، ٣- د کلي قواعدو پېژندنه، ۴-

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اختلافي ځایونو معرفت، ۵- په ښار کې د شته عرف په اړه پوهاوی، ٦- د منطق (فن) معرفت، ۷- د مجتهد عدالت او غوراوی، ۸- غوره طریقه او بهتر مسلک، ۹- تقوا او پاک لمني، ۱۰- پیاوړی فکر او دقت نظر، ۱۱- الله تعالی ته اړتیا احساسول او هغه ته دعا کول، ۱۲- پر خپل ځان باور او پر اجتهادي وړتیا یې د خلکو شاهدي، ۱۳- عمل یې باید د وینا د غوښتنې پر اساس وي.

په دې شرایطو کې که غور وشي، بیخي پر ځای شرایط او د عقل و نقل له مخې ډېر مهم هم دي. اسلام، بلوغ او عقل خو د مکلفیت دورې ته لا اړین دي، نو اجتهاد ته خو تر لمر روښانه ده چې ضروري دي، د قران کریم، سنتو، عربي ژبې او فقهي اصولو پېژندنه ځکه اړینه ده چې له دې پرته اجتهاد ممکن نه دی، هغه مسایل چې اجماع پر شوې وي؛ ځکه باید وپېژندل شي چې څوک اجماع حجت بولي لکه اهل سنت والجماعت نو د اجماع له مخالفته به ځان وساتي له دې امله باید د اهل سنت والجماعت مجتهد دغه موارد وپېژني، براءت ذمه باید ځکه وپېژني چې له دې سره د احکامو تعلق دی، د شریعت مقاصد باید مجتهد ته معلوم وي، که داسې ونه کړي، نو په خپل اجتهاد کې به سترې غلطۍ وکړي چې د شریعت عمومي روح ته به زیان ورسوي، کلي قواعد باید وپېژندل شي چې په جزئیاتو کې د هغو حق تر پښو لاندې نه شي، اختلافي او نااختلافي ځایونه باید ورته معلوم وي، په هغه ځای کې شوی اجتهاد باید وپېژني، که اړتیا شوه خپله هم د اجتهاد لار غوره کړي، که د اختلاف ځای درک نه شي کړای، نو د اجتهاد درجې ته هم نه رسېږي، د هیواد او ښار عرف ډېر مهم دی، د ځینو شرعي مسلو لوری او مسیر همدا کلتور او عرف ټاکي، له دې امله

(c) ketabton.com: The Digital Library

بايد د خپل ښار او هيواد له عرف سره بلـدتيا ولـري، د منطـق علـم يـو مهال ډېر اړين بلل کېده، ځکه يې د مجتهد په شرايطو کې راوړی البته له هغو کتابونو پرته چې د دغـه فـن اصـطلاحات يـې پـه خـلاص مـټ راوړي که د هغو پوهاوي ته اړين وبلل شي ، خو سهي ده؛ امـا لـه دې پرته فکر نه کوم چې د يوه مجتهد لپاره دې هماغه پخواني منطق اړين وي، د دې پر ځای اوسنی فلسفه، تـاريخ، ټولنپوهنـه او ځينـې جديـد علوم که لازمي شي، ښه به وي. مجتهد بايد عادل او نيک انسـان وي، که داسې نه وي په اجتهاد کې ممکن له انصاف او حق څرگنـدولو ډډه وکړي، خلکو ته د خير او خواخوږی له مخې به له انصافه ډکه تگـلاره او د غوره مسلک بنسټ ږدي، تقوا او عفت د خلکو د باور لپاره اړين دي او هم د هغه ديانت لپاره، که څوک تقوا ونه لري، هغـه ممکـن پـه لوی لاس د شريعت مسايل په خپلو ناسمو اجتهادونو د ريخشند کړي، ځکه بايد مجتهد تقوا ولري او هم عفت، د ښه او تېز فکر خاوند وي، که روغ فکر او ژور ليد ونـه لـري، د مسـايلو عمـق تـه نـه شي متـوجې کېدلای، له دې املـه بايـد دقـت نظـر ولـري او د مسـايلو گـڼ اړخونـه ورڅخه پټ پاته نه شي، الله تعالی ته اړتيا احساسول انسان لـه تکـبر او بې ځايه غرور څخه ساتي، که څوک متکبر وي، هغه ته ممکن د خپل ځان او د هغه د اجتهاد په نسبت نورو علـماء او د هغـوی هڅـې کمـې وبريښي او هيڅ وخت له خپلې ناسمې خبرې د پر شا کېـدلو تابيـا ونـه لري، غرور او تکبر انسان پر خپل مسلک او خپل دريـځ کـه څـه هـم ناسم وي، دربېدلو او ثابت قدمی ته هڅوي چې د يوه مجتهد لـه شـان سره نه ښايي، پر ځان باور په هر شي کـې اړيـن دی، کـه يـو څـوک د کمتری په احساس اخته وي، هغه بيا دومره ستر کار ته اوږه هم نه شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ور کولای، نو لومړی باید مجتهد ډاډه شي چې زه د دې کار اهل يم او سر ترې ايستلای شي، له دې سره د هغه کار ته په کتو بايد خلك هم ډاډ ور کړي، د مسايلو په حل کې رجوع ورته وکړي او دا شاهدي ور کړي چې هغه په خپلو هڅو د هغوی ستونزو ته ځواب ويلای شي، څو د هغه حوصله زياته شي، د خپل کار پر اهميت ډاډه شي او عملن يې ووينې چې ټولنې ته يې گټه رسېږي، که د عمل او ينا ترمنځ تضاد پيدا شي، بيا د خلکو باور هم کمېږي او دا کار يې له تقوا سره هم ټکر دی، قران کريم دا خبره واضحه کړې ده چې په خپله وينا عمل نه کول د الله په نزد لويه گنا ده، نو که مجتهد خپله دا کار کوي، هغه نه يوازې د خلکو باور ته زيان رسوي؛ بلکې د تقوا او پرهيزگارۍ له ليسته وزي چې د يوه مجتهد په توگه به په ټولنه کې ځای ونه لري.

اجتهاد ولې بايد وشي؟ په ټولنه کې څه وخت اجتهاد ته اړتيا پيدا کېږي او که ونه شي نو څه به پېښ شي؟

د اجتهاد د اهميت په اړه پوهان وايي:

إِن الإجتهاد فِي الْإِسْلَام أقوى دَلِيل على أَن ديننَا الحنيف هُوَ الدّين الشَّامِل الخالد الوحيد الَّذِي يُسَايِر ركب الحضارة الإنسانية عبر العصور والأجيال ويرحب بِكُل التغيرات الطارئة والمشاكل الناجمة من تجدّد الظروف والمصالح على اخْتِلَاف المجتمعات الإنسانية فِي مَشَارِق الأَرْض وَمَغَارِبهَا ويعرض لَهَا حلولا مُنَاسبَة فِي ضوء الْأَحْكَام الْكُلية وَالْأُصُول الثَّابِتَة من الْكتاب وَالسّنة. (٦)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه: په اسلامي دين کې اجتهاد هغه پیاوړی دلیل دی چې زموږ حنيف دين هر زمان ته شامل او يوازينى هغه تل پاتی دين ښيي چې د انساني تمدن له کاروان سره يې په هره زمانه او هر نسل کې هممهالـه سفر کړی دی، هر ډول ناڅاپي تغيراتو او د حالاتو له نوي کېدا يـا هـم په ختيځ و لويديځ کې د انساني ټولنو د اختلاف لـه املـه چې کـومې ستونزې رادبره کېږي، هغو ټولو ته هرکلی وايي او د کلي احکامو او لـه کتاب و سنت څخه د ثابتو اصولو په رڼا کې مناسب حل ورته وړانـدې کوي.

ياد کتاب ليکي:

إِن مسَائِل الْعَصْر تتجـد ووقـائع الْوُجُـود لَا تَنْحَصِرـ ونصـوص الْكتـاب وَالسّـنة محصـورة محـدودة فَكَـانَ الإجتهـاد فِي الْأُمُـور المستحدثة حَاجَة إسلامية ملحة لمسايرة ركـب الْحَيَـاة الإنسـانية تَلْبِيَة لهَذِهِ الْحَاجة قد قَامَ الصَّحَابَة رَضِي الله عَـنْهُم وَمـن بعـدهمْ من التَّابِعين وأتباعهم وأئمـة الْإِسْلَام وفقهـاء الْأمـة بالإجتهـاد فِي الْمسَائِل المسـتجدة فِي عصـورهم وَصَـارَ الإجتهـاد منحـة ربانيـة مستمرة يتمتع بهَا الْمُسلمُونَ بجهود الْمُجْتَهـدين الْأَكفـاء فِي كـل زمَان وَمَكَان وَلم تكن خَاصَّة بعصر دون عصر وبمصرـ دون مصرـ حَتَّى يفهم ونعوذ بِاللَّه تَعَالَى أَن رَحْمَة الله عز وَجل صَـارَت عقيمـة بعد ذَلِك وانقطعت عَن الْعلمَاء الْمُتَأَخِّرين المتـأهلين وَلَا شـكّ أَن هَـذَا الإعتقـاد بإنتهـاء الإجتهـاد والمجتهـدين تحجـر رَحْمَـة الله الواسعة وَحكم على قدره وقضائه بِدُونِ علم يشـبه بصـيحة فِي وَاد

(c) ketabton.com: The Digital Library

وَنفخ فِي رماد أَمَام قَول الله عز وَجل {وَآخَرين مِنْهُم لما يلْحقُوا بهم وَهُوَ الْعَزِيز الْحَكِيم ذَلِك فضل الله يؤتيه من يَشَاء وَالله ذُو الْفضل الْعَظِيم} الْجُمُعَة: ٣٢.

ژباړه: د زماني مسلې نوې کېږي او د پېښو وجود معلوم تعداد نه لري، د قران کريم او احاديثو نصوص محصور او محدود دي، نو په نوې چارو کې اجتهاد يوه اړينه اسلامي اړتيا وه چې د انساني ژوند قافله ورسره روانه پاتې شي، همدې اړتيا ته په کتو اصحابو رضي الله عنهم، تر دوی وروسته تابعينو، اتباع تابعينو، اسلامي امامانو او د امت فقهاؤ ټولو په خپلو وختونو کې د نويو مسايلو لپاره اجتهادونه کړي دي، اجتهاد يوه تل پاتې الهي لورينه ده چې مسلمانان په هره زمانه او مکان کې د وړ مجتهدينو له اجتهاده په استفادې ور نه گټه واخلي، دا الهي پيرزوينه په يوه خاصه زمانه پسې ځانگړې نه ده او نه هم تر يوه خاص ښار پوري، چې بله زمانه او ښار کې به نه شي کېدلای، په دې کې شک نه شته چې د اجتهاد او مجتهدينو د ختم باور د پراخ الهي رحمت رابندول او د هغه پر قدر و فيصلې له علم پرته حکم دی چې د دې الهي قول په وړاندې په يوه دره کې د نارې يا هم ريگو ته د ور پوکلو حيثيت لري چې وايي: او له دوی پرته ځينې نور دي چې دوی نه دي ورسره مخ شوي، دی غالب د حکمت خاوند دی، دغه الهي پيرزوينه ده چې الله يې غواړي هغه ته يې ورکوي او الله د سترې پيرزوينې خاوند دی.

وَعَن أنس بن مَالك رَضِي الله عَنهُ أَن النَّبِي صلى الله عَلَيْهِ وَسلم قَالَ مثل أمتِي مثل الْمَطَر لَا يدرى أَوله خير أم آخِره، هَذَا

(c) ketabton.com: The Digital Library

وَلَا يسـوغ لأحـد أَن يَـدعِي أَن الْأَئِمَّـة الْمُجْتَهـدين الْمُتَقـدِّمين استوعبوا كل مَا هُوَ كَائِن إِلَى يَوْم الْقِيَامَة لِأَن اسْتِيعَاب مَا كَانَ وَمَا يكون من صِفَات الله عز وَجل الَّتِي لَا يُشَارِكهُ فِيهَا أحد غَيره. (٧)

ژباړه: او له انس بـن مالـک رضي الله عنـه څخـه روایـت دی چـې رسول الله ﷺ وويل: زما د امت مثال د باران په شان دی چې د اول او اخير د خير په اړه يې څوک نه پوهېږي، له دې وجې بايد هيڅوک دا ادعا ونه کړي چې تېرو مجتهدينو تر قيامته ټولو پېښېدونکو مسايلو تـه ځواب ور کړی؛ ځکه د تېرو او راتلونکو پېښـو علمـي احاطـه لـه هغـو الهي صفاتو څخه ده چې هيڅوک له الله تعالی سره په دې صـفت کـې شريک نه دي.

د پېښو په اړه هيڅوک حد نه شي ټاکلای چې دومره بـه وي، امـا د شريعت متون په خاص شمېر او تعداد کې را محدود شـوي دي، کـه د اجتهاد دروازه خلاصه نه شي، نو د مسايلو ځواب ويـل بـه ګـران شي، خلک به له ستونزو سره مخ شي، ژوند به ودرېږي او د بشري ټولنو لـه تېز او په لنډ وخت کې له تغيير منونکي کاروان څخه بـه دينپـالان پاتـه شي، د وخت غوښتنو ته به ځواب نه شي ور کولای او بالاخره بـه بشر مجبور شي چې د دين کمبله ور ټوله کړي؛ د دې لپـاره چـې ديـن او شريعت پر خپل ځای پاته شي، خلکو ته د سرخوږي پر ځای د هغوی د ستونزو درمل شي، بايد د اجتهاد لار پرانيسې وي.

اجتهاد نن هم بايد لکه د پخوا په شان د يوه فـرد کـار او مسـووليت وي، که نن حالات داسې شوي دي چې دغـې تګـلارې تـه بـدلون ور کړل شي؟ د اجتهاد په اړه د يوه فرد هڅـې ډېـرې بريـالۍ دي او کـه د يوې ډلې او کمېټې؟ زما په اند ډله هره وخته تر فرد مصؤنه وي، نـو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اجتهاد په اړه هم جمعي هڅې تر فردي هغو ګټورې دي، ځکه په فردي کې د خطا امکان زیات وي او جمعي هڅې که څه هم له خطا پاکې نه شي بلل کېدلای، اما نسبتن تر فردي هڅو ښې ګڼل کېدلای شي، همدې نکتې ته په یوه حدیث کې هم اشاره شوې ده:

عَنْ أَبِي مُوسَى، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا».(۸)

ژباړه: له ابو موسی الاشعري رضي الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وویل: یو مومن د بل مومن لپاره ودانۍ حیثیت لري چې یوه برخه یې بله ټینګوي.

دا بیخي بهترین مثال دی، د یوه مجتهد کمزوري بل ورته په ګوته کوي او هغه ترې تېرېږي، که یوه خطا کړې وه بل یې ورته په ګوته کوي او هغه خپله خطا پرېږدي، د تېرو امامانو له خطاګانو سره وروسته مجتهدینو همداسې وکړل یا هم د هغوی د عصر فتواوې چې د دوی له عصر سره یې سمون نه درلود، علماؤ همداسې چلند ورسره وکړ، ځکه اجتهاد په غیر منصوصي مسلو کې کېږي چې وخت ناوخته تغییر هم کوي او له یوې زمانې بلې ته د زیات تغییر امکان لري، حتا په یوه زمانه کې د ټولنو په تغییر دغه مسایل تغییر کوي چې ښه مثال یې د امام شافعي رحمه الله قدیم او جدید مذهب دی چې اول یې په عراق او دویم یې په مصر کې پنځولی دی. په قدیم مذهب کې هغه د یوه شي په اړه یو ډول نظر ورکړی دی او د جدید مذهب له مخې یې بل ډول حکم پر کړی دی، دا ځکه چې د ټولنې غوښتنې یې په نظر کې نیولې دي او د هغو تقاضا همدا وه چې حکم ته تغییر ورکړي. پوهان یې په اړه وایي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

وأن الاجتهاد الجماعي يجعل الثقة أكبر في الأمور التي تم التوصل إليها في الفتاوى والأحكام، سواء في نفس المجتهد، أم في نفس القارئ، أو المستفتي. وذلك لأن رأي الجماعة أقرب إلى الصواب من رأي الفرد، مهما كان الفرد قد بلغ ونبغ في العلم، فعندما تجتمع العقول، وتلتقي الأفكار، ويكثر النقاش، قد تبرز أشياء لم يكن أحد ليحسب لها حساب، وقد تتغير الفتوى من أجل بعض المناقشات. (٩)

ژباړه: جمعي اجتهاد د هغو چارو د فتوا او احكامو په اړه چې پرېكړه پرې شوې وي ډېر زيات باور رامنځته كوي، دا باور كه د مجتهد په اړه وي، يا د لوستونكي يا هم د پوښتونكي. دا ځكه چې د يوې ډلې رايه د فرد تر رايې كه څه هم ډېر زيات علم يې كړی وي، حق ته نژدې وي؛ نو كله چې ګڼ عقلونه سره يوځای شي، بېلابېل افكار سره كېوزي، مناقشه زياته شي، داسې څه را برسيره كېږي چې هيچا به يې په اړه فكر لا نه وو كړی، او كله د ځينو مناقشو له امله فتوا ته تغيير ور كول كېږي.

كما أن التحديات والنوازل، وكثرة الأمور المستجدة، وظهور القضايا المعقدة في هذا الزمان، والتي تحتاج إلى شرح مفصل من أهل الاختصاص الثقات، والتي قد ينتج عنها تفرعات كثيرة جدا في القضية الواحدة، تؤكد ضرورة الاجتهاد الجماعي، ويتحتم على المجتهدين أن يجتمعوا ليقولوا كلمتهم الجماعية، التي تخدم مصلحة الإسلام، والتي تكون بعيدة عن أي مؤثرات خارجية.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ومما يزيد من أهمية الاجتهاد الجماعي في هذا العصر، وجود جماعات إسلامية كثيرة، وكثرت النزاعات حتى وصل الخلاف في بعض الأحيان، أن تختلف الجماعات في أصول الدين، وفي صلب العقيدة، فلا بد من وجود العلماء الكبار الذين تثق بهم الأمة ليفضوا هذا النزاع، ويعيدوا الأمة إلى الدين الحق الذي يريده الله ورسوله. (١٠)

ژباړه: نن سبا چېلنجونه، پېښې، نوي امور او ډېرې پېچلې قضيې رامنځته کېږي چې د باوري متخصصو کسانو له لوري باید په مفصل ډول تشریح شي، داسې قضیې چې ممکن د یوې قضیې ګڼ بعدونه را برسیره کړل شي چې دا نور هم د جمعي اجتهاد پر اړتیا ډېر ټینګار کوي، مجتهدینو ته په کار ده چې یوځای شي څو یې خبره د یوې ډلې شي چې د اسلامي مصلحت لپاره اړینه ده او همداشان به د جماعت دریځ له هر ډول خارجي اغېز څخه لرې ساتل شوی وي.

د ګڼو اسلامي ډلو او هغو اختلافاتو وجود چې ځینې وختونه دغه ډلې د دین او عقیدې په اصولو کې شخړو ته اړباسي، هم یې نن سبا د جمعي اجتهاد اهمیت ډېر کړی دی؛ په دې وخت کې د داسې سترو عالمانو شتون حتمي دی چې امت پرې باور وکړي، هغوی دغه اختلاف ختم کړي او امت هغه حق دین ته را وګرځوي چې الله او د هغه رسول یې غواړي.

دا بیخي روښانه خبره ده چې د یوه کس په نسبت ډېر کسان ښه پرېکړه کولای شي، ځکه نو الله تعالی د دغه امت یو صفت د چارو په اړه د مشورې هم یاد کړی دی، شورا یې ډېر بهترین اصل دی، که د

(c) ketabton.com: The Digital Library

واك او قدرت په چارو كې مشوره اړينه وي، نو د علم او دين په اړه بيخي اړينه ده، ځكه دا مسايل پر اجتماعي او فردي ژوند اغېز لري، نو كه ناسمه فتوا ور كړل شي، ممكن د خلكو ژوند ناحقه ډېر متاثر كړي، د دې لپاره اړينه ده چې د مسايلو په ور كړه كې له ډېر احتياط څخه كار واخيستل شي چې تر يوه مجتهد دغه كار يوه ډله ډېر ښه كولای شي.

نن يوازې هغه مسايل هم نه دي چې صرف ديني بعد ولري، له ديني او شرعي بعد سره اقتصادي، طبي، سياسي، نظامي، كلتوري، تاريخي، ټولنيز او داسې نور بعدونه هم لري، له دې امله يو كس دې ټولو بعدونو ته نه نظر كولای شي او نه دومره علم څوك لري چې پر دې ټولو ابعادو دې ژور نظر وكړي چې ور كړې فتوا يې په يوه برخه كې هم ټولنې ته ستونزې او حساسيتونو را ولاړ نه كړي. د دې لپاره چې ټولنه هم ارامه وي، له دين سره د خلكو د تنفر او فاصلې اخيستلو سبب هم نه شي، اړين ده چې د فتوا چارې يوه داسې ډله مخته يوسي چې له ديني عالمانو نيولې بيا د يادو برخو تر تخصصي كسانو پوري ټول پكې برخه ولري او د فتوا تر ور كړې مخكې د دې ټولو كسانو نظرونه په داسې فضا كې واخيستل شي چې بشپړه د بيان ازادي او د انساني حقوقو درناوی موجود وي، هر كس خپله رايه د خپلو علمي، منطقي او معقولو دلايلو په رڼا كې وړاندې كړي، چې ممكن همدغه مناقشات د ځينو فتواؤ مسير بدل كړي.

۲۹/۵/۲۰۲۱

سرچينې:

۱) (إرشاد النقاد إلى تيسير الاجتهاد (ص: ۷)

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲) (إرشاد النقاد إلى تيسير الاجتهاد (ص: ۸)
۳) عقد الجيد في أحكام الاجتهاد والتقليد (ص: ۳)
۴) مقام الرشاد بين التقليد والاجتهاد (ص: ۲۱)
۵) إرشاد النقاد إلى تيسير الاجتهاد (ص: ۸- ۱۰)
٦) إرشاد النقاد إلى تيسير الاجتهاد (ص: ۱۱)
۷) إرشاد النقاد إلى تيسير الاجتهاد (ص: ۱۱- ۱۲)
۸)مسلم: ۲۵۸۵.
۹) المجامع الفقهية وأثرها في الاجتهاد المعاصر (ص: ۱۷)
۱۰) (المجامع الفقهية وأثرها في الاجتهاد المعاصر (ص: ۱۸)

(c) ketabton.com: The Digital Library

په عباداتو کې شته پیغامونو ته نه پاملرنه

عبادات له دې سره چې د الله لپاره دي، ثواب لري، د زړه سکون او روحي ډاډ پکې شته، ځینې مهم پیغامونه د انساني ټولنې او ژوند لپاره هم لري، چې هغو ته یې له بده مرغه مسلمانانو توجو نه ده کړې.

د لمانځه په صف کې دې نژدې سره درېږي، چې د یوه پښه له بل سره ولګېږي او اوږه یې له اوږې سره ولګېږي(۱)، په دې توګه به هم صف منظم و برابر شي او هم به هغه حکمت تر لاسه شي چې په دې کې نغښتی دی. د نژدې درېدلو یو حکمت د مسلمانانو ترمنځ مینه پیدا کول دي، د هغوی زړونه سره نژدې کول دي، ځکه څوک چې سره خپه وي هغه نژدې نه درېږي، حتمن هڅه کوي چې یو څه ځنې جلا ودرېږي، خو حدیث امر کړی دی چې نژدې ودرېږي، نو په دې سره یو بل ته نژدېکت پیدا کېږي او ترمنځ یې د مینې سبب کېږي.

اما که زړونه سره بېل وي، خو پښې سره نژدې وي، نو بیا اساسي پیغام نه دی تر لاسه شوی، ځکه د دین د راتلو اساسي هدف له بدې ورځې خلك سمې ته راوستل دي، نو که د انسانانو د ښې ورځې سبب نه شي، معلومه خبره ده چې اساسي هدف ورك دی او خلك یې په موندلو نه دي بریالي شوي.

د وږي، پیاز او ګندنې د بوی تر ورکېدا له مسجد څخه منعه هم د دې لپاره وه چې نورو انسانانو ته له دې بوی څخه په عبادت او عبادت خانه کې اذیت ونه رسېږي، زموږ خلك اوس د وږې پر ځای نسوار،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چرس، هېروين، پان او دې ته ورته نور شيان کاروي چې تر ګندنې او پیاز يې بد بوی ځي.

د موټرو مستري د کار په جامو کې جومات ته راځي چې هم مسجد ګنده کوي، هم يې بوی ځي او هم ورسره د نژدې ولاړ کس جامې خرابوي، دا يې ورته نه خوړلې، خو تر اوره يې ډېر زيان جومات، خلکو او د هغوی جاموته ورساوه.

پنځه وخته اودس کول، که جنب وي، غسل کول، هر وار خوله پاکول، پزه پاکول، مخ مينځل، لاسونه او پښې مينځل، پر سر لاس تېرول، د غوږونو پاکي، دا بيا انسان ته د ښه باډسپلينه اوسېدلو، پاکې خيال ساتلو، د خولې بوی نه تلو، په مجلس کې په پزه ګوتې نه وهلو، د پښو له بوی څخه خلاصون، د خيرن غوږ پر ځای پاك غوږ ساتلو او د نامنظمو ويښتانو پر ځای د منظمو ويښتانو جوړولو پيغام راکوي، خو له بده مرغه چې څوك ډېر لمنځونه کوي، اودسونه کوي، هغه تر نورو په دې شيانو کې ډېر بې پروا وي او هيڅ خيال يې نه ساتي.

د پنځه وخته لمونځ، په کال کې پر معلوم وخت روژه، هر لمانځه لپاره ټاکلی وخت، د حج معين شوی وخت مسلمان ته په خپل ژوند کې د منظم اوسېدنې پيغام ور کوي، يو مسلمان بايد په خپل ژوند کې د هر کار لپاره مهال وېش ولري، د هغه دين ده ته مهال وېش ور کړی دی، د لمانځه لپاره وختونه، د روژې لپاره وخت، د حج لپاره وخت، د اعتکاف لپاره وخت او ځای، د کاروبار په لين کې ځينې کارونه حرام او نور بيا روا، د يوه شي پر بل مخته کول، لکه اودس تر لمونځ، دا هر يو يې بېل بېل پيغام لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مهال وېش موږ ته راښيي، د وخت او زمان غوښتنو ته پام کول را په ګوته کوي، ځينې کارونه چې د انسان په ګټه وي هغه کول او له بېهوده کارونو د ځان ساتنې پيغام راکوي، د لومړيتوب په اهميت مو پوه کوي.

عبادت ته د پاکې جامې، پيغام دادی چې له حرامو به هم ځان ساتي، په روژه کې له څښاك او خوراکه منعه همدا پيغام لري چې د بل مال به نه خوري، له غيبت او کنځلو منعه همدا را ښيي چې خلکو ته بايد په ژبه او لاس زيان ونه رسول شي، پر پاك ځاى دريدل، دا په ګوته کوي چې د بل ځمکه به نه غصب کيږي، پر همدې غصب ځمکه لمونځ نه روا کيږي، ځکه لمونځ پاکي غواړي او دا ځاى پاك نه دی. د استنجا هدف دادی چې انسان به خپل دواړه فرجونه له حرامو کارونو ساتي، يوازې دا کار چې له بولو يې پاك کړه، پر پيغام بايد بسنه ونه شي، عمق ته يې بايد ورسېږو، قران کريم يادونه کړې ده چې صلات له فحشا او بدو کارونو منعه کوي(عنکبوت: ۴۵)، همدا راته ښيي چې نه يوازې بايد له بولو پاك وي، بلکې له حرامو کارونو به بايد وساتل شي. که د الله په امر يو کس خپل فرج له بولو پاکوي، نو د الله په امر يې بايد له حرامو کارونو هم وساتي.

د صدقاتو ور کولو، سرسايې اداينه، خيراتونه او نور همدا پيغام لري چې د ټولنې يوه برخه تر پښو لاندې کول غير انساني کار دی، هغوی ته لاس ور کړئ را پورته يې کړئ، په ستونزو کې مرسته ورسره وکړئ، مالي مشکلات يې حل کړئ چې هغوی هم ستاسو په شان شي او دا دولت د يوې ډلې په لاس کې پاته نه شي چې د ټولنې لپاره بدې

(c) ketabton.com: The Digital Library

اغېزې لري، دا رنګه له بیت المال څخه د ټولنې بې وزلانو ته باید مرستې ووېشل شي (حشر: ۷).

د انسان وقار او شرف د ساتنې لپاره شریعت مسلمان ته لار ښوونې کړې دي، که له یوې ښځې سره مخ شي، باید خپل وقار په سپې سپې کتلو تر پښو لاندې نه کړي، سترګې دې ټیټې کړي، دا حکم نه یوازې نر ته دی، بلکې میرمنې ته هم دی، هغه هم باید شرافت او وقار وساتي، حتا که لمانځه ته ورتګ وي، هم باید په ځغاسته ور نه شي، په دې سره هغه خپل وقار د خلکو په سترګو کې ختموي، لمانځه ته باید ډېر ارام ور شي، په بې ځایه درز و دروز او هله هوله دې خپل وقار تر پوښتنې لاندې نه راولي.(۲)

له بل کس سره دې مخامختیا ښه په ورین تندي وي، د ټولنې له خلکو سره دې ښې خبرې کوي (بقره:۸۳)، په ټولنه کې یو انسان هم د یو چا زوی وي، د بل چا پلار وي، د بل کس ورور وي، د بل ګاونډی وي، له بل سره په سفر ملګری وي، د نورو بیا قریب وي، نو له دې امله باید یو د بل احترام وساتل شي، له مور و پلار سره ښه کول، له خپلوانو سره، له یتیمانو سره، له مسکینانو سره، له قریب ګاونډي سره، له هر ډول همسایه سره، د لارې له ملګري سره، له مسافر سره، له مزدورانو سره ښه کول د دین امر دی (نساء: ۳۶) که لمونځ کول او روژه نیول د الله امر وي، خلک یې له همدې وجې کوي، نو دا پاس ټول هم د الله امرونه دي، باید د لمانځه په شان یې خیال وساتل شي، ډېر د افسوس ځای دی چې مسلمانان پر لمانځه سر ور کوي، خو خپلوي نه ساتي، د همسایه خیال نه ساتي، په موټر کې در سره ناست کس په سګریټ او نسوارو خپل د څنګ ملګري او د ټولو موټر کسانو ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

تکلیف رسوي، د ټولنې بې وزله او بې وسه طبقه تر پښو لاندې کوي او حقوق يې نه ور کول کېږي، زموږ اخلاق انساني او شرعي نه دي، موږ د هغه چا احترام کوو چې يا تر موږ په زر او زور کې بالا وي يا هم نه احترام يې په ټولنه کې راته پېغور ګرځي؛ له دې پرته د بل چا احترام کول، ښه په ورين تندي ورسره روغبړ کول، زموږ د پښتنو عادت نه دي او نه د دې لپاره زموږ په تعليمي نصاب کې يو څه شته او نه زموږ ويناوال دې لور ته پام کوي.

له دې سره چې په دين او شريعت کې پر نظافت ډېر ټينګار شوی دی، هر لمانځه ته د پاکي امر دی، د مسواك امر راغلی دی، د جامې د پاکۍ او ځای د طهارت امر راغلی دی، خو بيا هم د پښتنو کوڅې، د کور مخ، د دوکان مخ، له کور او دوکان سره شته لښتي يا چرې، موټر، موټرسايکل، ګوټ، څپلۍ، خپل کور، د اوسېدنې خونه، د څښاك او خوراك لوښي به خيرن وي، له دې ښکاري چې د دين اساسي پيغام نه موږ ته رسول شوی دی او نه يې موږ د پوهېدنې هڅه کړې ده.

شريعت کې د اودس لپاره د يو وار مينځلو او درې واره مينځلو جواز راغلی دی، که د بدن غړي پاك وي، نو يو وار مينځل هم کفايت کوي او که خيرن وي، په دوړو وي، خولې شوي وي، بيا دوه يا درې واره ومينځل شي، خو تر دې اضافه نه، که اړتيا وه په صابون يا شامپو دې ومينځي، حتا که د وياله پر غاړه ناست وي، لا به هم تر درې واره اضافه مينځل نه کوي. دا يې له اسرافه د مخنيوي لپاره ورته ويلي دي، نو يو څوك چې د اودس په اوبو کې اسراف بايد ونه کړي، هغه بايد له اوبو او د ژوند لپاره له بل هر اړين شي سره څومره احتياط وکړي؟ مګر زموږ خلکو د اوبو يو اينچ پيپ کوڅې ته را ايستلی وي، موټر په

(c) ketabton.com: The Digital Library

مینځي. دا فکر نه ورسره پیدا کیږي چې موټر په کمو اوبو هم مینځل کیږي، نو دومره اوبه ولې باید ضایع شي؟

په قران کریم کې د خوراک او څښاک تر بیان وروسته الله وایي اسراف مه کوئ(انعام: ۱۴۱، اعراف: ۳۱)، خو زموږ د واده ولیمه، خیرات او میلمستیاوې خوراکي توکي پر امبار خورځوي. جالبه داده چې په اسلامي هیوادونو کې داسې یوه اداره نه شته چې اضافه خوارکي توکي یې تر اړمنو کسانو رسوي، خو په غیر اسلامي هیوادونو کې شته. که رښتیا ووایم نو په اسلامي هیوادونو کې باید مسکنت ختم شوی وای، ځکه د صدقاتو، سرسایې، خیرات، میراث، خېلوانو ته ورکړه، مهر، د لانبېدو په ورځ ور کړه او داسې نورو ور کړو ترڅنګ د مسلمانانو چارواکو ته امر شوی دی چې له بې وزلانو سره له بیت الماله مرسته وکړئ چې د ټولنې طبقاتي سیستم ختم شي، یوه ډله بله تر پښو لاندې نه کړي، شتمنه طبقه د ټولنې د سرخوږي سبب نه شي، له دې ټولو سره باید په اسلامي هیوادونو کې مسکنت او فقر له منځه تللی وای، خو له بده مرغه چې له منځه نه دی تللی، بلکې غیر اسلامي هیوادونه له اسلامي هیوادونو سره مرسته کوي چې د هغوی د فقیرانو لاس نیوی وکړي او هلته شته د فقر ګراف را کم کړي.

له دې ښکاري چې زموږ ټولنه څومره د دین له اساسي پیغامونو لرې شوې ده، څومره یې یوازې شکلیات را ټینګ کړي دي او له ماهیته یې ناخبره دي.

۱۱/۴/۲۰۲۲

سرچینه:

۱)بخاري، کتاب الاذان، باب الزاق المنکب بالمنکب...ح: ۷۲۵)

(۲)بخاري، کتاب الاذان، باب لا یسعی الی الصلاة مستعجلا، ولیقم بالسکینة والوقار،ح: ٦۳۸)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قران کريم د ترجمې او تفسير وړ کسان

د قران کريم د ترجمې لپاره بايد وړ کسان را مخته شي، قران د اسلام اساسي کتاب دی، ناسمه ترجمه او تفسير يې ګڼې ستونزې را ټوکوي. له بده مرغه چې په افغانستان او پاکستان کې ډېر داسې کسان دغه کار کوي چې نه يې قران کريم په سم ډول درک کړی دی، نه يې عربي ژبه زده ده، نه د اسلامي عمومي او خصوصي احکام پېژني، نه اصول او فروع سره جلا کولای شي او نه هم د دين او شريعت پولې بېلولای شي.

نااهل کسان که دې چارې ته لاس ور واچوي، ټولنې او حکومتونو ته ډېر سرخوږی جوړولای شي، ځکه د قران کريم احکام له ټولنې سره مستقيمه اړيکه لري، که يو مفسر يې ناسم تفسير کړي، له ټولنې سره يې ټکر کړي، د حکومت او د وخت د نظام خلاف يې له قران کريم څخه د بغاوت تفسيرونه ور کړل، نو يوه ارامه ټولنه به تشنج ته ټيله کړي.

د تفسير لپاره ځيني مهم اصول ما د دې لړۍ په مخکې کړۍ کې تشريحي کړي دي، دلته يې يوازې پر زيان خبرې کوم چې څوک په عربيت نه پوهېږي، له بلاغي علوم سره اشنا نه وي، ګرامر يې نه د خپلې ژبې زده وي او نه د عربي، په حقيقت و مجاز يې شک نه وي، تمثيل يې ورته حقيقت ښکاري، اخروي مسايل يې دنيوي کړي وي، د خدای کارونه يې انسان ته خاص کړي وي، د انسان کار يې خدای ته ور کړی وي، له قران کريم څخه يې دا فهمولې وي چې د الله او رسول

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځيني واکونه مور هم لرو، له قرانه يې دا زده کړې وي چې په ټولنه کې ډلې او فرقې جوړې کړي، نفرت خپور کړي، خلك سره خپه کړي، هر کس يې ځان ته تګلارې وټاکي چې مخالفت يې د هغې ډلې له مفکورې سره سم د کفر معادل وي.

دا د ټولنې لپاره ناسور دی، ټولنه به تر هغه وخته له دې ناسور څخه کړېږي چې هوښيار او پوه کسان ددې ستونزې د حل لپاره له مناسبو حللارو سره را وړاندې نه شي. د حکومتونو مسووليت دی چې له ديني چارو سره تړلې ادارې يې دغه فرصت نااهلو کسانو ته ور نه کړي او په ټولنه کې دې خلا ته مناسب کسان ومومي او د ټولنې دا اړتيا پوره کړي، د ستونزو په حل کولو ټولنه له ناسور څخه خلاصه کړي.

دلته نه يوازې د الله له کتاب سره ظلم کيږي، بلکې له ټولنې، الهي مخلوق، حکومت، افرادو، ډلو او قومونو سره هم کيږي. دوی نه د الله کتاب په پيغام سم خبر شوي دي او نه يې د فهمولو سمه هڅه کړې ده، نه د قران په ژبه پوهېدلي دي، نه يې خپله زده ده، ترجمه يې داسې وي لکه په خټو کې چې مزل کوي، احکام يې د ټولنې، زمان او مکان له قيد څخه وتلي وي، د دې پر ځای چې ټولنې ته په خير تمام شي، شر ورته پيښوي، د نظام د پښو ټينګولو پر ځای يې پښې کاږي، د خلکو د اتحاد پر ځای بې اتفاقي جوړوي، قوم ته د ګټې پر ځای تاوان راوړي، د الله په کتاب ډلې جوړوي، يوه يې بله کافره بولي، حکومتونه کافر ګڼي، د ټولنې د کاروبار مخه نيسي، هر څه سود ورته ښکاري، خو په زيارت کې منجور ته ور کول کېدونکي پسونه، غواوې، پيسې بيا پروا نه لري، هغه نه سود دی، نه حرام دی، نه بدعت دی، راډيو بدعت وه، ټيلفون حرام و، ټليويزيون حرام و، عکس ناروا و، ټولنيزې رسنۍ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

كفارو مشابهت و، پتلون د كافر لباس و، ټايي كافره شوې وه، مكتب د كفر مركز و، بانك د سود په نوم د حرمت ټاپه وخوړه او د دې ورته ډېر نور كارونه چې يـوازې يـې ټـولنې تـه سرخـوړی جـوړ كـړی دی، حكومت يې له چېلنجونو سره مخ كړی دی او خلك يې د خـدای پـر ځای مخلوق ته روان كړي، كعبې ته تللې لار يې وركه كـړې تركسـتان يې په مخه كړی، په دې توگه يې هم ځان بې لارې كړی او هم ټولنه.

قران كريم د دې لپاره تفسيرېږي چې د خپلو مسلكونو موقـف پـه ثابت كړي، د قران كريم يو ثابت ايـت داسـې تـاويلېږي چـې لـه يـوه كمزوري، خبر واحد حديث سره يې تطبيق پيـدا كـړي، د قـران كـريم تفسير خپله قران كې نه كتل كېږي، ان پر قران كريم زياتوب د كمزورو رواياتو او پوهانو د خبرو په وسيله لا كېږي، دغه به څه ډول تفسير وي؟ كه د الله كتاب دومره كمزوری شي چې واضح ايت يې د يـوه حـديث لپاره تاويل شي، د عالم قول په ثابت شي، د خپـل موقـف لپـاره پكـې وكتل شي چې تاييدونكي مواد څنې چاڼ شي، دا به لـه كتـاب الله سره انصاف وي او كه د هغه په حق كې سراسر ظلم؟!

قران كريم بايد په قران تفسير شي، تصريف ايـات د قـران تـر ټولـو غوره تفسير دی، كه نه په عربي محاوره كـې د دې لپـاره غـوره مثالونـه شته چې د قران كريم په متن زموږ سر را خلاص كړي، قران كريم بايد داسې وكتل شي چـې هغـه څـه وايـي، بـس حـق وگڼـل شي، د خپـل مذهب، موقف او وختي له جوړ شوي ذهنيت سره يې د برابرولو هڅـه د قران كريم په حق كې ظلم دی، دا بايد په هيڅ توگه ونه شي.

۱۸/۴/۲۰۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مسيار نكاح او شرعي حكم يې

ليكوال: محمد عدنان القماز

ژباړه: زبير افغان

مسيار نكاح د نورو مشهورو نكاحي تړونو په شان يو تړون دی، چې د نكاح ټولو شرطونه پكې پوره وي. مثلن: د مېړه و مابينې وجود، له دې سره تړلي داسې شرعي موانع به نه وي چې د نكاح صحت ته زيان رسوي، ميرمن به ولي لري، عادل شاهدان به موجود وي، د قاضي په مخكې به تړون كيږي، يعنې د بل تړون په شان پوره باوري كيږي. د شكل له مخې سل په سلو كې سهي دی. مگر د موضوع له مخې له نورو سره توپير لري؛ ځكه ميرمن دلته تر خپلو ځينو حقونو تېرېږي، لكه: نفقه، سرپنا او له دې سره د مېړه شپې تېرول.

دكتور يوسف قرضاوي يې په اړه وايي: دا هم شرعي نكاح ده، له عادي نكاح سره دا توپير لري چې ميرمن تر ځينو هغو حقونو تېرېږي چې پر مېړه يې لري.

شرعي حكم يې:

كه د نكاح شرطونه پكې پوره شي د مسيار نكاح روا ده. د نكاح دا نوعه له پخوا څخه وه، يوه مېړه به خپلې هغې ميرمنې ته چې ميلان به يې ورته در لود، ويل: ستا او د بلې ميرمنې مساوي حقوق نه شم در كولای، لكه: نفقه، سرپنا او د شپې ورتگ. كله به مېړه دا شرط كړه چې يوازې د ورځې به ورځي شپه نه ور سره تېروي. ميرمنې هم په دې كې تر خپلو حقونو تېرې شوې دي، ممكنه ده چې خپل مال ولري،

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرپنا یې وي؛ ځکه یې له مېړه نه غواړي. کـه یـې د ورځـې پـر راتلـو توافق سره وکړ یا هم پر دې سره سلا شول چې د بلې میرمنې په نسبت دې ته کمې شپې ور کوي، پروا نه لري.

له دې سره چې په مسیار نکاح کې میـرمن تـر خپلـو ځینـو حقونـو تېرېږي، خو بیا هم حرام نه شي ګڼل کېدای، ځینـو علـماؤ لـه حرمـت پرته بد ځنې وړي دي؛ اما د شرطونو او ارکانو د بشپړتیا له وجې بیا هم جواز لري.

عوامل یې:

۱ــ د ولورونو (مهرونو) جګېدا.

۲ــ د ځوانو (پېغلو) نجونو زیاتوب.

۳ــ د طلاق ډېرېدل.

۴ــ په نرانو کې تر یوې میرمنې له زیـاتو سره د متعې (موقتـه نکـاح) کولو میلان.

۵ــ د دویمې میرمنې په اړه د لومړۍ نه رضایت، لـه خپلـې لـومړۍ میرمنې ډار او د کور خرابي هم، مېړه دې ته اړ کړي چې له میرمنـې پـه پټه نکاح وکړي.

تاوانونه یې:

دا نکاح هم یو ډول د متعې لور ته ځي، ځکه نر له یوې میرمنې بلې ته ځي او میرمن هم ممکن داسې وکړي.

له حقیقي مفهومه نکاح وزي، ځکه مېړه و ماینه باید کـورنۍ جـوړه کړي، ترمنځ یې دوستي او مینه موجوده وي او تل پاتې یوځایي سرپنـا ځای ولري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې مېړه په کور کې نه وي، د مایني چلند هم تغییر کوي، کېدای شي داسې کار وکړي، چې ځان یا ټولنې ته زیان ورسوي.

په دې اړه فتوا:

شیخ عبد العزیز بن باز رح د مسیار نکاح ته جواز ور کړی. له ده پوښتنه وشوه چې که یو څوك دویمه میرمن په نکاح کړي، خو هغه د خپل پلار کره اوسي او مېړه یې په بېلابېلو وختونو کې هغې ته ورځي، دا څنګه ده؟ ده ځواب ور کړ: که د شرعي نکاح شرطونه کې پوره شي، پروا نه لري. لکه: د ولي او مېړه و مایني رضایت، د عادلو شاهدان وجود، له موانعو څخه د مېړه او مایني سلامتیا. ځکه رسول الله ص ویل: (احق ما أوفیتم من الشروط ان توفوا به ما استحللتم به الفروج) یعنې په کومو شرطونو چې مو ځانو ته میرمنې روا کړې هغه باید پوره کړئ. بل ځای یې ویلي: المسلمون علی شروطهم. مسلمانان خپل شرطونه پوره کوي. که مېړه و ماینه پر دې موافق شي چې ښځه به د پلار کره پاتېږي یا هم د هغې وخت ورځ ده نه شپه یا هم خاصې ورځې یا شپې، هیڅ پروا نه لري خو په دې شرط چې نکاح به پټه نه وي.

د جواز دلایل یې:

۱)په مسیار نکاح کې د نکارح ټول شرطونه او ارکان پوره کېږي. ایجاب و قبول، د طرفینو رضایت، د ولي وجود، مهر او شاهدان.

۲)په حدیث کې راغلي چې سودې رض خپله ورځ ام مومنین عایشې ته ور کړې وه، نو رسول الله ص په خپل تقسیم اوقات کې د عایشې رض لپاره دوې ورځې ټاکلې وې، یوه یې د عایشې رض خپله او بله یې د سودې رض ورځ وه. رواه البخاري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له حدیث څخه د استدال ډول: کله چې سودې بنت زمعه رض خپله ورځ عایشې رض ته ور کوي او رسول الله ص هم دا مني، دا په زبات رسیږي چې میرمن کولای شي خپل هغه حق ساقط کړي چې شارع ورته ټاکلی، لکه نفقه او د شپې د مېږه ورتګ. که جواز یې نه وای؛ نو رسول الله ص ولې له سودې رض څخه د عایشې رض په ګټه د ورځې تربدل ومنل؟

۳)د مسیار په نکاح کې ډېر مصالح شته. د میرمنې فطري غریزه اشباع کوي، کله د اولاد په نعمت هم نازوله کیږي، هغه پېغلې چې له نکاح بې برخې شوې وي، یا مطلقې یا هم کونډې میرمنې،(د دوی شمېر خورا زیات دی) په دې ډول یې شمېر راکمېږي. هغه نر خپله پاکي په ساتلای شي چې د بل ډول واده مصارف نه شي پرېکولای.

۲۰۱۸م

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشوره(جرگه) په اسلام کې

د انسانانو په تاریخ کې جرگې ښه اوږده مخینه لري، دا که زموږ د پښتنو تاریخ وي یا هم د نورو قومونو. تر اسلام مخکې عربو د جرگو لپاره د دار الندوه په نوم یوځای درلود چې هلته به یې د مهمو ټولنیزو، دیني، اقتصادي او سیاسي مسلو په اړه مشرانو بحثونه کول.

اسلام نه یوازې دا اصل همداسې وساته؛ بلکې الله تبارك وتعالی په قران پاك کې د مسلمانانو یو صفت همدا وباله چې د مهمو خپلمنځي چارو په اړه خپلمنځي مشورې کوي(وامرهم شوری بینهم) [الشوری: ۳۸] همداراز قران کریم رسول الله ص ته امر وکړ چې په چارو کې له اصحابو سره مشوره کوه.(وشاورهم فی الامر) [ال عمران: ۱۵۹]

رسول الله ص هم په دې امر عمل کاوه او د مهمو چارو په اړه یې له اصحابو سره مشورې کولې. کله چې د احد غزا ته مشرکانو تیاری کاوه او رسول الله ص یې په اړه خبر شو، نو له اصحابو سره یې مشوره وکړه چې زموږ دفاعي اقدام به څه وي؟ تر مشورې وروسته یې د وتلو پرېکړه وکړه، بخاري په کتاب المغازي کې په دې اړه مهم لاسوندونه راوړي دي.

همداشان د خندق د غزا په اړه مشهور روایت دی چې رسول الله ص د خبر له تر لاسه کولو وروسته د مشرانو اصحابو یوه جرگه وغوښته او په دې اړه یې مشوره ځني طلب کړه. مشهور صحابي سلمان فارسي رض پیغمبر علیه السلام ته د خندق کېنلو مشوره ور کړه چې له همدې

(c) ketabton.com: The Digital Library

امله دا غزا د خندق په نوم یاده شوه. بخاري شریف په کتاب المغازي د خندق د غزا تر سرلیک لاندې یې په اړه احادیث راوړي دي.

پر همدې اصولو باندې مسلمانانو د تاریخ په اوږدو کې عمل کاوه او زموږ د پښتنو په تاریخ کې تر اسلام مخکې هم موږ جرګې او مرکې درلودلې او د ډېرو مهمو پرېکړو په اړه زموږ ولسونو له ډېر لرغوني دور څخه مشورتي جرګې درلودې. د انسانانو په اجتماعي ژوند کې دا ډېر مهم پرمختګ دی، په دې ډول انسانان د وینې تویولو مخه نیسي-جنګ ختموي، پخوا به همدې جرګو د اجتماعي ژوند لپاره ځینې اصول غوره کول چې په سیمه ییزه کچه به یې د قانون حیثت در لود او خلکو ترې سرغړونه نه شوای کولای، د اسلام له راتلو سره هغو ملتونو ته چې مسلمانان شول، جرګې له تاریخي او کلتوري بعدونو سره دیني جنبه هم پیدا کړه چې د خلکو په عقیدو او ایمانو کې یې ځای وموند.

زموږ د هیواد په مهمو مسلو کې هر وخت واکمنو د ولس استازي راغوښتي او د ډېرو مهمو چارو په اړه یې د ولس رایه غوښتې ده، لکه څنګه چې دولت پر ولس باور کړی دی او د چارو په اړه یې د هغوی مشورو او پرېکړو ته لبیک ویلی دی، همدارنګه ولسونو هم هر مهال د دولت غوښتنې ته لبیک ویلی او په سختو حالاتو کې تل د خپل نظام تر څنګ درېدلي او د هر هغه چا په وړاندې یې یو صف جوړ کړی چې زموږ ملت او وطن یې ګواښلي دي.

د وخت په تېرېدو ځینې ارزښتونه خپل ځای نورو ته ایله کوي یا هم شکل یې بدلېږي. مشوره یو شرعي، کلتوري او تاریخي ارزښت دی، خو حتمي نه ده چې زموږ د هیواد اوسنۍ جرګه دې په همدې بڼه نوره هم وغزېږي. دا خبره سمه ده چې جرګه زموږ په تاریخ او کلتور

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې ډېر مهم ځای لري، شريعت مو هم په دې امر کړی دی، له دې هر څه سره به څوك د مشورې له ارزښت څخه انكار نه كوي، خو بيا هم په خپله پښتانۀ بنه د جرگې ايله كول، د مهمو سياسي، ټولنيزو او اقتصادي چارو لپاره يې دايرول، ارزښت لري، خو كه د دې يو بل بديل وړاندې شي هغه ممكن تر دې ډېر موثر واقع شي چې د جرگې يو پر مختللی شكل به يې وگڼو.

كه د سياست په برخه كې د جرگې ځای انتخابات ونيسي، د ټولنيزو او اقتصادي مسلو په برخه كې كه د وخت واكمن د پوهانو په مټ تر يو لړ مهمو اصولي پړاونو وروسته قوانين جوړ كړي، دا به د اوس وخت لپاره د ملت په گټه وي، فيصله به په لنډ وخت كې كيږي، د وخت له شرايطو سره به سمون لري، په كمو مصارفو به دا هدف تر لاسه كيږي او گڼې نورې گټې.

په اوسنۍ جرگه كې ځينې نيمگړتياوې شته چې د انتخاباتو په نسبت د اوس وخت لپاره لويې بلل كيږي، كه څه هم دا كمۍ يې پخوا هم در لودې، اما هغه وخت يې دومره ښه بديل نه وو وړاندې شوی، اوس چې د يوه حكومت د مشروعيت لپاره جرگه وړانديز كيږي، تر دې دا ښه خبره ده چې انتخابات يې شرط وگڼل شي، دا به هم يوه حكومت ته ملي مشروعيت ور كړي او هم به له نړۍ وال مشروعيت څخه برخمن شي.

پخوا جرگه او شورا په يوه بڼه وه، د اوس وخت لپاره كه د حكومت د مشروعيت لپاره جرگه يادېږي، نو ښه بديل يې انتخابات دي، چې هر حكومت د ولس په رايه وټاكل شي هغه دې مشروع وگڼل شي، د شورا پر ځای پارلمان دی چې د ولس استازي پكې وي، هغوی هم قوانين

(c) ketabton.com: The Digital Library

جوړوي، تصويب يې کوي، پر حکومت څارنه کوي، دغه بنه يې تر پخوانۍ ډېره ګټوره ده.

کاش موږ پوه شو چې ارزښتونه هغه وخت ارزښت لري چې ټولنې ته په ګټه وي، ټولنيز قراردادونه پر همدې بنياد رامنځته کيږي، که دغه معيار يې له منځه ولاړ شي، نو د هر ارزښت خپل اهميت له منځه ځي. ځينې تغيير ته اړتيا لري، نور بيا بديل غواړي، يو څه يې وخت او مکان په مرګ محکوم کړي وي، حتمي به مري ځای به يې نور نيسي، داسې هم کېدلای شي چې يوازې نوم دې بدل شي، يو څه کم دې په شکل کې تغيير راشي، خو اصل هدف او د ولس رايه دواړه پکې تر لاسه شي، نو که انسان په دې پوه شي، ممکن د ډېری ستونزو حل په همدې توګه را پيدا او ټولنې ته را پيدا شوي مشکلات له منځه ولاړ شي.

۲۸/۴/۲۰۲۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله د اسلام له نظره او په هیواد کې یې د تحقق لارې چارې

الحمد لله وکفی والصلاة والسلام علی رسوله المجتبی، اما بعد!

په دې کې شک نه شته چې سوله تر جنګ غوره او سوله ییز ژوند تر جګړه ییز ژوند بهتر دی، په دې اړه نه یوازې عقلي دلایل خورا زیات دي؛ بلکې د قران کریم او مبارکو احادیثو دلایل هم کم نه دي. قران کریم د مومنانو ترمنځ جنګ ته په (وان طائفتان من المؤمنین) اشاره کړې ده چې هدف یې د جنګ استثنائي ښودل دي، ځکه د اسلام له نظره مسلمان ته عمومن د امن پیغام ور کول کېږي، مسلمان ته د نوم په غوراوي کې هم دا تلقین ور کول شوی چې ته د سولې استازی یې او د سولې پیغام باید ولېږدوې. د خدای پاک السلام نوم هم پر سوله دلالت کوي او هر پیغمبر ته د مسلمانۍ امر هم ددې یوه ښه بېلګه ده چې رسولان د سولې مبلغین وو. قران کریم یو بل ځای هم یادونه کړې ده چې جنګ به مسلمان نه پیلوي، بلکې مسلمان ته یوازې د دفاع اجازه شته: (وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ) [البقره: ۱۹۰]

یعنې د الله په لار کې له هغو سره وجنګېږئ چې هغوی له تاسو سره جنګ کوي او تاسو تېری مه کوئ بېشکه الله تېریګر نه خوښوي.

له دې هم معلومه شوه چې قتال یوازې استثنائي صورت دی او په هغه وخت کې جواز پیدا کوي چې مسلمان دفاع ته اړ شي. د سولې د ښه والي او فضلیت په اړه د قران کریم ایاتونه نور کم نه دي او عمومن له مسلمانانو څخه پټ هم نه دي؛ ځکه نو زه نور بحث نه پر کوم یوازې یو حدیث یې د فضیلت په اړه رااخلم:

(c) ketabton.com: The Digital Library

(أَلاَ أُخْبِرُكُمْ بِأَفْضَلَ مِنْ دَرجَةِ الصِّيَامِ وَالصَّـلاَةِ وَالصَّـدَقَةِ، قَـالُوا: بَـلَى، قَالَ: صَلاَحُ ذَاتِ البَيْنِ، فَإِنَّ فَسَادَ ذَاتِ البَيْنِ هِيَ الحَالِقَةُ)(۱)

ایا تر روژې، لمانځه او صدقې افضل کار در ونه ښیم؟ دوی وویل: ولې نه! ده وویل: د خلکو ترمنځ اصلاح کول، ځکه خپل منځي فساد یې دین له منځه وړي.

دا طبیعي خبره ده چې د سولې تر دومره فضیلت وروسته هـر انسـان سوله ییز ژوند ته اړتیا لري او حتا هر ژوی، خو موږ افغانان چې نسلونه مو په جنګونو کې رالوی شوي دي، تر بل هر چا سولې تـه زیاتـه اړتیـا لـرو. پـه هیـواد کـې د سـولې لپـاره خوشـبینتیا زیاتـه وه، امـا د طالبـانو خپلسری زور د دې سبب شو چې د سولې فرصت له لاسـه ووزي، پـه زور د یوه نظام پر ځای د بل راوستل، د دې سبب کېږي چې خشونت او زورزیاتي ته لار پرانیستل شي. پر یـوه ډلـه زور اچـول د دې سـبب کېږي چې بله ډلـه عکـس العمـل وښـیي، کـه زور شـوی وي، زور بـه ورسره کېږي او که جنګ شوی وي جنګ به ورسره کېږي.

زموږ د ملت بدبختي داده چې له واکه یې یوه ډله ایسته کېږي، بلـه چې پر راشي، د بخښنې او لـه شخصيـ انتقـامونو د تېرېـدلو پـر ځـای خشونت کوي، انتقامونه اخـلي، خلـك وژني، چـور و فسـاد تـه مخـه کړي، ملت ته په واک کې سهم نه ور کوي، د تېر نظام غـړي پـه ګـنـو پلمو ځـورول کېـږي، لـه واکـه محرومېـږي، کـډوالۍ تـه مجبـورېږي، کاروبارونه یې زیان وي، کورنۍ یې په بـد وضـعیت کـې وي، دا ټـول حالات د دې سبب کېږي د سوله ییز ژوند پـر ځـای خلـك خشـونت امیزه ژوند ته مخه کړي، د سولې ځای جنګ ونیسي، سم لور ته د تلـو پر ځای حالات ناسم لور ته ولاړ شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په یوه ملت کې د ګڼو ژبو، مذهبونو، سمتونو، قومونو او ادیانو خلك وي، د دې لپاره باید د ټولو خیال وساتل شي، په واك کې سهم ور کول شي، د هغوی لومړیتونه وارزول شي، حکومت کار پر وکړي، قومي، ژبني، مذهبي، سمتي او دیني چارې د دې سبب نه شي چې ملت سره بېل شي، خلك یو له بل سره په شخړه شي، د ملت د ټوټې کېدلو سبب شي، د سترو ملي مسایلو پر ځای حکومت او ولس دواړه په قومي، سمتي او ژبنیو وړو خبرو اخته شي.

موږ باید نور دا زده کړو چې متنوعي افکار، قومونه، مذهبونه، دینونه، ژبې او... د شخړې سبب نه کېږي او نه یې باید کړو، د انتقام پر ځای بخښنه ډېره ګټوره ده، تر تنګنظري زغم او تحمل ډېرې ښې پایلې لري، د یوه نظام پایښت زموږ د ټولو په ګټه دی، خو که یې موږ له لویه سره بنیادونه کمزورې کښېږدو، په خپلو اعمالو یې ولړزو، بیا به دا نظام څنګه پایښت وکړي؟ زموږ د هر نظام چارواکي باید د خپلو شخصي- مذهبي او ګوندي ګټو پر ځای ملي ګټې په نظر کې ونیسي-، په دې توګه به هم نظام وچلېږي، هم به ملت او وطن له بدبختیو وساتل شي، شرعي، ملي، تاریخي او کلتوري ارزښتونه به د پایماله کېدلو پر ځای خوندي کړي، اما که هر څه د دې برخلاف وشي، بیا به نه سوله راشي، نه به نظام وچلېږي، نه به ارزښتونه خوندي شي، نه به ټولنه تنوع ته پاته شي او ملت به د اجتماع پر ځای سره وپاشل شي.

۲۸/۴/۲۰۲۱

سرچینه:

۱)ابوداؤد، کتاب الادب، باب في اصلاح ذات البین: ۴۹۱۹.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د علماؤ له وژلو ترهګر څه تر لاسه کوي؟

څو ورځې وړاندې د علماؤ شورا خبر ور کړ چې په تېرو ۱۵ کلونو کې ترهګرو د نظام ملاتړي ۱۰۰۰ کسه علماء شهیدان کړي دي. دا په داسې حال کې چې په دې تېره روژه کې د مولي ریحان او مولوي کامه وال ارقام هم پر ور زیات شول.

موږ باید دا پوښتنه را مطرح کړو چې ترهګر ولې علماء وژني او اصلن له دې څخه څه ترلاسه کوي؟

که د جنګ جهت، شعارونه او د دوی ادعا شوي اهدافو ته فکر وکړو، نو پوهېږو چې د علماؤ له وژلو د هغوی څو اهداف دي:

۱/ په هیواد کې شته جنګ یو نیابتي جنګ دی، د دې جنګ تر شا چې کوم هیوادونه لاس لري هغوی زموږ د هیواد هر هغه قشر- چې د هغو هیوادونو له اړتیا مو خلاصوي، وهي؛ څو زموږ هیوادوال د زیات وخت لپاره د هغوی محتاج پاته شي. د افغان نوموتو علماؤ له وژلو یو هدف دادی چې دلته د هغو علماؤ تشه احساس شي چې زموږ ټولنه ورته اړتیا لري او موږ اړ شو چې د دې تشې د ډکولو لپاره دوی ته رجوع وکړو.

۲/ زموږ هغه نظامونه چې د هیواد، ملت او ملي ګټو لپاره لږ یا ډېر کار کوي، هغه د ګاونډیو نه دي خوښ. د دې لپاره دا جنګ روان دی او تر بېلابېلو نومونو لاندې زمینه سازي ورته کېږي. د همدې نظام تر چتر لاندې چې هر څوک را ټولېږي، هغوی د ترهګرو په اند د وژلو وړ دي؛ علماء بیا ځکه مهم دي چې د دوی موجودیت د نظام

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشروعیت قوي کوي، ترهګر کوښښ کوي چې د یوې نیابتي جګړې د غزولو لپاره له نظامه مشروعیت وتروړي او بیا یې پر ضد د ولس په منځ کې ځانو ته ځای پیدا کړي او خپلو لیکو ته خلك جذب کړي.

۳/ ترهګرو د خپل جنګ لپاره یو دیني و مقدس پوښ جوړ کړی او تر دې نوم لاندې خپل ټول اعمال توجیه کوي. دا چې زموږ ولس په دې میدان کې زیاته پوهه نه لري، ترهګر په اساني کولای شي چې د ناسم استدلال په کولو پر ولس خپلې خبرې او اعمال تېر کړي او د هغوی یوه لویه کتله له ځانو سره مل کړي. نو کله چې د دین یو عالم رامخته کېږي او د هغوی له څېرې نقاب پورته کوي، ولس ته یې اصلي موخې ور ښیي، د شریعت او د دوی ترمنځ فاصله په ګوته کوي او ملت د هغوی له دام څخه را باسي، نو حتمي خبره ده چې ترهګر به عکس العمل ښیي. د یوه مخالف نظروال په وړاندې ردعمل څو ډوله کېدای شي، مثلن: ډیالوګ کولای شي، په رد کې یې کتابونه لیکلای شي، د ولس په وړاندې یې مخامخ مناظرې ته رابللای شي او نور... اما که د مخالف په وړاندې یو چا په هر ډګر کې خپله ماتې حتمي بلله، بیا نو له وژنې پرته بله لار هغوی نه ویني او همدا تګلاره به د ځان په اړه ګټوره بولي، ترهګر نن همدې پایلې ته رسېدلی دي. هغوی د علماؤ په وړاندې د استدلال او ډیالوګ میدان بایللی دی، د قلم او علم په میدان کې هغوی پاته دي، له دې امله یې یوازې زور او توپک ته پنا وړې ده، نو که یې هر څوك د اهدافو په وړاندې خنډ کېدل، هغوی به له منځه وړي او علماء چې په دې برخه کې تر نورو ښه کردار ادا کولای شي، له دې امله به تر ټولو لومړی هدف وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴/ په افغاني ټولنه کې علماء ښه ډېر اغېز لري. د علماؤ همدې رول ته په کتو هغوی هغه چاته انګېزه ور کوي چې د ترهګرو د نيابتي جنګ په وړاندې دربېږي. د علماؤ ږغ پر افغانانو زيات تاثير لري، هغه علماء چې د وطن او ملت ساتنې لپاره د خپلو امنيتي دفاعي ځواکونو په څنګ کې دربېږي، روحيه ور کوي او له خپله وطنه دفاع د شريعت له مخې يو مشروع عمل بولي، ترهګر يې د خپلو موخو په وړاندې تر ډېرو نورو مخالفو کسانو د ځانو لپاره زيات خطر بولي. له همدې امله په تېرو ۱۵ کلونو کې د علماؤ له وژلو مخ نه اړوي او د ټولو جنګي اصولو خلاف يې د علماؤ پر وژلو اقدام کړی او هيڅ ډول افغاني کلتور، شرعي اخلاق و اصول او نړی وال قوانين يې په پام کې نه دي نيولي او دوی فکر کوي چې د دوی هدف وسيله توجيه کوي، نو همدې اصل ته په کتو يې خپل هدف ته د لاس رسي په خاطر هر ډول وسايل وکارول.

۵/ د علماؤ له وژلو د هغوی بل هدف دادی چې د خپل ځان په وړاندې د علماؤ مخالفت ختم کړي، ځوک شهيدان کړي، ځوک زخمي، ځوک له وطنه فرار ته مجبور کړي او نور په زور دې ته اړ کړي چې د هغوی له مخالفته لاس واخلي او دوی په اساني خپلو موخو ته ځانونه ورسوي.

٦/ د افغان نظام د ملاتړو علماؤ وژل او کمېدل په ټولنه کې دا فرصت رامنځته کوي چې خلك د ترهګرو د علماؤ لور ته توجو وکړي او د هغوی اغېز سوکه-سوکه پر پراخېدو شي. په دې ډول هغوی خپلو اهدافو ته ځانونه نژدې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷/ په افغاني رنګ د رنګېدلو علماؤ وژل د دين پوهانو يوه لويه تشه رامنځته کوي، د ډکولو لپاره يې يا د ترهګرو ملاتړي مدعي دين پوهان رامخ ته کېږي يا هم د ديني علومو زدکونکي د علم لپاره خارج ته ځي. په دواړو حالاتو کې د هغوی ګټه ده. که خارج ته ولاړ شې له هغه لورې يو داسې فکر راوړي چې په يوه بله ټولنه کې توليد شوی وي، د هغوی د اړتيا له مخې پيدا شوی وي او د هغې ټولنې د کلتور رنګ يې اخيستی وي، کله چې زموږ ټولنې ته راځي نو په ټولنه کې د منلو خاص چانس نه لري او د ټولنې و يوې ډلې علماؤ ترمنځ فاصله رامنځته کېږي او دا اختلاف د زماني په تېرېدو پراخېږي چې يو مهال په وسله وال خشونت هم بدلېدای شي. لکه دا نن داعشي او ديوبندي افکار چې يو له بل سره ښکر په ښکر دي. دا خو يې يو لوری دی، که بيا داسې وشي چې د علماؤ تشه د ترهګرو ملاتړي پوهان ډکه کړي نو هغوی په لوی لاس د ماشومانو اذهانو ته ترهګريز افکار ور انستالوي چې دا زموږ د ټولنې لپاره د يوه خطرناک اينده پيغام راکوي او دا حالت د ترهګرو او مغرضو ګاونډيانو په ګټه دی.

دا واقعن يو بد وضعيت دی، د افغان دولت او ولس لپاره څه اړين دي چې بايد وې کړي؟

په دې باب څو کاورنه مهم دي، که وشي؛ ممکن ښې پايلې ولري:

اول: په هيواد کې د افغاني ديني فکر د توليد لپاره بايد دولت او ملت همدلته ديني مرکزونه جوړ کړي، هغه علماء زيات کړي چې د افغانانو له اړتيا سره سم ديني فکر توليد کړي او زموږ لپاره د مشکلاتو سبب نه شي؛ بلکې ستونزې مو حل کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم: د ديني مرکزونو لپاره د يوه داسې نصاب جوړول چې د اوس له غوښتنو سره برابر وي. دينپوهان بايد يوازې تر امامته او صرف ديني چارو محدود نه وي؛ ځکه د هغوی محدودېدل هغوی تـه اقتصـادي زيان لري او په فقر کې ژوند هغوی د مختلفو کړيو په دام کې غورځي چې هم زموږ په تاوان دی او هـم د ديـن. ددې لپـاره اړينـه ده چـې د ديني علومو زده کونکی نور هنرونه هم زدکړي، څـو د ژونـد پـه اوږدو کې که د ديني مراکزو له خوا جذب نه شي هم هغه له ټولنې ځان پردی احساس نه کړي او په نورو هنرونو وکـولای شي ځـان تـه مشـغله پيـدا کړي، چې هم ځان پر ټولنه بوج احساس نه کړي او هم ټولنـه لـه هغـه څخه ستومانه نه شي او کله چې هغه کار ولري، لـه اقتصـادي وضـعيته خوشاله وي؛ نو د مخربو کړيو په دام کې له لويـدو هـم ځـان سـاتلای شي.

درې: ملت او دولت دواړه دې حالن د هغو دينپوهانو ساتنه وکـړي چې د دې خاورې، د دې ملت او نظام د حفاظت لپاره يـې غـږ کـړی دی، له دوی سره اوږه په اوږه درېدلي دي او د نورو مخربو کړيو بلنې يې په کلکه نه يوازې منلې نه دي؛ بلکې په مقابل کې يې درېدلي دي، په دې ډول به ولس او دولت څو کارونه کړي وي: خپل ملاتړي علماء به يې ساتلي وي، د ولس باور به خوندي کړي، د نورو علماؤ د را پيدا کېدو چانس زياتېږي، د ترهګرو ملاتړي ملايان د ولـس پـه مـنځ کـې ځای نه شي موندلای، د ولس ځوانان به مو زيات نه بې لارې کېـږي، مخربې کړۍ به د اوس په کچه زيات تخريبي فعاليتونه نه شي کولای او ...

(c) ketabton.com: The Digital Library

هره انساني غمیزه فاجعه ده، خو د پوهانو او علماؤ وژل بیا لویه فاجعه ده. هیله مو داده چې د علماؤ د ساتنې او رول لور ته توجو زیاته شي او په ایینده کې یې تر ډېره حده مخه ونیول شي چې د مړه کېدونکو کسانو په شمېر کموالی راشي او وور-ورو دا لړۍ بیخي صفر شي.

۱۵/۶/۲۰۱۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنګي ډلې ولې خپلې څېرې بدلوي؟

د روسانو خلاف جنګ کې چې نږدې لس کاله یې دوام وکړ، مجاهدینو؟ په خپله ټوله جهادي دوره کې دغه ډول بریدونه نه دي کړي، لکه اوس چې یې جنګي ډلې کوي. د روسانو تر وتلو وروسته چې مجاهدین بریالي شول، نو د واک پر سر یې هغه ډول وحشتونه تر خپل منځ سره وکړل چې په تېره لس کلنه جهادي دوره کې یې نه وو کړي. تر دې وروسته چې طالبانو حرکت پیل کړ، نو دوی او مجاهدینو یو د بل خلاف هغه څه وکړل چې مخکې نه وو شوي.

تر هغه وروسته چې طالبي نظام ړنګ شو او پر ځای یې نوې اداره رامنځته شوه؛ طالبانو یې پر ضد حرکت پیل کړ. په لومړیو کې که به د طالبانو په بریدونو کې لږ هم ملکي کسانو ته مرګ ژوبله اوښتې وه، نو طالبانو به چورلټ انکار کاوه چې دا کار د دوی جنګیالیو نه دی کړی. ورو- ورو جنګ سختېده او د ملکیانو تلفات هم ورسره زیاتېدل، طالبانو له تعرضي بریدونو بمي بریدونو، ځانمرګي حملو او ډله ییز ځانمرګو بریدونو ته خپل جګړه ییز تکتیکونه بدلول چې په نتیجه کې یې د هر تکتیک تر ایجاد وروسته د ملکیانو مرګ ژوبله هم ورسره زیاته شوې ده.

په تېرو دوو یا درو کلونو کې جنګ دومره خونړی شوی دی چې د یوه عسکر له وژلو سره جنګي ډلو لس ان شل تر دې هم اضافي ملکي کسان وژلي دي. په تېرو اتلسو کلونو کې د جنګ قوانین او جنګي اخلاق په دا ډول تر پښو لاندې شول چې په تېره دوره کې یې مثال نه شي وړاندې کېدای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د طالبانو او داعش په نوم اسلامي جهادي ډلو خپلو موخو تـه د رسیدو لپاره له هیڅ وسیلې ډډه ونه کړه او هیڅ ارزښت یې هم پرېښود چې د خپلو موخو لپاره یې استفاده نه وي ورڅخه کړې. طالبانو مسجد کې انفجار وکړ، جنازه یې په نښه کړه، په لنګوټه کې یې ماین ځای پر ځای کړ، د ښځو جامې او حجاب یې استعمال کړل، واده یـې خپلـې خوښې ته پرېښود، ورا یې په غمونو واړوله، ناوې او زوم یـې ووژل، قران کریم کې یې بم کېښود، د خلکو ترمنځ یـې پـر یـوه کـس بانـدي ځانمرګی وکړ، لوبو ته یـې بمونـه خښ کـړل، د مکتـب ماشـومان یـې شهیدان کړل، پوهنتون یې وران کـړ، علـماء یـې ووژل، خبریـالان یـې ذبح کړل، په بازارونو کې یې انفجارات وکړل، منبر او محـراب یـې پـه وینو ولړل، د جومې د لمانځه مهال یې پر عبادت ولاړ کسان ووژل، په روژه کې یې قتلونه وکړل، خلک یـې لـه محکمـې پرتـه ووژل، د یـوه بانکي کارډ پر سر یې خلک د موچې په تار ذبح کړل، په یوه تش تور یې خلک له ژونده محروم کړل، د عسکر د کورنۍ ښځې او کورنۍ یې د مرګ په خوب بیدې کړې، لکه د هلمند د دادو قوماندان کورنۍ، تـر خپل منځ یې جنګونه وکړل، د طالب او حزب اسلامي ترمنځ د قـدرت پر سر جنګونو کې دوی او عوام دواړه قتل شول، له داعش سره خونړي جنګونه وشول، د مړو انسانانو په سرونو پوټبال وشو، غوږونـه لـه معلم څخه پـرې شـول، نجـونې پـه جنـګ کـې استعمال شـوې، ماشـومان وکارېدل، حتا لیوني انسانانو ته یې په غوټـو کـې بمونـه ور کـړل او پـه ریموټ یې هغه مهال منفجر کړل چې عسکرو تـه بـه نـژدې شـول، تـر داسې حاله چې حیوانات یې هم د ځانمرګي بریدونو لپـاره وکارېـدل. لنډه دا چې هیڅ ډول قوانین او ارزښتونه پاته نه شول چې جنګـي ډلـې

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه ته احترام ولري او د هغه شي د نوم په اخيستلو دوی ته هغه شفيع کړي او د يو ډول نه يو ډول رحم و ترحم غوښتنه يو انسان ترې وکړي.

طالبانو او داعش ټولې عامه المنفعه پروژې او تاسيسات په ډېر بربنډ ډول د خپلو موخو لپاره وکارول او د هرې هغې پروژې په وړاندې يې خنډونه ايجاد کړل چې دوی ته پکې سهم نه وو ور کول شوی. دوی د دين، وطن او ملت تر نوم لاندې نه يوازې خپلې شخصي ګټې خوندي کړې، بلکې د نورو هيوادونو استخباراتي کړيو ته يې هم پريمانه خدمات وکړل. د اوبو بندونه ورانول، د برق ستني الوزول، پلونه و پلچکان انفجارول، په بازارونو کې ځانمرګي کول، په لويو لارو کې بمونه خښول، د لارو پر سر خلک په ويره اخته کول، خلک تښتول، د لارو پر سر له موټرو او مسافرو پيسې اخيستل، د دولت او خارجيانو د کمپنيو په نوم د شخصي خلکو موټر او مالونه د پيسو لپاره راګرځول، د يوې کمپنۍ يا شرکت له لورې دوی ته د دې لپاره پيسې ورکول چې د ده شرکت ناکامه کړي او زموږ هغه په هر ځای کې خوشي کړل شي، دا او دې ته ورته نور موارد ټول هغه څه دي چې نه قوانين ورته جواز ور کوي اونه انساني اخلاق.

اما جنګ لومړی دې ارزښتونو او اصولو ته په خورا درنښت را پيل شي، خو د وخت په تېرېدا داسې مرحلې ته ورسېږي چې بيا هيڅ ډول اخلاق او ارزښتونه پکې نه خوندي کيږي او په لوی لاس دا هر څه تر پښو لاندې کړل شي.

طالبانو د ۲۰۱۹ کال سپټمبر د مياشتې په پروان، کابل، ننګرهار او زابل کې هغه بريدونه په جګه غاړه ومنل چې لسګونو ملکي کسانو ته پکې مرګ ژوبله اوښتې وه. همدا شان د داعش وسله والې ډلې د کابل

(c) ketabton.com: The Digital Library

په یوه سالون/هال کې د واده برید په نره توره ومانه چې تر ۹۲ ملکي کسان پکې مړه او تر سل زیات کسان پکې ژوبل شول.

له انساني تجربو او د جنګ و وحشت له تاریخونو څخه دا په ډاګه کیږي چې هره جنګي مرحله لومړی دومره وحشي نه وي لکه وروسته چې وحشت او بربریت ته مخه کړي، ځکه انسان چې په هر ډول محاول او چاپیریال کې واوسي هماغه بڼه اخلي. د تیرې دورې مجاهدین چې وروسته یې تر خپل منځ او بیا له طالبانو سره وحشتونه وکړل، همدا شان اوس طالبان او داعشیان چې هم له دولت سره اخته دي او هم تر خپل منځ سره ښکېل دي هغه جنګي جنایتونه کوي چې د انسان ژبه یې له بیانه او قلم یې له لیکلو هم ستومانه کیږي او هم ورته عاجز دي. مثلن: په زابل کې پر یوه ملکي روغتون داسې ځانمرګی برید چې لسګونه انسانان یې په خوب کې ووژل او تر سل پورې کسان یې زخمیان کړل، خو له دې سره طالبانو په ډېر ډاډ دا پړه ومنله او ادعا یې وکړه چې دولت ته یې زیان رسولی دی. په داسې حال کې چې ټول ملت ناریې وهي ملکي کسان دي، خو طالب بیا هم په ډېر جرأت وایي چې نه دولت ته مو زیان رسولی دی.

زموږ د دې خبرو هدف دادی چې جنګ، جنګ زیږوي، هغه انسان چې خپل نیمایي ژوند په جنګ کې تېر کړي، ممکن تر هغه انسان لږ عاطفي وی چې ټول ژوند یې په جنګ کې تېر شوی وي. هغه څوک چې لوی جنګ ته ورشي، شونې ده تر هغه چا لږ رحم په زړه کې ولري چې له ماشومتوبه یې همدا کار و کسب پاته شوی وي.

زموږ په هیواد کې د جنګ دا څپه تر دې هم خونړۍ کیدای شي، که یو کال نور هم پر واوړي، نو د نن جنګ به خلک ورته کم بولي، دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

نن وحشتونه به د خلکو هېر شي، اود جنګي ډلو زاړه مشران چې مړه کېږي ځای یې نوي کسان نیسي چې تر خپلو اسلافو په څو چنده سخت زړي او د وینو تږي وي، له دې امله باید له افغان ملت او دولت سره نړۍ واله ټولنه د انسانیت په خاطر دا همکاري وکړي چې جنګ بند کړي او جنګي ډلې په ډیالوګ یا هم زور سوله ییز ژوند ته وهڅوي.

۲۰۱۹/اګست/ ۲۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جهاد د اعلان په اړه د فقهاؤ نظرونه

شریعت هغو اعمالو ته چې په کولو يې خلك امر کړي دي خپل چوکاټونه ټاکلي دي، مثلن: لمونځ يو فردي عمل دی، شريعت ټول پیروان په امر کړي دي، خو د ادايني لپاره يې ګڼ شرايط وضع کړي دي چې د هغو په نه رعايت کولو لمونځ د شريعت له مخې نه سهي کيږي. وخت، د الهي رضا نيت، قبله پيژندل، طهارت، د مکان پاکي او... که دا هر يو يې پوره نه شي لمونځ صحت نه لري.

جهاد د لمانځه برخلاف يو ټولنيز عمل دی، کله چې شريعت د يوه فردي عمل لپاره خپل شرطونه بيانوي او يو چوکاټ ورته تعينوي نو د يوه ټولنير عمل لپاره خو حتمن تر هغه سخت شرايط وضع کوي.

زه دلته د شرايطو په اړه خبره نه کوم، يوازې د جهاد د اعلان په اړه د فقهاؤ نظرونه را اخلم چې د شريعت له مخې څوك حق لري د جهاد اعلان وکړي؟ په همدې اړه د ځينو مشهورو فقهاؤ نظرونه په لاندې ډول دي:

په الموسوعة الفقهية الكويتية كې د جهاد د اعلان په اړه وايي:

إِذَا اسْتَنْفَرَ الإِْمَامُ قَوْمًا لَزِمَهُمُ النَّفِيرُ مَعَهُ إِلاَّ مَنْ لَهُ عُذْرٌ قَاطِعٌ؛ لِقَوْل اللَّهِ تَعَالَى: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيل لَكُمُ انْفِرُوا فِي سَبِيل اللَّهِ اثَّاقَلْتُمْ إِلَى الأَْرْضِ أَرَضِيتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الآْخِرَةِ فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الآْخِرَةِ إِلاَّ قَلِيلٌ}.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وَقَال النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لاَ هِجْـرَةَ بَعْـدَ الْفَـتْحِ وَلَكِـنْ جِهَادٌ وَنِيَّةٌ، وَإِذَا اسْتُنْفِرْتُمْ فَانْفِرُوا وَذَلِكَ لأِنَّ أَمْرَ الْجِهَادِ مَوْكُولٌ إِلَى الإِمَامِ وَاجْتِهَادِهِ، وَيَلْزَمُ الرَّعِيَّةَ طَاعَتُهُ فِيمَا يَرَاهُ مِنْ ذَلِكَ.(١)

ژباړه: که امام له خلکو وتل وغوښتل نو دوی به ضرور ورسره وزي، مگر هغه څوک چې ښکاره عذر ولري ځکه الهي وينا ده: اې مومنانو! کله چې تاسو ته وويل شي د الله په لار کې ووزئ نو په تاسو څه شوي چې ځمکې ته ځانونه کشوئ، ايا د اخرت په مقابل کې د دنيا په ژوند راضي يئ؟ د اخرت په مقابل کې د دنياوي ژوند گټه ډېره کمه ده!

او رسول الله صلى الله عليه وسلم ويلي: د مکـې تـر فتحـې وروسـته هجرت نه شته مگر جهاد او نيت(به باقي وي) او که د وتلو غوښـتنه در څخه وشوه نو ووزئ، دا ځکـه چـې د جهـاد د اعـلان امـر تـر امـام او اجتهاده تړلی دی او په هغه څه کې چې امام يې مناسب گڼي پر ولـس يې اطاعت لازمي دی.

ياد کتاب په همدې بحث کې دې لاندې کتابونو ته حوالې ور کړې دي:

حاشية الدسوقي ٢ / ١٧٥، وجـواهر الإكليـل ١ / ٢٥٢، والمغنـي ٨ / ٣٥٢، والمحلى ٧ / ٢٩١.

همدا شان الموسوعة الفقهية الميسرة في فقه الكتاب والسنة المطهرة د جهاد په بحث کې کاږي:

إذا استنفَر الإمام قوماً لزِمهم النفير معه.(٢)

ژباړه: که امام له خلکو وتل وغوښتل نو دوی به له هغه سره يوځای وزي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وهبة بن مصطفى الزحيلي په خپل كتاب الفقه السلامي و ادلته كې ليكي:

إذا استنفر الإمام قوماً، لزمهم النفير معه، لقول الله تعالى:{يا أيها الذين آمنوا ما لكم إذا قيل لكم انفروا في سبيل الله اثّاقلتم إلى الأرض} [التوبة:۳۸/ ۹] وللحديث المتفق عليه: «إذا استنفرتم فانفروا». وهذا الحكم المذكور في فرضية الجهاد باتفاق الفقهاء.(۳)

ژباړه: كه امام له خلكو وتل وغوښتل نو له هغه سره وتل پر لازم دي، ځكه الهي وينا ده: اې مومنانو! په تاسو څه شوي چې كله درڅخه وغوښتل شي د الله په لار كې ووزئ تاسو ځمكې ته ځانونه كشوئ؟ او په متفق عليه حديث كې دي: كه د وتلو طلب در څخه وشو، ووزئ، او د جهاد د فرضيت په بحث كې پر دې ياد حكم د ټولو فقهاؤ اتفاق دى.

د دې كتاب ليكوال لاندې كتابونو ته د دې عبارت په اخير كې حواله ور كړې ده:

البدائع: المرجع السابق: ص ۹۸، تبيين الحقائق: ۲٤۱/ ۳، فتح القدير: ۲۷۸/ ٤، الدر المختار: ۲۳۹/ ۳، آثار الحرب: ص ۸۷.

د قران كريم له پاس ايت او د رسول الله له هغه حديثه چې لوړ ذكر شوی و، داسې معلومېږي چې د جهاد اعلان د يوه برحاله نظام چاره ده چې له دې پرته په شريعت كې هيڅ اساس نه لري. رسول الله صلى الله عليه وسلم په مكه كې تر مدينې زيات وخت تېر كړی دی، خلك يې شهيدان شوي دي، هجرت ته اړ شوي دي، اصحابو د اقدام اجازه هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترې وغوښته؛ مگر دا چې دوی هلته نظام نه در لود، د افرادو يا ډلو په شان يې د جهاد اعلان نه کاوه ځکه په دې صورت کې يې تر گټه تاوان زيات و.

جهاد يو مشروع عمل دی، له خپله حقه د دفاع لپاره اجازه ور کول شوې ده، اما که په عملي کېدا يې دين ته تر گټې زيان زيات وي، بيا به نه عملي کېږي. د رسول الله ص له تگلارې او د قران کريم له واضحو اياتونو څخه معلومېږي چې جهاد ډلې او افراد په خپل سر نه شي کولای، نه يوه ډله او فرد د خپل دښمن په مقابل کې هغه ډول تصميم نيولای شي لکه يو نظام چې يې نيسي. جهاد ظاهرن يو تخريبي عمل دی، خو اهداف يې تر شا سپېڅلي وي، نو که افراد لاس په پورې کړي هغه اضرار چې د خپل مقاومت مهال يې ټولنې ته اړوي، بيا يې جبرانولای نه شي او په عيني حال کې ډلې اړې دي چې له نورو دولتونو مرسته تر لاسه کړي، په داسې حال کې چې دلته اندېول نه شته، يوه ډله که له برحاله نظامه مرسته غواړي، نو په تړون کې به دوه درې چنده به نظاموالو ته په گټه قايلېږي او د هغوی غوښتنې او گټې به تامينوي، بيا به هغوی ته د مرستې لاس ور کوي؛ نو دا بل تاوان شو چې يوه مستقل هيواد ته د نورو دولتونو لاسونه را اوږدوي، همدا شان پر خپلو افرادو کنټرول نه شي ساتلای، ځکه دوی له بېلابېلو هيوادونو سره اړيکې ساتي او هغه هيوادونه خپله هڅه کوي چې د دوی ترمنځ خپل اعتمادي کسان پيدا کړي، دوی يو موټی ايله نه کړي، دوی کې داسې کسان را پيدا کړي چې هر وخت دوی ته وفادار پاته شي او داسې نور اغراض هم شته چې نور هيوادونه متحده جبهه نه غواړي، هغوی داسې کسان غواړي چې د دوی هره خبره ومني او که يوازې شک يې هم پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

راشي، حتمن يې يا وژني يا هم نور افراد يې له شاوخوا څخه بېلوي چې بله ډله را پيدا کړي، خپل نفوذ پر زيات کړي او په هر ډول حالاتو کې يې بيا د خپل ځان په گټه وکاروي.

دې تولو اضرارو ته په کتو د اسلامي شريعت فقهاؤ له وخته دا لازمه کړې وه چې د جهاد اعلان به د برحاله نظام لـه لـورې کېـږي، امير بـه خلکو ته د وتلو امر کوي، هغه به يې چارې تنظيموي او د شکست پـه صورت کې به هغه ځای تـه مجاهـدين ستنيږي چـې د اميـر تـر واک لاندې وي او دوی پکې خوندي وي، له دې پرته جهاد د فايـدې پـر ځای شريعت، هيواد او ملت ته زيانونه رسوي.

۲۰۱۹/ ۱۲/ ۱۰

سرچينه:

۱)(الموسوعة الفقهية الكويتية، حرف الجيم، كتاب الجهاد، باب متى يصير الجهاد فرض عين؟: ۱۶/ ۱۳۱، د دار السلاسل دويم چاپ کويټ، ۱۴۰۴-۱۴۲۷)

۲)(ياد كتاب، الجهاد، باب متى يتعيّن الجهاد؟: ۷/ ۱۱، د حسين بن عوده ليكنه، د المكتبة الاسلامية (عمان اردن) او دار ابن حزم(بيروت لبنان) لومړی چاپ له ۱۴۲۳- ۱۴۳۹)

۳)(الفقه السلامي و ادلته، القسم الخامس: الفقه العام، الباب الرابع: الجهاد و توابعه، الفصل الاول: حكم الجهاد و قواعده، فرضية الجهاد، ان كان النفير عاما: ۸/ ۵۸۴۸، د دار الفكر څلورم چاپ، دمشق سوريه)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قاضي او قضا ځینې اړین شرطونه

قضا په انساني ټولنه کې ډېر درونـد مسـوولیت دی. د محـاکمو پـه تاریخ کې له لرغونې زمانې بیا تر ننه انسانانو بېلابېل سیستمونه پنځـولي دي چې کله یې د وخت په تېرېدا عیبونه ور معلوم شوي دي؛ نو د بـل په لټه کې شوي دي چې اخیر یې د محاکمو نوي اصول وضع کړي.

د انسانانو پر حقونو فیصلې کول اسانه کـار نـه دی، لـه دې املـه پـه اسلامي و غیر اسلامي ټولنو کې د محکمې او قاضي لپاره شرایط وضع شوي دي چې له هغو اصولو په سرغړونه محکمه او قاضي پر یوه تورن د پرېکړې حق نه لري. که په یوه سیمه کې نظام موجود وي، نـو د دې ډول ناغېړیو مخه نیسي او کوونکې یې عدالت ته وړاندې کوي او که د نظام لاس نه ورسېږي، نو بیا د خالق محکمې ته حواله دی چې هره سزا یې ور کوله هغه د هغه له شان سره مناسبه ده.

په مسلمانانو کې که د هر مذهب فقهـې ولوسـتل شي، نـو د قـاضي شرطونه یې بیان کړي او هر څوک که له دې شرایطو خالي وي د قضـا دنده مخته نـه شي وړلای. اصـلن قضـا او محکمـې جـوړول د برحالـه نظامونو کار دی، څوک چې برحاله پر یوه سیمه کنټرول ونه لري، نو د مجرم نیول هم نه شي کولای او نه هم د یوې یـوې قضـیې پـه اړه لازم تحقیقات کولای شي.

زموږ په هیواد کې له کلونو را په دې خوا طالبانو او داعش ډلو خپلې بیابانې محکمې جوړې کړې دي چې ان خلکو ته د مرګ سزاوې هـم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ور کوي؛ یعنې نورې پریکړې خو حتمن کوي، حتا د یوه انسان د ژوند او مرګ فیصلې هم خورا زیاتې کوي.

د محکمو لپاره سیستمونه شته، اسلامي محکمې خپل خصوصیات لري، زه لومړی د اسلامي محاکمو د سیستم په اړه لږ وضاحت کوم:

۱-: د دعوې د حل لپاره د یوه ځانګړې سرچینې جوړول. د رسول الله په زمانه کې هغه دا چاره سمبالوله، تر ده وروسته اصحابو په دې اړه مشوره کوله او ځینو سیمو ته یې ځانګړي قاضیانو لېږلي وو؛ لکه د عمر فاروق په وخت کې سلمان بن ربیعه الباهلي یې کوفې ته د قاضي په توګه لېږلی و او داسې نور.

۲-: د محاکمې په جریان کې د قاضي مداخله. رسول الله ص له یوه متهم څخه د واقع شوي جرم په اړه پوښتنې کړې دي، حتا هغه ته یې مخالف نومونه اخیستي دي چې داسې کار دې وکړ او که هغسې؟ د قضیې د ښه روښانتیا په خاطر قاضي چې هر ځای مناسبه وبولې مداخله به کوي، خو یوازې د روښانتیا لپاره نه د نورو اغراضو له کبله.

۳-: د مسلکي قاضیانو ګومارنه.پریکړې یوازې شرعي جنبه نه لري، بلکې داسې مسایل هم شته چې پخوانیو فقهاؤ یاد کړي هم نه وي، له دې امله نو د قاضي لپاره له شرعي علم سره نور اړین علوم هم ضروري دي. فقهاء هم په دې اند دي چې قاضي باید په فقهي قضایاوو او معاصرو علومو عالم وي چې عدالت په ښه ډول تامین کړي. رسول الله ص د علمي او قضایي چارو لپاره خاص کسان در لودل، کله یې هم په علمي-قضایي چارو پسې خالد رض نه دی لېږلی، مګر معاذ بن جبل رض یې ورته غوره کړی دی. بل طرف ته یې په جنګي چارو کې تر نورو خالد رض ته ترجیح ور کوله، ځکه لکل فن رجال!

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴-: د محاکمو لپاره يو داسې اداره لازمي ده چې شوې پرېکړې پکې خوندي وي. د فيصلو ليکل ځکه اړين دي چې ممکن يو کس بله ورځ بيا د فيصله شوې دعوې اعاده بېرته وکړي. نو د اينده خطر د له منځه وړلو لپاره لازمي ده چې بايد فيصلې وليکلې شي او د شر سد باب وشي.

۵-: محکمه بايد علني او ښکاره وي. د محکمې علني کېدل د عدالت لپاره هم ګټور دي او هم د فساد مخنيوی په کېږي. قران کريم هم امر کړی دی چې د مسلمانانو يوه ډله دې د سزا مهال راشي چې عبرت واخلي، لازمي خبره ده چې هلته به قاضي خپله پرېکړه اعلانوي او د جرم ثابتونې وروسته به سزا ور کوله کېږي.

٦-: متهم ته له ځانه د دفاع حق ور کول. په غير اسلامي هيوادونو کې هم متهم ته وخت ور کول کېږي چې له ځانه دفاع وکړي او خپله ځان ته مدافع وکيلان نيول کېږي. مسلمان قاضي بايد تر هغو د محکمې پرېکړه اعلان نه کړي چې له متهم کسه پوښتنه ونه کړي چې د دې پرېکړې خلاف ته نور دلايل هم لري که نه؟ کله چې د متهم کس ټول شبهات ختم شول او دلايل يې له ځانه د دفاع نور نه در لودل، بيا قاضي کولای شي چې خپله پرېکړه اعلان کړي.

د اسلامي محاکمو لپاره دا اصول بيخي منل شوي دي، حتا په غير مسلمانو هيوادونو کې هم تر ډېره حده دا اصول عملي کېږي او محکمې د يادو اصولو څخه سرغړونه نه کوي. اوس به راشم دې ته چې د طالبانو او داعش په شان ډلې کولای شي چې دا اصول په خپلو محکمو کې عملي کړي که نه؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړي شرط په اړه ممکن طالبان او دوی ته ورته ډلي ټپلـي ادعـا وکړي چې موږ هم محکمې لرو؛ اما د دولتونو په شان محکمې نه دي. دولت جرايم او دعوې سره وېشلې دي، بيا يې د هرې يوې لپاره خپـل قانون د حنفي فقهې په رڼا کې جوړ کړی او ځانګړي قاضيان لري چې په خپل مسلک کې د هر يوه پوهه ورتـه لازمـي شـوې ده. د دعـوې د اثبات لپاره هم دولتونو خپل ميتودونه لري او هغـه يـې پـه قوانينـو کـې روښانه کړي دي.

که اوس له طالبانو او ورته ډلو پوښتنه وشي چې تاسو سـمه ده چـې محکمه لرئ اما د محکمې لپاره قاضي ته کوم شرايط لـرئ؟ محکمـې مو د کومو اصولو له مخې تورن کسان محکمه کـوي او يـا د مـدعي و مدعي عليه پړ و ناپړ څنګه سره معلوموئ کـوم قـانون دا ټکـي روښـانه کړي دي؟

دويم شرط دادی چې قاضيان د محکمـې پـه جريـان کـې مداخلـه کولای شي. مداخله هم د شواهدو يا ثبوت په رڼا کېږي، که يـو تـورن يو څه وايي، نو قاضي د خپلو معلوماتو په رڼا کې چې څارنوال يې ور کوي له هغه پوښتنې کوي، کـه يـې ناسـمې خبرې کـړې وي هغـه پـه دلايلـو ردولای شي. وسـله والـې ډلـې د معلومـاتو د راغونـډولو لپـاره څوک لري؟ پر هيڅ ځای باندې واک نه لري، نو معلومات څنګه راټول کړي؟ له يوه قاضي ماسـيوا د څـارنوال پـه نـوم هيڅـوک نـه لـري، نـو مداخله څنګه وکړي؟

د قضا لپاره د مسلکي کسانو ټاکل اړيـن دي. وسـله والـې ډلـې پـه خپلو ګروپونو کې د لمانځه د امامت څوک نه شي پيـدا کـولای، نـو د قاضي لپاره اړين شرطونه به څنګه پوره کړي؟ يوازې دينـي علـوم شرط

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه دي، بلکې نن خو ټيکنالوجي ده، ډېرى داسې دعوې پيدا کېږي چې له ټيکنالوجي سره اړه ولري، يو تورن يا مدعي و مدعي عليه ښايي رواني مشکل ولري، بل يو کار کړى وي، خو پر يوه کس يې تاوان کړى وي، دا مشکلات به يوازې يو کليوالي ملا په فقهي کتابونو څنګه حلوي؟

د قضاياو تر حل وروسته دا اړينه ده چې قضا خپل ډيټابيست ولري چې اسناد پکې ثبت شي، د وسله والو ډلو په ګرزنده محکمه کې به دا ډيټابيست له کومه شي او د اسنادو ثبت به هلته څوک کوي؟ دوى خو تر يوې ونې لاندې کېني مسله سره ور حل کړي او پر موټرسايکل پښه واړوي روان شي، د اسنادو ثبت څنګه وکړي؟

محکمه بايد علني وي، وسله والې ډلې خو لومړى يو څوک مړ کړي، ويډيو يې وکړي او بيا يې تر مرګ وروسته نشر کړي، د درو يا سنګسار تر اجرا وروسته اعلاميه خپره کړې چې اسلامي امارت يا اسلامي دولت پلانى ځاى پر دونه مجرمينو حدود جاري کړل!؟ محکمه هيڅ ملي يا نړۍ وال بنسټ نه ويني او نه يې له جريانه خبر وي، همداسې ښارايي محکمې دي او انسانانو ته په کې د مرګ و ژوند پرېکړې کېږي.

يو بل مهم ټکى دا هم دى چې تورن بايد له ځانه د دفاع حق ولري. ممکن ناسم تور په هغه پسې تړل شوى وي، امکان لري هغه عذر ولري، د يوې دعوې د اثبات لپاره معقول دلايل ولري، يو کار يې هيڅ نه وي کړى مګر د يوې شبهې له مخې راوړل شوى وي. وسله والې ډلې چې هره ورځ د خلکو د حقونو په اړه پرېکړې کوي، يا حدود په پټه جاري کوي، ايا تورن ته له ځانه د دفاع حق ور کړل شوى؟ چا تر

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوسه ليدلي دي چې يو كس په جاسوسي تورن شوى، هغه له وسله والو سره څو مياشتې يا كلونه بندي وو چې هغه له ځانه د دفاع شواهد وړاندې كړي يا هم مدافع وكيل ونيسي؟ جالبه ده! دوى تر اوس په دې هم نه پوهيږي چې يو څوك مجرم بلل يوازې د يوې محكمې كار دى چې په رسمي ډول به هغه مجرم ګڼي او ټول شواهد به د اخيري پرېكړې مهال ذكر كوي، مګر د وسله والو محكمې خو هيڅ ملي يا نړۍ وال بنسټ نه شي ليدلاى بيا به هلته جنائي عدالت څنګه راشي؟ د جنائي عدالت هدف دادى چې هيڅ مجرم بايد له سزا ګاللو پرته پاته نه شي او هيڅ بې ګنا كس ته بايد ناحقه سزا ورنه كړل شي.

دولت خو د جرايمو د معرفي و تعريف لپاره قوانين لري، د جرم د اثبات لپاره ځانګړې ادارې دي چې د يوه تورن كس دوسيه مكمله څارنوالي ته ليږي، په هغه دوسيه كې كشفي ادارې يا پوليس و اردو چې په كوم حالت كې څوك نيولى وي او هغه شواهد چې له هغه سره د نيولو په حال كې يا تر اقرار وروسته يې لاس ته راغلي وي ټول څارنوالي او هغه يې تر كره كولو وروسته د قاضي په واك كې ور كوي، نو وسله والې ډلې د محاكمو په جريان كې ايا دا پروسيجر لري؟

زموږ له سيمو څخه زه معلومات لرم چې د بسته ولسوالي لپاره وسله والو يو كس د قاضي په نوم معرفي كړى وي، هغه حقوقي دعوې مخته وړي، هغه طريقه چې دولتونه يې د محكمو لپاره لري تر اوسه يې وسله وال نه پېژني او نه يې په دې تاخته او راتاخته كې د عملي كېدا امكان شته.

د وسله والو محكمې يو لور ته د خداى له مخلوق سره ظلم دى او بل لور ته د ديني و ملي ارزښتونو سپكاوى دى. دوى په دې محكمو

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه یوازې د ځان رنګ بدوي، بلکې دین هم ورسره بدنامېږي، هم نن او هم سبا په تاریخ کې د خندا او سخریې وړ ګرځي. وسله وال که له حکومتونو سره سیاسي مخالفت لري هغه پر خپل ځای مګر محکمه د هغه چا کار نه دی چې په غره کې تر یوه ونه لاندې ناست وي او د حق و ناحق پرېکړې کوي، اسلام او قانون د حق و ناحق ثابتونې لپاره اوږده پروسه ټاکلې ده چې تر هغه پروسیجر یوه قضیه تېره نه شي حق و ناحق یې نه معلومېږي، بناءن وسله وال دې د خپلو څارایي محکمو پر ځای خلک دولتي محکمو ته ولېږي او له دولتي محکمو سره دې د حل و فصل په اړه مرسته وکړي نه دا چې په وچه و لنده خلکو ته پرېکړې ور وکړي.

۲۷/۵/۲۰۱۹

سرچینې:

۱)مجلة کلیة اداب، د انور عبد الکریم عبد القادر لیکنه

۲)اصول محاکمات جزائي د پوهان دوکتور حفیظ الله دانش لیکنه کابل چاپ ۱۳۹۷

۳)اخبار القضاة، ۳ ټوک، ۳۱۲ مخ، د وکیع لیکنه

په ویکي بوک ویبسایټ کې د شیخ مخلص احمد الجدة په نوم یوه عالم د النظام القضائي فی الاسلام تر سرلیک لاندې غټه مقاله لیکلې ده چې د قاضي او قضا پر مهمو مسلو یې بحث پکې کړی دی، ما هم ورڅخه ګټه اخیستې ده.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library